VAIŽGANTO RAŠTAI

XVII

1931
2937

KELIONIŲ VAIZDAI

GALICIJOJE, AMERIKOJE, PRANCŪZIJOJE, ITALIJOJE

Kaunas „Spindulio“ B-vės spaustuvė 1931

VAIŽGANTO RAŠTAI
XVII TOMAS

KELIONIŲ VAIZDAI

VAIŽGANTAS

GALICIJOJE, AMERIKOJE, PRANCŪZIJOJE, ITALIJOJE

PATIKRINTA
1952

1931 M.

AKC. „SPINDULIO" B-VĖS SPAUSTUVĖ KAUNE

891.92 [Vaižgantas]
891.92-992

B 17931 17

2.140778 17

Kitus Vaižganto kelionių vaizdus žiūr.:
„**Aplink Baltiją**. Kas jau yra pajūryje ir kas dar norėtų ten būti". Vilnius, 1919. 96 psl.

Kelionė Kryman: Vaižganto Raštų VI t. 168 p. Į saulę, į saulę!



23170

GALICIJOJE.

Žalgirio mūšio 500 metų sukaktis.

Iš Žalgirio mūšio 500 metų sukakties lenkai pasidarė savo „tautos šventę“ Kriokuvoje. Minių minios svečių suvažiavo iš visų kraštų. Lenkų nuotaika buvo pakilusi į didžiausius patriotizmo aukštumus. Iškilmių surengėjų mokėta labai sumaniai tą nuotaiką panaudoti. Pagaliau, nė gamta nesutrikdė šventės iškilmingumo: dangus nors ir buvo pastaraisiais laikais visas dienas apsiniaukęs, debesuotas, tačiau per pačias iškilmes nelijo.

Svečių suvažiavo kelios dešimtys tūkstančių: pačių lenkų iš Austrijos Galicijos, iš Rusijos Kongresóvkos, iš Vokios Poznaniaus, iš Amerikos ir iš kitų svetimųjų kraštų. Svetimtaučių buvo gausinga vengrių delegacija; jie visados dėdavosi lenkų draugais, o lenkai iš to net patarlę susidarė: „Polak, węgier-dwaj bratanki“; buvo čekų delegacija, o mažesniųjų slavų tautų: slovakų, chorvatų ir kt. bent atstovai. Atvyko ir keletas rusų; lenkai jų nesikvietė, nors Maskvos slavų kultūros Draugija pati pasipiršusi. Sako, Austrijos vyriausybė nenorėjusi, kad Kriokuvos iškilmėse dalyvautų rusai, nes ji labai vengianti pažangiųjų rusų; jie, lankydami kaimynę Galiciją, galį jos lenkų simpatijas pakreipti Rusijos link. Jos tatai įkvėpimu Kriokuvos miesto burmistras d-ras Leo, pataikaudamas Vienai, nė neatsakęs maskviečiams. Lenkų visuomenė, sako, labai papykusi už tai ant d-ro Leo. Vis

dėlto keletas rusų, žinomų lenkų draugų, rusų-lenkų taikintojų, iškilmėn atvyko; du Valstybės Dūmos atstovai Rodičevas ir Stachovičius ir mokslavyris-publicistas prof. Pogodinas.

Privažiavo anglų ir prancūzų laikraštininkų ir atskirų žmonių; vieni dėjosi lenkų draugais, kiti tik įspūdžių ieškojo.

Privažiavus tiekai žmonių, žinoma, viskas pabrango, butai ir maistas; tai kriokuviečiai be smagaus iškilmingo reginio dar gerokai gavo ir sau į kišenę.

Liepos 2 (15) d. jau iš-pat ryto pradėjo žmonės slinkti minioms su vėliavomis, dainuodami dainas, tyčia pro senuosius Florijono vartus į aikštę, kur marškomis apdengtas stovėjo Jogailai paminklas; mūsų tautiečiui karaliui mūsų tautiečio Antano Vivulskio kūrinys.

Kimšte prisikimšus žmonių aplink paminklą, pirmas prabilo Galicijos seimo maršalas grapas Badeni. Jisai kalbėjo apie galingą lenkų praeitį ir apie jų vargą dabar, šaukė visus vienybėn, kuria net Žalgirio mūšis buvo laimėtas. Badeniui pabaigus kalbėti, nukrito marškos nuo paminklo. Paminklas tikrai gražus, pavykęs skulptoriui. Jis lygus trijų aukštų namui. Dabar pakilo kalbėti garsus lenkų muzikas Paderevskis (irgi mūsų tautietis Poderys), savo talentu susirinkęs milijonus. Jisai tatai lenkų tautai dovanojo šitą paminklą, atsiėjusį jam pusę milijono Austrijos kronų. Paderevskis kalbėjo, šitas paminklas esąs meilės, ne neapykantos darbas; jis visados atminsiąs žiūrintiems lenkų tautos garbę. Pabaigęs kalbėti, Paderevskis parodė paminklo kūrėją jaunutį, silpnutį dailininką Vivulskį ir viešai pabučiavo jį kakton. Tai padarė didelį įspūdį minioms; minios ilgai trukšmavo, sveikindamos, pagerbdamos ir dėkodamos aukotojui Paderevskiui ir jo valios vykintojui Vivulskiui. Dabar jau bus už ką abudu pasisavinti.

Paskutinį žodį iškilmių programa skyrė burmistrui Leo. Šalta jo kalba, lyg nenoromis, nepadarė įspū-

džio ir priešingai jo norui, sako prof. Pogodinas „Birževyje Viedomostyse", davė minioms progos pamanifestuoti... rusams svečiams. Minios nesiskirstė; jos reikalavo, kad ir rusai svečiai pakalbėtų. Rodičevas ir Stachovičius, nemokėdami lenkiškai, nenorėjo nė prasitarti. Tad apsiėmė tarti prof. Pogodinas: jis mokėjo lenkiškai. Jis gavo padėkoti lenkams už tokį karštai draugišką jų sutikimą ir pateisino Rodičevą. Minia pareikalavo, kad kalbėtų rusiškai. Rodičevas kalbėjo apie teisybę; ji vienoda turinti būti taip rusams, taip lenkams. Paskui minia pašaukė ir Stachovičių, kad ir jis rusiškai pakalbėtų. Jis išpažino savo meilę lenkams, o minia visiems trims rusams padarė didžiausią manifestaciją.

Paminklas Žalgirio mūšio laimėjimui atminti pastatytas ne vyriausiam Žalgirio mūšio kariuomenių vadui Didžiajam Lietuvos Kunigaikščiui Vytautui — Aleksandrui, bet Lenkų Karaliui Jogailai-Vladislovui, kurs tame mūšyje visai nedalyvavo, laikės ištolo. Ant granitinio postumento stovi Jogaila raitas pasakiškai tvirtu žirgu. Ant galvos jam (Jogailai, ne žirgui) karaliaus vainikas, rankoje žemyn nuleistas kalavijas.

Kiek žemiau iš keturių pusių stovi keturios grupės. Priešakinėje grupėje jau ir mūsų Vytautas. Ant kardo abiem rankom atsirėmęs, šisai Didysis mūšio Vadas žiūri susimąstęs, nebejnirtęs į paristą po kojų nebegyvą kryžiuotį, Ordeno mistrą; iš dešinio šono du lenkų riteriu žiūri į Jogailą-laimėtoją, sveikindami jį; kairiame šone bekelnis lietuvis ir nugalėtas kryžiuotis kareivis; lietuvis viena ranka laiko iš kryžiuočio atimtą vėliavą, antra trimitą. Ketvirtame šone lenkų valstiečių grupė.

Paminklas pažymėtas kategoriškai „Grunwald" „1410 — 1910". „Praojcom na chwałę — Braciom na otuchę" (bočiams pagerbti — broliams padrąsinti).

Antrą dieną, liepos 3 (16) svečiams parodė Kriokuvos senybes. Miesto teatruose ir soduose vaidino

tam tikrus veikalus liaudžiai. Visos sankrovos buvo uždaros, kaip ir pirmą dieną. Namai papuošti žolynais, vėliavomis ir lempikėmis.

Trečioji diena, liepos 4 (17), sekmadienis buvo lygiai iškilminga. Tą dieną buvo surengta didelė tautinė procesija iš pakriokuvio laukų Blonių Vavelio pilin. Jau prieš 7 val. ryto pradėjo plaukti minios žmonių į Blonius ir 8 val. visas didelis laukas rodės tartum gyva jūra. Tankiai plevėsavo tautinių lenkų varsų vėliavos, taip pat visokių cechų ir draugijų. Čia gi susirinko ir tariamojo sporto, gimnastikos draugija „Sakalai", iš tikrųjų kariška jaunimo ir visų vyrų organizacija. Jų buvo apie 9.000. Lenkai kaimiečiai tautiškais rūbais, raiti (banderijomis) išsirikiavo per pusę kilometro. Be visa to tūkstančiai kaimiečių vyrų ir moterų tautiniais rūbais. Iš viso, sako, buvę Kriokuvos iškilmėse apie 100 tūkstančių žmonių.

„Sakalams" pagiedojus senovinę giesmę „Bagarodzica" ir prabilus žinomam patriotui vyskupui Banduskiui, visi patraukė miestan. Pirmiausia jojo kaimiečių banderijos, už jų ėjo ugniagesių draugijos ir „sakalai" savo uniformoje. Paskui mokiniai, amatninkų jaunimas, kaimiečiai, draugijos, mokytojai, geležinkelių valdininkai, literatoriai, artistai, Amerikos lenkai ir iš kitur. Pagaliau, Galicijos miestų atstovai, Dailės Akademijos, Universiteto, Mokslo Akademijos nariai, dvasiškiai, Austrijos parlamento ir Seimo lenkai-atstovai, Kriokuvos amatninkų cechai, Kriokuvos miesto taryba, galop, Kriokuvos ugniagesiai.

Pakeliui dar kalbėjo vyskupas Bandurskis iš vienų namų balkono. Iš visų namų bėrė gėles. Procesija truko nuo 10 val. ryto iki 3 val. po piet. Kelių tūkstančių socialistų minia buvo bandžiusi sutrukdyti ėjimą, išskleidė raudoną vėliavą, ėmė dainuoti revoliucinę lenkų dainą: „O, cześć wam, panowie magnaci". Tačiau tasai jų išsišokimas visuotinės iškilmių tvarkos ir nuotaikos nepagadino. Vavelio katedroje ant Jogailos karsto sudėta apie 100 vainikų.

Paskui „Sakalai“ rodė ką moką: darė kareivių gimnastikos mankštymus. Čia pirmą kartą pasirodė ir Rusijos lenkų „Sakalai“.

Apie dosnią kunigaikščių Eugenijaus ir Karolio Liubomirskių dovaną Kriokuvos Universitetui įsteigti lietuvių istorijos ir literatūros katedrai Žalgirio sukaktuvių proga jau esame paminėję „Vilties“ 76 nr. Dabar, laikraščiai rašo, tretysis Liubomirskis Jurgis pridėjęs savo 25.000 kronų Žalgirio dovanoms.

Taip lenkai mokėjo švęsti Žalgirio sukaktį!

„Vilties“ 1910 m. 77 nr.

Tišku - pišku!

Dar toli buvo vadinamosios „Žalgirio šventės“ Kriokuvoje, o jau buvo aišku, lietuvių visuomenę tose šventėse nedalyvausiant. Žinote iš „Vilties“ 73 nr., jog taip ir atsitiko. To dėl visai nesitikėjau pateksiąs į tas iškilmes. Bet siunčiamas nuvažiavau. Aplankiau vakarų (lenkų) Galicijos sostapilę Kriokuvą, pasistengiau susipažinti su žymesniais lenkais. Tuo pačiu žygiu jau vertėjo aplankyti ir rytų (rusinų) Galicijos sostapilė Lvovas (Lembergas) ir susipažinti su žymesniais rusinais. Iki šiol kiti darbai neleido man pasidalyti su gerbiamaisiais „Vilties“ skaitytojais tuo, ką esu matęs, ko prityręs, ko pramokęs. Apie tuos dalykus dar neesu išsitaręs, sakau, nėvieno žodelio lietuvių laikraščiuose. Vien tik Lvove beviešėdamas ir rusinų prašomas greituoju sumečiau keletą įspūdžių, išsiveržtų iš Kriokuvos; jie pateko į didįjį rusinų laikraštį „Dĭlo“, 158 nr. Man nė nesisapnavo, kad màža reiškiąs mano asmuo, juoba tas straipsnelis, sukels lenkų laikraštijoje ir net visuomenėje tiek trukšmo, kiek dabar matome. Į lietuvių laikraščius tuojau atplūdo karštai rašytų laiškų — persergėjimų, plūdimų, šaukimų pasiteisinti. Lvovo „Gazeta Narodowa“,

„Przegląd", Varšuvos — „Kurjer Warszawski" 202 nr., „Słowo" 333 nr. (n. wiecz.) „Dzien. Powsz.", Vilniaus „Goniec Codzienny" 101 nr, „Kurjer Litewski" 159 nr., neminint kitų, nepasigailėjo laiko, rašalo ir popieriaus ir apdovanojo mane didokais straipsniais. Ir ko ten man neprikišta! Ir Lenkijos neapykanta, ir siaura doktrina, ir mužikų tauta, kaipo idealas, paprotys žiūrėti į pasaulį pro mužikų akinius, pradėjimą gyventi nuo šios dienos ir nuo mužikų, atmetant istoriją, ir broliavimasis su hajdamakais, t. ir t., t. ir t.

Visa tai verčia mane pradėti savo raštus apie Galiciją nuo pakartojimo to straipsnelio, išspausdinto „Dīlo'je", idant skaitytojai, kurie neseka rusinų literatūros, galėtų spręsti, kiek lenkų laikraščių įnirtimas yra pamatuotas. Nebuvau ketinęs pasikartoti; juoba savo asmeniu badyti skaitytojams akis; bet ką gi padarysi, kad kiti, kuriems tai tinka, dideliu pamėgimu bado manim visiems „litvomanams" akis, kaip kad visus darydami atsakomus už mano pasielgimą. Tad gi ir turi žinoti patys „litvomanai" visas mano kaltybes. Vieną tad pasisakysiu pats, kitas pakartoriu iš lenkų laikraščių.

Iš Kriokuvos įspūdžių.

(„Dīlo" 158 nr.).

Šią vasarą rytų Europa matė tris tautines iškilmes: įgaunių (éstų) dainininkų Revelyje, latvių dainininkų Rygoje ir Žalgirio iškilmę Kriokuvoje. Mačius arba skaičius apie jas, sulyginimas pats ateina.

Dainininkų šventės latvių ir įgaunių kraštuose esti maž-daug kas dešimtis metų. Tada susirenka po kelias dešimtis tūkstančių žmonių. Po kelioliką tūkstančių dainininkų stoja ant milžiniškų scenų milžiniškais chorais dainininkų ar muzikų. Geriausi muzikai-kompozitoriai, dirigentai, konservatorijų profesoriai suvažiuoja iš visų pasaulio kraštų prisiimti ne bet ko-

kio uždavinio — valdyti tuos chorus. Geriausi kalbėtojai atvyksta prie puotų stalų, kur tūkstančiai vienataučių susėda, pastiprinti tautiškos jų dvasios ir pasakyti jiems: „Sveiki broliai! Žinokite, jog jūsų inteligentijos žiedai, nors likimo nublokšti už tūkstančių varstų nuo bendros mūsų tėvynės, dvasia visados jungiasi su jumis; naudojasi kiekviena proga atnaujinti su jumis santykius ir patiems atsigauti dvasią. Žinokite, kiekvienas sumanymas laimingųjų, nes savo krašte pasiliekančių brolių, visados atsilieps mūsų širdyse ir atriš mūsų kišenes". Tautiečiai neploja katučių iš džiaugsmo, nešūkauja, nesistebi ir negiria; bet paprastai, širdingai atsako: „Sveiki, sveiki!" Ir teisinga; nedaroma demonstracijų, nesakoma garsių komplimentų tada, kada kas eina tiesiąją savo pareigą, kada į gimtąjį kraštą sugrįžta ilgai nebebuvęs tikrasai brolis. Tai viena charakteringa tų švenčių žymė.

Daugiau, pažymėtina ir tai, jog šitos mažos tautos, vos teturinčios po 1 — 1½ milijono žmonių, būdamos biurokratiškosios valdžios junge, nėkiek nesirūpina, kad jų šventės įgytų bent šešėlį demonstracijos. Pavykus gauti leidimą susirinkti ir parodyti dešimties metų darbo vaisius meno srityje, tuo menu visi ir persiima. Štai vienas iš daugybės pavyzdžių tų tautų subrendimo ir ištvermės. Įgauniai per paskutinę savo šventę ketino padėti kertinį akmenį savo tautiškojo teatro Revelyje (vieną teatrą jau turi Dorpate ir tai ne bet kokį architektūros meno kūrinį). Rusų administracija paskutinę valandą pareikalavo, kad visos kalbos būtų pasakytos rusiškai. Kelių dešimtų tūkstančių minia jau stovėjo aikštėje; kalbėtojai buvo prisirengę įgauniškai. Buvo galima laukti, jog tokie reikalavimai bus kaip kibirkštis į paraką, jog minia sprogs. Bet nieko tokio neatsitiko. „Tai reiškia, dar negalime padėti kertinio akmens", tarė įgauniai ir išsiskirstė. Ši rami demonstracija labiau užimponavo visokiems provokatoriams, neg kokie maištai ir šauksmai.

Daugiau, šios tautos, seniausios amžiumi, yra jaunos dvasia; tai ne praeities tautos, tik ateities, nes į kultūrinį gyvenimą tik ką pašauktos. Gal kada persigyvens, gal perdaug ir išsigims, išlepusios kultūroje; bet dabar šitos grynų sodiečių tautos turi savyje milžinišką pajėgą, kuri lengva panaudoti visų dvasios šakų progresui. Niekas labiau nestebina, kaip tokia tautos sąstata: liaudis pakirdusi, apsišvietusi, supratusi, kas ji yra, kokios jos teisės ir pajėgos. Ypatingais rūšimis ir dažais apdarais rodos lyg aguonų daržas. Čia-pat eina inteligentai juodais rūbais, baltais kaklaraiščiais. Nors jų tūkstančiai, niekas minioje nesistebi, nė jų nestebina kitaip atrodą kaimiečiai; nes ir tie inteligentai nenutolę nuo jų — juk tai jų sūnūs ir draugai. Tai matydamas, matai latvių ir įgaunių *visuomenę*.

Taip rodosi lietuviai, kai jiems atsitinka susirinkti didesniu būriu. Taip, manau, turi rodytis ir rusinai.

Visai ką kitą matei per Kriokuvos šventę. Iš viršaus lyg tas-pat, tokia pat tūkstančių minia. Bet kaip gi kitokia dvasia! Visų pirma matai kiekvieną savyje užsivėrusį; į šventę eina, lyg iš laikinos mados. Jokio dvasios pagavimo. Kalbos šaltos ir apie visai pašalinius dalykus. Jokio pasigardžiavimo. Puikybės išpūsti, neprieinami, lyg labiau dabodami savo rūbų, skrybėlių, nepaliečiamybės užimtos savo sėdynės ir nedidelių savo gerumų. Tesimato savymylė. Veidai reiškia ne brolybę, bet lyg nustebimą: „Žiūrėkite, ir šis čia! Nesitikėjome..."

Prasideda visuotinė eisena. Minios seka ją akimis; ir ką gi matо? Ponus ir tik ponus. Tik tuos, kurie ištesi pasidaryti sau malonumą pavažiuoti į tolimesnį miestą. Ar tai vadinasi visuomenė, visa tauta? Jei lenkų visuomenė ketina ir toliau pasilikti aristokratiška, tai taip. Bet tuomet galėtume lenkus pavadinti praeities, na, dabarties tauta, bet nesinori tikėti, jog būtų ateities tauta — išsigimusiose savo

sluoksniuose. Ką sveikina žiūrėtojai? Ar tą didį surinktinį kūną, tą dvasios rinkinį? Visai ne! Garsiausi šauksmai išsiveržia, tik pamačius kokius keisčiau, tiesa, puikiai, apsitaisiusius bajorus, arba iš tolimesnio krašto atvykusius. Jei tai tikrai *tautos* šventė, tai kam tie šauksmai ir perdėjimai sveikinant? Nelenkas, žmogus kitos psichikos tiesiog negali suprasti šio trukšmingo ir perdėto gyrimo brolių, kurie iš tautiškos pareigos *turėjo* būti drauge su bendra šeimyna. Norisi kiek paabejoti, begu tik šisai paviršutinis, perdaug trukšmingas laikinas džiaugsmo išreiškimas, matant savo brolius, sutinka su tokiuo-pat vidaus džiaugsmu. Prisimena tradicinė lenkiškų iškilmių scenerija: cum strepitu et clamore (su trukšmu ir šauksmu).

Bet tikrai juokingą būdą įgydavo džiaugsmo pareiškimai, matant dažytas sermėgas tam tikslui atgabentų būrelių mužikų. Žuvo nabagai toje „ponų" minioje. Kaip jie jautėsi, nemoku pasakyti. Gal tikrai buvo persiėmę vaidinama role komedijoje „Broliavimosi ponų su liaudimi". Tą valandą gal būti. Bet vėliau turės susiprasti, sulyginti kasdienius santykius su visiška stoka jungės „viršų su apačiomis". Tuomet supras, jog mužikai kaikada tereikalingi ponams dekoracijai, vien dėl to, kad turi varsotas sermėgas; tereikalingi daugiau poėzijoje, kaip gyvenime ir politikos darbe. Ne! Kriokuvoje nesimatė visos lenkų tautos! Tame „Dīlo" korespondentas kiek-tiek apsiriko.

Bandymai priduoti Žalgirio šventei demonstracijos charakterį, galima pasakyti, visai nepasisekė. Tiesa, iškilmės vadai kart-kartėmis mėgino užtraukti vieną-antrą tautos himną, net ir bažnyčioje, bet minia silpnai teatsiliepė, neįsikarščiavo, neišliejo jausmo galinga bendra giesme. Tegiedojo mažas būrelis, veikiai nutildamas.

Kriokuvos iškilmės testebino viršutine išvaizda, gausingumu susirinkusiųjų, paminklo atidengimu. Dvasia — nestebino.

Kas lenkams nepatiko?

Šitas žiupsnelis *asmeniškų* mano įspūdžių negalėjo lenkams patikti, nes darė šiokį-tokį disonansą ištisame chore vienų pagyrimų. Rašydamas lietuviams, ir aš pradėjau nuo gerųjų pusių, kurių visai nemaniau nerasti. (Dabar apie tai teks vėliau kalbėti). Bet rusinai jų aprašymų jau buvo turėję gana.

Štai kaip lenkai išreiškė savo nepasitenkinimą. „Kurjer Warszawski" jau minėtame numeryje ir kiti laikraščiai pakartoja „Gazet'os Narodow'os" — straipsnį „Litwin o Grunwaldzie".

„Iš Kriokuvos iškilmių atvažiavo į Lvovą kunigas Juozas Tumas iš Vilniaus, redaktorius tenai leidžiamo, lenkams neprietelingo (?) lietuvių organo „Viltis". Kun. Tumas, žinoma, nuvyko po rusinų sparnais, jausdamasi susibroliavusiu su jais Lenkijos neapykanta (?). Ba! net paskelbė ukrainų „Dyloje" lyg išpažintį iš savo įspūdžių, gautų per Žalgirio iškilmes Kriokuvoje. Niekas (?) jam ten nepatiko... griebiasi išreikšti savo nuomonę, žiūrėdamas pro akinius siauros savo doktrinos. Kun. Tumo idealas, kaip išpažįsta pradžioje savo straipsnio, yra „naród chłopów". Kun. Tumą, papratusį žiūrėti į pasaulį pro mužikiškus akinius, žeidė minios juodarūbių... Taippat nesistebėsime, jog kun. T. buvo nejauku Kriokuvoje, nes ten viešpatavo istoriškoji atmosfera... Tiesiog visas suvažiavimas Kriokuvoje rodėsi jam permažai mužikiškas. Nes ir kas gi yra visa litvomanybė, kaip ne paniekinimas istorijos visos gražios veikimo praeities tam tikslui, kad pradėjus tautos gyvenimą nuo šios dienos ir nuo mužiko? Maždaug taspat yra ir ukrainofilybė. To dėl nėra ko stebėtis, jog jis Lvove kreipėsi į ukrainus, o šieji iškėlė jam bankietą, per kurį gėrė jo sveikatą: ukrainų partijos vadas profesorius Hruševskis, parlamento atstovų klubo pirmininkas Wost-Levickis ir k. Padavė sau rankas jagelonų idėjos priešai iš dviejų šonų istoriškosios

Lietuvos. Kun. Tumas, išėjęs iš restauracijos, kur gėrė už brolybę lietuvių su haidamakais (!), užklupo paminklą Adomo Mickevičiaus, kurs taip-pat buvo lietuvis, bet su Hruševskiu tikrai ne būtų broliavęsis".

Laikraščiai, tą patį pakartodami, prideda savo komentarus. Skyrium į visa tai atsakinėti neketinu; atskiras dalis bet gi paminėsiu vėliau tam tikrose vietose.

Kaip nuvažiavau.

Bebuvo 9 dienos iki „Žalgirio iškilmių" Kriokuvoje, kai lietuvių laikraščių redakcijos, draugijos ir kai-kurie žymesnieji veikėjai gavo komiteto pakvietimą. Apie sutaisymą deputacijos, kad ir būtų buvę nutarta dalyvauti „lenkų tautos šventėje", nebuvo ko nė kalbėti. Sutarta atsakyti raštais ir telegramomis, o patiems pasitenkinti, išsiuntus korespondentą. Jo pareiga šiuo sykiu turėjo būti nepaprastų žinelių surinkimas ir jų aprašymas; dėl to vieno nevertėjo pinigų leisti; tų žinių užtektinai turėjo būti visuose laikraščiuose, o viršutinė išvaizda svetimos tautos iškilmių netaip jau vėl svarbi lietuviams, kad reikėtų ant tų pėdų viską pranešti, — lietuviai iš savo korespondento reikalavo, kad jisai rūpintųsi daugiau lenkus painformuoti, jei susidomėtų Lietuva ir jos atsisakymu nuo dalyvavimo. Lietuviai tikėjosi, per tas iškilmes „pod znakiem Orła i Pogoni" nebūsiant galima išvengti, nepasvarsčius, taip sakant, vidaus ligų, gražiai parodant neva sveikąjį viršų. Tikėjosi, toje „lenkų tautos šventėje" būsiant netiktai visus žymiuosius jų visuomenės veikėjus, taip iš pačios Lenkijos, taip ypačiai iš kaimynų, su ją kitąkart susibendravusių kraštų. Šiems pastariesiems ypačiai reikėjo būti iškilmėse, kurios kam gi kitam buvo taisomos, jei ne lenkų dvasiai atgaivinti, jei ne arčiau sumegsti ryšiams tarp visų veikėjų ir šalininkų Lenkijos atgiji-

mo idėjos; „kresowcy“ juk, anot lenkų publicisto B. L., paties Dievo laikomi „Lenkijos pakraščiuose“ (suprask: Lietuvoje, Gudijoje, Ukrainoje), idant čia gintų lenkystės reikalus. Nieko panašu nebuvo: nei lenkai interesavosi tarptautiniais buvusios respublikos klausimais, nei „kresowcy“ neatvyko tokiame skaičiuje, kokio tikėtasi; o žymesniųjų veikėjų skaičius, ypač pačių žymiųjų, kurių lenkų visuomenė tikrai klauso, buvo labai toli nepilnas. Taip tad pirmučiausias lietuvio korespondento uždavinys pasiliko neįvykintas. Šis-tas padaryta privatiškai, bet apie tai iš eilės. Pradėkime aprašinėti kelionę nuo pat pradžios.

Nepigu buvo apgalėti visos kliūtys, panorėjus ūmai gauti užsienio pasą; juoba kunigui, kurį į užsienius teišleidžia pati ministerija. Kliūtys tačiau buvo apgalėtos — pasas gautas, ir birželio 29 d. po piet išvažiavau, taip apsiskaitęs, kad visą dieną prieš iškilmes turėčiau liuosą susipažinti su tvarka ir žmonėmis.

Vagonai tušti. Kraštas šiapus ir anapus Varšuvos vienodai lygus. Nepakenčiamas nuobodis. Nusibodus skaityti, imi tirti apylinkę; nusibodus dairytis, vėl imi skaityti ar galvoti apie giriamąją lenkų kultūrą ir ieškoti jos įrodymų. Sunku jų pririnkti, teprisižiūrint iš vagono langų. Bentgi kas matosi iš traukinio nepergerai liudija apie tą kultūrą. Javai, tiesa, geri, ypač anapus Varšuvos, nors žemės lengvos. Bet žemės arba plačių dvarų užimtos, ar siaurais rėžiais suskaldytos. Tebesimato ir tokių dyvų, kurių daugumas lietuvių nebežino — piautuvai. Net dvaro laukuose mačiau vieną barą varo piovėjai su dalgiais, kitą barą apie dešimtį bobų su piautuvais. Neiškenčiau nenustebęs.

— Tai, proszę pana, kūliams krėsti, — atsakė, lyg susigėdęs, matyt, turtingas dvarininkas, kurs visą laiką nepakenčiamai žiovavo ir tiesiog kentė, nesurasdamas rankom vietos.

— Krečiama ir iš dalginių pėdų... — įtariau.

— Užtat mažiau gaunama, — atkirto.

Taip ir kauniškiai samprotaudavo, bet... prieš dvidešimtį ir daugiau metų. Grįždamas per Voluiniaus žemę Lydos link, išgirdau dar vieną senove apipelėjusį įrodymą, jog gerai piautuvais piauti: dalgių rugiena, girdi, esti nelygi... Per trisdešimtis valandų dairymosi pro langus nemačiau nė vienos lauke dirbančios ūkio mašinos, o buvo tai rugiapiūtė ir kartu šienapiūtė; dar daugybė gražaus šieno plūduravo patvinusiose lankose.

Įdomu buvo patirti, kaip smulkieji lenkų ūkininkai gyvena. Prieš dešimtį metų Kauno gub. dvarininkai buvo suskatę iš Lenkijos kviestis darbininkus. Darbininkai jie pasirodė menki, netikę ir nesveiki, o pilni pretensijų.

U nas, prosę ojca, chaty białe i chleb biały! — skundėsi man K. dvaro mozūrai, apgyvendinti puikiame, ertame ir aukštame kumetyne.

Na, maniau sau, kokias gi jūs beturite pirkias (gryčias), kad šita, kurion pro langą, anot to, galima įvažiuoti, nepatinka? Patyriau dabar, pasigyrimą baltumu tebuvus teisingą; nes jų gyvenimai ne pirkios, tik pirkelės, kokiose pas mus tegyvena pilni bežemiai. Lenko ūkininko kolonijėlė liūdna rodos, daugiausia tik iš dviejų mažutyčių trobesėlių: pirkelės vienu galu, sienose po vieną mažutytį langeliuką, ir daržinėlės.

— Kurgi laidarai, svirnai, klojimai, pirtys? — klausiu kelionės draugų.

— O ką jis dės ten? — nustebo. — Karvė, arklys... Grūdai kubiluose, pašaro tiek-pat. Iš keleto margų ne dievai žino, kiek tegausi...

Iš kur tad randasi „balta duona", taip ir iki šiol nežinau.

Trobesėlių stogai negražiai šiaudais dengti žemyn varpomis, nelygiais ruožais. Tik į pat Austrijos pasienį pradeda rastis mūrinių namelių, molio dengtukais klotų, nes ten daugybė kalkinių akmenų iškasa-

23170

CENTRINĖ VALSTYBINĖ Biblioteka

ma. Ten gražu. Bet iš viso sodiečiai, matyt, kaip senovėje, tebėra dideliame varge šalip plačiųjų dvarų. Kažin kaip ir gyventų, kad ne akmeninio anglio kasyklos, kur žmonės randa neblogo uždarbio. Milžiniški anglių traukiniai viens paskui kitą traukia pro šalį.

Štai Granycos muitinė. Pasportai rusų žandarų patikrinti. Austrijos traukinys perveža į savo muitinę — Ščakove. Revizija menka — bet tik tabako nesivežtumei. Kitas traukinys nuveža į Trzebinės stotį ir tik trečias, iš Vienos miesto keliaująs, tepermeta tave į Kriokuvą. Įkyrus tai perėjimas per sieną.

Galicijos sodiečiai dar menkiau pasiturį, dar mažiau žemės turį, o visokio uždo nesulyginamai daugiau.

— Bepigu Rusijoje! — pavydėdami kalba. O ką jie bepasakytų, Kauno ir Suvalkų Lietuvą pamatę? Lietuviui nebegera ir tokioje tėvynėje. Tegul tad pavažiuoja į šiuos kraštus, tai pamatys, kaip atrodo tikras skurdas. Gal tada nebeieškos svetimų dievų. Ale tiek to.

Štai ir Kriokuva. Sakalai — gimnastikos draugija — eile sustoję per visą peroną, svečių laukia.

— Tamstos duodate patarimų? — klausiu.

— Ne, tai daro komitetninkai.

— Kaip jie pažinti?

— Ant rankovių mėlynai-balti raiščiai.

— Ačiū!

— Tamstos duodate patarimų? — vėl klausiu, nutvėręs tokį jaunikaitį.

— Ne! Tai kontoras.

— Kame gi jis?

— Anapus vagzolo. Sek Tamsta.

— Ačiū.

Prieiname prie lentų būdelės parašu: informacijų komitetas.

— Tamstos duodate patarimų korespondentams?

— Ne! Tai spaudos biūras. Mes tik butus rekomenduojame šiaip jau svečiams.

— Kame gi tas biūras?

Niekas nežino. Ilgai pasitarę, nusprendžia, jog tai turi būti redakcijoje „Głos Narodu".

— Ačiū!

Važiuoju į „Głos Narodu". Lyja ir žvarbu. Radome. Kambaryje sėdi ponaitis ir rašo.

— Tamstos duodate patarimus korespondentams?

— Ne! Tai redakcija, o čia spaustuvė. Prašome aukščiau.

— Ačiū!

Aukščiau visur tuščia ir uždarinėta. Bet gi išsikviečiu kažin ką.

— „Głos Narodu" spaudos biūras?

— Ne!

— Tai kame gi galop?

— Tai, tur-būti, redakcijoje „Naujosios Reformos".

— Ačiū!

10 valanda vakaro. Privargau kelionėje ir šioje kalvarijoje. Suradome.

— Čia spaudos biūras? Esu toks ir toks, atvažiavau tokiais tai tisklais. Naudokitės manimi, kaip tinkama, nes aš vienatinis tos rūšies korespondentas ir tyčia atvykau anksčiau.

Nustebimas.

— Biūras čia. Bet jau nieko Tamstai nebegalime patarnauti: kas dykai, viskas išdalyta...

— Aš ir nereikalauju dykai: koronų nepristigsiu. Tik kur ko ieškoti? Galop ir tai rytoj surasiu. Bet be buto adreso neinu iš čia, nes jau gana tos baladonės...

Gaunu adresą. Dar biletą įeiti į rytykštį rautą, kurį plunksnos darbininkams daro „Kolo artystyczno-literackie i klub prawników". Daugiau nieko, nei ženklelio, kurie buvo ir paskui dalijami: jis davė teisę visur įeiti.

Gerokai nuluptas vežėjo, per minią ištvirkusių gatvės vaikų — tikrų Rymo lazzaronų — kuriuos vežėjas nuolat botagu šveitė, įsigabenau į pačią padangę, į akademikų gyvenimus prie Batorio gatvės. Ketvirtame aukšte 5 koronos už vieną lovą. Lovų kambaryje trys, bet dar neužimtos. Seka namsargis, senai jau mieste tarnaująs, daug žinąs, bet kalbą sodietišką tebepasilaikęs. Prašau laikraščių.

— O kokių? — klausia — Nes, matai, yra čia „Cas" — to gazeta slechetna (szlechecka, aristokratų), „Nowa Riforma" — to zydowska, „Nowiny" — to dobra, o „Głos Narodu" — to najlepsa, bo broni nas... (suprask, liaudį nuo žydų). O ponas iš kur?

— Iš Lietuvos! Ar žinai kur ir kas tai yra Lietuva?

Valanda svyravimo. Tiesaus atsakymo nėra.

— Anais metais, sako atsiminęs, pas mus „stovėjo" vienas ponas iš Lietuvos — z Pińscyzny...

— Na, tiek to. Taigi iš Lietuvos buvo ir karalius Jogaila, kuriam štai statote paminklą. Ar žinai ką nors apie Jogailą ir ką jis padarė?

— My znamy jenno bidę ir drozyznę... Więcej nic... — nukirto, ranka pamojęs be vilties.

Ta „drozyzna" labai charakteristinga visoje Galicijoje: ji negirdėta kitur, tikra nelaimė neturčiams. Ir prisipažinimas charakteringas. Nuo 1886 metų viduryje miesto — „Pliantose" stovi Jogaila su Jadviga ir parašas: „Na pamiątkę 500 rocznicy unii Polski z Litwą"; visi metai, kaip statomas antras milžiniškas paminklas Jogailai, — o tasai vikras ir daug ko girdėjęs vyras, net mokąs aptarti laikraščius, nežino, kam čia rengiamos iškilmės ir ko čia svietas plaukia.

Negudrus paliudijimas Kriokuvai!

Liepos 1 diena praeina bepirkinėjant įeinamuosius bilietus, kurių reikia ieškoti po visą miestą, ir belankant lietuvius. Visą dieną lynoja. Judėjimas didėja. Kavinė, restauracija, kavinė... Jokių pažįstamų. Nuobodis, kiek palengvintas aplankymu „Žalgi-

rio dijoramos", nupieštos ir tam tikrame rūme išstatytos T. Popielio ir Z. Rozwadowskio.

Puikus reginys tam, kurs dijoramų nėra dar matęs. Regi prieš save lyg dešimties varstų plotą, kur kaujasi kryžiuočiai su lenkais ir lietuviais. Čia didysis kryžiuočių mistras Ulrikas de Jungingen nori išsiveržti iš kovos, bet jį apsiaučia raiteliai ir pėstininkai. Čia Zaviša Juodasis Sulima iš Grabovo remiasi. Pačiame viduryje mūšio Zindramas Maškovskis šalia lenkų vėliavos; kiek toliau puikiai sėdįs ant balto žirgo Lietuvos Didysis Kunigaikštis Vytautas ties savo vėliava. Nuošaliai paimti ir surišti kryžiuočiai, daugybė atimtų jų vėliavų, sergimų ryterio. Į visa tai nuo kalvelės žiūri Jogaila, Mikalojus Povala, Zbignevas Olesnickis, kurs tik ką, mietu sudrožęs per šoną, nuverti nuo arklio Kökeritz de Dieber, taikiusį Jogailą nudurti. Dijorama puiki, įspūdį daro didelį. Gaila tik, kad Vytautas pertoli, o kiti lietuviai, kaip paprastai juos lenkai parodo, o ir mes patys vaidiname juos pusnuogiais, be kelinių ir vien tik su kuokomis rankose. Įėjimas dijoramon brangus, bet įspūdžiai verti tų pinigų. Dailininkai kritikuoja dijoramą, bet paprastam žiūrėtojui ji rodosi užtektinai gerai papiešta.

Vakarą buvo minėtasai rautas pas dailininkus, literatus ir teisininkus. Svečių galybės ir vėl... nuobodis: kits kito nepažįsta. Kol su vienu-kitu susipažinai, ir laikas išėjo. Veltui ieškojau knygoje garsiųjų pavardžių: jų arba visai nebuvo, ar tik keletas. Vis paprasti laikraščių darbininkai, artistai ir k. t. Malonu buvo susitikti su garsios Kurniko bibliotekos užveizda ir atradėju senovinių lietuviškų spausdinių, antrųjų iš eilės, susipažinti ir susitarti apie mainymąsi dublikatais su L. Mokslo Draugija; su prof. Ptašickiu iš Peterburgo — apie kronikas, su Dūmos atstovais Jo Eksc. Babianskiu ir Zaviša — apie Lietuvos rūpesčius, su lenkų tautininkų vadu Romanu Dmovskiu, literatu Hösicku. Rautai — niekai. Kas iš

to, kad tik su vienu-kitu šnekiesi ir tuos tau tuojau kiti atima? Be viešų prakalbų susėdus, nieko gera. Susitarėme bent keliese susieiti pas prof. Zdziechovskį rytoj po pietų.

Sukaktuvių dienos.

Štai ir laukiamoji jubiliejinė liepos 2 (15) diena, puikiausia ir pilniausia įspūdžių. Anksti rytą, kaip ir paskui kitomis dienomis, miestą žadino gatvėmis vaikščiojanti muzika — „pobudka". Iš Šv. Panos Marijos bažnyčios bokšto liejosi graudinga kornetų muzika „Boże, cóś Polskę przez tak długie wieki". Puikus himnas, galįs pajudinti ir sugraudinti kiekvieno patrioto širdį, juoba lenko. Pamaldos turėjo būti šioje bažnyčioje. Įeiti tegalėjo gavę biletus. Bet pusė bažnyčios nuo pat ankstyvo ryto buvo žmonių, kurie, anksčiau atėję, nebenorėjo išeiti. Rūpesniu p. R. Dmovskio gavau vietą presbiterijoje; mačiau visą į iškilmes atvykusią lenkų diduomenę, parlamento, seimo, universiteto, magistrato atstovus. Daugumas puikiais visokių varsų kontušais, delijomis ir karabelėmis prie šonų, su bulavomis rankose, grandinėmis ant kaklo. Puikus senovės paminklas; žmonės, kaip iš portretų. Apie maldingumą ką jau bekalbėsi. Aržiau, kad ir kito ko negalėjau iš jų veidų paskaityti — šaltos, galo pamaldų laukiančios minos. Kiek atgijo per atnašavimą (offertorium), kada vietoje liturginės giesmės paplito nuo viškų puikaus choro tautinė giesmė: „Przed Twe ołtarze zanosim błaganie: ojczyznę Polskę racz nam wrócić, Panie"! Kai-kurie iš publikos pritarė pusbalsiu tam himnui; daugumas bet gi — ne. Nepapratusiam girdėti svietiškų giesmių bažnyčioje pasirodė tai gana keista, nors ir rūpinais pateisinti tokiuo galvojimu: bažnyčioje išreiškiama Dievui visi sielvartai; valia tad melstis ir už tėvynę, kuri skursta. Reiktų tik — liturgiškai.

Mišias laikė ir paskui puikų patriotišką pamokslą sakė J. E. Lvovo vyskupas Bandurskis, buvusis Kriokuvos prelatas. Įdomus tai žmogus; jis teko pažinti tą pačią dieną raute pas burmistrą. Mažas, labai gyvas, puikiai, švelniai skambančiu balsu, vyskupas Bandurskis labai populiarus tarp Galicijos lenkų. Labdarys, neišdidęs, jis jaunuomenės mylimas. Prelatu būdamas Kriokuvoje, buvo neturčiams akademikams pavedęs savo beneficium — rūmus gyventi. Ir netik jaunuomenės; senojo teatro salėje, kur buvo rautas, negalima buvo prie jo prisimušti: tokia daugybė pažįstamų bent vienai minutei traukė jį nuo kits kito.

Vyskupas Bandurskis tai gyva antitezė Kriokuvos kardinolo Puzino. Vargu buvo kada tikėjimo viršininkas taip nekenčiamas, kaip kardinolas Puzinas. Persenęs žmogus, atkaklus, laiko dvasios nebesuprantąs, visados priešingas kylantiems sumanymams, biurokratas, „kankinąs save ir kunigus", kaip išsireiškė vienas bažnyčios tarnas. Bažnyčių administratoriai tiesiog terorizuoti. Nuveinu į karmelitus mišių laikyti. Rodau formališką Žemaičių vyskupo paliudijimą „celebret". Netiki; reikią, kad šitą raštą ir asmenį patikrintų kardinolo raštinė.

— Kam? — sakau. — Juk mano fotografijos čia nėra. Tad lygiai jūs, lygiai kardinolo kancleris turės tikėti šituo raštu.

— Taip! — atsakė zokaninkas: — Ale raštinei valia apsirikti, o mums nevalia...

Ir turėjau eiti į raštinę, kad duotų nuo savęs kitą paliudijimą. Prasideda derybos, kelioms dienoms: trims, keturioms ar penkioms. Ko dėl taip bijoma čia svetimų kunigų, nesusekiau.

Kardinolui iki šiol lenkai negali dovanoti, kad Slovackio nepriėmė į karalių rūsį Vavelio katedroje. Tiesiog nepraeinąs nė vienas akademikų (studentų) susirinkimas, nepadarius protesto prieš kardinolą. Kad ne smarki apsauga, neapsieitų, girdi, ir be skan-

dalų. Tą nepatenkinimą kardinolas dar padidino, priešindamasis Žalgirio iškilmėms; jis neleido, sakysime, mišių laikyti „bloniose“ — atvirame ore. Nežinau, kaip tad vyskupas Bandurskis drįso atvykti iš Lvovo ir prisiimti dvasiškių atstovavimą.

Karštai patriotiškam pamokslui vysk. B. pasibaigus, užtraukta vėl patriotiška giesmė, ir draugijų vėliavos ėmė slinkti iš bažnyčios. Ir čia minia nesugaudė vienu balsu, tik kaikurie pusbalsiai pritarė. Ore ji tuojau nutilo; tik iš bokšto be paliovos plaukė kornetų balsai: „Bože, coś Polskę“. Negaliu užmiršti išvaizdos vieno jauno inteligentišku veidu skurdžiauspamišėlio. Per visas dienas mačiau jį bestovint toje pačioje gatvių kerčioje, įsižiūrėjus į bažnyčios bokštą. Ištiesta ranka dirigavo ta saldžia muzika, mosuodamas ištolo į taktą, o veidas reiškė tokį džiaugsmą, liūdnumą, tokį pasigėrėjimą, kokį nebent dangaus vizijose tegaus.

Panašios išraiškos veltui ieškojau kitų veiduose. Gaila buvo apleisti tą Šv. Panelės bažnyčią, tokią puikią, Mateikos polichromija turtingiausiai išdabintą, majestotišką, istorišką. Tokio gražaus bažnyčios vidaus neesu matęs. Vilniaus šv. Petro gal dar turtingesnis vidus, bet visai kitokios rūšies.

Minia patraukė pro ankštą Florijono bromą į Mateikos aikštę, kur Jogailai pastatytas paminklas. Laimingas, kurs turėjo 8 koronas užmokėti už vietą tribūnose. Kiti turėjo pasilikti už aikštės. Paminklo atidengimo smulkmenų nebekartosiu.

Labai charakteringa, kad lenkų tauta, taip trukšmingai švęsdama „savo garbės dieną“, nė manyte nemanė pati aukomis pastatyti Jogailai paminklą, kaip pastatė Mickevičiui. Atmenant, kaip tauta sunkiai sumetė reikalingus šiam paminklui pinigus, antrajam paminklui jau nė nebemėginta rinkti. Ir nebūtų jo buvę, kad ne garsus lenkas muzikas Jonas Ignacas Paderevskis. Tai didis genijus, didis patriotas ir didis labdarys. Kilęs iš neturtingų, savo darbu susi-

krovęs milijonus, Paderevskis nesėdi, anot to, ant pinigų, bet didelę dalį skiria savo tėvynės reikalams. Štai ir dabar jis vienas pats išmeta visą pusę milijono kronų. Yra juk ir daugiau tokių-pat turtingų lenkų. Bet nė vienas neišmetė nė vienos kronos. Publika gerokai murmėjo. Bent atvežti medžiagą, sako, reikėjo padėti... „Mūsų didžponiai, rašo Kriokuvos „Prawda", giriasi savo bočiais, mėgsta pasakoti apie savo senelius, vaivadas ar kašteliānus, bet aukoti lenkų idėjai negreiti".

Paminklą sugalvojo ir nulipdė Antanas Vivulskis. Ta pavardė lietuviams kauniškiams gerai žinoma, patsai artistas gerai pažįstamas, nes Kaune, kur jo motina gyvena, praleido gražiąsias, liuosas nuo mokslo dienas. Gimęs 1878 metais, mokėsi Mintaujoje, kur jo motina laikė dekano Kriškijono įtaisytą kaip ir seminarijėlę gimnazistams, daugiausia lietuviams. Paskui mokėsi jėzuitų gimnazijoje Chirove Galicijoje, Vienos politechnikoje architektūros ir Paryžiuje dailės mokykloje. Vivulskis, jei ne tikras lietuvis, tai gerokai buvo sulietuvėjęs, mūsų tėvynę mylįs ir čia įkvėpimų ieškąs. 1901 m. Kriokuvos parodoje jau buvo išstatęs grupę „Žemaičiai"; dar anksčiau laimėjo konkursą Vilniuje rengiamosios Išganytojo bažnyčios planu. Dalyvavo dviejose lietuvių dailės parodose. Žinome jo projektą Šiluvos koplyčios, Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Kęstučio paminklo ir k. Vykę tai, nepaprasti, talentu spindį darbai. O visus savo darbus apvainikavo dabartiniu Jogailos paminklu, kokių, sakoma, reta rasti visoje Europoje. Aprašymą paminklo taip-pat apleisiu, nes jau buvo. Geriau paieškokime lietuviškumo žymių tame jo darbe.

Nelietuvis, drąsiai galima pasakyti, tos rūšies paminklo nebūtų padirbęs. M. Pečkauskaitė, aptardama savo paskaitoje lietuviško tautiškumo žymes, trumpai jas išreiškia: nieko *labai*, nieko *perdaug;* lietuvis jaučia giliai, bet patylomis. (Žiūr. „Vilį").

Pritaikindami šitą teisingą gerbiamosios prelegentės aptarimą, galime pasakyti, Jogailos paminklas Kriokuvoj — lietuviškos dvasios kūrinys. Kiekvienas žiūrįs pasergėjo, šitą paminklą visai kitokį esant, neg kiti tokie paminklai Europoje. Kokio gi bereikia didesnio triumfo, kaip kryžiuočių pergalėjimas ties Žalgiriu! O tačiau, žiūrėk, ar tasai paminklas savo stovylomis šaukia apie savo garbę? Ar parodytieji veikėjai didžiuojasi, aukštyn galvas keldami? Nieko panašu. Aukštybėse sėdinčio Jogailos nei nematome; daugiau imponuoja nepasakoma savo galybe jo žirgas. Mūsų akis pritraukia šalutinės grupės, jų geriausios — lietuvių grupės. Priešakyje po Vytauto kojų aukštynelkas pavirtęs Kryžiuotis merdėja. O Vytautas, kalaviju pasirėmęs, nesityčioja, nemina jo koja, nesididžiuoja savo genijumi, bet giliai, giliai susimąstęs žiūri į paristą priešą. Ne triumfuoja, bet filosofuoja, lyg sakyte sako: prieše, kame tavo galybė? vargše, kiek tu lietuvių išnaikinai, o dabar štai paniekintas. Nesididžiuoju, nes ir mano galybė ryt-poryt gali taip-pat kristi...

Iš dešinės pusės į nelaisvę paimtas kryžiuotis; nors rankos į užpakalį surištos, bet dar mėgina atsistoti ir išsiliuosuoti. Išpūstos šnervės, sučiauptos lūpos. Įnirtimas. Bet už jo stovi lietuvis, kairėje laiko iš kryžiuočio atimtą vėliavą, dešinėje ragą ir pučia, šaukdamos pagalbos. Nuovargis kovoje, įnirtimas, supratimas nugalėtą priešą dar galint atsitaisyti — duoda tokią reikšmę lietuvio veidui, kad sunku nuo jo atsitraukti. Šitos dvi grupės — tai tikra dailių dailė; jom dviem nieko neprikišama.

Gražios ir lenkų grupės, miestelėnų ir vado; bet joms prikišama teatrališka poza.

Mes prikištume Vivulskiui viena. Visuose savo bruožuose jis originalus. Tik lietuvių parodyme jis aklai seka lenkais. Ir Vivulskio lietuvis — žmogus „dziki, pierwotny", kailį per pečius persimetęs, basas, bekelinis. Susimildami, ponai lenkai! nors gi kelines

lietuviams sugrąžinkite, aplupę jį nuo viso ko! Juk tai absurdas: lietuviai eina karan už tūkstančio varstų, žiemos speiguose ir... be kelinių! Jei ne lietuvių galvos ir širdies, tai bent antro galo pasigailėkite: juk tokiu apdaru jie gaus... mažiausia — slanktą (slogą) ir pavirs dar netikesniais jūsų akyse. Tada ir visai nebebus verta su jais tartis apie ką nors bendra...

Vivulskis suklydo, nurodymų ieškodamas Senkevičiaus „Kryžiuočiuose". Taip- pat klysta, dirbdamas Kęstučio paminklo projektą. Tasai „pagonas, bet pirmasai Europos riteris", anot pačių vokiečių, taip-pat parodytas laukiniu, ant galingo žirgo, lyg per tankynes paslapčiomis šliaužiančiu. Ne, Kęstutis buvo „be baimės ir sutepties": mokėjo stoti ir į atvirą kovą.

Istoriškosios lenkų ir lietuvių Ūnijos ženklai Kriokuvos paminkle neaiškūs arba ir visai jų nėra. Nebent, kad visų viršininkas — karalius Jogaila. Vivulskis ūnijos idėjos, matyt, galvoje neturėjo, nors Paderevskis prakalboje velijo, kad kiekvienas lenkas ar lietuvis, žiūrėdamas į tą paminklą, atmintų bendrą garsią praeitį. Tą patį ir man pasakė raute pas burmistrą: jis džiaugiąsis, kad ir lietuvių kai kas panorėjęs pasižiūrėti jo paminklo. Meilus, lipšnus Paderevskis, kaip mergaitė. Jo veidas, originališkos varsos dideli plaukai, trauktinai traukia į save. Ak, tokių žmonių ir mums kuodaugiausia!

Su Vivulskiu neteko pasimatyti. Esąs jau nutolęs nuo lietuvių. Bet jei reiktų lietuviams kada nors statyti kokiam savo karžygiui paminklą, tai Vivulskis tegalėtų, kaip reikiant, jį padaryti.

Kalbų kalbos, atidengus paminklą. Jas taip-pat žinote. Kartkartėmis choras, tam tyčia prisirengęs, su kapelia traukė „Jeszcze Polska niezginęła" ir „Bože coś Polskę". Čia publika daugiau pritarė, neg kitais kartais, vis dėlto ne tiek, kiek man norėjosi. Mėgstu minios bendrą jausmų išreiškimą, stiprų ir galingą. Tai puikiausis narkotikas. To laukiau ne-

kantriai, pasigardžiuodamas laiku, o nesulaukęs, kiek pretendavau. Nėra ko už tai ant manęs pykti ir ginti nuo šio užmetimo. Juk „Czas" kriokuviečiams, ir „Tygodnik Illustrowany" varšuviečiams taip pat prikišo apsiblausimą.

Paminklo atidengimo dieną vyriausiuoju asmeniu buvo Paderevskis. Gatvėse kartkartėmis girdėjosi vivatavimai — žinok, jog ten P. pasisuko. Pripratęs prie ovacijų, dailiai, natūrališkai laikės; nėkiek nesimatė tuštybės, pasididžiavimo, tiek gero padarius savo tautai.

Natūrališkumu su tuo gerbtinuoju vyru nebent vienas Vl. Tetmajeris tegali susilyginti. Tai vėl vyras, kuris trauktinai traukia į save širdis. Meilus ir jo švogeris Rydel, tik „cały Kraków jego przegadać niemoże", kaip sako jo kaimynai; kalba gražiai, neapsakomai širdingai, daug meilės parodydamas, prisikišdamas, kad nė išsižioti neturi laiko. Tikrai džiaugiuosi juodu pažinęs.

Senovės žinovams, archaiologams įdomi buvo tą dieną atidaryta „Jogailonų paroda", kur aplink Jogailos sarkofago modelį keliose salėse buvo surinkta beveik iš visos Lenkijos Jogailonų laikų daiktai: bažnytiniai rūbai, indai, šarvai, senovės spausdiniai, dokumentai, antspaudai ir, dievai žino, kam — gerokų bogomazų paveikslai — pačios naujosios gadynės. Buvo net impresionistų darbų, į kuriuos žiūrėdamas abejojai, bene tyčiojasi iš tavęs „artistas".

Vakarą miestas iliuminuotas. Iš Š. P. M. bokšto metė aiškią šviesą reflektorius, ir tai labai puikiai rodės. O ant Vislos surengta vadinamiejie „vainikai". Šimtai lengvų laivelių, apkabinėtų lempijonais, šliukštinėjo po upę. Pakraščiais degė nesuskaitoma daugybė žiburių, o nuo tilto pirotechnikai leidinėjo vandeniu plaukti visokias bengalines šviesas, šaudė prašmatniomis rakietomis; iš vandens tryško ugnies fontanai, plaukiojo ugniniai žalčiai — visoki fejerverkai, kurie ir tegalima padaryti ant vandens.

Tą vakarą žvelgęs į milžiniškus karalių rūmus — Vavelį, tesupratau, ko dėl jis lenkų vaidintuvėje pavirto legendų vieta. Tamsią naktį, iliuminacijos šviesoje, pakilioj vietoj Vavelis-milžinas tikrai rodės užburtas rūmas. Ag ir užburtas. Kad jis prakalbėtų sienomis ir visais savo turtais, dailės dalykais, visa biblioteka būtų prirašyta knygų. Trumpame korespondento pranešime nuodėme laikau ką nors paviršium apie Vavelį kalbėti, nors esu jį aplankęs. Dėl jo vieno verta Kriokuvą aplankyti, jame viename keletą dienų prabūti.

10 val. vakaro prasidėjęs rautas pas burmistrą man pačiam buvo tokios-pat menkos vertybės, kaip ir vakarykščias. Gal tūkstantis žmonių siuvo po puikias sales, perdirbtas iš senojo teatro. Suprašyta visi luomai. Bajorai, vyskupas, vienuoliai, kunigai, artistai, literatai, visuomenės veikėjai, net ir vieno kaimiečio šeimyna, ponios... rinkinys, nuo kurio galva svaigsta. Be minėtųjų pažinčių, kurias čia dariau, pažinčių trumpam laikui, nieko ypatinga neturiu pažymėti. Ko prisiklausiau čia, kitur ir per privatinį tą dieną padarytą susirinkimą, nupasakosiu, baigdamas laiškus iš Kriokuvos.

Antra švenčių diena buvo nuobodžiausi. Į kokį nors teatrą patekti negalima buvo nė svajoti. Sakalų pasivaidinimas turėjo prasidėti vos 4 val. po pietų. Diena ūkanota, gatvės drėgnos, vėjuotos. Kavinėse ir restauracijose angšta, karšta ir ūžia, kaip jūra. Gerai susisupęs savo pelerina, iškeliavau pėsčias Kostiuškos pylimo aplankyti. Stovi jis už 3—4 kilometrų nuo miesto, labai aukštoje vietoje, pačiame viduryje stipraus Austrijos forto. Veik pusę kelio eini vis į kalną.

Kriokuvos priemiesčiai dar menkesni už Vilniaus priemiesčius: purvas, netvarka ir... žydai. Mieste jų kaip kad ir visai nesimato — taip sukultūrėję, kad nė neatskirsi jų nuo lenkų. Bet priemiesčiuose matai tokių tipų, kokių Lietuvoje tebuvo prieš 50—60 metų.

Žiponai lig žemės, sujuosti juodomis virvelėmis, ilgi rangyti peisai, net ir vaikų, kailinės sabalių kepurės (buvo šabas), šliurės ant kojų, — viskas it iš giliausių viuduramžių. Skundžiamės, kad perdaug turime žydų Lietuvoje, kad 4 darbininkai lietuviai turi maitinti vieną nieko neprodukuojantį žydą. Bet kas tai Lietuvos žydai-skurdžiai prieš Galicijos turtuolius! Angšta darosi gyventojams dėl žydų tiktai Galicijoje, Vengrijoje ir Rumunijoje. Šiuos kraštus žydai apipynė gyvu vortinkliu, čia jie diktuoja savo valią, čia baigia paveržti veik visą žemę. Nelaimingi valstiečiai, kad ir nusikratytų dvarininkais, turėtų pradėti išnauja kovą su žydais, vis daugiau paimančiais dvarininkų vietą.

Iš visų šonų Kriokuvos puikūs reginiai, bet nuo Kostiuškos pylimo — su niekuo nesulyginami: kalvų-kalvos, slėnių-slėniai, Visla, miestas, — viskas po tavo kojom. Lenkų mokama pagerbti karžygiai. Aukščiausias Kostiuškos pylimas — ne tos vietos žmonių darbas ir ne iš tos vietos žemės supiltas, — jį suvežė žmonės iš visų kraštų, o voluiniečiai po pylimu pastatė gražią gotišką koplyčią. Kaip vieta, taip ir paminklas, tikėjaus, patrauks tūkstančius žmonių. Apsirikau. Pylimą lankė reti būreliai, po keletą žmonių. Matyt, lenkų širdys trumpam laikui teužsidega gražiomis idėjomis ir gražiais jausmais.

Ištiko gausus lietus. Baimė buvo, kad sakalams nepagadintų vietos, kur turėjo gimnastikuotis. Bet ji laiku buvo velėnomis apželdinta. Purvo tebuvo aplinkui. Sakalų suvažiavo iš visų valstybių apie 11.000. Gimnastikavos gi — 3.200. Ir tasai būrys darė didelį įspūdį. Tai visa kariuomenė, puikiai išlavinta, komandos klausyti pratusi. Nebent vokiečių kariuomenė tegali susilyginti kareiviškų išsilavinimu su tais jaunais žmonėmis. Milžiniškos tribūnos iš visų keturių šonų erdvos aikštės buvo pilnos žiūrėtojų. Už bilietus iš jų surinkta apie 40.000 koronų (tad žiūrėtojų tribūnose buvo apie 20 — 30 tūkstančių). Antrą die-

ną tiek-pat surinkta. Ir vis dėlto Sakalai turėję kelias dešimtis tūkstančių deficito. Gal ir perbrangi ta paroda; bet ji, neabejojame, dar labiau suskatins lenkų jaunuomenę dėtis į „lizdus" (taip vadinasi atskiri Sakalų būriai). Miela buvo žiūrėti, kaip tie vyrai, sveiki ir lankstūs, jaučiasi angštai susirišę į vieną brolišką draugiją, persiėmusią karštu patriotizmu, nevien tik rūpesčiu išlavinti savo kūno pajėgas. Nemiela tik atminus, kad kai-kurie šių pernelig didelių patriotų „lizdai", susisukę tarpe svetimtaučių, šiems pastariesiems kai-kada gerokai kojų pakiša. Na, kas gyvas, tas kruta ir po savim, o ne nuo savęs kasa. Labai gaila, kad lietuviai iki šiol dar nė viename mieste neturi savo gimnastikos draugijų. Tai sveika ir kūnui ir dvasiai.

Pukiausiai gimnastikavosi Zagrebo chorvatai ir čechai. Tai jau nebe gimnastikai, bet tikri cirko akrobatai; vienas skirtas, kad viską dirba vienų rankų stiprumu.

Iškilmingiausiai buvo priimti Amerikos lenkai-sakalai. Jų atvažiavo apie 300 su savo kapelija. Ir vaidinosi jie skyrium nuo kitų. Europos lenkai pagavo juos paskui ant savo pečių ir šaukdami nešiojo po aikštę. Ko dėl amerikiečiai rodėsi jiems meilesni už kitų kraštų lenkus, nežinau; nebent, kad iš tolimesnio krašto atvykę.

Gimnastikavosi ir sakalaitės — 700 mergaičių. Jos savo išvaizda padarė įspūdį. Pati gimnastika buvo kur-kas menkesnė, daugiau panaši į šokius. Ir sutarimas mažesnis. Sakalai buvo mėginę ir joms padaryti ovaciją, bet viršininkas neprileido.

Publika labai visu-kuo džiaugėsi. Gaila tik, kad sutemus nebesimatė muštro su karabinais. Nemačiau ir muštro raitųjų sakalų.

Lenkų laikraščiai karštai protestavo prieš mano nusistebėjimą, jog šioje „tautos šventėje" permažai dalyvavo valstiečiai. Supykę, prikaišiojo man, būk mano idealas esąs — vienų (!) valstiečių valstybė ir

visai rimtai įrodinėjo, jog amžiais išsiplėtojusi valstybė turi būti komplikuota. Kadangi mano valstybės idealas yra kur-kas platesnis, o lenkų privedžiojimai — abėcėlės tiesa, tai ginčytis dėl šių dalykų netenka. Pasakymą gi apie valstiečių mažą dalyvavimą palaikau ir dabar. Per pirmas dvi dienas valstiečiai tikrai žuvo jūroje „ponų". Šitą žodį andai buvau įrašęs kabėse, kurios aiškiai reiškė, jog tuo žodžiu suprantu ne tikruosius ponus-magnatus etc., bet visus tuos, kurie poniškai rodosi, skirdamiesi nuo valstiečių. Galėjo valstiečių būti tūkstantis, na, du. To man neįrodys, bet tegu sau ir taip būtų. Vis dėlto ką gi tas skaičius reikštų tarpe 100 tūkstančių? Tai viena. Antra, kai valstiečiai kuo susiinteresuoja, sakysime, atlaidais, tai ne tik į Kriokuvą, bet į menkutį miestelį jų suplaukia po 10 ir po keliolika tūkstančių. Mačius bažnytines šventes ir Žalgirio šventę, turi pasakyti: šia pastaraja lenkų liaudis nebuvo suinteresuota, o nebuvo dėl to, kad nebuvo užtektinai pamokyta ir bent tame dalyke apšviesta. Nesykį klausiau lenkus „ponus", kame jūsų liaudis? Atsakydavo: „dopiero" trzeciego dnia się pokaże: oni są przygotowani w pobliżu Krakowa". Tasai „przygotowani" ir davė man teisingą progą tvirtinti, jog „oni są przygotowani — dla parady". Na, trečią dieną ir tikrai pasirodė. Priešakyje didžiosios eisenos jojo puikiais arkliais labai graži banderija kriokuviečių tautiškais apdarais. Galėjo būti jų į kelis šimtus. Arklių išvaizda, jų nupenėjimas, didumas, švarumas, aiškios daugelio arklių grynos veislės žymės ir... kai-kurių nukapotos uodegos kėlė manyje gana pamatuotą abejojimą, begu tik ir banderijos arkliai nėra dvarininkų „przygotowane", ypač, kad valstiečiai aplink Kriokuvą apskritai labai biedni; turtingų — tik išimtys. „Racławice"... Kosciuszko... Krokusy..." Gražūs atminimai. Taip, valstiečiai — didelė pajėga, kai moka kas ją pavaldyti. Ta pajėga išpoetizuota, ta „poezija" šiandien lenkai minta, maža tesirūpindami gyvaisiais „kraku-

sais"-chlopais. Tuščiais šauksmais, jog aš klystu, lenkų laikraščiai manęs neįtikins. Tad aš turėjau teisę piktintis, matydamas perdėtas „ponų" ovacijas chlopams, ir vadinti tai — komedija. Lenkų chlopų asmenyje jaučiau kaip kad mano paties chlopiška garbė būtų tomis komedijomis užgaunama. Na, kur gi kitur matyta, kad „ponai" iš visos gerklės rėktų ir rankom kemėruotų, išvydę būrį sodiečių, vien dėl to, kad jie — sodiečiai? Ar tai demokratizmo ženklai? Lenkų pasielgimo tame dalyke nesuprantu ir tur būt nebesuprasiu. Arba, tikriau, suprantu, jog tai ne demokratizmas, tiktai — vaidinimas demokratizmo. Atsiprašau už nemeilios teisybės žodį.

Paskui valstiečių banderiją ėjo sakalai. Jų rodės tokia daugybė, kaip kokie penki pulkai kariuomenės. Nusibodo ir žiūrėti.

Be sakalų gausingiausiai dalyvavo eisenoje socialdemokratai darbininkai su savo raudonomis vėliavomis, raudonais gvaizdikėliais prie krūtinės ir su savo vadu — atstovu Dašinskiu priešakyje. Jis rimtai, be kepurės, žingsniavo šalia didžiosios vėliavos. Publika nemažai nustebo, pirmą kartą išgirdus socialus giedant patriotišką, o ne partinį maršą, kurio keletą posmų pagiedojo, išeidami iš „blonių". Gal, sako, centro žydai davė šiai dienai dispensą...

Universiteto studentai visai menkai buvo reprezentuoti, nes daugumas buvo priešingi Žalgirio šventei. Užtat žemesniųjų mokyklų ir prieglaudų vaikų buvo suvesta daug. Originališkai rodės viena prieglauda, velkanti ant laveto iš eglės kankorėžių gražiai padirbtą patranką.

Buvo būreliai ir valstiečių moterų, nešančių javų vainikus.

Kitas deputacijas sunku ir suskaityti: jų buvo apie 120. Tame skaičiuje vilniečių. Iš kitų Lietuvos miestų vieną Kauną tereprezentavo vienas jaunas ponelis su žmona, jei neskaitysime sakalų, kurie buvo sumišę su kitais „druhais". Už tat veltui dairiaus

bent vieno Lietuvos dvarininko. Aš jų pažįstu didelę daugybę, bet per Žalgirio iškilmes tiesiog nė vieno nemačiau. Nemačiau nė karščiausių endekų-dvarininkų. Tai įdomus faktas. Matyt, lenkiškasis Lietuvos dvarininkų patriotizmas daugiau ant liežuvio, neg širdyje. Kitaip buvo reprezentuota Poznaniaus kunigaikštystė. Nejaugi mūsų nutautėliai būtų pasekę tautininkų taktika? Nesinori tikėti, kad dėl vienų kišenių būtų susilaikę.

Praleidęs visą tą gražią ir įdomią procesiją, kartais tikrai pagaunančią širdį iškilmingumu, paskubėjau į greitąjį traukinį į Lvovą, bijodamas laukiamosios spūsties ir babiloniško sumišimo, svečiams grįštant namo.

Apie pasergėtus lenkų santykius su lietuviais ir šių laiškų galą atidedu kitam numeriui.

Bendros pastabos.

„Goniec Codzienny" redaktorius ir savo laikraščio korespondentas iš Kriokuvos p. J. H. 101 nr. buvo pamėginęs papranašauti: spėjo, aš mėginsiąs pasergėti kokias nors per Žalgirio šventes lietuviams daromas skriaudas, nors, sako, „sąžiniškai sekdamas visas Kriokuvos iškilmes, tvirtai galiu patikrinti, jog iš lenkų pusės neišsprūdo nė vienas žodis nepalankumo netiktai lietuvių tautai, bet nė tiems lietuvių „provodyriams" (!), kurie sėja lenkų neapykantą. Žalgirio šventė buvo *mūsų tautinės vienybės(!)* šventė.... Jei kur prakalboje ir atsitiko paminėti Lietuvą ir lietuvius, tai palankiai ir į brolišką susitaikinimą linkstant".

P. J. H. pasirodė netikras pranašas. Aš neesu iš eilės tų žmonių, kurie, nuolat sirgdami dantų sopėjimu, mėgina padaryti sau sopę ir tada, kad dantis sustoja gėlę. Taip man, taip „lietuvių provodyriams"

kai nesopa, tai ir ačiū Dievui. Tad pilnai patvirtinu, jog per visas Kriokuvo iškilmes lietuvių neužgauliota, o Lietuva ne tik ne žeminta, bet net lyg pirmon vieton buvo statoma. Visos didžiosios gatvės, sakysime, kuriomis daugiausia vaikščiota, buvo išpuoštos ne lenkų tautiškomis spalvomis: raudona ir balta, bet neva lietuvių: mėlyna ir balta. Nežinau, kaip ten iš tikrųjų yra. Taip kitąkart tvirtino Fryburgo lietuviai studentai, ginčydamiesi su lenkais. Prof. Piekosinskis tada nusprendė, lenkų ir lietuvių tautines spalvas vienodas esant — raudoną ir baltą. D-ras Basanavičius mano, lietuvių tautinė spalva esanti viena — raudona; jo paklausius, per didįjį Vilniaus seimą ir buvo pavartota raudona spalva žetonus dirbant. Prūsų lietuviai vėl vartoja tris: žalią, baltą ir raudoną; jas „Viltis" ir Didžiojoje Lietuvoje paskleidė. Kriokuvoj dabar betgi tvirtinta, jog mėlyna ir balta, nes ir kunigaikštijos vėliavoje turėjęs būti baltas žirgas ant mėlyno, ne ant raudono dugno. Daugiau, griežtai visuose papuošimuose matei Lietuvos Vytį šalia Lenkijos Arelio.

Tačiau, matydami „Lietuvos" pagerbimą, smarkiai klystume, jei manytume, jog tai lygu „lietuvių" pagerbimui, lietuvius suprantant etnografiškai. Lietuvą lenkai tebesupranta istoriškai — visą pusę buvusios Lenkų Respublikos: Lietuvą tikrąją, Baltarusiją, kartais net ir Mažarusiją šiapus Dnepro. „Żaden polak nie może zrozumieć Polski bez Litwy". Šitame sakinyje visa prasmė Kriokuvoj regėtosios vienybės. Ji reiškė teritorijų vienybę, ne tautų, kurios šitaip aptariamos: „Ja jestem litwin, ty białorusin, ale wszyscyśmy — polacy". Tad ir p. J. H. visai teisingai formulavo Žalgirio šventę, kaipo „mūsų tautinės vienybės šventę". Tai įrodo ir šiuodu dalyku.

Aš pasergėjau, šiomis dienomis šalia Arelio ir Vyties veik niekur nesimatė Rusės Angelo Sargo, dažniausiai matomo ant populiariškų žetonų, spilkų ir kitokių patriotiškų papuošalų. Rusės ženklą tema-

čiau vienoje vietoje — ties Jogailonų paroda. Tai mane gana nustebino. Vyrai, sakau, ar tai neapsižiūrėjimas, ar tyčia padaryta? Tiesa, seniau mūsų Respublika oficiališkai vadinosi „Lenkų Karalija ir Didi Lietuvos Kunigaikštija"; bet ši pastaroji autonomiškoji Respublikos dalis visados vadinosi „Lietuva ir Rusė". Istorišką oficijalinį pavadinimą reiktų jau pamesti, matant, jog ir Lietuvos gudai nori ir pradeda būti „sau-žmonėmis"; jų tautiškas susipratimas kyla; ir mes privalome juos pagerbti, „sau-žmonėmis" pavadinti ir kitiems jų skirtumo pripažinimą parodyti. Mes, etnografiškieji lietuviai, nors mus mėgstate apšaukti „imperialistais", (suprask, plečiančiais savo lietuvystę ir tarp kitų tautų), nėkados nemanėme naikinti baltarusių arba jų bent nematyti. Anaiptol, jų tautišku susipratimu džiaugiamės ir jiems be jokių ginčų užleidžiame tą dalį senovės Lietuvos, kur jie buvo ir yra autochtonai. Kaip mes, lietuviai-autochtonai, norime šeimininkauti etnografiškai lietuviškojoje Lietuvos dalyje, taip pripažįstame, jogiai ir baltarusiai turi pilną teisę saviškai šeimininkauti etnografiškai baltarusiškoje Lietuvos dalyje ir vadinti savo kraštą tikruoju vardu: ne Lietuva, bet Baltarusija.

Į tą nupasakojimą, kaip tautiškieji dalykai Lietuvoje stovi, gavau statų atsakymą: „Taip daryti tegali politiški nesusipratėliai... Kad turėtumėte aiškią politišką ideologiją, kitaip kalbėtumėte..." Nuosekliai samprotaujant, šį pasakymą reiktų taip suprasti. Lenkai palieka Baltarusiją lietuvių įtakai, idant jie ilgainiui susidarytų vienos, neperskiriamos, mažiausia — autonomiškos Lietuvos ideologiją, Lietuvos senovinėse jos sienose. Bet taip iš tikrųjų nėra: joks lenkas nesutiks su tokia Lietuvos autonomija. Tai matėme, kilus anais metais apie tai kalbai; tai regime kad ir iš norimos populiariška padaryti Weyssenhofo „lietuviškos" apysakos „Unia", kur ta idėja smarkiai pajuokiama. Palieka antras išvedimas

šitoksai. Lenkas nesupranta Lenkijos be Lietuvos — abiejų senovinėse sienose; tai tvirta visų lenkų bendra politiška ideologija, ji iš viso lenkų pasielgimo aiškiai suprantama. Lietuvos krašto vienybė reikalinga visos buvusios Respublikos vienybei, o ne pačiai Lietuvai. Juo mažiau bus tos Respublikos sienose tautiškų susipratėlių, vadinamųjų separatistų, juo ta ideologija artimesnė bus įvykinimo. Baltarusiai dar nesusipratę, jų tautiškas judėjimas dar niekai, savo reikalavimų jie dar nepastatė aiškiai, — tai kam gi juos per nevalią išskirti? Manykime tad, jog Baltarusijos visai nėra.

Na, o lietuvių ar yra Lietuvoje? Čia keblesnis klausimas; daugumas jų susipratę, turi savo gana plačią literatūrą, 45 laikraščiai kelia tautinę kultūrą, turi savo draugijas, na, apie juos pradeda girdėtis, kai kada ir labai balsiai, ir su jais reiks, girdi, skaitytis. Reiks, sakau: bet kol kas dar nereikia. Čia lenkų laikraščiams lengva bus man prikišti melą, šmeižimą, tendentišką dalykų nematymą, šovinizmą, autosugestiją ir krūvą kitokių gražių dalykų, kuriais jau teikėsi gausiai mane aprūpinti. Įrodinės viršutiniais Kriokuvos iškilmių ženklais, pakvietimu lietuvių ir įtikins tuos, kurie nežino vidaus dalykų, motyvų.

Šitie vidaus dalykai, kuriuos patyriau, ir bus antras įrodymas, jog per Kriokuvos iškilmes vis dėlto norėta parodyti teritorijų vienybė, o ne tautų. Niekur neminėta baltarusių, niekur neminima „rusiškųjų pulkų": Smolensko, Podolijos etc., nors jie bene žymiausiai prisidėjo prie mūšio laimėjimo; nėra nė mažiausios jų žymės ir paminkle „wspólnej chwały"; niekam nebuvo galvon atėję ir lietuvius atsiminti, rengiant iškilmes. Koneczny įžangoje į žinomąją savo paskaitą sako, kiekvieno lenko širdyje buvusi ta nuomonė, jog Žalgirio šventėse turi būti lygūs šeimininkai taip lenkai, taip ir lietuviai; stebėtina tik esą, kad tai... niekur viršun neišėję. Kad ne karšta

agitacija gerbiamosios panelės K. S., kuri dedasi lietuve, ne lenke, tai ir nebūtų „išėję viršun". Ji įtraukė į tą dalyką prof. Zdziechowskį, žmogų didelės doros, plačios, jokiomis tendencijomis nesuteptos širdies, absoliutiškai liuosą nuo tautiško ar kitokio egoizmo. Jisai tad, sutrumpinęs Koneczn'o paskaitą, įdėjo į „Czas"; jisai iškilmių komitetui įteikė memorijalą apie lietuvių pakvietimą. Bet ir tada dar buvo dvejopų nuomonių. Vieni tarė neigti lietuvius, kaipo antagonistus, kaip neigiami rusinai ir baltarusiai; kiti sutiko, paklausys ar nepaklausys lietuviai, vis dėlto reikia jie ypatingais laiškais pakviesti, idant iš lenkų pusės būtų „korektinga". Matyt, nestiprai ir šiųjų spirtasi, kad net per visą mėnesį vis dėlto su laiškų išsiuntinėjimu tęstasi. Tiktai antru sykiu prof. Zdziechowskiui paraginus, paskutinėmis dienomis prieš šventes laiškai išsiuntinėta. Kokią tas vėlyvas pakvietimas turėjo reikšmę? Ar tikrai norėta, kad lietuviai, kaipo lietuviai, vertai save reprezentuotų atsiųstomis deputacijomis? Lengva paabejoti. Ar gi komitetas nesupranta, jog susiorganizuoti ir pasai gauti Rusijoje netaip lengva, jog tam dalykui reikia mėnesių, o ne dienų. Ne. Norėta pigiu būdu pasirodyti korektingais ir vienybės irimo nekaltais. Lietuviai neatvažiuos, tai jie vieni prisiims visą atsakomybę už vaidų nenutylimą. Jei tokio makijaveliško apsiskaitymo nebuvo, su kuo lengvai galiu sutikti, tai buvo aklas paklausymas vieno-antro žmogaus, įvykintas nerangiai ir nenoromis.

Ar visa tai reikėjo ir priderėjo man rašyti? Juk tai kai-kuriems vėl duos progos pasakyti, jog tyčia Kriokuvos iškilmėse ieškau „juodųjų" pusių. Reikėjo ir priderėjo, nes girdisi ir girdisi prikišimų, ta iškilme, ta valanda širdžių įkaitinimo reikėję pasinaudoti sumažinimui lenkų ir lietuvių antagonizmo; reikėję lietuviams pagriebti lenkų ištiestą brolišką ranką — į vienybę. Kritiškai pažvelgus į visa tai, matome, jog nieko nepralaimėjome, nedalyvaudami,

nedaug tebūtume laimėję ir dalyvaudami, nes tai vienybei, jei ji ir būtų galima, reikia kur-kas didesnio pasiruošimo, atviresnių širdžių, pilno lenkų pripažinimo, jog lietuviai ir toje vienybėje turi teisės būti sau-žmonėmis.

Vienai vienas lietuviams pelnas, jei be jo negalima apsieiti, manoma būtų galėjęs būti, pasirodžius lenkams ir atvykusiems svečiams-slavams, jog mes „esame" pasaulyje ir kas mes esame. Dalykas gana tuščias. Jei „būsime" ir kas būsime, nesvarbu rodytis; svarbiau iš tikro būti sau, o ne kitų akims. Bet ir to nebūtų buvę galima padaryti, viena, kad toje jūroje žmonių vis tiek būtume pražuvę; antra, kaip jau pradžioje šių laiškų pasakiau per tokias dideles iškilmes nė vietos, nė laiko kokioms plačioms taryboms negali būti. Antra vertus, didelė lenkų tauta, turinti neva pilnai išsidirbusi politišką ideologiją, jei norėtų prie tos ideologijos patraukti ir kaimynus, turėtų patys pasirūpinti juos pažinti.

Lenkija tai ne Rymas — ji kaimynė. Bet ką gi matome? Tiria mus vokiečiai, tiria prancūzai, olandai, suomiai, rusai, bulgarai; nėra tos vasaros, kad nelankytų Lietuvos jų mokslo vyrai ar visuomenės veikėjai. Bet kiek mes lig šiol tematėme lenkų tyrėjų? Archeologą Krzywicki, archeologus Towarzystwa Krajoznawczego, kurie, šiemet mūsų miestus aplankė. Bet ir tie „mogą sobie kopać, panie Tytusie: nic nie znajdą prócz stęchlizny" („Unia", 17 p.). Jei neverta tirti ir atkasinėti senovinę lietuvių kultūrą, tai gyvąją šių dienų mūsų dvasią labai būtų verta ištirti vietoj; ne taip, kaip tyrė „Unijos" autorius Weyssenhofas, bet rimtai, visas savo antipatijas tam sykiui užmiršus. Dabar susitikus su lenku, tiesiog alpsti. Užtikdavau žmonių ideališkų ir idėjinių, geriausios širdies, geriausių norų, net be neapykantos; sveikina tave taip, kaip lenkų temperamentas teleidžia išreikšti savo jausmus. „Litwin? Boże mój... Toż to nasz brat... ale gdzież tam brat! To więcej, niż brat, to

serce, to marzenie, to ideał wytrwałości... A niech że cię do serca przytulę. Ale..." ir prasideda birti pikčiau žydo šliurės nuvalkioti komunalai: kam tas separatizmas, juk visi esame lenkai, kam lenkų neapkęsti, kam tradicijas ardyti, ko dėl nebranginate vakarų kultūros, galop — prikišimas rusiškųjų rublių, valdžios intrygų, tertius gaudens ir t. t. Ir pradėk kiekvienam tokiam geraširdžiui, bet bemoksliui (lietuvių, žinoma, dalykuose) nuobodžio pasaką iš pat pradžių. Ir tokių žmonių tėra išimtys. Daugumas — nė žvairomis nenori žiūrėti. Nepažįstant lenkų, man sunku buvo ieškoti tokių, kurie Lietuva interesuotųsi. Mėginau tad sėstis žymiose vietose, kad teikųsi patys prisiartinti ir pasiteirauti. Veltui. O tikrai buvau pasirengęs sąžiningai išpildyt mane siuntusiųjų įsakymą — prieteliškai įsišnekėti su lenkų visuomenės veikėjais.

„Rus'ei" pagerbti reikėjo per Kriokuvos iškilmes padėti šalia Arelio ir Vyčio — Angelą, jos ženklą. Iš tos „Rus'ės" išvardijau tik Baltarusiją, ir susipynė dalykai. Baltarusiai vartodami tą patį, kaip ir lietuviai; bet kad jie vis dėlto artimesni ukrainų Rus'ei, turinčiai savo ženklą Angelą ar Archangelą, kaip ten jis vadinasi, tai maniau, kad ir baltarusiams būtų maloniau buvę šiuo ženklu išsiskirti, o nebūti paslėptais po Lietuvos bendru ženklu. Žinoma, tam sykiui, taip sakant, dėl parado. Iš tikrųjų baltarusiai visai nemano atsitraukti nuo bendrųjų „Lietuvos" istoriškųjų tradicijų ir nuo bendro kunigaikštijos ženklo. Galop, ne mano dalykas — baltarusiams skirti vietą: jie tai ir patys mokės padaryti. Grįžtu tad prie savo dalykų.

Lenkų laikraščiai man prikišo, aš, nepažinęs jų visuomenės, išdrįsęs kad ir bendrais bruožais, kad ir paviršium šį tą apibrėžti. Tiesa, giliai pažinti kurios tautos visuomenę, kas joje slepiasi, kas į darbą varo, kas trukdo; kas gaivina, kas marina, — neužtenka savaitės laiko. Tačiau, kai prie vienos savaitės prisideda antra, praleista perniai tarpe Varšuvos len-

kų, be to dar dvidešimtis metų santykių su atskirais žmonėmis, — tai žmogus ir išdrįsti apie kai-ką spręsti.

Be to, ką jau esu apie lenkus pasakęs, čionai norėčiau paskaidyti juos į keletą rūšių. Visi lenkai daugiausia devynioliktame amžiuje įgijo vieną bendrą savumą, tai net ligūstai karštą tėvynės meilę, patriotizmą. Tos meilės lenkus išmokė nelaimės, kurias gal patys kitą kart susitaisė, bet kurios kentėti vis dėlto persunku. Dabar tėvynės meilės, prisirišimo prie savo tėvyniškų dalykų, ypač prie kalbos, iš lenkų galėtų pasimokyti kone kiekviena pasaulio tauta. Visus tad lenkus lygiai galima pavadinti „karštais lenkais". Jei nuo kits kito skiriasi tame dalyke, tai nebent būdu parodyti tą karštumą santykiuose su kitomis buvusiomis Respublikos tautomis. Sulig šito ir mėginsiu paminėti trejopą lenkų rūšį.

Vieni lenkai yra rimto darbo žmonės. Tėvynės meilės jausmus jie laiko savyje susižėrę; juose patys šyla, savo šeimynas jais šildo, angštame tokių-pat darbininkų būrelyje dėl to tinka. Jie visai netoli temeta savo karščio spindulius; užtat visas jų gyvenimas tai tarnavimas savo mielai tėvynei kuriuo nors darbu, duodančiu tautai reališkos naudos: pramone, mokslu, daile, gailestinga globa, švietimu ir t. t. Tai brangiausi tautos dalis, tai tie arėjai ir sėjėjai, kurie ištaiso gyvenimo dirvą tyliai, ramiai, sau garbės neieškodami, kitiems į akis savo nuopelnų nebrukdami. Mokėdami patys dirbti, moka ir tokius-pat kitų tautų dirbėjus gerbti, juos suprasti, jiems pritarti ir net juos padrąsinti. Su šiais lenkais širdys sukrinta, su jais jauku gyventi ir kalbėtis; bet apie kokią nors platesnę politiką nėra ko su jais tartis, viena, kad jie pasitenkina savo varoma arimo vaga, antra, kad kitiems į akis nelįsdami, jie kitiems plačios įtakos neturi, plačioji visuomenė jų neklauso. Tokių asmenų turi kiekviena tauta. Aš juos pavadinčiau tikrais

pozitivistais, nors tuo vardu paprastai ką kitą vaidiname.

Griežtai ypatingos, echt-lenkiškos rūšies yra žmonės, kuriuos aš pavadinčiau — „ułaskawiacze". Tai tie žmonės, kurių tėvynės meilės spinduliai toliau tryška už savo namų, savo šeimynos ir artimojo būrelio sienos, už savo darbo dirvos ežių. Tais savo jausmais jie norėtų įkaitinti kiekvieną tolimesnį asmenį, idant ir jis pamiltų jų tėvynę, pasidarytų jos prieteliu, simpatiku, nors gi ne priešu, jei negalima būti šalininku, užtarytoju ar net apgynėju. Šitie žmonės nedaug tenuveikia protu, nedaug teturi įrodymų, nedaug tesamprotauja; užtat veikia širdžia, jausmais. Saviškių tarpe jie nežymūs; visoje aikštėje jie teapsireiškia santykiuose su svetimtaučiais. Tepasirodai svetimtautis-keleivis lenkų mieste, tesusidurie nors tam sykiui su jo gyventojais, — tuojau atsiras vienas kitas, jei ne daugiau, jei neištisas komitetas, kurs svetimtaučiui tarnaus, duos patarimų, viską rodys, saldžiausiai, mandagiausiai kalbėsis, dažnai net puotą iškels; girs, glostys, sutiks su jo nuomonėmis. Ir keleivis nejučiomis pasidarys apipintas mandagumais, patrauktas širdingumu ir net skalnas už pritirtą gerą; rūpinsis atsimokėti geru už gera jei ne darbu, tai žodžiu; jei ir to negali, tai nors susilaikymu nuo išstojimo prieš lenkus, nes jaučia išmuštą iš savo rankų ginklą, nebepadorėjasi, nors ir jaučia reikalą, ką nors priešinga padaryti. Lenkai patys tą jų būdo apsireiškimą vadina slavišku atvirumu, vaišingumu. Ten, kur tai teisinga, labai gerbtina ir sektina: visiems reikia rūpintis, kad apie mus visi gerai kalbėtų, į mus, o ne nuo mūsų linktų.

Gerbtina, kada tikrai neveidmainiškai pati širdis veikia ir tave priveikia. Daugelyje atsitikimų tie jausmų tinklai esti begalo vodingi, į juos įpintas žūva, kaip voro iščiulpiama musė. Bet kaltinti nėra ko. Atsiminkime kad ir lietuvių tautininkus, išpradžių smarkius kovotojus, paskui per ilgesnį santykį su

lenkais apmalšintus ir net anon pusėn pertrauktus; atsiminkime ir mūsų naujosios gadynės „Jogailas" ar „Būdrius", kurie nusitvėrė saldžiabūdžių „Jadvygų" sijono ir ten paskandino visus savo lietuvystės idealus. Pavojingi tai, bet nebiaurūs tokie „ułaskawiacze".

Biauresni kiti, kurie tokio širdies jausmo: atvirumo, lipšnumo, vaišingumo, į žmones linkimo neturi, vis dėlto veikia neva tais jausmais, neva širdžia, kur mato kitais būdais neįveiksią. Kaipo veidmainiškas, pasalų darbas, jis dar pavojingesnis: netik apipina tave, bet ir paniekina. „Lietuvių klausimo su kunigu nepaliesk... argumentų nevartok — nesupras... Iš viso apsiėjimo matėsi (kunigo) nevikrumas, draugijinis neapsitrynimas, proto kultūra nepriaugimas iki savo stovio... Mes čia jį išlengvo — „ułaskawimy" (Unia, 74, 75 ir k.), prijaukinsime, kaipo jaukinami laukiniai. Pasirodė apylinkėje „litvomanas". Nusiminimas, ieškojimas, kaip jį priveikti. „Esi daili... mokėsi... „ułaskawić", tvirtai pataria kaimynė kaimynei. (Faktas).

Su tais žmonėmis, su ułaskawiaczais vienos ir antros rūšies lygiai nėra ko tartis apie platesnę politiką, nes čia proto ar pats nustoji, ar jį tau atima. Mačiau kelionėje po Galiciją ir anos rūšies pozitivistų ir šitos ułaskawiaczų. Suprantate, kodėl su jais nieko arba veik nieko apie lietuvių santykius su lenkais nekalbėta.

Užtat atsiėjo įvairiose vietose man pačiam pagauti trečiosios rūšies lenkų, su kuriais drąsiai buvo galima apie dabartį ir ateitį šnekėti. Tai tautininkai demokratai, arba endekai, Lietuvoje neapkenčiamieji, kitur... bene tik simpatiškiausi už jų mielą ar nemielą tau atvirumą. „Lietuvis endekas visados susitars su lenku endeku. Saugokitės tų, kurie šiandien jūsų, rytoj mūsų ar priešingai". Pasakė vienas žymus endekų veikėjas ir pasakė bene teisingai. Atvirai sta-

tant savo reikalavimus ir aiškiai permanant taip-pat atvirai statomus kitų reikalavimus, galima juos taikinti ir modus vivendi ieškoti. Nesutaikinti tada tik nebus galima, kai vienų reikalavimai pereis saiką, bet modus vivendi visados galima surasti. Iš pašnekėsių su kai-kuriais lenkų veikėjais aš tad ir susidariau šiokią nuomonę: modus vivendi ieškoti reikia ir surasti galima; reikia dažniau susieiti ar susivažiuoti, dažniau ir tankiau savo reikalavimus kits kitam išsipasakoti, kuogeriausiais įrodymais paremiant, gerąsias ir blogąsias santykių puses gyvais paveikslais iliustruojant. Išmintis, gėda, teisybės jausmai, viešojo darbo ekonomija, — šitie dalykai gerai nubraižytų lietuvių su lenkais santykių šiurkštumus.

Užtat apie politišką vienybę, tol plačiau siekiančią už dienos sielvartus, tikrai nėra ko nė svajoti. Štai lenkų nuomonė. Mes turime ilgais metais išsidirbę politikos ideologiją — Lenkijos laisvės ir vienybės (Žiūrėk tą prisipažinimą vėlesniuose numeruose „Diło"). Su tais tegalime tartis, kurie tai ideologijai pritaria. Kurs nepritaria ir dirba, krypdamas nuo jos, to negalime kitaip vadinti ir laikyti, kaip tik savo priešu. Lietuviams naikinant lenkų kalbą Lietuvoje, pritariant Cholmo atskyrimui nuo lenkų, dar užsimenant ir apie Suvalkijos atskyrimą, linkstant nuo vakarų kultūros į rytų kultūrą, o neturint tuotarpu jokios savos politikinės ideologijos, — argi gali būti kalbos apie kokias nors tarybas, kompromisus, nusileidimus?!

Lietuviai vėl gi pasako. Toli siekiančios politikinės ideologijos mes neturime, bet turime tvirtą jos pamatą — demokratizmą, įgimtą ir paskui išpuoselėtą; ten linksime, kur daugiau matysime to demokratizmo garantijų; savo kultūrą keliame, skolindamies viso ko gero iš visokių aukštesnių kultūrų, o ne iš vienos kurios; turėdami savo įgimtą lietuvišką kalbą, negalime ir nereikalingi esame perdaug rištis su lenkų kalba; tautiškai stiprėdami, manome apie suvieniji-

mą lietuviškųjų gaivalų į vieną valstybės dalį; mus į gyvenimą veda vis sunkiau uždirbama duona, o ne poezija.

Jei tada tuos priešingumus ir sudėtumei šiaip-taip į krūvą, vis dėlto realinių rezultatų, manome, nebūtų jokių.

Šis pastarasis pasakymas pradaro vartus, pro kuriuos veždavome ir galime vežimais vežti įrodymus už ir prieš. Bet visa tai jau atskirų ilgų straipsnių dalykai. Todėl gerai progai ir liuosesniam laikui atidedame ir šiuo laiškus iš Kriokuvos pabaigiame. Ponai lenkai atleis man, kad, ne sekdamas kitų korespondentų, negiedodamas himnų puikiai Žalgirio šventei, rūpinaus tik tai pažymėti, kas mane siuntusiems gali būti įdomu ar nauja, arba kaip šaltai į viską žiūrinčiam rodytis galėjo.

AMERIKOJE.

Ko važiavova į Ameriką?

Stigdami „Saulei" namų.

Didis Lietuvos darbininkas, nepailstantis jos švietėjas Karmelitų klebonas kunigas Kastantinas Olšauskis, matydamas, kad tai ne vieno ir ne dešimties žmonių darbas, dar anais vadinamais laisvės metais ėmė rūpintis, kaip čia įsteigus ištisa lietuvių švietimo draugija. Nepasakomai daug buvo kliūčių. Svietiškė vyriausybė nekentė bet kurių draugijų. Dvasiškė bijojo, kad taisiais neramumo laikais draugijon neįsiskverbtų tokių žmonių, kuriems anais laikais ne tiek rūpėjo žmonės visokių reikalingų mokslų pramokyti, kiek juos sukiršinti, įsiundinti prieš bet kurią vyriausybę, taip prieš svietiškę, taip prieš dvasiškę, ir net prieš patį šv. Tikėjimą, net prieš patį Aukščiausįjį Viešpatį. Sunku buvo tais laikais. Bet ko gi nepadaro didis noras, didelė Tėvynės meilė! Visur puldinėta, visų prašyta, visiems įvairių-įvairiausiai įrodinėta, kol, padedant patiems geriausiems Lietuvos-Tėvynės mylėtojams, arba patriotams, gauta leidimas įsteigti toji lietuvių švietimo draugija „Saulės" vardu. Jos įstatai patvirtinti 1907 metais, bet veikti teleista vienoje Kauno gubernijoje.

Tuojau imta pačiame Kaune ir Kauno gubernijos miesteliuose, arba, kitaip sakant, bažnytkaimiuose steigti nemaža mokyklėlių visokios rūšies: skaitymo ir rašymo, vienaklasių ir dviklasių liaudies mokyklų. O kad toms mokykloms būtų iš ko pasirinkti saviškių, lietuvių kilties ir katalikų tikėjimo mokytojų, iš-pat pradžių Kaune įsteigta vadinamoji žemoji mergaičių

seminarijėlė ir aukštesnieji mergaičių ir bernaičių liaudies mokytojų kursai, arba seminarija.

Lietuvos jaunuomenė mielu noru ėmė į tas mokyklas eiti. Mokinių skaičius vis augo, vis daugiau reikėjo klasių ir gyvenamųjų triobų. Atsirado daugiau mokyklėlių pačiame Kaune: buhalterijos kursai ir k. Vienoms vargais negalais, visuomenei padedant, pastatyta užtektinai erdvūs ir talpūs tam tikri savo atskiri butai, arba namai, kaip antai: Šančiuose ir Viliampolėje, kitoms reikėjo samdytis. Kad gi bent samdytis gavus žmoniškų butų! Ale ko gera gausi tokiame Kaune! Gauni paprastų gyvenamųjų triobų, angštų (siaurų) ir žemų; jas pasitaisai savo lėšomis (pinigais), brangiai užmoki nuomos (arendos) — bent keturius tūkstančius kasmetai, — ir vis dėlto neturi jokių patogumų; netiktai mokyklos, bet ir jų skyriai arba klasės reikia išblaškyti toli nuo kits-kito. Mokytojai tokiuo būdu gaišta, mokiniai, angštai susikimšę, šunta ir svaigsta; kur čia gerai seksis mokslas, nenaikindamas sveikatos! Kasmetai išaikvodamas pinigų krūvas, neturi vilties, kad bent kuomet-nors tie dalykai pagerės — tu įgysi tinkamesnius mokykloms ir gyvenimui butus.

Kas gi ir tuo dalyku pasirūpins, jei ne „Saulės" draugijos įsteigėjas, jos nuolatinis pirmininkas, dabotojas, šelpėjas ir apgynėjas kun. K. Olšauskis! Jis tatai sumanė daugeliui Kauno lietuvių švietimo reikalų pastatyti vienus užtektinai didelius namus. Tegu sau jie atseitų ir šimtą tūkstančių, vis dėlto nebūtų blogiau, nes ir dabar nuomai tenka kasmetai išmokėti nuošimčių (procentų) — lygiai nuo šimto tūkstančių. Taigi, kad ir pasiskolinus tokią krūvą pinigų, nebūtų blogiau: tais pat pinigais, kuriais dabar moki nuomą, tada mokėtumei nuošimčius ir dar bent kiek mažintumei skolą. Ir būtų tau vilties, kad kada nors šitie namai paliks išmokėti, draugijos savastis.

Bet kas tau tokią krūvą pinigų skolins? Sukta galva ir atsigosta, kad galima bent kiek parinkti iš

tautiečių. Kiek tai puikių ir brangių bažnyčių Lietuvoje ir Rusijoje pristatoma, neturint iš pradžių nė vieno skatiko! Kai yra kam rūpintis ir prašinėti aukų geru tikslu, geros širdies žmonės neatsisako ir duoda. Duoda ne tiktai tos vietos reikalui, kai statoma bažnyčia savo parapijoje; bet neatsakoma nė rinkėjams tolimesniųjų biednesniųjų parapijų, net svetimųjų kraštų. Kiek tai Lietuvos pinigų išvažiuoja į Italiją, Prancūziją, net į Afriką ir Kiniją! Kiek jų išsiveža mūsiškiai, išeidami į svetimas šalis! Tai nejaugi negalima Lietuvoje pastatyti nors viena, tikrai puiki ir verta mokykla? Nejaugi tik mums rinkėjams prašant, tautiečiai sugniauš delnus ir pasakys: Eikite šalin: mums nereikia nei jūsų mokyklų, mokytojų, nei jūsų mokslo! Mums pakanka bažnyčių, kunigų ir katekizmo... Nejaugi? Žiūrėk Kurše: visos valsčių mokyklos — puikiausi dviem ir trimis aukštais mūrai. Juos vieno valsčiaus kuršininkai pastato; bažnyčias už kelias dešimtis tūkstančių rublių vienos parapijos lietuviai pastato. O čia visa Lietuva, šokus, nepastatys vienosvienatijos mokyklos, kad ir už šimtą dvidešimti šešius tūkstančius! Negali būti! Lietuviai supras tą reikalą. Lietuviai susipras, kad veltui ir gražias bažnyčias statytumei, neturėdamas taip pat gražių ir gerų mokyklų tamsybei nugalėti. Bažnyčia ir mokykla, kaip dvi ranki, katrom šviečiama žmonės. Nei bažnyčia be mokyklos, nei mokykla be bažnyčios pilnai neišauklės jaunosios kartos, nepadarys šviesius ir dorus.

Tiktai nuo ko čia pradėjus aukos rinkti, kad jų trumpu laiku galėtų daugiau gauti? Lietuva perplati. Žmonės katras sau gyvena laukuose. Didesnį būrį jų tegali užtikti bažnyčioje ir tai tik šventomis dienomis. Jie mes tau, kaip meta ir kitiems reikalams. Bet apvažiuoti Lietuva — ne metų ir ne vieno žmogaus dalykas. O čia namai reikia tuoj pavasarį pradėti statyti, nes už dvejų metų baigiasi sankalbos (kontraktai) su savininkais tų triobų, kuriose dabar yra prisiglaudę mokyklos ir auklėtnamiai. Kur gausi ir ar gausi nors

tokių-pat? O ir gavęs, imk vėl persidirbinėk juos saviškai, vėl dykai leisk krūvas pinigų, kurie tau negi begrįš. Ir vėl turėk siaurus, troškius, neparankius ir nesveikus butus, mokytojams ir mokiniams tikras kankinimo vietas! Ne! Reikia per dvejus metus savo namai pasistatyti. Reikia pulti ten, kur daugiau žmonių ir kur kasdieną susirenka į kuopas, — reikia važiuoti į pabrikų miestus. Pabrikų gi daugiausia Šiaurės Amerikos Jungtinėse Valstybėse.

Štai, ką ir kaip sugalvojęs, „Saulės" Draugijos Pirmininkas kun. K. Olšauskis perniai gegužės mėnesyje pasikvietė mane, kad aš jam padėčiau ir tą kelionę atlikti ir bent kai-kuriuos brolius-išeivius Amerikoje apkalėdoti. Ilgai svyravau, turėdamas bent kelias švarbias priežastis.

1. Laižuvon klebonautų ir žemelės dirbtų buvau vos tik prieš trejetą mėnesių atvažiavęs, ūkio dar nesusitaisęs; bijojau tad daugelio nuostolių. (Ir jų buvo nemaža, kaip sugrįžus pasirodė). Bet tai mažoji priežastis.

2. Svarbiau, kad bijojau padėti Draugijos pinigus išgaišinti, nieko draugijai gera nepadarius. Nedyvai: juk mes nedaug težinojome, kokios mūsų išeiviai nuotaikos, o jautėme rasį labai daug priešų, pavydėtojų ir paprastų šmeižikų.

3. Svarbiausia gi — kad širdis baisiai nelinko į tą —

Mefistofelio viešpatiją.

Kone visą savo nebetrumpą amželį esu prasibaladojęs po savo Tėvynėlę-Lietuvą. Maža ji rodos žemėlapyje, bet nemažos esama ištikrųjų. Retkarčiais esu pasiekęs ir svetimus kraštus. Suėmus visas keliones į viena, susidarytų nemažiau, kaip po tūkstantį kilometrų (varstų) kasmetai ramiuoju laiku, kitais gi laikais ir po keletą tūkstančių. Tuo-pradėjimu važiuodamas, būčiau jau kelissyk apvažiavęs aplink visą

žemės kamuolį. Neesu tad apsunkęs ir savo triobelės krosnį perdaug pamėgęs. Ir keliaudavau, ne malonumų sau ieškodamas, ne, apsimetęs liga, laiką gaišindamas, svečią kraštą juoba pamėgdamas, neg savo. Sau pamaloninti, savo ingeidžiams patenkinti aš, rodos, neesu atlikęs nė vienos, net ir trumpos kelionės. Ir jos man niekuomet geran neišeina. Be kitokių nemalonumų ir atsakomybės, kiekvieną kelionę dar reikia atsirgti. Vagonais ar geru ar blogu oru važiuosi, vis pritirsi tai karščio, tai šalčio, tai skersvėjų ir parsiveši kelioms savaitėms tvirtą atliktos kelionės paminklą — dvilypį ar trilypį slogą: nosies, gerklės ir plaučių. Tik arkliais ir vasaros metu galima 6—800 varstų suvažinėti maloniai ir nenuvargus. Žinoma, turint geras nakvynes. Štai, ko dėl tik liepiamas ar reikalų prispiriamas teįsileisdavau į didesnę ar mažesnę kelionę.

Nemaniau priešintis ir dabar. Lietuvių švietimo „Saulės" draugijos pirmininko kvietimą laikiau pačios Tėvynės reikalavimu. Ne mano doros vieku „Jai" priešintis. Tačiau prieš kelionę į tokią tolimą ir taip nežinomą Ameriką pačios rankos leidos žemyn ir neregima pajėga stabdyte stabdė. Gal tai bailė buvo, gal tinginys, o gal ir gyvuliškoji omė (instinktas) purtėsi, nujausdama, kiek reiks prikęsti pažeminimų ir šlovės draskymų. O gal ir, dievai žino, kaip susikrovęs nepasitikėjimas ta tariamąja „turtų, šviesos ir laisvės šalimi"...

Kitą-kart labai garsus ir darbštus kun. A. Milukas, „Žvaigždės" leidėjas, švęsdamas savo laikraščio dešimties metų sukaktuves, 1911 metų 15 nr. išleido labai storą. Ten surašė daugybę žinių apie šiaip jau Amerikos lietuvius, ypač gi daug apie lietuvius katalikus, jų bažnyčias, kunigus ir draugijas. Keturiolikoje bažnytinių provincijų Jungtinėse Valstybėse jisai suskaitė 321,000 lietuvių. Bet vienoje tik Chicagos provincijoje, anot jo, „rasime kokius 5 tūkstančius (iš 60,000), kurie pamiršo Katalikų Bažnyčią ir jos mokslą ir jau vengia Sakramentų". Kitur taip-pat.

Taigi drąsiai galėtume pasakyti, kad Šiaurės Amerikoje, Jungtinėse Valstybėse ir Kanadoje, yra visi keturi šimtai tūkstančių. (Su išėjusiais į kitas pasaulio šalis ir į Rusijos miestus bus visa pusė milijono). Kiek gi visų lietuvių pasaulyje? D-r Tupper, amerikietis, perniai pavažinėjęs po Lietuvą, dabar amerikiečiams skelbia savo paskaitose, jog lietuviškai kalbančių Lietuvoje esą... penki milijonai. Nuo to tikrai amerikietiško humbugo „Vienybei Lietuvninkų", matyt, humbugus jau pamėgusiai, net širdis apsalo. (Žiūr. Nr. 12 š. m.) Mums malonu, girdi, kad tokie kultūringi žmonės lietuvių skaičiaus nemažina, bet didina... ne taip, kaip toksai „lektorius" kun. Tumas.., ir t.t. Žodį — lektorius „V L." redaktoriai paėmė į kabeles, norėdami mane pažeminti. Ką gi darysi, aš ir nesiskaitau lektoriumi. Vis dėlto turiu čia pažymėti, kad aš negaliu laikytis ir nėkuomet nesilaikiau priežodžio: melagiui pelnas, o kvailiui džiaugsmas; tinka ar netinka kai-kam, aš turiu pasakyti, jog visame pasaulyje lietuviškai kalbančių žmonių nebeliko nei dviejų milijonų (apie 1,800.000). Jei taip, tai kone ketvirta dalis lietuvių jau yra iškeliavę į Ameriką, nebegrįžta ir vargu bau begrįš.

Ir juo labiau lietuviai plaukia į tą tariamąją laisvės ir laimės šalį, juo daugiau ryšių darosi tarp Lietuvos ir Amerikos, juo ji man tolimesnė ir svetimesnė, gal dėl to, kad tiek jaunuomenės iš suvargusios mūsų Tėvynės išvilioja, o gal ir dėl savo dvasios. Dar nebuvau Amerikos pažinęs; tik ką-ne-ką žinojau apie ją, pasiskaitęs ir pasiklausęs. Bet nei spausdintas, nei gyvas žodis netesėjo manęs prie jos patraukti. Nei knyga, nei žmogus man nėra pasakę nieko, kas būtų palenkę mane saldžiai pasvajoti ir bent valandėlei pajusti sunkiai sloginantį, nes veik neįvykinamą norą bent kada, bent į galą amžiaus aplankyti ją ir atsikvėpti josios dvasia.

Kas iš mūsų nesvajojo kada nors pamatyti Šveicariją, Italiją, Skandinaviją, net Japoniją, Indiją su

jos Palmira, net tolimiausią Australiją su jos Zelandija, net Pietų Ameriką su jos milžinais miškais ir... nuolatinėmis revoliucijomis. Ten mus traukia ne tiktai gamtos stebūklai, bet dar kažin-kokia ypatinga dvasia, kuri kaž-kokiuo paslaptingu šydu dengia jas nuo mūsų akių. Menai (artizmas), istorijos padavimai, žmoniškumo aukštybė, religijų varžytynės, ypatinga tėvynės meilė, ypatingas savo, kaipo tėvynės sūnų, pareigų supratimas, pilietiškumas ir daugybė kitokių savumų — pavergia tave tai vienam, tai kitam kraštui. Dar tame krašte neesi buvęs, o jau jį myli arba nors gerbi. Jei nė to tiek, tai nors domėjies, kaip čia praskleidus paslapties dangtis, kurs jo senovę nuo tavęs slepia arba dabartį daro mažai suprantamą. Veik kiekvieną kraštą žmogus mena geresnį ir prakilnesnį esant, jį idealizuoja. Tik ne Ameriką.

Šiandieną Jungtinės Valstybės netiktai lietuviui, bet beveik kiekvienam europiečiui tiek-pat tesako, kiek vienas žodis — dollar. Pašaipos laikraščiui tekus Amerika papiešti, piešia pinigą ir liepia manyti, kad tai ji su visa savo dvasia.

Jaunas tai kraštas. Bet kiek jau biaurių jo istorijos lapų! Rodos, patsai velnias Mefistofelis išsirinko tą šalį įrodyti svietui, kaip aukso stabas valdo jį ir kokie iš kraujo ir sugadintos dvasios atnašai (apieros) yra tam aukso stabui kraunami; kaip tasai prakeiktas Liuciferio padaras — pinigas suteršia visa, net ir tai, kas kyla iš gryniausios širdies, nekalčiausių jausmų ir ketinimų.

Štai Kristupas Kolumbas, degdamas noru paskleisti Dievo pažinimą, suieško tolimą kraštą. Nori ten dvasios nunešti. O jo sėbrai ir artimieji pasekėjai temoka iš ten aukso išsivežti ir begėdiškai vietos gyventojus apgaudinėti. Vežasi, plėšia be soties, be galo, kol patys pražūva ir drauge savo tėvynę Ispaniją pražudo. Kas prakeikta (auksas), palaimos duoti negali.

Štai, rodos, dvasios kankiniai, tikėjiminės neapykantos aukos, Prancūzijos ir Anglijos kitatikiai, neša nenuolankią savo dvasią į tą tyrą laukinių žmonių kraštą. Nusineša pritirtą sąžinės laisvės brangumą, o neilgai trukus ir... vergus juodaodžius. Juos plukdo dabar prakaite, vietos gi raudonaodžius kraujuose, kol beveik visai juos išnaikina.

Linkolnai, Vašingtonai, Kostiuškos, Pulaskiai ir kiti Europos dvasios galiūnai iškovoja Amerikai politikos laisvę — atskiria ją nuo Anglijos, juodaodžius sulygina teisėmis su baltaodžiais: panaikina vergiją. Kam? Kad laisvėje dvasia viešpatautų? Kaip-gis! Visam šimtui metų praslinkus, į dvidešimtąjį amžių įsivarius, baltaodžiai vis dar tebeužsimiršta ir gyvuliškai tebedrasko linčuoja šimtus tų pačių „juodukų", už kuriuos jų bočiai kraują liejo. Politikos laisvė, Vašingtonų, Franklinų, Linkolnų kūrinys, pastatė amerikiečiams kietos medžiagos stabus garbinti; bet juos pačius, jų dvasią prilenkė ligi žemei; ant jų dabar Mefistofelis stato kitą paminklą — materializmo suvedžiotosios žmonijos savymylai (egoizmui) „bizniui" (interesui) ir dollarui.

Apsaugok, Viešpatie, nenoriu paženminti ir paniekinti tą kraštą, kurs priglaudžia tiek mūsų brolių, reikalu ir be reikalo ten nukeliaujančių! Gerai kitą kart darydavo kai-kurie laikraščiai, riebiomis raidėmis kiekviename numeryje įrašydami: „Lietuvi, mylėk savo tėvynę Lietuvą! Mylėk ir antrąją savo tėvynę — Ameriką"., Neabejoju, kad ne vienas lietuvis drauge su kitų tautų atėjūnais mielu noru paguldys savo galvą už tą „naują tėvynę", ištikus kokiai nelaimei. Aš tik norėčiau pasakyti, kad ir šita naujosios tėvynės meilė ne tokia, kaip „senajame sviete" — Europoje, nes dollarais pamušta, kaip ir viskas. Už tą tėvynę pasiruošę yra galvas guldyti ne dėl to, kad tai — „Tėvynė" ir gana, bet kad ji sočiai atėjūnus maitina, ir tiek.

Aš neesu matęs nė vieno iš Amerikos sugrįžusio lietuvio, kurs uždirbęs bent kiek skatikų, būtų ir dvasios prisidirbęs. Niekas nesigiria, jog tame „laisvės krašte" yra jisai laisvės prisigėręs ir ją pamėgęs; jog tame, rodos, tikriausio demokratizmo krašte, kur nėra jokių mėgiamųjų ir privilegijomis apdovanojamųjų luomų, nebeliko nė žodžio — beturtis, proletaras; jog tame tikėjimų laisvės krašte, priprato gerbti kiekvieno tikėjimą. Ne! Visa „amerikontų" šneka ir visos žinios apie Ameriką — tai, kiek ten uždirbama ir kiek galima uždirbti; kiek kas jau „vertas", vadinas, kiek jau turi tūkstančių. Ir dar girdi nuolatinį pažeminimą „senosios tėvynės", materiališkai ją lyginant prie Amerikos. „Ką mums Lietuva duoda? Skatikus"... Dvasios ir idėjų dalykų jie neskaito...

Dollarų krašte šių dienų lietuviai labiau ieško aukso, neg Kolumbaus laikais ispanai. Ispanijos takais ir Lietuvą stuma. Lengvai Amerikoje įgyjami turtai sužadino nebesuvaldomus ispanų apetitus ir ją doriškai nuskurdino. Lietuviai, vydamies didesnių uždarbių, neturtę bet ir be pretensijų Lietuvą, taip sakant, kaip ir Ispaniją, įalkina ir... nusekina žmonėmis; vadinasi, nuskurdina ją materiališkai.

Kas gi pakels mūsų išeivių dvasią, kas įleis idealizmo srovę? Kas tesės Mefistofelio, to amžinojo dvasios priešo, kūriniu-pinigu pasinaudoti, suvartojant jį ne materializmui, bet tautos dvasiai sustiprinti? Kame tasai Mefistofeliui lygus savo galybe? Materializmo nepanaikino nė Kristus. Bet tai nereiškia, kad neturi būti nė pastangų į tą pusę. Ne! gerai padarys ir tasai, kurs nors vieną dollarą tesės suvartoti priešingai Mefistofelio ketinimams. Darykime tad, kad mūsų išeiviai, susilpninę Tėvynę darbininkais, pastiprintų bent jos dvasią, padėdami šviesti brolius, likusius namie, padėdami statyti jiems mokyklas, ypač gi padėdami auklėti būsimuosius mokytojus Kauno Mokytojų Seminarijoje.

Tasai įrodymas daugiausia mane įtikino, daugiausia pastiprino tįžtančią dvasią ir energiją. — Darykime, — tariau. Ir visą atsakymą už laimėjimą ar nelaimėjimą suvertęs ant „Saulės" pirmininko, sutikau padėti jam kelionės vargą vargti — važiuoti su juo į Ameriką.

Norėdami patikrinti žinias apie Ameriką.

Ir dar vienas dalykas perlaužė mano atkaklybę ar baimę ir paragino važiuoti į Ameriką, nesigailint nei vargo, nei sveikatos, nei laiko, nei nuostolių. Tai noras savo akim pamatyti, kaipgi ištikrųjų verčiasi tenai mūsų broliai ir seselės; ar ištikrųjų — tai laimės, neišsemiamų turtų, laisvės, šviesos ir visoko geras kraštas?

Čia pat Lietuvoje susidurdamas su sugrįžusiais, aš, kaip viršiau esu jau pasakęs, tepasergėjau vienatvieną ir tą nedidelį laimėjimą — dollarų. Nemaža metų vesdamas užsienių ir Vilniaus laikraščius, aš nėvieno karto neesu nei regėjęs nei gavęs raštų, išgiriančių Amerikos laimę ar kviečiančių, kad kas tik gali važiuotų tos laimės paragautų. Priešingai, nuolat mačiau aimanų ir stabdymų, kad nelabai skubytųsi ten, kur netiktai uždarbių, bet ir bado vardas žinomas.

„Vilties" 1909 m. 15 (200) nr. straipsnyje: „Stabdykime, kad nevažiuotų Amerikon!" esu štai ką rašęs.

„Sausio 18 d. „Viltyje" išspausdinome trumpą, bet neapsakomai baisų vieno amerikiečio šaukimą: „Meldžiamieji, nevažiuokite Amerikon!" Kam rūpi mūsų brolių skurdžių ir laisvės ieškotojų likimas, tie tegu dar sykį atsidėję persiskaito anąjį šauksmą; tegu giliai į savo širdį įsideda žodžius: „Darbo tebetrūksta. Išblyškusių, nuskarusių darbininkų milžiniškas skaičius tebevaikščioja po gatves, gal 3—4 kartus per savaitę teragavę duonos". Prieraše buvo prašoma, kad ir kiti laikraščiai paskirtų kiek galėdami vietos lietuviams stabdyti nuo keliavimo į Ameriką.

Bent kiek vėliau (sausio 20 d.) „Šaltinis“ paleido rimtą, daug paiškinantį įžengiamąjį straipsnį: „Atsargiau su Amerika!“ — Oo, kiek žmonių troško sugrįžti, bet negalėjo, nes pinigų neturėjo! — Šaukė „Šaltinis“.

Vasario 3 d. „Vienybė“ padėjo straipsnį: „Dėl ko mūsų žmonės eina Amerikon“?

Kurie laikraščiai tyli, tyli nuodėmingai, nes kuogi galima geriau patarnauti savo skaitytojams, jei ne sulaikant juos nuo nelaimės?

Ir vis dėlto iš visų Lietuvos kraštų eina vienodos žinios: lietuviai, lyg apipenėti, apie nieką daugiau nesvajoja, kaip tik apie Ameriką. Tai tie, kurie darbininkų būklės Amerikoje nežino. Kurie-gi žino, kas dabar darosi (anais 1909 metais), pradeda nerimti. Jie mato, kad daugumas išeivių ir patys pražus ir Tėvynei padarys didžiausį nuostolį: išsiveš turto, o sugrįš pliki; jei tenai galvos nepadės.

To dėl šaukiasi bent Vilniaus laikraščių: „Suseikite ir nutarkite“, kaip prieš tą Lietuvos nelaimę kovoti, nes ilgiau tylėti nebegalima. Atsiliepkite „Vilties“ ir „Šaltinio“ balsan!“

Iš daugelio balsų visokiuose lietuvių laikraščiuos, kurie nepagiria mūsų išeivybės (pagiriančių, sakiau, negalima rasti), paminėsiu tik dvi „Šaltinio“ žini, nebeatmenu, kurių čia metų. Du Seinų vyskupijos klebonu, visai tarp savęs nesusitarusiu, kalėdodamu, ėmė rinkti žinių, kiek iš jų parapijų Savalkų gub. yra išėjusių į Ameriką, kiek jie yra išsinešę kelionei pinigų ir kiek yra atgal į Tėvynę parsiuntę. Abudu rado, kad nors vienas, antras, trečias ir parsineša po keletą šimtukų ar tūkstantėlių, vis dėlto, kai visus suimi į vieną krūvą, tai randi, kad visi tie plačiai garsinami iš Amerikos turtai pilnai neatlygina Tėvynei iš jos išsivežtų pinigų kelionei.

Žinios buvo labai aitrios. Vargu bau kas patikėjo jomis: taip jos priešingos paprastam garsinimui neregėtų ir negirdėtų uždarbių Amerikoje. Nelabai

buvau patikėjęs ir aš. At, maniau, geru tikslu — stabdydami lietuvius nuo išeivybės, ėmė žmonės ir bent kiek... perdėjo... Bet gi nepasakomai rūpėjo man visa tai ištirti, taip ten Amerikoje, vietoj, taip ir čia Tėvynėje. Ką esu girdėjęs ir regėjęs tenai, bus vėliau pasakyta. „Šaltinio" nemeluota ir neperdėta. Tą patį patikrinu ir savo patyrimu.

Sugrįžęs į savo valdomąją parapiją — Laižuvą Šiaulių apskritin, ėmiau ir patsai tyrinėti josios išeivius. Kartoju kaiką iš to, ką esu rašęs „Vilties" 37 (672) nr. 1912 m.

Išeivybė į užjūrį tikras ir vienatinis mūsų tautos „medijonas"-kraujaleidis, tautos kūno silpnintojas. Susirinkau žinių apie 100 laižuviškių, išėjusių į vienas Šiaurės Amerikos Jungtines Valstybes. (Išeivių į Kuršą ir jo miestus neskaitau). Visi jie, išvažiavę prieš 1—12 metų; drauge Amerikoje yra jau išbuvę 490 metų; kiekvienas, apskritai imant, kone po penkerius metus. Išeidami, jie yra pasiėmę po 50—300 rub. kiekvienas, neskaitant laivakorčių ir kitokios pašalpos, atsiųstos jiems iš Amerikos. Kiti visą savo dalį iš ūkio yra atsiėmę ir išsivežę, kaip kad pasiryžę nė akių čia neberodyti. Visi drauge iš Laižuvos parapijos yra išsivežę 12,220 rb.; apskritai — po 122 rb. kiekvienas. Per tuos 490 metų yra atėję iš tų išeivių 13,973 rb. Gryno pelno iš jų per visą tą laiką parapija gavo 1,753 rb., kasmetai po 3 r. 50 kap. iš kiekvieno išeivio. Kadangi vieno sveiko darbininko darbas yra vertinamas 300—400 rub. (Vokiečių apdraudžiamosios draugijos), tai namie esąs darbininkas yra lygiai šimtą kartų Laižuvai vertesnis už išeivį į pagarsintąjį turtų kraštą.

Ir tuos 13,973 rb. grąžino ne visi lygiai, bet tik kai kurie, nedaugelis. Didesnėmis sumomis yra parsivežę ar parsiuntę vos tik penki. 1—2,500, 2—1,800, 3—1,500, 4—1,200, 5—1,000. Bent sakosi tiek laimėję. O kas juos ištikrųjų žino? Svetimos kišenės negi išversi, o mūsų grįžusieji išeiviai mėgsta gerokai pasi-

girti ir savo laimėjimą padidinti, nėkuomet — nepamažinti. Taigi ir šios skaitlinės greičiau didesnės, neg mažesnės. Šimtukais parsivežė vėl penketas išeivių: 1—600, 2—500, 3—470, 4—400 ir 5—300 rb.

Visa šita dešimtis, jei tikėsime, parsivežusi 10,270 rb.; apskritai po 1000 rb. kiekvienas. Tūkstantį rublių tegali sukrauti tas darbininkas, kurs tesi per penkerius metus taip kietai gyventi, kad galima būtų kasmėnuo nunešti į banką po 10 dollarų: per metus jisai įsidės į banką 120 doll., o per 5 metus 600 dall., kuriuos gyvus pasiuntęs į Europą, gautų mūsų pinigais apie tūkstantį rub. Bet, matyt, nedaug tokių tesiranda — iš šimto vos penki ir, dievai žino, kiek metų prabuvę sunkiuose darbuose.

45 išeiviai per visą laiką tėra atsiuntę 3.703 rb.; kiekvienas, apskritai imant, po 82 rb. Jei apskritai kiekvienas iš Lietuvos yra išvežęs po 122 rb., tai šitie 45 išeiviai yra nuskriaudę Lietuvą kiekvienas keturiomis dešimtimis rublių; yra nesugrąžinę jai viso trečdalio išvežtųjų. Kiti likusieji 45 išeiviai nėra atsiuntę nei po vieną rublelį ir nuskriaudę savo Tėvynę visais 122 rubliais kiekvienas.

Jei dolerinę laimę (apie kitokią nėra nė kalbos) iš laižuviškių išeivių Amerikoje terado vos tik dešimtasis ar net dvidešimtasis, tai įdomu būtų žinoti, kelintasis iš kitur išėjęs randa tą „laimę". Prisiklausęs įvairių-įvairiausių žmonių kone iš visų Lietuvos kraštų, prisiskaitęs laikraščiuose žinių iš Amerikos ir bent kiek patsai pažinęs mūsų išeivių buitį pačioje Amerikoje — galiu drąsiai tvirtinti, jog tie skaitmenys mažne tikri visai Lietuvai. Ir kitų išeivių vos tik dešimtojo tesusitaupoma keletas tūkstantėlių ar keletas šimtukų. Tad nelabai ko esama bėgti į Ameriką. Tiek-pat ir mūsų pabrikuose ir net namie galima uždirbti. Bet apie tai paskui.

Taip tatai, namie esant, niekas, nei žmonės, nei laikraščiai nedavė teisės perdaug džiaugtis Amerika. Rodėjo tikryhė patirti ten-pat vietoje. Ir važiavome.

Kelionė.

Pirmieji išeivių vargai.

Iš Rokiškio, Ež. ap., mums kitą kart rašė.

Agentai, kiek tik galėdami, kursto, kad tik daugiau žmonių eitų, nes iš kiekvieno išeivio jie gauna po kelias dešimtis ir net po 130 rublių. O ar gera bus išviliotiems, kas jiems rūpi?

Iš Liepojos kitas priduria. Išeivių vargai prasideda ne Amerikoje, bet tuojau iš namų išvažiavus. Mes tai dažnai matome. Pasportai sodiečiams sunku gauti. Slapstydamies, jie pasiekia Rusijos sieną. Jei čia juos sargyba sugauna, tai atgal į gimtąją šalį siunčia. Nepadeda nė pasportai: jei tik pasirodo, jog norima į Ameriką eiti, vis tiek siunčia atgal etapais. Kas išsislapsto nuo sargybos, tas vadovams gerai prikiša: ag ir jie be pinigų negalėtų išvengti visų kliūčių.

Eisi tad be paso per sieną, mokėsi baisius pinigus vadovams, gaudys ir šaudys tave pasienio sargai. Eisi su pasu, gaudys policija ir siųs atgal etapais.

Negeriau išvažiuoti į užsienius ir šiaip jau pasivažinėti po Europą.

Iš artimųjų raštinių užsienių pasų neduoda; reikia imti iš paties gubernatoriaus raštinės.

Jeigu esi valdininkas, prie kurių priskiriami ir kunigai, tai nė patsai gubernatorius tau negali duoti paso — reikia, kad pati Vidaus Dalykų Ministerija pirma pavelytų. To pavelijimo prašant, reikia būtinai jai pameluoti, paveidmainiuoti: pasisakyti, kad tu važiuoji į Europą ne jos pažintų, jos papročių ištirtų, jos mokslo pramoktų, bet kad sergi ir tenai bent-kurioje gydymosi vietoje (kurorte) sėdėsi. Ministerija veik nieko, kas tik išsiprašinėja į užsienius, nesulaiko. Ministerija ir vietinės raštinės puikiai ži-

no, jog tik dešimtasis tikrai ligos tiktas veržiasi į svetimus kraštus. Ir vis dėlto reikalauja to oficialio melo — sergu.

Apie Rusijos pasų nereikalingumą, netikslingumą ir tiesiog juokingumą rašyta ir rašoma visų, kuriems reikėjo jų imtis. Bet senoji tvarka vis tebėra didžiausiai piliečių ir pačios valstybės nenaudai. Ko dėl Rusijos šviesuolis (inteligentas) negali, kaip kiti pasaulio žmonės, turėdamas pinigų, vykti, anot to, svieto paregėtų ir savęs parodytų? Kokį valstybė gali turėti iš to nuostolį, kad jos valdininkai nebus, kaip mūsų patarlė sako: verpelėje augę, pro svikį penėti, — šviesos nematę? Jei trukdymas išvažiuoti yra vaistas nuo politikos laisvamanybės, kuria rusai neva tai užsikrečią Europoje (atmink karą su prancūzais 1814 m. ir dekabristus), tai vaistas netikęs. Gyvenimas tai parodo.

Taip dalykams stovint, aš, visai sveikas žmogus, pavirtau palaikiu, suirusių nervų žmogumi, vienatinį vaistą sau rasiančiu Elgolando saloje, tarp Bremeno ir Amburgo. Tenai mėgsta vasarą praleisti daugumas turtingų dykinių. Aš tos salos nė iš tolo neesu matęs.

Šešetui savaičių praslinkus, vyskupijos raštinė ir gubernatoriaus raštinė per vietos policiją praneša tau jog ministerija leidžia gubernatoriui duoti tau užsienin pasą. Reikia dabar jis atsiimti, užmokėjus 15 rub. uždo. Užmokėta, bet paso aš negaunu. Gubernatoriaus raštinė, matai, duodama žinią vyskupijos raštinei ir man pačiam, neduoda žinios... į kitą stalą tos pačios raštinės. Tada anas „kitas" stalas nežinąs ir teirautis neturįs laiko: reikią iš vyskupijos raštinės atgal atsinešti ministerijos ir vyskupo pavelijimą. Kol buvo patenkinta ir ši antroji biurokratijos nesąmonė, praslinko dar trys dienos.

Trečia valdininkų (biurokratų) nesąmonė.

Drauge su mumis norėjo grįžti į Ameriką jos valdinė p. Mišeikos žmona Stanislava Mišeikienė. Kitą kartą savo valia išėjusi į Ameriką, ten prabuvusi ke-

lioliką metų, ten ištekėjusi ir įsirašiusi, perniai atvažiavo giminių aplankytų. Sugrįžo, policijai atsiteisė, paviešėjo ir, vyro raštais kviečiama atgal, grįžta tiesiu keliu. Užsimoka, kiek reikia, bet paso negauna... kad to paso ne vyras reikalauja, bet jo žmona, kuri skyrium paso negali išsiimti. Nieko negelbėjo rodymas laiškų ir įrodinėjimas, kad vyras, būdamas Amerikoje, negali gi savo žmonai Rusijos paso išimti.

Tiesiog pašaipos dalykas. Rusijos įstatymas apie žmonų pasus nori, kad žmonos nesiskirtų nuo savo vyrų. Bet kai žmona, štai, laikinai atsiskyrusi nuo vyro, grįžta prie jo ir turi visus dokumentus, jog privalo grįžti, to ji teisiškai padaryti nebegali. Įstatymas pats save suardo. Be to, verčia nesilaikyti jo: ponia Mišeikienė, negalėdama išvažiuoti teisėtu keliu, ir antru sykiu buvo priversta neteisiškai pereiti sieną, nebegaudama atgal įmokėtų uždo pinigų.

Dalykas svarbus ir teisiškai (juridiškai) įdomus, kaipo vienas iš visos vertinės tokių-pat painių įstatymų, darančių moteriškę priverstinai beteise piliete. Labai tiktų bent-kuriam mūsų atstovui Dūmoje, kurs sumanytų ar paremtų sumanymą apie geresnį pasų sutvarkymą.

Vyriausybė, nors taip varžo savo žmones anais nelemtais pasais, išeivybės sulaikyti netesi, kaip jokia pajėga nesulaiko upės tekėjimo: užtvenksi — tik labiau patvins ir per viršų ar apačią prasimuš. Jei taip, tai reikia ji sutvarkyti ir bent kiek papiginti, nors gi padarant lengvesnį pasų gavimą. Pasai reikalingi mums nors gi tam, kad sargyba pasieniuose nešaudytų mūsų išeivių. Kiek jų ten krinta kas metai! Seniau jau esu rašęs, kad reiktų Dūmoje pravesti įstatymas: 1) apie sumažinimą mokesnių už užsienių pasus svetur ieškantiems darbo iki 3—8 rublių metams, 2) apie prailginimą tų pasų iki 3—6 metų ir 3) apie gavimą jų stačiai iš artimiausių policijos raštinių, netoliau kaip iš apskričių isprauninkų. Yra net tam tikra tik nepildoma konvencija (santarmė) bent su Vokiečiais

apie išdavinėjimą iš išprauninkų raštinės pasų darbininkams, einantiems į Vokiečius. (Žiūrėk mano straipsnį „Vilties" 1911 m. Nr. 23 (508): „Į Ameriką ar į Vokietiją?").

Pergalėję visas paso gaminimo kančias, pikti, vis dėlto linksmi, iškeliavome iš Kauno į Eitkūnus 1911 metų birž. 25 d. 1 val. po piet.

Siena. Pagamintus pasus apkrikštijo rusų žandarmerija, padirmavojo — prūsų. Griaudus vienodumas abiejų kaimynių sesučių policijų pasų dalyke, rodos, tėra Rusų pasieny, nes toliau Germanijoje niekas jau nebeįdomauja, ar tu turi tikrą ar dirbtinę „trečiąją dalį savo esmės" — pasą, kaip patys rusai tyčiojasi.

Per Prūsiją.

Lietuvių pusės Kybartai ir Prūsų pusės Eitkūnai daro kaip ir vieną miestelį: taip juodu arti nuo kits kito. Skirtumas vienok toks, kaip tarp šiltos ir šaltos tynės (vonios). Lietuvos pusėje biedniau, mažiau tvarkos, daugiau žandarų; vis dėlto čia — šilčiau, jaukiau, nes čia — namai. Eitkūnuose tuoj darosi erčiau (plačiau), rodos kažinkaip — lyg sočiau; tvarka, ką gi ir bekalbėti: juk tai vokiška; bet taip nejauku, neramu, taip šalta dūšiai, kad net bijoti kaži-ko imi. Rusų žandaro aš visai nebijau, nors taip jis apšauktas ir raudonas. Bet to riebaus, didelio, spindinčiu giveriu užsidėjusio ir taip šaltu veidu, kaip stovyla, — to vokiečių žandaro aš bijau. Bijau jų nešikų, bijau kasininko, konduktorio. Visi jie man šalti, kaip negyvi; visi kas tik Prūsuose viešai valdininkauja, rodos, it būtų nuluptais „savo" kailiais, užvilkti gi dirbtiniais plieno skardos kailiais, per kuriuos jokis žmoniškumo jausmas neprasikala. Išdirbti žmonės-machinos.

Žinoma, tai mano asmeniški jausmai ir įspūdžiai, kuriuos galėjo sudaryti Prūsų vyriausybės barbariš-

kumas ar vokiečių kultūros nuožmumas, dėl kurių toje prie Prūsijos priskirtoje Lietuvių žemėje nebepaliko jokios lietuvybės žymės. Vos tik peržengsi Rusijos Lietuvos sieną, it štinkspiritas, kamščiu baksteli panosėn — vokietybė. Grynas vokietis ir tiktai vokietis! Rodos, kad ir visi pasažirai, nors prieš penketą minučių, važiuodami per Rusiją, čiauškėjo visokiomis Europos kalbomis, vos tiktai atsirado anapus sienos, tuoj visi pavirsta — vokiečiais; tuoj visi, kiek tik kas galėdamas, ima kalbėti, ypač kreipiantis į ką, vien tik vokiškai. Net ir didžponis ir didžponė užmiršta savo tarptautinę dailią prancūzų kalbą ir pasigriebia vokiškosios. Jauti pačiame ore tikras vokietiškumo bacilas, kurios, beregint, antkrinta ant visoko ir sparčiai-sparčiai daro — vokietybę. Ore jauti vokietybės galybę, nors ir nematytumei jos ženklų, kaip jauti sunkiųjų antkryčių visame ore viešpatavimą. Ji, ta galybė, ir daro žmogų nedrąsų, netiktai svetimtautį, bet ir saviškį pilietį. Ir saviškai kalba tyliai, klausia dar tyliau. Negraži, nors gražiai apsitaisiusi žydė, perdrąsiai ėmusi šūkauti bagažinėje ir smulkios mažų Lietuvos miestelių pirklės būdu pernelig švaistytis, pasirodė ne liuosa, nesivaržanti, bet dar daugiau įbauginta ir iš tos vien baimės pernelig šaukianti; kaip, nelyginant, šunelis, kurs loja juo balsiau, juo labiau bijo.

Prūsuose tiesiog liūdna — taip Rusijos gyventojui nepaprasta. O lietuviui — dar liūdniau. Tiesiog verkti norisi. Nelaimė tau, jei nemoki vokiškai: savo etnografiškai lietuviškoje šalyje gali prapulti. Nei vieno valdininko, nei vieno tarno, nešiko, šluojėjo, ratų tepiko, alaus pardavėjo, kurs lietuviškai mokėtų nors vieną vienintelį žodį! Mažiausi lietuvybės šiukšlelė vokiečių iššluota, išvaryta ir tyčia vokietybe pakeista. Nejaugi vietiniams lietuviams nepatogu būtų čia-pat namie tarnauti prie gelžkelio stočių? Bet čia jiems nėra vietos; jų greičiau rasi tolimo pajūrio uostuose. Kas nemoka lietuviškai, kieno ausis nejau-

čia lietuviškumo skambėjime geografiškųjų vietų vardų, kurias pravažiuoji: Eitkūnai, Stalupėnai, Gumbinė, Insrutis, Vėluva, Karaliaučius, tas ir atspėti negali, jog tai Lietuvos žemė, dar neseniai tebebuvusi grynai lietuviška, dar dabar gera dalimi tebesanti lietuviška.

Palaimintas tai kraštas ta Prūsų Lietuva, arba vadinamieji Rytų Prūsai. Kokia žemė, kokios upės! Pervažiavus kiaurai per visą Prūsijos Karaliją, aiškiai matai, jog lietuviškoji jos dalis — tai brangioji jos perla. Ligi tik lietuvių žemė pasibaigia, prasideda pačių vokiečių vadinamoji „Smilčių Karalija", gyviausių jūros smilčių. Ir netik ten, kur už Karaliaučiaus prašvilpi pačiu pajūriu, bet ir aplink Berlyną, už trijų-keturių šimtų kilometrų nuo jūros, vis matosi tas-pats senovės jūros dugnas. Ir kas tų gudruolių vokiečių čia padaryta! Važiuoji per derlingiausią lietuvių žemę, važiuoji per bergždžiausius paberlynio smiltynus ir visur matai kone vienodu mūru stovinčius javus, vienodai gražūs, tarpūs, tankūs ir aukšti liūliuoja miežiai, žirniai, avižos, rugiai, pievažolės. (Kviečių mažiau sėjama, o sėjamųjų žolių ir visai maža tesimato). Skirtumas pasirodytų tik tada, kada imtumei įsižiūrėti, kokiuo vargu ir kiek įdedant, išdirbama geroji ir menkoji žemė.

Žiūri žmogus ir negali atsidžiaugti. Neperdėdamas pasakysiu: važiuoji 741 kilometrą nuo Eitkūnų per Karaliaučių lig Berlyno, ir nepamatai nė tokio gabalėlio žemės, kurį vienu savo batu galėtumei uždengti, kur nebūtų matytis, jog jį palytėjo žemę mylinčio ūkininko ranka. Netiktai bet-kaip palytėjo, bet kuorūpestingiausiai išglostė, mažiausias duobikes ir linkes išlygino, mažiausį kimselį ar kurmarausį nukabino, pelkeles nusekino, kalnelius ten suversdamas: nepamatysi jokio šaželio-dirvoniuko ar tuščios geltonuojančios smiltelės. Jokio kreivumo orėje. Viskas geometriškai teisingomis figūrėlėmis suskaldyta, eželės, antvalnėliai nukasti, ant pievelių, kaip seklyčio-

je, neišvysi nereikalingai išbirusio grumtelio žemės. Niekur nei vienos piktžolės; patvoriai švarūs; net gelžkelio atkalnės šviečia seradelia ir kitomis sėtomis žolėmis, kur-ne-kur puikiai sužydusiomis. Visur auga, gražiai auga; ir kas tik auga, naudinga auga. Bepigu tad ir dėti žemėn, žinant, kad išmintingai ūkį pridabojus, viskas šimteriopai atsimokės.

Matai ūkininkų turtą, gražius, miestiškus jų triobesius, tvarką, mokslą, rūpestingumą, netingėjimą pasidarbuoti, ir vėl imi liūdėti. Dieve brangus, misliji sau: kas tai būtų, kuo bepavirstų mūsų Lietuvos egiptiškoji žemelė, kad kas mus išmokytų netingėti, duotų pajėgų ištesėti melioracijom (pagerinimams) ir mokslo — viską tiksliai ūkyje daryti! Nereikia lietuvio-tautininko: kiekvienas, kurs yra gerokai po svietą pasisukiojęs, pasakys: reta rasti tokio gražaus krašto ir geros žemės, kaip Lietuvoje. Kame rasi tokį malonų įvairumą, tiek upelių ir kalnelių? Tokią moliją ar juodžemį, tokį net smėlį, kur rugys išauga į septynias pėdas? Kada ir kas pakels mūsų ūkį tiek, kad nebereiks iš Lietuvos keliauti į kažin-kokius svieto užkampius?

Vokiečių laiko negaištama. Gelžkelio konduktoris tiek su tavim teturi klapato, kiek išleisdamas iš vagzolo prakerpa biletą ir gale, išleisdamas iš vagono, jį atsiima. Stoties viršininkas tiek tegaišta, kiek reikia laiko iškelti aukštyn baltą samtį — ženklą mašinistui, kad važiuotų. Greitasis traukinys, it pasispardydamas, lekia dvigubai sparčiau, neg Rusijoje, kad pasažirai negaištų. Žiūri į tuos pasažirus, ar jie ponai, ar turtuoliai, kad važiuoja greituoju? Visai ne: sėdi trečiojoje klasėje paprasti darbo žmonės, kuriems laikas — tai pinigas. Ir negaišta: stotyse testovi po minutę, virtuvę turi čia pat traukinyje, net ir tokiame, kur nėra vagonų restoranų. Jauni berniukai, it žiurkės, vikriai šmišinėja po vagonų koridorius su karštais valgymais ir gėrimais. Vagonas iš smarkumo

blaškos, it mirdamas; bet vaikiukai, šūstis lėkščių prisikrovę, rodos, to nė nejaučia...

Štai ir Prūsijos, o drauge ir visos Germanijos sostinė — Berlynas. Prieš šimtą metų nedidesnis už Vilnių miesčiukas, dabar visus garsiausius ir senoviškiausius visų vokiečių miestus nusmelkęs, išaugęs į pirmuosius pasaulio milžinus — milijonų miestus. Jei reiktų vienu žodžiu apibūdinti Berlynas, tai pasakyčiau: turtai ir dailė. Čia dailei, kuri nemėgsta būti nešvarume, taip nesigailėta turtų, kaip viršiau aprašytiems laukams truso-darbo. Anote mano kelionės draugo, Europa ir į klozetus marmurus kloja, o mes nė ant altorių jų neturime pasidėti... Kaip laukuose kiekviena pėda rankomis nutapšnota, prakaitu įvilgyta, taip čia sostinėje kiekviena pėda, rodos, auksu ir marmuru storai nuklota ir daile pagražinta. Į vienus paminklus įdėta neregėti milijonai, nes ir skaičius jų kitur neregėtas. Prancūzų pergalėjimo (1871) paminklas ir visa Karo aleja, vos tik peržengi Moltkės tiltą, puola tau į akis savo didumu ir majestotu ir šaukte šaukia: didi karalija, dideli jos turtai, didūs ir daug jos karžygių, didis jų pasisekimas, didžiai ir pagerbti juos tėvynė moka!!

Apie vokiečių kultūrą, tvarką, švarybę nepajėgiu rašyti. Kas tai matė kame nors, supras, jog tai perdidelis tematas kelionės laiškams. Tad ir apie Berlyno stebūklus nieko.

Baigiu šį laišką vienu mažmožiu — išreiškimu didžiausio pasistebėjimo, jog Europa per akis tyčiojasi iš mūsų barbarybės, mūsų — Rusijos piliečių. Pervažiavome Prūsiją, buvome sustoję jos sostinėje Berlyno ir Bremeno uoste; matėme Southampton — netoli Anglijos sostinės — Londono, Cherbourge, netoli prancūzų sostinės — Paryžiaus; matėme tad miestus trijų šviesiausių pasaulio karalijų, matėme nemaža jų moterų, matėme puikiausių magazinų langus-parodas. Ir... niekur, nei ant galvos, nei magazinų languose nematėme tokių monstruališkų biaurybių-skrybėlių,

kurių, kasmėnuo kitokių, priverčia Vilnių, Kauną, Šiaulius, na, net Plungę ir Svėdasus. Visokių formų anderėlės ir neregėto biaurumo visoki kreivumai turi būti neva paskutinis Europos estetikos žodis. Tai mums skelbia visokios žydės, kurios toliau, kaip savo miestelyj, nėra buvusios ir daugiau, kaip savo triobą, nėra nieko mačiusios. Ir mūsiškės modistės tomis Chaikomis seka!

Bremen.

Miestas. Iš Berlyno į pajūrį greituoju traukiniu gali septyniomis valandomis nuskristi. Tačiau nuostabu, kad patsai pajūrys — Bremerhaven tai tik garlaivių uostas, garlaivių verftys arba dirbtuvės. Visa gi prekyba tai net už 64 kilometrų Vezerio upe į gilumą sausžemio, Bremene, arba Bremuos. Bremen giliausios senovės Vokiečių uostamiestis, atminąs Didžiojo Karolio laikus, o oficijalius dokumentus turįs iš-pat XI amžiaus. Miestas maž-ką tedidesnis už Vilnių. Bet kur Vilniui lygintis su juo ar senoviškumu, ar tvarka!

Senoviškumu gali ir Vilnius pasigirti, tik jo senovė pasakoje, istorijoje, užmiršimo rūku aptraukta. Bremų senovė tebėra gyva, užkeikta vaizbos ir dailės kūriniuose. Vaizba, kaip dabar, taip ir seniau, maitino ir puošė Bremus. Viena didžiausiųjų pasaulyje jūrininkų kompanijų, vadinamoji „Norddeutscher Lloyd", susidariusi ir savo būklę turinti Bremuose, neseniai pasistatė tokiuos rūmus savo raštinėms, kokiuos vargu bau kame stato dailės galerijoms. O seniau? Mes stebimės, Kaune praeidami pro vieną belikusį gotinį sienos gabalą, tarsi Perkūno šventyklą; o Bremai turi ne vieną tokį paminklą, bet kokią dešimtį, ne po vieną sieną, bet po ištisus rūmus, siekiančius pačios pradžios XV amžiaus, dar puikesnius, dar įdomesnius, iš dar sukčiau supintų gotinių skliaustų ir į šviną aptaisytų storų pažaliavusių stiklo gabalė-

lių. Tie senovės architektūros paminklai čia tebėra laikomi tokioje paliūdžioje, jog, rodos, nė vienas plytos kąsnelis tebėra iš jų neištrupėjęs.

Kas dabar veikiama tuose dailės žaisluose, neteko sužinoti. Viename yra miesto valdyba — rotužė. Antras — senobinė katalikų katedra, viena iš prakilniausių katalikų pasaulio bažnyčių. Šiandieną liuterių valdoma, gražiai, kaip viskas, išlaikoma, bet jau kitokį charakterį turinti. Viskas viduje tebėra — stovylos, paveikslai ir kitkas; tik nebėra vietų, prieš kurias įėję žmonės klaupiasi. Peržengėme katedros slenkstį, kepures su pagarba nusiėmę, nustėrę, misticizmo apimti, ir nustebome: viduje keletas ponų su kepurėmis balsiai riejosi, ginčydamiesi, matyt, apie tų Dievo namų dalykus... Kaip kokiame senovės daiktų muziejuje. Bet ir ten rimčiau elgiamasi.

Ir katalikų tebeturima viena labai sena, didelė, graži ir švari bažnyčia, tik kokia ji neturtinga viduje, sulyginus su katedra! Mums pradėjus vidūdienį mėginti užrakintų durų, iš kažinkur iššoko vienuolė; nežiūrėdama mūsų, atrakino bažnyčią ir pabėgusi šalin, atsiklaupė su knygele. Nebuvo kas daro. Tad patys apėję ir po keletą skatikų įmetę į dėžutę, išėjome, nieko nesužinoję.

Esą dar ketvertas katalikų bažnyčių ir koplyčių, bet jos visos esančios kur kas menkesnės, pakraščiais miesto. Viena esanti išeiviams įtaisyta.

Tasai nėra Bremų matęs, kas mums pasakojo, kad jisai esąs toks pat nešvarus, kaip ir kiti uostamiesčiai. Bremai tokie gražūs, švarūs ir patogūs, kaip gal nė vienas kitas tos pat rūšies miestas. Bent vieną puikų savumą jisai turi, kurį kitur vargu bau rasi. Kai-kurios labai gražios, bet ir labai ramios gatvės apstatytos namais ne prie-pat trotuarų, bet kiek atokiau, paliekant ištisai eiliai namų vienodo pločio parterines verandas. Kiekvienas namas sulig savo stiliaus aptaiso jas stiklais, o viduje pristato daugybes visokių-visokiausių žydinčių žolynų, gražių žolių, milžiniškų

vijoklių, net tikrų mėlynai žydinčių kažin-kokių medelių. Eini tad ne gatve, bet tikra parko aleja, kur iš abiejų pusių, it didelės peteliškės, po tuos žolynus dulksi... karalaitės? milijardierės? Ne! Paprastos, vidutiniškai pasiturinčios, tik švarios, rūpestingos ir gražumą mėgiančios miestietės-vokietės.

Miestelėnai. Vienas didžiausių ir greičiausių vandenyno garlaivių „Kronprinzessin Cecilie", kuriuo ketinome važiuoti per Atlantiką, turėjo išeiti rytą birželio 28 d. s. k., o mes į Bremus galvą atitrūkome jau 26 dieną apie pietus. Skubėjome, tardamies laiku gausią geresnes kabinas (taip vadinasi garlaivyje kambarėliai gyventi). Bet buvo tai nedėldienis, visos kontoros uždaros. Turėjome tad net pusantros dienos savo reikalams atlikti ir miestui bei miestelėnams pažinti. Man ypač buvo įdomu pamatyti vokiečiai, visai liuosi nuo savo paprastų užsiėmimų. Geriausia tai padaryti buvo šventadienį. Po pietų minių-minios miestelėnų elektros tramvajais ir pėsti skubėjo į vieną pusę. Pasekėme ir mes ir atsidūrėme miesto parke, vadinamam Bürgergarten.

Šisai sodas ne tiktai mylimoji miestelėnų vieta, bet ir garbė paties miesto. Viduryje parko ant kastinio ežeriuko kranto stovi lietinis paminklas su parašu: „Die Sage erzählt im Jahre 1032 hat den Bremmern die Bürgerweide geschenkt gräfin Emma von Lesum". Ant kito paminklo, kad Bremų arkivyskupas 1058 m. šią dovaną patvirtinęs. Taip, kaip dabar yra, pradėta taisyti prieš 50 metų. O ką jau regime? Dideliausį lauką išmargintą plačiausiais, kietai iščementuotais, to dėl nedulkančiais ir visados sausais keliais. Jų taip daug, kad, rodos, gerą parapiją nutiestumei. Dvi valandi pravaikščiojęs, matai, kad tik mažą dalį teapėjai. Gražiai suaugusių didelių medžių krūmai puikiai margina erdvas, gražia žole apaugusias aikštes. Fantastiškais kriaušiais kastiniuose ežeriukuose plauko motorinės laivelės, vežiodamos

svečius, daugiausia jaunuomenę ir vaikus. Viduryje užtverta vieta orkestrui ir bufetui atvirame ore.

Tūkstančiai žmonių be jokio skirtumo luomų, lyčių, amžiaus ir turtingumo, visi bet gi miestiškai apsitaisę, visą šventės popietuvę geria tyro oro, vaikščioja, bėgioja, šnekučiuojasi, klauso muzikos ir gerų giesmininkų, važinėjas tvenkiniais. Kas užsimoka pusmarkę, eina į bufetą. Dideliausiu ratu apsėdę estradą, prie staliukų geria kavą, alų, rūko cigarus ir baubia bravo grojikams ir giesmininkams. Ir verta. Jūrininkų orkestras toks, kad nesarmata būtų atsikviesti kurnori pakoncertuoti. Giesmininkų draugija puikiai išlavintais balsais karštai, gyvai traukia ne tik jau patriotiškas, bet tiesiog šovinistiškai-patriotiškas dainas, kurioms, matyt, visi bürgeriai pritaria ir jomis džiaugiasi.

Svečiai sėdi atskiromis šeimynomis. Naujai atėjęs vyriškis ilgai kloniojasi į visas puses, labai ceremonijališkai palenkdamas galvą; bet atsisėdęs tuoj užmiršta visas ceremonijas, pagaudamas posmą linksmos kalbos. Jo Frau und Töchter nei to tiek neceremonijasi. Gražias, it sniegas, baltas viršutines jupas sudaro gražiai iki juostos, pasilikdamos su apatinėmis baltomis, nes, mat, sode ir dulka, ir alų laisto... Tai man, kaip savo buduare!

Niekur girtų, niekur degtinės, niekur trukšmo, šauksmo, keiksmų, piktžodžiavimų ir niekur... driskių. Visi ne tiek išsipuošę, kiek švarūs; tai rodos, kad ir turtingi. Žiūri ir stebiesi, kaip čia žmonės moka jei ne būti, tai bent rodytis turtingais, patenkintais ir ramiais. Ir mums buvo Bremuose ramu ir jauku; apleidėme jį, gailėdamies ir nesitikėdami, kad kame kitur ką nors panašu rastume, nors čia nebuvome susipažinę nė su vienu žmogum.

Emigrantai. Bremų prekyboje bene žymiausią vietą užima jūrininkų kompanija „Norddeutscher Lloyd" — Šiaurės Vokiečių Lloydas, įsisteigusi 1857 metais. Šiandieną tos draugijos po viso pasaulio okea-

nus, marias ir upes plauko apie 430 laivų vertės 192 milijonų. Į vieną Ameriką kompanija perveža ten ir atgal daugiau, kaip 300.000 žmonių. Jiems pririnkti kompanija turi daugybę agentų ir kontorų visose šalyse. Vyriausioji vadinasi „Missner ir Ko" čia-pat, kur visais reikalais važiavimo ir važmos per okeaną reikia tiesiai kreiptis, aplenkiant kitas kontoras, net ir šalimais Bremų esančią čekų kontorą „Kareš ir Stocki".

Taip jūrininkų kompanijai, taip ir visam miestui daug pelno duoda emigrantai, išeiviai griežtai iš visų Europos šalių: lietuviai, lenkai, rusinai, rusai, slovakai, čekai, madjarai, rumunai, turkai, graikai, italai ir daug kitų. Visi jie daugiausia plaukia į Ameriką vokiečių kompanijos garlaiviais, iš Bremų ir Amburgo. Mažiau per Amsterdamą ir Roterdamą... Tūkstančiai pačių didžiųjų skurdžių tamsuolių kas savaitė persiverčia per vienus Bremus.

Sunku įsivaizdinti, ko seniau būta prastojoje dalyje miesto, kur lyg pigiau galėjo emigrantai pragyventi, kol pateks į garlaivį. Kokių čia būta organizuotų apgavimų eibių, apiplėšimų per akis, apgaudinėjimų ir nešvarumų. Veik visą tą niekšišką darbą dirbdavę žydai, kurie ir dabar tuo darbu užsiima, nors jų įtaisytų urvų, vyriausybei pradėjus rūpintis emigrantais, turėjo belikti vos tik kokia dešimtoji dalis. Dar ir dabar matai visą eilę nešvarių traktierių, karčiamų, kromų kvailių-kvailiausiais antrašais, kokiais tegali pagauti nebent puslaukinius žmones. Ta pati žydelio karčiama vienu žygiu vadinasi: lietuvių, lenkų, čekų ir rusinų karčiama. Antrašai baisūs savo gramatika. Ištolo matosi, koks ten ketveriopas žmogus tą urvelį valdo žydelio asmenyje. Bet mūsiškiai duodasi viliojami agentams, kurie žvejoja visokių žioplių, atkalbinėdami, kad neitų į Emigrantų Halles, išstatytas Missner ir K°, bet eitų į privatinį traktierių.

O tos Hallės tikrai emigrantams gerai daro, nors ir čia ne labdarybė, bet biznis. Čia kiekvenas išeivis

už 1 mk. 75 pf., mūsų pinigais už 80 kap. gauna visos dienos išlaikymą: švarų patalą geležinėje lovoje, švariai laikomoje erdvioje vietoje, ir sotų sveiką valgį. 80 kap. nėra maža kaina, bet ir neperbrangu; ypač, kad tiek užsimokėjęs, daugiau nebepraleisi; ne taip, kaip žydo traktieriuj, kur už nakvynę paims markę, bet penkias išvilios kitokiu būdu. Po truputį suka ir „Missner ir Ko". Sakysime, dideliausias mūsų garlaivis būtų galėjęs paimti visus tuo laiku buvusius emigrantus, o paėmė tik dalį. Kitiems liepta laukti keturias dienas kito, mažesnio ir negreito garlaivio, kuriuo važiuojant betgi mokama tiek pat. Už 4 dienas Missner ir Ko gaus iš kiekvieno dar po 7 markes (3 r. 22 k.).

Įdomu pamatyti tos Hallės. Jų yra dešimts. Kadangi kiekvienas namas turi aukštai apmūrytą kiemą, tai viskas rodos, kaip visas miestelis vienodai pristatytų namų. Vieni jų paskirti Rusijos tautoms, kiti Austrijos, kiti Balkanų. Gyvenimai skyrium vyrams, skyrium moterims. Miegamieji kambariai vėl skyrium, praustuvai skyrium, valgomieji vėl skyrium.

Daug vandens, muilo; prastuvai visai higieniški. Visos hallės gali priimti kelius tūkstančius žmonių. Yra tokių miegamųjų kambarių, kur stovi po 400 lovų dviem jarusais (aukštais).

Tokią daugybę žmonių reikia ir aprūpinti tinkamai. Tad gi ir virtuvės prietaisai tokio didumo, kokių gal nėra niekas regėjęs. Viskas virtuvėse daroma elektra: ir verdama, ir plaunama, ir bulvės skutama, ir duona raikoma. Viskas didžia, bet pertat valgymas negi pablogsta. Pietums gauna geros sriubos, mėsos; kitais laikais košės, arbatos, duonos su sviestu. Kaip paprastai, tvarka laikoma gera. Gerti atsinešti neleidžiama. Mieste ilgai būti taip-pat uždrausta, nes 6 val. vakaro jau uždaroma visi vartai. Tada ir vyriškiai turi atsiskirti nuo moterų, su kuriomis kiaurą dieną galėjo šnekėtis ar šokti po išlietą asfaltu kiemą. Tad hallių tvarkai nedaug ką tegalima prikišti. Jei kas

dar nevisai gerai, tai dažniausia kalti patys išeiviai, ypač paprastu savo nešvarumu.

Radome keletą lietuvių. Kontorose tarnauja du pusinteligenčių: pp. M. ir S. Virtuvėje radome jauną gražią merginą iš Šidlavos par., nors nenorėjo mums prisipažinti, iš kur esanti. Hallėse radome dar keletą paliktų iš įvairių parapijų.

Hallių gyventojai negudriai pasirodė. Nors vietos valgomuosiuose kambariuose erdvu prie stalų, tačiau visi angštai susistūmę prie kelių stalų, sunkiai visu kūnu ant jų sudribę ir visomis rankomis atsirėmę, biaurią taboką dumia, kortoja ar į tarpą moterų įsimurdę šunta. Veik visi su kepurėmis. Nesimatė nei vieno, kurs būtų turėjęs kokį popiergalį nusitvėręs. Tik pašalėje sudribusi ir biauriai išsižergusi chorvatė turėjo slaviškai spausdintą maldaknygę, į kurią iš šonų žvairomis žiūrėjo dar trys moteriškos, kone visiškai išvirtusios ant žemės. Aišku, kad nesimeldė, o žiūrėjo į tą punktą, kad nebuvo tuo laiku nieko geresnio žiūrėti. Ir dar vienas vyriškas atžalniai nuo kitų atsisėdęs pasienyje, sunkiai vedžiojo laiško literas; neskubėjo, turėdamas ištisas keturias dienas nuobodaus laukimo. Kam jisai atsiminė iš vidurio kelionės parašyti? Tėveliams, žmonai, mylimajai? Kas gi žinos. Matei tik sunkią jo mintį ir dar sunkesnį slogutį ant širdies. Gal kokia drama? Jų daug čia yra mačiusios tos hallės...

Buvome pasauliškai apsitaisę. Prašnekome įeidami pagarbintą ir dar keletą žodžių lietuviškai. Niekas nė balso. Tik kai-kurie pasižvairavo, labai nepasitikėdami, kokių plynių čia atsivilko kažkokie „ponai", dar ponų lydimi. Tik paklausus, beg nėra lietuvių, vienas-kitas šyptelėjo, sunkiai atsitraukdamas nuo stalo, o pamatę, kad stovime be kepurių, sunkiai ir nenoromis ėmė siekti ir savųjų. Ir tik sužinoję, kad mes kunigai ir taip-pat keliaujame į Ameriką, pradėjo šnekėtis ir pasakotis. Šiuo darbų laiku nedaug lie-

tuvių tevažiuojama iš namų. Keletas liko Bremuose, keletas išplaukė drauge su mumis.

Jei kas imtų spręsti apie visus lietuvius sulig emigrantų, kurie pirmą sykį pasirodo tose hallėse, tai nepergerą susidarytų nuomonę apie jų pačių būdą (charakterį) ir papročius. Namie, rodos, tie patys lietuviai esti vikresni ir ne tokiais nieko nereiškiančias veidais. Apie pačius emigrantus vokiečiai, žinoma, taip ir mano, kad jie vos tik vakar tepradėjo dviem kojom vaikščioti. O lietuviams seniau nei švarios lovos traktieriai nenorėdavę duoti, kad jie gulti einą, purvinų čebatų nenusiavę.

Liūdną išeivių, ypačiai lietuvių išvaizdą padidina moterų ypatingas rūpesnis apsitaisyti kuoblogiausia. Stebėtina. Kai mūsiškės rengiasi į artimą kelionėlę, tai apsivelka kuogražiausia; kada gi reikia apvažiuoti pusę pasaulio, tai užsikaria ant savęs kone tuos drabužius, su kuriais bulves namie kasė, o geresnius laiko skrynelėje. Visai klaidingai apsiskaitoma. Kelionėje, girdi, vistiek ir geras drabužis nueis niekais. Taip. Bet ir suknias skrynelėje vežamas nuvažiavusios į Ameriką turės numesti, nes ten kitaip dėvi. Tuo gi tarpu tūkstančius žmonių įtikins, kokie lietuviai driskiai, nusikiaulinę ubagai. O tai juk ne visai tiesa.

Tautinis susipratimas. Geriausia susipratusių išvažiuojama lenkų. Jie, tai vėliau pamatysime, geriausia tautiškai ir Amerikoje laikosi. Jei jis tikras lenkas, ne „tutejszas", visados stačiai, nesvyruodamas atsako: „jestem polak".

Galicijos rusinai, kuriuos teko užkabinti, gerai ir net grynai mokėjo lenkiškai, puikiai ištarė žodžius. Bet ir savo vardą „Rusnak" ištardavo primygtinai. Iš pradžių aš nesupratau, ką tai reiškia, nes „rusnak" pirmą kartą buvau išgirdęs. Paaiškino vėl primygtinai: „mes kito tikėjimo, neg lenkai"... Galicijoje esama priešingumų net pačioje liaudyje.

Blogiau slovakai. Slovakai tai broliai tų, kurie pas mus „vengriais“ eina; seniau monydavo svietą gydymu ir burtais, dabar benešioja galanteriją po dvarus ir klebonijas; rečiau po pirkias. Jie iš Vengrių karalijos, bet ne vengriai: tikraisiais vengriais vadinasi tenai viešpataujanti madjarų tauta. Kaip daugelis lietuvių lenkais pasekė, taip slovakai savo valdovais madjarais-vengriais. Lietuvoje susitikdamas, aš juos dažnai paklausinėju apie jų tautinius dalykus. Ir dažnai pasirodo, kad aš daugiau žinau apie dabartinį slovakų būklę, neg jie patys. Aršiausia, kad neveikiai prisiduoda slovakais: vis dedasi vengriais. Tik kai aiškiai pamato, jog tu gerai juos žinai, pasisako slovakais; tiktai gerai išdėjus, kaip neteisingai daro tikrieji vengriai, per nevalią madjarizuodami slovakus, neduodami jiems kultūringai kilti, atsako: „Žinoma, galgonai“... Bet kiek patylėję prideda: „Ale ir mūsiškiai galgonai“. Taip maž-daug vienodai man Lietuvoje atsakė du.

Štai drauge antrąja klase plaukia žema, greita ir gana daili moteriškėlė su dviem dukterikėm. Veidai ir apdarai reiškia jas esant pietų krašto žmones. Pertrumpi, tik iki blauzdų, užtat labai papūsti juodi sijonai, varsotos skaisčios liemenės, skarelės į užpakalį sumegztos. Laikosi perdrąsiai ir gana nevalyvai. Matyt, patinka, kad už vyro ar kito kieno artimo pinigus gali padoriai, „su ponais“ važiuoti.

— Kas esi? — klausiu slaviškai.

— Madjarė, madjarė, — atsako.

— Madjarai slaviškai nemoka, o Tamsta man atsakai. Tai kokia gi Tamsta „madjarė“, kad esi greičiau „slovačka“?

— Ano taip, taip! Bet „slovačka“ — tai galganka, o „madjarka“ — ne!

Nustebau, matydamas linksmą jos atvirumą. Tariaus, kad ji su manimi juokuoja. Tad tuopat balsu, kaip ir ji, primygtinai užgyniau:

— Ne, madjarka-galganka.

— Ne, slovačka galganka! — jau rimtai atkirto. Abudu dirbtinai prasijuokėva, bet linksma man nebuvo. Krito šešėlis madjarų priespaudos, kurie jei nevisai panaikino nelaimingų slovakų tautinį susipratimą, tai bent žymiai sudraikė.

Dar grįžtant teko pažinti vienas mokytojas slovakas, kurs per kelias dienas vis dėjosi madjaru. Tik baigiant važiuoti į Prancūziją prisipažino esąs slovakas ir tai, kai aš jį sugavau tikėjimo dalyke. Liūdna. Jis pats neliūsta. Sako, madjarai geri esą: štai mokytojų algas sulyginę... Savo kailis. Ir tai žmogus, kurs turįs du sūnu gimnazijos mokytoju!..

Bremerhaven. Išvažiavimas.

Jūrininkų kompanija Norddeutscher Lloyd bene bus tiktai visų Bremų širdis, bent gyviausioji miesto gyvybės arterija. Minėjome jos raštinių rūmą, kokį vargu bau turi ir princai. Nesvarbu, kiek šisai rūmas atsiėjo milijonų: milijonų ir daugiau išpilama, statant rūmai. Svarbu, kad už tuos milijonus pastatyta ir dailės dalykas ir istorijos paminklas. Vienoje vietoje sutraukta visi senovės Bremų stiliaus pavyzdžiai, tiktai naujai supinta. Nežinodamas, kas tai yra, ką reiškia tasai Lloydas, jau tik jo būklę regėdamas, imi spėti: jei tokia kepurė, tai koks gi bėra patsai Jurgis? Galingo esama to Jurgio — Lloydo!

Jis savo klijentams turi ne tik viršiau aprašytas milžiniškas nakvynes, bet savo vagzolą, savo ypatingus traukinius visų trijų klasių. Ligi tik praleido tave gydytojai, išvartalioję tau akis ir visus be išimties trečiosios klasės pasažirus, kuriuos visus be išimties vadina — emigrantais, nors tenai visai kitu tikslu važiuotumei, įčiepijo; ligi tik įrašė tave važiuotoju, — jau visą tave paima į savo globą kompanija. Jos mašinos dykai nuveža tave 64 varstus į Bremerhaven — Bremų uostą: kompanija sudoroja tavo bagažą, sunumeruoja daiktus, sudėsto, o tu tik eik nosies tiesumu

į garlaivį, atsisveikindamas su lydinčiais, — viską rasi savo kabinoje (kambarėlyje).

Iš Bremų į Bremerhaven visą laiką keliavome kuoblogiausiu ūpu. Ėmė tikra, žema baimė okeano, kuriuo nebuvome dar plaukę. Visą savaitę išbūti Neptūno valdžioje, dieną-naktį laukti jo malonės ar nemalonės, — dalykas ne iš gerųjų eilės. Kas gi geistų tekti jūros šunims ar akuloms pusryčiams ar pietums?

Kiek aprimome, išvydę tą „Karaliūnaičią Ceciliją" — Kronprinzessin Cecilie — kuriai pavedame savo gyvybę. Kar. Cecilija praminta Vokiečių įpėdinio žmonos garbei. Tai naujausias ir mylimasai Lloydo garlaivis. Ant vandenų jis tepaleistas 1906 m. gruodžio 1 d. Štetine, kur jį padirbo „Vulkano" verftis. Tai vienas iš didžiausių ir greičiausių pasaulio pašto garlaivių. Okeano garlaiviai kiek-tiek didesni už plaukiojančius Nemunu „Perkūną" ar „Birutę". „Kr. Cecilie" turi 706 pėdas ilgumo, 72 p. platumo ir vandenin įsismeigus per 44 pėdas. Pakelia 20.000 tonų. Tona = 56 pūdams; taigi pakelia milijoną šimtą ir dvyliką tūkstančių pūdų. Tam garlaiviukui aptarnauti reikia 681 žmogaus. Pasažirų gali paimti: į pirmąją klasę 770, į antrąją — 250 ir į trečiąją — 800; išviso apie 2750 žmonių. Taigi šisai garlaivėlis vienu žygiu galėtų išvežti visą mano Laižuvos parapiją griežtai su visais jų turtais. Tokiai sunkybei injudinti reikia 45.000 arklių jėgų, kurias padaro dideliausios keturios mašinos, sukančios du sraigtu. Mašinoms sukti reikia po 60 kubikų (tam tikrų vagonų) anglių kasdiena. Užtat pabėga vandeniu gerųjų mūsų pasažirų traukinių greitumu, po 960 varstų per parą, jei jūra rami, jei neatsitinka audrų. Kiek gi tad vieno kuro ir vandens turi toks milžinas pasiimti, kad galėtų nesustodamas prabėgti iš Bremeno į New Yorką 6534 kilometrus (varstus), į Baltimorę 7115 k. arba į Galvestoną 10,021 kilometrą?!

Nors tad jau drąsiau įlipome į tą milžiną, vis dėlto buvo nejauku ir graudu. 12 valanda, vidūdienis birželio 28 d. 1911 m. Saulė skaisčiai šviečia ir karštai svilina. Vėjelio jokio. Mūsų milžiną visą valandą, baisiai pukšėdamas, traukia iš siauro uosto mažutis garlaiviukas. Net juokai ima, pasižiūrėjus ir palyginus vežantį ir vežamąjį. Ir norėtum tikėti, kad tai tik kelių valandų ekskursija, vienas iš tų spacierių, kuriuos atlieka vasaros laiku svečiai nuo Rygos pajūrio. Bet ta muzika, tie maršai, kuriuos garlaivio kapelija rūpinasi kuolabiausia išpūsti, vis dėlto rodosi „marche funébre" — laidotuvių maršas. Bet ir ta minia, kuri ypatingais traukiniais atbėgo išplaukiančių palydėti, lydinčių ir išvažiuojančių atsisveikinimo ašaros, balsūs šauksmai: sudiev! mojavimai rankom, parasoliais, lazdomis, vėliavėlėmis, — viskas sakyte sako, jog tai ne tiek spacieris, kiek — laidotuvės dveito tūkstančių žmonių, dievai žino, kaip vienu žygiu sutropusių įsileisti į jūrą...

Bet štai galų gale milžiną ištraukė iš uosto. Krūptelėjo visas, pajutęs pasisukusias mašinas. Krantas ir visi lydintieji ėmė veikiai nykti iš akių; jau vos-vos bemarguliuoja minia. Jos ergelį ir šauksmą pakeičia kita minia, oro publika, apnikusi visą mūsų garlaivį. Tai šimtai didelių žuvėdrų.

Stoviu ant pat galo garlaivio, jau visai ant vandens, tik labai aukštai nuo jo. Jūra rami, jokių vilnių. Garlaivis eina lygiai-lygiai; tik jauti iš kažinkokios gilumos dunksėjimą ir truksėjimą; lyg kokie vulkaniškieji viekai veikia, kala iš apačios, neramina laivą, ir jis nervingai krūpčioja, truksi ir pasispardydamas, po penkias-šešias lietuviškas mylias per valandą krenta ir krenta vandenų bedugnėn-gilumon. Štai jau ir nieko nebesimato, tik didelis, didelis skritulys vienodai žalio vandens. Ir vėl baimė ir nerimas apima. Staiga pajunti, koks tu dabar būtumei beviekis, jei staigiai tos laivo lubos, ant kurių stovi, persiskirtų sulūžusios. Į ką tad ištiestumei rankas į oro

erdvę, sušukdamas: gelbėkite? Nieko, niekur... Vanduo, oras.

Vienat vienos žuvėdros beįvairina reginį. Ir visa viltis kreipiasi į tuos elegantus, baltai-mėlynus, didelius paukštelius. Rodos, skęsdamas, kaip griebtumeis kokios plūdurojančios lentelės, taip paskutinį kartą žvilgterėtumei, paskutinį sudiev tartumei jiems, nes jie vieni tave telydi į tą šaltą grabą, savo liūdnu čirškimu jie vieni tegieda tau requiem, ilgų sparnų plevėsavimu, it gamtos bažnyčios vėliavomis, tesako tau sudiev ant amžių. A. a. Čiurlionies tema...

Praslinko diena, slinko antra. Buvome sveiki, sirgome jūros liga. Vis aš nesitraukiau nuo tų būrių paukščių. Aš juos pamėgau, jie man darėsi artimi, kone giminės.

Man tiko visas žuvėdrų kūnelis, toks panašus į mūsų mergaičių dirbamus ir saklyčiose kabinėjamus.

Žiūrėk, kaip jos, nėmaž nejudėdamos, kabo ore ant tavo galvos. Jos skrenda, nes tavo mašina šliaužia kone 40 varstų per adyną, o paukštis vis ant galvos. Nejudėdamas, pasiduoda šonu į dešinę, tai į kairę, tai visai atsilieka. Jo tiesiai žemyn užlauštas snapelis, jo galingi, ilgi sparnai tiesiu kumpu perpus nulaužti, — viskas, ir judėjimas, ir lytis, tokie nepaprasti, tokie, rodos, dirbtiniai, tokie mūsų saklyčių!..

Žiūrėk, ji staigiai krito į vilnį. Tau rodos, it sunkus akmuo, pasiners, ištėkšdama vandenį. O ji, it mekaninis kūjas, krito sunkiai, bet vos palytėjusi paviršį, vėl, it šmėkla, pakilo aukštyn.

Pamylau tave, žuvėdra, už tavo gyvybės galybę, už tavo nuvaldymą nepaprastų savo viekų. Už kelių šimtų varstų tu mus apleidei. Gailėjaus. Tariaus ir tu nebeįveikianti tuštaus tolumo. Bet grįždamas rudenį, ir vėl mačiau tave nebe už kelių šimtų, tik už pusantro tūkstančio varstų nuo krašto. Tu įveiki jūrą ir audrą. Tu nežinai baimės, nežinai ribų savo valiai, nežinai kliūčių savo neramiai dvasiai lėkti, galvą ap-

sukus; tu visur jautiesi vienodai. Tu turėtumei būti pilnos laisvės simbolas.

Tebesu tavęs pasiilgęs.

Kelionė okeanu.

Išvažiavę iš Bremų 12 val. dienos birželio 28 d. s. k., po keletą valandų sutrukę Southampton Anglijoje ir Cherbourge Prancijoje, New Yorko uostą pasiekėme anksti rytą liepos 5 d. Kelionėje tad prabuvome septynias paras be kokių penkių valandų. Kol buvome Europos jūrėse, kol apsukome krantus Belgijos, Olandijos, Anglijos, vis dar rodės namie tebesame, nors tų krantų nei ištolo nesimatė. Bet 5 val. vakaro birželio 29 d. apleidome paskutinę Europos stotį — Cherbourgą ir atsidūrėme tikrajame okeane. Tą dieną prašliaužėme 393 jūros mylias, antrądien 586, trečiądien 585, ketvirtądien 590, penktądien 593 ir šeštądien 390. Išviso okeanu 3167 jūros mylias arba 5810 kilometrų[1]). Neskaitant Lamanšo.

Ką veikti, visą savaitę esant ant vandenų? Garlaiviu važiuoti nėra nuobodu. Visupirma, pasidaro daug pažinčių. Su mumis drauge važiavo dar trys kunigai: du lenku grįžo iš Poznaniaus, aplankę saviškius; vienas airišis, tik ką įsišventinęs, grįžo iš Louvain'o universiteto; beto važiavo keli lenkai iš Galicijos ir Poznaniaus, keturi rusai iš vasarių (jų tarpe du gydytoju važiavo pasižiūrėti Amerikos medicinos gudrybių), ir vienas lietuvis iš Pernaravos parapijos, jaunas, turtingas vyrukas L. važiavo, guzo svetimame krašte ieškodamas. Visi buvome kitokios rūšies žmonės.

Pilvotas, nors dar jaunas, galicijietis lenkas daug gyrėsi, dar daugiau ėdė ir dar daugiau gėrė alaus ir konjako, netiktai prie stalo ir bufeto, bet ir iš kiše-

---

[1]) Jūros mylia = 1,852 kilometro; angliškoji mylia = 1,609 kilometro.

nės išsitraukdamas plokštinę. Lenkas kunigas B. jau vienuoliktąjį kartą plaukiąs per okeaną. Kun. Krušką, šv. Adalberto klebonas Milvaukėje, jėzavitų auginitinis, b. neramių laikraščių redaktorius, visus metus prabuvęs Ryme, besirūpindamas lenko vyskupo į Ameriką, paskui atstumtas nuo raštinio darbo. Rusų ekspedicijos viršininkas, surusėjęs žydas F., kalbąs vokiškai ir angliškai, labai įdomus ir simpatingas žmogus. Jo draugas surusėjęs armėnas balta rusų valdininkų kepure darė nekokį įspūdį, labai primygtinai visiems užkalbinantiems atsakinėdamas — nein; rodos, vienatinį žinomą vokišką žodį. Trečias jų draugas, jaunas gražus žmogus, rodės, lyg iš tyrų pagautas laukinėlis. Jaunas lenkas gydytojas, vežęs sūnų pasižiūrėti „ojczyznos", vien svajojo, kaip vaikus patriotais išauginti. Ir t. t. ir t. t. Galėjai pasirinkti rimtos ar linksmos kalbos.

Be to, daug laiko užima valgymas. Garlaivyje, žinoma, antroje ir pirmoje klasėje, pasažyrai šeriama, it norint paskui iš jų taukus čirškinti. 7 valandą ryto kornietas gražiai pagroja aušrinę — keltis. Eini į šaltą ar šiltą jūros vandens tynę (vonią), apsigerbi ir jau varpelis vadina pusryčiauti. Patiekiama kokia dešimtis valgių, kas kam patinka. Kava gana menka su kondensuotu pienu, greičiau panašiu į kanapių, ne į karvės pieną. Arbata dar menkesnė, nes „šiaudinė" ir katile virta. Gali gauti ir vaisių. Kiek palaukus, nešioja buljoną su užkandžiais. 12 val. pietūs vėl iš daugybės valgių. Apie 3 val. kava ar arbata su sausainiais. 6 val. vakarienė, kaip ir pusryčiai. Iš pradžių negali visi atsivalgyti. Paskui, pradėjus sirgti jūros liga, veik visi liaujas.

Garlaivio kapelija pusdienyje koncertuoja ant lubų, 6 val. pirmai klasei, nes čia tada didžponiai pietus valgo, o 9—10 valandą — antrai klasei valgomame kambaryje.

Okeano garlaivį kelionėje gali palyginti prie nemažo labai kultūringo miesčiuko, kurs turi viso, ko

tiktai inteligentiškas žmogus gali reikalauti per savaitę.

Taigi yra salės pypkininkams, kortininkams ir alininkams; salės rašyti ir skaityti, knygynas ir spaustuvė, kuri kasdiena atmuša laikraštį. Norddeutscher Lloyd išleidžia: „Ocean Zeitung". An Bord d. Kronprinzessin Cecile. Atlantischer Ocean. V. Jahrgang. Turinys: apysakėlės, lengvi mokslo pašnekėsiai, kelionių aprašymai, juokai, mįslės, smulkmenos, Markonio telegramos, kelionės dieninis, eilės ir begalės apskelbimų.

Garlaivis turi bevielį Markonio telegrafą, kuriuo ateina didžiosios dienos naujienos iš stočių iš už 1100 mylių. Trečią dieną iš sausžemio stočių nebegalima gauti telegramų. Tad ieškoma, bene pasitaikys kiti garlaiviai, turį Markonio prietaisą tose ribose (1100 mylių). Kurią dien daugiau garlaivių plaukia, tą dien ir naujienų daugiau atmušama netiktai laikraštyje, bet ir skyrium ir iškabinėjama ant sienų dviem kalbom: vokiškai ir angliškai. „Ocean Zeitung" išeina angliškai ir vokiškai visai kitokiais tekstais. Bevieliame telegrafe darbuojasi trys telegrafistai.

Čia pat turime paštą, vadinamą „Deutsch Amerikanisches See-Postamt", kur dirba bent 10 valdininkų, neskaitant matrosų, kurie įkrauna ir iškrauna. Cherbourge mums atvežė paštą su dideliu garlaiviu, turinčiu po dvi palubes, pilnas prikrautas maišų su siuntiniais į visą pasaulį.

Be visa to garlaivyje yra fotografas, du gydytoju, dentistas, visokių informacijų biūrai, kontorai, knygnešis, skalbykla ir taip begalo.

Gyvena pasažirai, tikriau, tiktai miega, vadinamosiose kabinose, mažuose kambarėliuose dviem ir keturiems. Be lovų kiekvienoje kabinoje yra šėpelės, praustuvės ir visi reikalingi indai: ir atsigerti, ir nusivemti, t. ir t.

Kad ne toji prakeiktoji jūros liga, kuria būtinai turi persirgti, tai nors visus metus plaukiok ir penė-

kis; na, ir kad nenuolatinė baimė, jog štai-štai giedra ir ramybė pavirs ūžiančia audra ir vienas Dievas tada težinos, kas laukia tavęs ir tavo laivo. Kaip dabar man suprantama, kodėl Katalikų Bažnyčia ypatingai meldžiasi už esančius ant vandenų! Labiau apleistų, be pagalbos keliauninkų kitur nerasi.

Ir dar vienas keblumas daro nemalonią ilgą kelionę vandeniu, tai nemokėjimas gerai angliškai arba nors vokiškai. Su šiom dviem kalbom esama galima apvažiuoti griežtai visas pasaulis; be tų kalbų — labai netoli. Kas iš mūsų jaunuomenės nenori gražiai pramokti bent vokiškai, tegu bent nosį iškiša kada iš savo valstybės sienų. Tada, sugrįžęs, kals dieną ir naktį: taip nejauku be tos kalbos. O ką žinosi, broluži ar sesele, kur tave ryt-poryt nublokš likimas šiais sumišimo laikais? Daug svieto apvažiavę, daug žmonių matę, tik kur-ne-kur esame girdėję kitas kalbas: visur tegirdėjome anglišką arba vokišką. Ir negalėjome išskirti, ar vis tai anglai, gerai moką vokiškai, ar vokiečiai, gerai pramokę angliškai. Greičiau šie pastarieji, kaip pasergėjome Amerikoje.

Nabagės prancūzų kalbos visai nustota rolės tarptautinės kalbos, kaip dar prieš 1871 metus buvo. Kaip pačius prancūzus vokiečiai ir anglai baigia ištremti iš visų pasaulio rinkų, taip ir jų kalbą. Su prancūzų kalba dabar drąsiai bekeliausi vien į Šveicariją ir kiek-tiek į Italiją. Daugiau — nebent dar į Palestiną.

Labai buvo įdomu, kaip mes sutiksime sekmadienį (liepos 3/16). Kalbų ir tikėjimų toks sumišimas, kad sunku kuriuos bent patenkinti. Šiuo sykiu bent katalikai buvo pilnai aprūpinti. Minėtojo lenko kunigo Kruškos turėta vežiojamasai altorėlis su visais reikalingais prietaisais ir rūbais. Visa tai susideda į nedidelę skrynutę. Pasišnekėjęs su laivo kapitonu, padarė taip, kad antrai klasei anksti rytą (6 val.) bus mišios atlaikytos vadinamame moterų salione, o dešimtą valandą trečiajai klasei arba „emigrantams".

Pirmąsias mišias atlaikė kunigas airišis, patarnaujant kunigui Kruškai. Ir nors tai buvo perankstyvas laikas, prisirinko žmonių pilna salė. Visi jie labai gražiai meldėsi, nes kaip vokiečiai ir airišiai katalikai, kitų tokių niekur nerasi.

10 valandą būtų dar daugiau žmonių susirinkę. Bet vokiečių Lloydas tam tikrų salių savo garlaiviuose neturi. Reikėjo nusileisti į pat laivo dugną, kur gulimieji emigrantų kambariai. Iš didžiojo išnešus baldus, gavome erdvią salę kone pačiame vandenyje, baisiai panašią į pirmykščių krikščionių katakumbą. Iš visų klonių ėmė rinktis žmonės į tą urvą, vadinamą Zwischendeck (tarplubis). Bet tuojau radosi ir kliūčių. Sulig kažin-kokių Amerikos įstatymų, priverstinų visiems, vežantiems emigrantus į Ameriką, su jais negali maišytis kitų klasių pasažirai. Tad ir dabar kapitonas teįleido į trečiąją klasę kunigus ir kas pasiskubino anksčiau; kitus gi sulaikė. Nieko negelbėjo nei interpeliacija labai aukštų airišių, kurie, kaip visi Amerikoje žino, yra uoliausi pasaulyje šv. Mišių klausytojai. Girtas neprasiblaivęs, neišsimiegojęs šoks iš lovos 5 valandą ryto, bet tik mišių neapleidus. Kartais net juokų iš to esą.

Didelis kambarys grūste prisigrūdo stačių žmonelių visokių-visokiausių tautų. Jų tarpe ir keletas lietuvių nuo Panevėžio ir Kupiškio. Mišias laikė kun. Kruška. Patarnavome aš ir kun. airišis. Per Mišias celebransas paskaitė lekcijas ir evangelijas ir trumpą jų paaiškinimą pasakė trimis kalbomis: lenkiškai, vokiškai ir angliškai. Pasitaikė evangelija apie stebūklingą pasotinimą tūkstantinės minios. Pamokslininkas gražiai pritaikino Dievo Apvaizdą prie dabartinio mūsų padėjimo ir užgavo jautriąją klausytojų stygą. Šita raiba minia chorvatų, madjarų, slovakų, slovencų, čechų, lenkų, rusinų, vokiečių, airišių, ir gyva vandenyje palaidota, vienodai pajuto svarbumą Dievo Apvaizdos, vienodai giliai atsiduso.

Anglikonams išmintingą pamokslą apie tą patį

pirmos klasės salėje pasakė ir keletą himnų pagiedojo prie fisgarmonijos kažin-koks gražus, žilas senelis baltu kaklaraiščiu. Klausytojai labai rimtai išklausę, rimtai ir išsiskirstė.

Nedaug tebuvo tokių, kurie niekur nėję, pašaliais sau šaipėsi ar ant lubų tysojo.

Šiaip jau sekmadienį tepriminė labiau išsipuošę pasažirai, ir rytą kėlė keliauninkus ne kornietas paprasta aušrine, bet visa kapelija kažin-kokiuo himnu.

Kadangi tai buvo vos tik pradžia liepos, tai juokaudami buvome susitarę eiti į kokią pamiškę, į „žaliumus": apsukti visus laivo kaminus ir jų ūksmėje pasilsėti. Bet diena pasitaikė ūkanota, saulės nebuvo, nors oras ramesnis, neg kitomis dienomis. Storas gi galicijietis ėmė skųstis, kad šią naktį mašina ypatingai suplakusi jam pilvą; pagriebęs pilvą rankom ir norėjęs priturėti — nemačiję; tad turėjęs apsiversti kniūpščias ir visai prispausti, kaip maišą. Mačiję. Vis dėlto naktis buvusi netikusi. Taip mūsų ekskursija į „žaliumus" kaminus ir iširo.

Dievas palaimino mūsų kelionę neapsakomai gražia vidurvasario giedra. Saulė kone visą laiką skaisčiai švietė, jūra lengvai tejudėjo. Buvo vienas toks vakaras, kad visas okeanas nurimo ir pasidarė lygus, it stiklas. Tokio reginio nebuvę matę nė tie, kurie po kelioliką kartų esą per atlantiką perplaukę. Saulėlydis per akimirksnį auksino šitą zerkolinį paviršį. Kur-ne-kur būriai delfinų, šokinėdami per vilneles, įvairino reginį. Šiaip jau viskas praslinko vienodai.

Beliko stebėtis, kokiuo bepadaro žalią jūros vandenį, suplakdami jį dviem milžiniškais sraigtais. Paskui laivą tęsėsi ilgas-ilgas, net jo galo nesimatė, baltai putotas vieškelis. Laivas, perskrosdamas jūrą, rodos, liko amžinai nebeišdildomą žymę. Apgaulinga: po valandos turės išnykti, kaipo mūsų visų atminimas pereitame gyvenime...

Pašaliais žalias vanduo, suplaktas su putomis, daro tokias varsas, jašmos pavidalu supintas, kokias

randame vien pas Čiurlionį. Jo fantazija rodės neįtikėtina. Bet gamtos perviršijama visokia keisčiausia fantazija, o gamtos dar niekas neperviršijo.

Taip slinko dienos iki paskutinio vakaro. Kada reikėjo, laivui artintis prie didžiausio pasaulyje uosto, kur plaukioja tūkstančiai laivų, kuoaiškiausios giedros, staiga ištiko tirščiausia migla. Laivas sustabdė savo bėgį, bepaleisdamas dvi mašinas; kas minutė baubė savo storu balsu. Ir taip darėsi nyku ir baisu, kad nors neik gulti. Miegas ir nuovargis tačiau įveikė, ir anksti rytą pakilę, jau atsiradome bestovį arti New Yorko uosto.

Dvi stoti.

VI 29 rytą buvome atsiradę kažin-kokiuose siauruose vandenyse. Iš abiejų pusių matėsi gražūs atkalniai su gražiais miestais ar miesteliais, kurie ėjo pakraščiais kone nepertraukiama eilia. Dešinėj, plaukiant iš šiaurės, būtų Anglija, kairėj — Prancūzija. bet tokių siaurumų tarp tų dviejų valstybių nėra. Beto, apsidairę, pasergėjome, kad plaukiame iš vasarių. Visa valanda stebėjimos ir teiravimosi, kol kažin-kas paaiškino, jog tai ta pati Anglija iš abiejų pusių, o siauruma — tai tik viena iš daugelio atsejų, kurios giliai į Angliją yra įsigriaužusios. Važiuojame į pirmąją mūsų stotį Southampton (skaityk — Sauthempton).

Didelis uostas, daugiausia, rodos, pirklybos. Puiki atseja pasibaigia neapsakomai nebešvariais vandenimis. Tai laivų sustojimo vieta. Niekas taip neužbjaurioja vietos, kaip dideli garlaiviai, išmesdami visokias nešvarybes ir aliejus. Visas vanduo, kaip taukais ar degutu apsinešę. Daugybė plūdurojančių visokių šiukšlių. O laivui sraigtą sukant, iš dugno pakyla toksai šarmas, kad nė žiūrėti nebegali. Čia ir žuvys kitokios vįsta: menkės, unguriai ir dar kažinkokie šliužai driežlų veislės.

Southampton bjaurus uostamiestis. Nieko įdomaus. Čia turėjome palaukti greitojo traukinio iš Londono. Buvo dveitas-treitas valandų laiko. Kad negaišus, garlaivis pareikalavo dešimties vagonų anglių, kurių norėjo pasiimti į savo aruodus.

Anglis atlydėjo darbininkai. Vieni ėmė lipti į garlaivį, ne laiptais, bet virvelinėmis kopėčiomis. Bjaurus reginys. Taip kaip nuo antrojo-trečiojo aukšto, nuleidžia siauras virvelines mediniais spyriais kopėčėles. Aukšty esąs žmogus kopėčias sūpuoja, kol žemy pagauna nuleistą galą. Pagavo. Vienas laiko ištempęs, kitas visu kūnu gula ant kopėčių ir tuojau pasileidžia į orą. Gerą valandą taip supasi ant vandens, kol kiek-tiek sustabdo siūbavimą. Tada greit, it bezdžionė, kopia aukštyn, nusitveria atviro langelio ir, it kirminas, įsitraukia.

Kad tai darytų jauni, išsigimnastikavę vaikinai, stebėtumeis jų vikrumu ir džiaugtumeis reginiu. Bet čia susirinko suaugę vyrai, kiti visai žili. Ir paima tave šiurpas, pamačius, kaip ant virvelių kabo, it tavo tėvas, žilas senelis ir siekia lango. Nutvers, užteks rankų raumenų, įlips; neužteks — kris nuo keliolikos sieksnių tiesiai į tą bjaurią uosto juką. Ten jam ir galas.

O, darbe! Kokio tavo sunkaus esama!

Kelionė žmones mokinanti. Be kita ko, aš šioje kelionėje pramokau vertinti kūniškąjį darbą. Iki šiol tikrai sunkaus kūniškojo darbo aš netiktai nesu dirbęs, bet nė nematęs. Kas tie mūsų laukų darbai, palyginus su uostų ir kasyklų darbais! Tai vieni žaidimai, kad ir rugiapjūty ar šienapjūty.

Southampton aš pamačiau, kaip anglis iš vagonų pila. Pamačiau, nustėrau ir to darbo užkerėtas, anglių dulkėse prastovėjau ištisas dvi valandas.

Stovi eilė vagonų anglių.

Viršun kyla debesys anglių suodžių.

Tam tikrais storais marškiniais ant viršutinių rūbų apsitempę, odos kapišonu, per visą nugarą nusi-

leidžiančiu, užsidėję, vikriai, it sviedinį mušdami, kruta darbininkai.

Vieni, karuose stovėdami, kabina anglis ir pila į aukštas pintines su storais ilgais saitais. Kiti griebia jas viena ranka už krašto, antra už vidurio saito. Pasvyravę valandą ir užsivertę pintinę ant sprando, tuo impetu bėga per platformą ir staigiai verčia per galvą į tam tikrą špižinį lovį, kuriuo angliai nušliaužia į pat laivo dugną.

Kiek tokia didelė akmenų pintinė sveria? Nežinau. Bet matydamas, kaip sunkiai ji paimama ir nešama, kaip parausta veidas ir akys į tą darbą įpratusių raumeningų vyrų, spėju, kad nemažiau penkiųšešių pūdų.

Ir taip darbininkai su penkiais pūdais bėga, sverdamies priekin, kad jų ne atloštų, ir vėl bėga su tuščia pintine griebtų antrosios.

Ir taip ištisą ilgą valandą, dar ilgesnę antrą, trečią, ketvirtą... Pertrauka. Ir vėl keturias valandas. Tai aštuonių valandų darbas. O jei dešimties, dvylikos?

Užkerėjo mane tie anglianešiai. Visi senyvi, nemažiau 50 metų. Vienas plačiaburnis, kurio veidą tarpi barzda dar platesnį darė, buvo žilas, mažiausia 60 metų. Kitas skustas, liesas, visiškai baltas, rodės visų 70 metų.

Bet visi lygiai dirba, nes lygų ims užmokesnį. Griebia naštą, parausta veidas, išspanka akys, ištyška seilės... Neša, inirtęs, meta, it supykęs, it naikindamas tą savo vargintoją-naštą. Šiurkštus žodis lydi nuo galvos griūvančius akmenis. Atsipūsdamas, taip-pat šiurkščiai šaukia į draugus, dirbančius prie kito vagono. Tan balsan laukiniu klyksmu atsiliepia kiti. Nebaigęs klausyti atsako, šaukia pirmasis dar sykį; jam nebaigus, jau ateina toks pat garsas iš ten. Rodos, griebę anglinių uolų gabalus, kibs į kits-kitą darbo titanai ir ims kits-kitam galvas skaldytis.

Bet ne. Orą suvirpino iš galingų, nors suvargusių krūtinių juokas, kuriuo nebent miško dievaičiai tesikvatoja. Tai juokų būta, o ne pykos, ne ginčų...

Ir ėmė šiurpas, kas būtų, jei šitie darbuose sustorėjusia žieve žmonės įpyktų ant ko nors; ne vienas, ne du, ne dvidešimts, bet visas luomas... Kas tiek būtų ištyręs minios psichologiją, kad galėtų tą darbininkų minią pavaldyti? Šita darbų įvarginta minia tai dinamito sankrova. Padegti lengva. Tik kokia galybė gali sulaikyti ekspliozijį?

Šita sunkaus gyvenimo įtužinta minia juk užvydi ir tam vaikinui, kurs čia su laibučiuku alavėliu vien stato kryželius po kiekvieno sudūzgimo akmenų — skaito pintines; ir tiems, kurie tais angliais komforte, be suodžių bėgs, lygu sausu keliu, už jūrių-marių — mums, pasažirams; ir tiems, kurie liuksusinius laivus milijonais rublių padirbdino, idant vėl milijonus galėtų per juos rinktis, o tik suodžių trupiniai tekrenta ant juodadarbių; ir tiems, kurie valdžią turėdami, nepasirūpina priverstinai bent kiek daugiau palyginti „luxus et labor".

Bet kas būtų, kurs sugebėtų tuščia gražbylyba suvaryti atgal į senąją vagą įsisvyravusį užvydą ir savavališką mėginimą teises lyginti?

Kas?

Kaip tai suprantama darbininko psichika, stovint arti jo darbo! Ir kokia nesąmonė, apsileidimas ar beširdystė yra, nesirūpinant palengvinimu, leidžiant kondensuotis viename luome griaunamai pajėgai!

Stovėjau dvi valandi suodžių dulkių debesyse. Žiūrėjau neatsitraukdamas į darbininkų veidus ir jaučiau-jaučiau, koks tu, darbe, esi sunkus ir baisus!..

Dvejetą valandų pavažiavus, antra mūsų stotis — Cherbourg Prancūzijoje.

Elegantiškas uostas, maloniausias jūros gabalas, didelis, didele, fantastiška, neva tai tvirtapilės siena nuo jūros užstotas. Neregėto greitumo motorinės laivelės (sako, prabėgančios po 200 kilometrų per va-

landą) purkščioja po tą platų uostą. Tai jo policija tvarką tarp garlaivių daro, vietas rodo, formalumus atlieka.

Laivų nedaug. Mūsų gražuolė „Karaliūnaičia" ir dar gražesnis, pirmutinis pasaulyje garlaivis savo didumu — „Olympic", kurį vėliau kariškasis laivas pradūrė. Toliau turkų mažas kariškas laivelis, keletas prancūzų karišku milžinų. Pirklių laivų nesimato. Miestas, matyt ištolo, menkas, neturtingas, nors taip gražiame padėjime, kaip patsai Neapolis. Tai ne anglų, ne vokiečių uostai, kur darbai, it ugnyje, verda, o turtai, it upėmis, liejasi. Prancūzija leidžiasi žemyn ir turės atsilikti nuo savo kaimynų.

Publika, išvydusi neregėtai suktą parašą ant turkų laivo vėliavos, ėmė šaukti, kieno tai būtų.

— Žydų... — pasigirdo iš kažin-kur, ir visi prapliupo juoku.

„Žydų kariškasis laivas" — tos tėmos užteko gerai valandai pigiai juokus krėsti ir šaipytis. Anglai žydų nekenčia ir taip-pat mėgsta paniekinti, kaip ir Rusijoje. Amerikoje — ne.

(Žiūr. „Vilties" Nr. Nr. 76, 82, 87, 120 — 123, 1911 m.).

New-York — Chicago.

Kad būtume jau žinoję aną baisiąją istoriją, kaip nuskendo didžiausias pasaulio garlaivis „Titanic", būtume tą liepos mėnesio 4 d. naktį gerokai prisibailėję. Ant žemės niekados neesti tokių tirštų rūkų, tokio tamsumo, kaip ant vandenų giedruoju laiku. Gulti buvome sugulę, bet per visą naktį buvome nei bluosto nesudėję. Gera tai gera važiuoti vandeniu — ramiu oru: geri jį, kaip kokį gydantį kumysą, stiprinies, grūdais. Vis dėlto ta prakeiktoji jūrligė ir šiurpas, kurs nejučiomis nukrečia, apsidairius aplinkui į bekraščius tyvuliuojančius vandenis, per visą laiką laiko dirksnius įtemptus ir paerzintus. Lyg sūpok-

lėse, krintant žemyn iš pat šelmenio, kai tave du stipru vyru iš šalių ten užleidžia. Ligi tad „Karaliūnaičia Cecilija" stabtelėjo, dar kurkas prieš saulei užtekant, visi keliauninkai, nelaukdami triūbelės pagrojant aušrinę, jau buvo gyvi. Iš visų gilumų (namų gyventojai pasakytų: iš visų aukštų, etažų), kaip kokie vabalai, išlindo visi pasažirai. Kiek jų čia būta! Mūsų per visą laiką nė dešimtosios dalies jų nematyta. Daugybė moterų, daugybė vaikų. Visų jų lindėta savo kabinose ir, kaip tik įmanant, suktas, kad tik nesusirgus arba nors lengviau sirgus. Numetę prastesnius kelionės drabužius, dabar pasirėdė kas ką tik gražesnio turėjo. It šventės sulaukę, į bažnyčią rengdamies. Visos garlaivio palubės pilnos; prie tvorelės negali su binokliais prisimušti. Gi ko taip visi stebisi? Daugumas juk nebepirmą sykį atvyksta į Naujorką. Tačiau žiūri, sveikina toli-toli padangėje dūlintį milžiną miestą; rodo tai vieną, tai kitą rūmą, ypač gi — milžiną laisvės stovylą, iš pat vandenio išlindusią. Žiūri, smarkiai paintriguoti, kaip laivo kapitonas iš kažin-kokių aukštybių nuleidžia jūros policijai skrynutę dokumentų ir savo valdžią atiduoda atvykusiam locmanui, kurs laivą turi įvesti į uostą sveiką, nesukultą ir kitų laivų nesukuldamas. Kol visos ceremonijos atlikta, praslinko geros dvi-trys valandos. Maža kas beklausė varpelio, šaukiančio valgytų; kitas įbėgęs griebė kokį kąsnį ir vėl spruko aukštyn žiūrėtų, kaip ten įplauksime į uostą.

Štai šalyje stovi puikus erdvas Naujorko ponamiestis. (Jei kiekvienas aukštaičių miesčiukas turi savo „ožkamiestį", tai kodėlgi Naujorkas negali turėti savo — „ponamiesčio?"). Čia vasaros metu gyvena savo rūmuose ir soduose visi storakišeniai; kitu laiku jie turi pačiame mieste savo rūmų gatvę — „5 Avenue". Gerai toliau, per gerą varstą stovi pakraštyje viso pasaulio garlaivių kompanijų prieplaukos-vagzalai, kiekvienos kompanijos skyrium. Iš tolo plačiai jie žiopso trilypėmis olomis, į kurias iš visų

laivo aukštų sulenda atvykę. Tik išeivių - emigrantų čia neišleidžia: juos nuveža į tam tikrą salą, kur ilgokai pralaiko, kol visus ištiria, ar yra išpildę visus Amerikos reikalavimus.

Mūsų antrąją klasę peržiūrėjo ten-pat garlaivyje pilkaveidis valdininkas, mokąs egzamenuoti, tur būt, visomis pasaulio kalbomis. Ir lietuviškai jis mus, keletą, gana gerai paklausė: kur važiuojate, pas ką, kiek turite pinigų, ar jau buvote Amerikoje, ar sveiki? Ir niekaip nenorėjo tikėti, kad mes šiaip jau keliauninkai, ne biznieriai. Būtinai reikėjo paduoti adresą kokio pažįstamo kuriame bent mieste. Tuo mums ir pasibaigė pirmoji ceremonija.

Ne taip ji laiminga buvo kitiems. Drauge su mumis važiavo jaunas vaikinas, kokių 20 metų lenkas, mokinys vienos vokiečių gimnazijos, iš ten pabėgęs nuo vyriausybės persekiojimų. Liūdna tai istorija, kaip nežmoniškai spaudžia vokiečiai lenkus. Vaikinas žaliūkas, pečiuotas, raudonas, nors akmenims skaldyti. Tik turėjo kreivai kelyje suagusią koją. Tai jam visai nekliudė vaikščioti ir darbuotis. Vis dėlto valdininkas nepriėmė jo į Ameriką. Padėjimas baisus: namo grįžti nebegali, laisvės šalis atstuma.

Širdingai apgailėję linksmą savo kelionės draugą, ėjome į salę, maža-kiek temažesnę už Kauno Viešąjį Plecių, kur, kipšas žino, kam peržiūrinėjo mūsų kelionės biletus, pasus ir lagaminus, nors nieko nevartė ir nieko, matyt, neieškojo: ką gi užginta gali į Ameriką įvežti? Vis dėlto sutrukdė bent pusantros valandos, lygiai tiek, kad pasivėlintum į patį gerąjį greitąjį Chicagos traukinį. Kam reikėjo skubytis į vidurines valstybes, gavo gerokai pasikeikti.

Mums keletas valandų gaišto nebuvo didelis daiktas. Vis tiek nemokėjome veikiai surasti tą vieną iš devynių gelžkelių tarp Naujorko ir Chicagos, kurio agentas jau garlaivyje buvo mums trims pardavęs biletus. Kaip gi tad pradžiugome, kai salėje pasipynė neregėto ilgumo ir liesumo vyras, dievai jį

žino, kurios tautos, bet mokąs, it su mintuvais aplaužyti, keletą lenkiškų sakinių. Jo veidas buvo taippat pilkas, kaip ir ano valdininko; pilkas ne tuo pilkumu, kokį vėliau matydavome ir juo neatsidžiaugdavome veiduose mulatų, išsigimusių iš juodukų ir baltųjų. Tokio puikaus ir interesingo paakių pajuodinimo nepramanys jokia linksmų teatrų mergelė; su juo nesusilygins jokis mūsiškis dvylumas. Ne, tai buvo skurdžių odos pilkumas. Pilkumas iš vargo, neprivalgymo, neišsimiegojimo, iš nuolatinio rūpesčio, nuolatinio galvosukčio, kaip čia skatikas gyvenimui nupelnius. Aštrios akys žiūri į tave smailiai per siaurą plyšelį, perveria kiaurai ir, rodos, tuojau supranta, kas tu esi, kiek vertas esi, ko stingi ir kiek išmanai. Į tą pusę ir kalbą nukreipia, tuo ir patarnauti imasi. Tai labai gerai žinomas viešbučių agentų pavyzdys, pajuokiant, „pistalietu" pramintas. Tuojau mums apsiėmė iš uosto nuvesti į pajūrio gelžkelį, kuriuo apačia marių nubėgsime į patį Naujorko miesto stotį, o iš ten jau į tinkamąjį gelžkelį. Apsiėmė ir lagaminus nugabenti. Visą laiką sukiojosi aplink, kol buvo atlikta „antroji ceremonija", ir man jisai, su savo prieteliškai šypsančiu veidu ir gudriomis akytėmis, it plyšeliais aukštame ant stogo kamine, ėmė rodytis neapsakomai mielas ir visokeriopo pasitikėjimo juo vertas. Ir tik bijojau, kad mūsų dėl kitų užsiėmimų neapleistų. Gi ir neapleido. Tik džiaugtis mums neteko. Ir tai buvo pirmas didesnis mūsų susigriaužimas nuo pat pradžios kelionės.

Visų pirma nustebome, kad visų mūsų trijų daiktus nori suimti vienas iš kažin-kur atkviestas gana menkos išvaizdos nešikas.

— Gi kas čia? — Klausiame. — Ne į vežimą?

— Kam į vežimą? Vežėjų čia nėra. Yra tik automobiliai. Bet jų neverta imti — tai trumputė kelionė...

— Na, ryžkis! Eime!

Mažas nešikas susivėrė visų trijų čemodanus diržu. „Pistalietui" padedant, užsivertė ant kupros ir pats nedidukas, pražuvo po našta. Dėlto nešė, nors stipuliuodamas. Tik stebėjomės, kaip jis nepatrūksta. Kaip arabai per dausas, sekėme paskui savo kupranugarį vieną „bloką"-kvartalą, antrą, pasisukome į šalį. Kodėl? Taip reikia. Ir... atsidūrėme karčiamoje. Tuoj pasitiko mus riebus „anglas", švariai ir griežtai apsiskutęs, it klebonas, tik drūtą cigargalį įsikandęs. Jo veidas buvo dar meilesnis, šypsojosi dar prietelingiau, neg anasai pistalietas, kurio, apsidairę, jau nebematėme.

— Kuo svečiams aš dabar galėsiu patarnauti? — Mandagiai, bet išdidžia klausia anglas-klebonas, gražia lenkiška kalba: pasirodė tai esama paprasto anglu apsimetančio Galicijos žydelio. — Gal pas mane nakvosite? O tuo tarpu gal „lunch" (lonč-pusryčių) jums pataisyti, kavos, virtembergiškio alaus; galima ir rusiškos arbatos Visockio firmos... Nešikai, imk ponų daiktus ir nešk į numerį. O gal palikti žemojoje salėje? Kaip ilgai pas mane būsite?...

Bėrė žydpalaikis žodžius, kaip iš rašto. O tuo tarpu šeimininkavo ir rėdė mus lygiai taip-pat, kaip ir negyvus mūsų daiktus. Nustėrome.

— Tai kur gi mes čia dabar atsiradome? — Sakome.

— Gi pas mane, polaka Mojžeszowego wyznania, iš Galicijos. Tai mano mūro rūmai — viešbutis. Aš jums ištikimiausiai patarnausiu ne tik šiandie, bet per visą jūsų buvimo Naujorke laiką, vis viena, kame tik apsistotumėte: aš čia senovės gyventojas. Viską žinau. Galite pilnai pasitikėti manim. Teisingesnio niekur nerasite. Ir uostas čia-pat. Ir stotis čia-pat. Visokių parankumų galybės...

— Ale gi, Mister, ką čia gera padarėte? Juk agentas mus apsiėmė tiesiog į gelžkelio stotį nugabenti, o jisai tuotarpu mus atvedė į karčiamą... Kaip gi tai

vadinasi? Juk tai negerai taip su keliauninkais apsieiti...

— Labai gerai, — jau šalčiau atrėžė žydas. — Jis mano agentas ir vykina tik mano įsakymą. Į stotį jis neturėjo teisės lydėti: tai padarys kitas viešbučio žmogus. Jo dalykas — atvesti man svečių. Taigi ko valgysite ir gersite?

— Nieko mes nevalgysime, nes mes turime priešpietiniu traukiniu išvažiuoti į Chicagą. Duokš pons mums vežiką, jei esi doras žmogus, ir netrukdyk mūsų.

— Apie mano dorumą kas gi gali abejoti. Vežikų čia niekur nėra. Jus nugabens nešikas. Bet į norimąjį traukinį tebūtumėte suskubę, jei būtumėte stačiai ėję. Dabar turite jau geras penkias valandas laiko iki kito dar parankesnio traukinio „parlorcar" su „obsarvationcar", kuriuo galėsite su visokiais malonumais traukti per Pennsylvaniją ir Alleghany kalnus. Taigi, ką jus anopus jūros „bay" (kojos) stotyje nuobodžiausite, ar-gi negeriau čia pas mane pasivalgyti, atsigerti, apvirsti ant gerų lovų ir po tokios ilgos kelionės pasilsėti? O jau mano žmonės tinkamu laiku, nebijokite, nugabens į šią stotį ir net palydės visu pažemiu į antrąją ir ten, kaip ponus, įsodins. Tai ką gi ponams pataisyti?

Šita žydo kalba ir begėdystė pergalėjo mūsų nedrąsumą.

— Gi gausiu vežėją! — Tariau, visiškai supykęs. — Pasikark tu su visomis savo vaišėmis...

— Negausite vežėjo... — Šaltai per cigaro dūmą burbtelėjo žydas.

Nežinodamas amerikiečių būdo ir papročių, greit išbėgau ant gatvės. Pabėgėjau į vieną pusę į antrą — visur tuščia. Jau norėjau iš visos gerklės šūktelėti: „izvozčik!" Bet laiku susigriebiau ne Vilniuje ir ne Kaune esąs. Ir gerai padariau: dar būtų koks polismenas prikibęs už trukšmo kėlimą viešoje vietoje. Sugrįžau atgal, it musę kandęs, su nepergudria mina.

Atsiradus juokingame padėjime, ir pyktis išnyko. Jau ėmiau domėtis, kuo gi visa ta istorija pasibaigs. Blogai negi gali pasibaigti — ag'mes gi neprasikaltome, o ir Amerikoje, tur būt, yra kokia pagalba nuo išnaudotojų.

— Tamsta begėdiškai norėjai išnaudoti mus. Tai tiesiog nežmoniška... — Rūstavo draugas.

— Kva-kva! Nežmoniška... Aš jums nieko bloga juk nedarau. Nenorite naudotis mano viešbučiu ir visu tuo, kuo jisai gali patarnauti, tai ir nereikia. Užmokėsite kiekvienas po pusę dollaro (išviso pusantro, mūsiškiai — kone tris rublius) ir nuves jus tas pats į stotį.

Ir pridūrė visiškai jau ciniškai:

— Tuoj matosi, kad jūs dar nepažįstate Amerikos. Čia ceremonijų niekas nedaro: kur galima išlupti dollaras, ten išlupama... Taigi šen pusantro dollaro ir laimingos jums kelionės!..

Kas buvo daryti? Užmokėjome. Šit ir „pistoletas" iš kažin-kur išdygo, patsai paėmė daiktus ir už 100 žingsnių parodė įėjimą į požemius. Tarėmės bus galas. Bet kur tau. Jau pačiame Naujorke atsirado pirmykštis nešikas. Karčiamoje jisai tylėjo, o dabar ėmė reikalauti dollaro už nunešimą daiktų iš uosto. Spyrėmės, pykome, bet turėjome duoti. Ir taip koks šimtas sieksnių iš uosto į gelžkelio stotį mums atsiėjo pustrečio dollaro, arti penkių rublių.

Na, jei taip ir toliau klosis, manėme, tai nedaug teužvargsime „Saulės" namams. Bet toliau paėmė mus į globą tautiečiai ir su tokia meile ir atsidėjimu mus vaišino, tarnavo patarimais ir lydėjo, kad jau jokio vargo nebepritrėme per visas 90 dienų ten buvimo; niekas mūsų nebeišnaudojo ir mulkiais nebepavertė. Bet galime suprasti, kas darosi su mūsų prasčiokais, kurie atsiranda čia be kalbų ir žinojimo, it žvėreliai į spąstus sugauti. Kiek jų bereikalo pinigų prikiša visokiems „pistalietams" ir žydiškiems anglams, ar angliškiems žydams!

Kun. Kr. iš Milvaukės, mūsų kelionės draugas, uoste buvo su mumis pasielgęs negražiai: apleido mus ir patsai vienas paskubėjo ant gelžkelio. Pykome labai. Bet ir jam Dievas už tai nepadėjo: pasivėlavo ir štai vėl sutropom traukinyje. Dabar nebebuvo jis mums reikalingas. Vis dėlto buvo gera turėti šalip savęs žmogus, kad ir su jeibe, bet didžios idėjos ir didelio darbštumo tautos naudai.

— Neskandinkite jo! — tarė anasai lenkas daktaras, vežęs sūnelį „ojczyznos" pasižiūrėti. — Nepavyko jam gauti Ryme lenkas vyskupas. (Tai niekas, kad ir jis pats norėjo tuo pirmuoju vyskupu likti), nepavyko lenkų kurstymas per tam tikrus jo steigiamus laikraščius; užgynė jam publicistikos darbą. Buvo jisai ant vežimo ir po vežimu, taigi ir dar sykį galime laukti, kad kun. Kr. rasis aukštybėse, o ne pažeminime.

Kai atsimenu šiuos ir kitus daktaro lenko žodžius, apsprendžiančius „kunigo" tautinį veikimą, tai ir paima pavydas: aš mažiau už Kr. tautai veikiau, o daugiau gavau iškoneveikimų, kai koja paslydo — po vežimu atsidūriau. Na, ale kiek galvų, tiek galvojimų; kas gojelis tai savo grybai ir grybės...

Žmonės — upėmis, vežimai — kalnais, greitumas — gatvatrūkčiais, daugumas visoko — sunkiai sunešamas, — tai Naujorko uostavietės ir stočiavietės. Trumpai — visako čia labai daug, labai didžia ir labai įvairu. Bet arčiau prisižiūrėti Naujorkui pasiketinome į galą kelionės. Dabar gi skubėjome darbą pradėti Chicagoje ir nuo jos apylinkių varytis atgal į pajūrį. Tad niekur nesidairydami ir išvažiavome gelžkeliu Valley (jei nesuklydau) — Lyhai Vali, kurs eina gražiausiomis Alleghany kalnų vietomis Susquehannos ir kitų upių vagomis.

Keletas žodžių apie Amerikos gelžkelius. Jie visi privatinių kompanijų rankose; todėl tarp savęs varžosi dėl uždarbių, duodami keliauninkams daugiau patogumų. Visi eina, visupirma, greitai, po 60 — 75

kilometrų per valandą, sustodami tik didesnėse stotyse. Tik kai-kurie traukiniai sustoja kiekvienoje stotelėje, prisitaikina ir vadinas „accomodation" (skaityk: akomodėšn). Traukinyje klasių nėra — visiems tie patys minkšti mašastu išmušti krėslai, po du iš abiejų šalių tako per vidurį. Kas nenori turėti kaimyną šaly, pereina į „kalbamąjį vagoną" — parlor car, kur dideliausi foteliai stovi tik po vieną, abiejuose pasieniuose; su visu tuo krėslu gali sukiotis-grąžytis į savo kaimynus. Primoki labai nedaug. Vagonai siauri, bet labai aukšti, vakarais labai šviesiai elektra apšviečiami, bet dieną tamsoki, nes langai platūs-žemi, kad gintų nuo karštos saulės, ir tie patys vielų tinkleliais užraizgyti nuo uodų (kuisių), tų tikrų kankintojų. Pro Amerikos vagono langą nieko labai nepamatysi, kas yra aplinkui.

Užtat yra kitas parankumas. Paskutinis traukinio vagonas turi lyg balkoną su dangčiu viršuj ir su žema metaline tvorele vietoje sienų. Jis vadinasi „observation car" (skaityk: observėšn) — vagonas pasidairyti. Ant tos traukinio, taip sakant, uodegos, gali susėsti ant mažų rūbinių kėdelių bent aštuonetas žmonių. Sėdi sau ir priešakyje turi neuždengta visus šonus ir dangų. Išpradžių baugu, kai traukinys, it padūkęs, skrenda dvigubai greičiau už mūsų pasažirinius; paskutinį vagoną taip blaško į šalis, kad per jį pereiti negali, nesitverdamas kėdžių. Bet apsipranti ir jau nebegali beatitraukti akių nuo reginių, kurie „iš po tavęs" vyniojas ir tiesiasi tolyn.

Šiapus Alleghanų plačiausi upė. Vardo nebepamenu. Pritvinusi. Daug pabrikų. Žemė dirbama, bet kolonijos retos. Prasidėjus kalnams, viskas išnyksta: ir pabrikai ir kolonijos. Jokio gyvio, nei žmonių, nei gyvulių. O prasideda neregėtos gražybės. Augšti kalnai, gal po varstą augštumo, gal daugiau. (Augščiausi Alleghanų vieta — ko ne pustrečio varsto). Ir visi žaliuoja neregėto skaistumo žaliumu. Tą šmaragdo varsą ypač akys mėgia. Tad žiūri į kalnus, žiūri

į pakalnes, tarpukalnes, slėnius, griovius, — ir visur žalia-žalia graži žolė, o viršuje reti lapuoti miškeliai.

Visu tuo gana pasidžiaugęs, mano draugas nutarė, bene bus tai rojus ir sumanė ne kitaip visus lietuvius laimingus padaryti, kaip tik perkeldamas į tas amžinai žaliuojančias pakalnes. Aš pritariau. Tik veikiai gerą mudviejų sumanymą išardė gana paprastas sumetimas. Jei čia taip viskas žaliuoja, ko dėl gi nesimato didelių miškų ant kalnų, bet vis reti, neaugšti ir nedrūti medeliai? Vėl, ko dėl tame rojuje nesimato gyventojų? Ir lengva buvo rasti atsakymas. Visas tas kelių šimtų varstų kalnų plotas — tai gryniausia uola, gyvas akmuo, tik bent per colį apsinešęs žeme. Želdo žolelę žalią, bet ne didžią, gaivina kur-ne-kur plyšyje ir didesnį augmenėlį — medelį. Ir tiek... Štai visa gelžkelio linija kirsta akmenyje. Ir tie, ištolo akį verią kalnai, išartie — šviečia plikais savo šonais. Turtingi tie kalnai savo slėnių angliais, bet duona — neturtingi. Ir teko vedum lietuviams pavelyti kuogeriausios kloties — savo gimtajame šone, rugių ir miežių šone.

Kaip tie Alleghany kalnai nušvietė mudviem neprisityrusiem akis, dabar man rodos, jog ir visa Amerika taip nušviečia visiems lietuviams akis. Ištolo — tai laisvės, turtų, šviesos, laimės kraštas; iš artie svetimam atėjūnui — kieta uola. Sunku iš uolos turtą, laimę skelti; tai toliau pamatysime.

Gana stebėjomės, kaip vienas mažas amerikiečių garvežimis, žemučiuku kaminėliu, ilgiausį „train" (treiną-traukinį) dideliu greitumu traukia į kalnus. Kaip tikras Amerikos darbininkas, brylių ant pakaušio atmaukęs, dirba - pukši, idant daug pavežęs, daug uždirbtų. Stebėjomės, kaip niekas čia kelio nesaugo, niekas skerskeliuose buomų neuždaro. Patsai garvežimis, važiuodamas, nuolat muša į varpą, lėkdamas laukais ir miesteliais, idant saugotųsi; patys buomai, traukiniui ateinant, nusileidžia ir jam praėjus, vėl pasikelia. Ir stotyse veik niekas traukinio nesutinka

ir nelydi, — jis pats stovi tiek, kiek reikia, pats ir toliau mauna.

Taip perskridome Pennsylvanijos Lackavannos slėnį, kur tiek daug gražių miesčiukų, pilnų lietuvių darbininkų ir mūsų prietelių kunigų, ir jau naktį atsidūrėme Kanadoje už Buffalo (skaityk: Boflo) miesto, ties didžiuoju Niagaros kriokliu, kur galybės vandenų virste virsta iš Erie ežero-jūros į Ontario ežerą-jūrą. Aplenkę Erie Kanada, vėl išsmukome į Jungtines Valstybes, jau stačiai į Chicago, kurią ir pasiekėme priešpiečiais liepos mėnesio 6 d. sen kal.

Kiek čia privargta, dar nepasibaigus didžiosioms kaitroms, kiek prakaito vakarais buvo salėse išlieta, tai nė rusiškose pirtyse tiek neišliejama. Daug mielų valandų čia tarp dvasiškių ir svietiškių inteligentų pritirta per visą tą ilgą laiką, iki pat rugpiūčio mėn. 4 d., tatai per 27 dienas! Paskaitos, susirinkimai, bažnyčiose pamokslai, ypač liepos m. n. k. 23—30. Vakarais meilūs poilsiai klebonijose, dieną ekskursijos į miestą, į apylinkes: į Waukegan, Ill., Westville, Ill., Springvalley, Ill. VIII/14, Oglesby, Ill., 15. Kiek visur žmonių regėta, kiek iš jų gera ir bloga girdėta!.. Vėl meilingi, draugijų pataisyti susirinkimai ir tie neužmirštini auksaburnio p. Balučio, dabartinio „Lietuvos" Redaktoriaus — žodžiai: „Perdaug mus baidyta nuo kits-kito (svietiškius nuo dvasiškių ir antraip). Bet ta partinė baidyklė nėra tokia baisi ir juoda. Visus mus bendrai veikia ta pati Tėvynės meilės pajėga. Reikia tik visiems prie jos, kaip smiltelėms prie magneso, prisiartinti, ir tuoj visi sukibsime... Visi viščiukai, kokios jie nė būtų spalvos, bėga į savo mamą, ligi tik ji sukvakši. Taip ir mes, Tėvynei pašaukus, užmiršę savo šovinizmus, fanatizmus ir antiklerikalizmus, atsiradome čia, nes norime bendrai veikti"... Ir nors paskui pasirodė, jog vis dėlto, anote vieno kunigo čecho: „politycka moralka calkiem inna a nabožensk a", tačiau anuomet nedievobaimingai, nes nebuvo reikalo, išreikštų jausmų užmiršti negali.

Ir tik gailies žmogus, kad kai kurios tamsios pajėgos neleidžia surinkti tų malonios šviesos spindulių ir iš jų užžiebti žibintuvą, kurs šviečia ir drauge šildo...

* *
*

Kai ką dar paminėsime iš Chicagos darbininkų buities. Visa kitką šioje knygelėje apleisime, nes šiuo kartu mums ne dienos atsitikimai, nei miestų aprašymai, nei žaislų džiaugsmai rūpi, tik kas kita. Išvardysiu tik vietas, kur buvome užkliuvę, idant skaitytojui būtų aišku, jog daug vietų ir žmonių įvairiose Valstybėse mūsų matyta, iš daugelio rinkta tos žinios, kurias žemiau paduosime, neminėdami nei kame, nei iš ko tai gauta.

Taigi, Illinoiso Valstybę apleidę, aplankėme Grand Rapids, Mich, VII/17 Cleveland (Klivlend), Ohio, 19, Pittsburg, Pa. su apylinkėmis: Homsted, Danora, Alleghany, Tabor str. (nebeatmenu, kaip tas priemiestis vadinasi), 21—25, Lackavannos slėlyje, Pa: Pittston, Forest City, Scranton, Wilkes Barre, Wanamie, VII/26—31, Plymouth, Edwardsville, Hazleton (Hezelton), Freeland (Frylend), Mahanoy City su apylinkėmis, M-t Carmel, Minersville, New Philadelphia, Philadelphia, IX/1—11, Baltimore, Md, 12 Boston, Mass, su apylinkėmis: Worcester, Cambridge, Brockton, Lawrence, Lowell, IX/23—31, Albany, N. Y., Amsterdam, N. Y., Waterbury, Conn., New Britain, Conn., Hartfort, New Haven, X/2—5, Brooklyn, Mesphet, N. Y., Elisabeth Port, N. J., Bayonne, N. J., New York ir kitus, kurių vardai nebeužsiliko atminime, šiose Valstybėse: Illinois, Michigan, Ohio (Ohaio), Pennsylvania, Maryland, Massachusetts, New York, New Jersey.

Tarpininkaujant Chicagos „Lietuvai" ir kitiems Amerikos lietuvių laikraščiams, kurie spausdino mūsų pašaukimus, žinias ir apyskaitas, visų įvardytųjų Val-

stybių lietuviams laiku buvo duota gera žinia apie mūsų važinėjimo tikslą, visi didelėmis miniomis rinkosi ant mūsų prakalbų ir taip gausiai dovanojo Lietuvių Švietimo Draugijos „Saulės" namams, kad trumpu, sulyginant, laiku susidarė 30 su viršum tūkstančių rublių, kuriais ir pradėta Kaune Žaliajam Kalne statyti dideliausis rūmas. Mes vargo nepralaimėjome, mūsų išeiviai į Jungtines Amerikos Valstybes mūsų neužvylė. Ačiū tad jiems ir Ponui Dievui!

Išeivių Tėvynei atsilyginimai.

Palikime šaly klausimą, ar tikri reikalai, tikras skurdas, tikras angštumas ir nelaisvė varo lietuvius iš jų gražios tėvynės. Žinokime tik, kad visas lietuvių metinis priaugimas išplaukia į svetimus kraštus. Prasidėjus vos tik prieš 30 metų, iki šiai dienai išeivybė jau nusekino gerą ketvirtą dalį visų lietuvių, o gerus tris ketvirčius visos jų jaunuomenės. Pusė milijono jaunosios lietuvių kartos, tai tokia pajėga, kurios nesuvartojus, būtų nedovanotinas apsileidimas. Išeiviai šiokiuo ar tokiuo būdu privalo tėvynei atsiteisti padarytas jai skriaudas, kad paliko ją be darbininkų, be šviesuomenės, be jaunų, karštų užstojėjų.

Atsilyginimo gali būti daug būdų. Parodykime čia bent du: 1) būtiną sugrįžimą ir 2) nuolatinį šelpimą.

Kai tėvynėje likusieji kalba apie išeivius, tai sako: mūsiškiai svetur — darbuojasi; nėkuomet nesako — apsigyveno. Suprask: mūsiškiai Amerikoje ar kame kitur tik svečiai; ilgiau ar trumpiau pasidarbavę ir gavę, ko troško — pinigų, visi lig vieno sugrįš atgal.

Tada mes, jų pasiilgę, pasidžiaugsime, tada ir savo velkamą naštą pasilengvinsime, jų pavaduojami.

Ir patys išeiviai, rodos, ne kitaip mano. Bent aš pradžioje kelionės neesu matęs ir girdėjęs nė vieno išeivio, kurs stačiai būtų pamojęs ranka ir taręs: žino-

kitės su savo tėvyne: man ten tėvynė, kame daug pinigų! Visi sako: svetur pelnytis, namie gyventi ir mirti. Vadinasi, kiekvienas tvirtai yra pasiryžęs grįžt namo.

Neabejokime, kad tai, ką žada, ir padarys. Ne kiekvienas tačiau sugrįžimas yra tėvynei atlyginimas. Žiūrėkime, kuomet ir kaip grįžta kiti mūsų išeiviai, kurių tačiau, kažin kodėl, nelaikome ir nevadiname išeiviais — mūsų vadinamieji inteligentai.

Daugumas mūsų brolių, kuriems pasisekė įsigyti mokslo, priversti ir gera valia ieškoti sau duonos ne tėvynėje, bet gilumoje Rusijos. Pasakiau — ieško sau duonos. Tai nevisai teisinga: kasdienės duonos Lietuvoje yra sočiai. Mūsų šviesuolis paprastai ieško pyragų ir garbės laipsnių. (Žinoma, jei činauninkaujant galima tikros garbės įgyti). Pradėję gyventi sau, jie betgi patys nesikenčia. Tad save ir kitus stengiasi nuraminti prižadais. Kas, girdi, tėvynei iš mano mokslo, jei neduos man didelių turtų ir žymesnės vietos? Kas kita, kai turėsiu tiek ar tiek tūkstančių ir raudoną pamušalą! Tada tėvynės reikalus ne skatikais suglobsiu, o savo žodžiu galingai užstosiu. Tad palaukite, palaukite! nesirūstinkite ir būkite kantrūs... Ir tėvynė laukia: ką gi daugiau darys? O kandidatas geruoju tėvynės sūnum vis krauna turtą ir lipa augštyn biurokratų kopėčiomis. Krauna-lipa, lipa-krauna, kol jį atstato, padarę šiokiuo ar tokiuo valstybės patarėju, ir kandidatas tėvynės sūnumi galų gale grįžta namo — darbuotis jau savo broliams. Tėvynėje nerimas ir sensacija. Toks ir toks grįžta! Koks jis geras, koks idealistas! Tėvynės neužmiršo. Gerai — esąs generolas... Kiek mums garbės: lietuvis — generolas. Eikime, pasilenkime jam... Eina, bėga ir mato tą jaunąjį, nes tik ketinantį pradėti gyventi tėvynės darbininką, sukumpusį, sukrypusį, žlibakį, apikurtį, su gemorojidais ir — su perkarusia kolyta pinigų, kuriuos užgulusi laiko nemaža, dažnai svetima šeimyna...

Ir norėtų dabar tasai nepaprastasis tėvynės mylėtojas darbuotis jai ligi amžiaus galo; bet kas naudos, kad to galo beliko mažas galelis? Patriotiškieji jausmai atkiuto ir kone sprogina krūtinę. Šoktų-bėgtų — tik kulniai nebesikilnoja; šauktų didžiu balsu — tik plaučių nebėra. Dvasia nudėvėta, nuomonės atsilikusios, kūno pajėgos sudulėjusios. Tautietis beparvežė tėvynėn savo relikviją. Piltų bent pinigus tautos įstaigoms, bet jie pravartu pūslei ir gemorojidams gydyti...

Ar šitokį sugrįžimą gali laikyti bent kokiuo atsilyginimu tėvynei? Ar visi žadiniai nebuvo lygiai tospat vertės, kaip kelyje radiniai, anot priežodžio?

Plačiau aprašiau šios rūšies mūsų sugrįžėlius iš Rusijos, norėdamas pirštu parodyti mūsų tikriesiems išeiviams: nujau, broliai, bene tokie pat ir jūs sugrįšite! Nujau, ir jūs bene parvešite tik savo relikvijas ir mums bene reiks tik sveikinti jūsų, kaipo sudulėjusių garbingų pelenų urnas? Nujau, bene šitaip jumis džiaugsimės:

„Šitai garbus lietuvis! Jis visą savo sveikatą svetimiesiems paklojo; užtat, žiūrėk, kaip tėvynė karštai jo mylima — jis mirtų namo sugrįžo... Eikime, pasilenkime jam".

Taip tatai tėvynė tunka savo išeivių žadiniais, kaip vilkas pasakomis!

Ne! Taip toliau būti negali. Ačiū už visas geras širdis, gerus norus! Lai jais vokiečiukai pragarą išsigrindžia. Ypač ačiū už gausių-gausiausius prižadus, iš kurių tiek naudos, kiek kvailiui iš raudonos kepuraitės. Visus žadinius reiktų pasilaikyti vaikams ir tai labai mažiems. O augusiems, brendusiems tėvynės vaikams, kenčiantiems įvairių-įvairiausius priešingumus, tekliūtų bent koks, menkiausias, bet tikras, esamas davinys. Grįžkite namo, kol dar lieka jums nors keliolika metų sveikatos doram darbui! Šita dalis sveikatos atstos anuos šimtus dollarų, kuriuos dar uždirbtumėte, bet jau paskutiniais savo viekais. Grįžkite

dar gyvais žmonėmis, o ne vien pelenų urnomis ar — vien maišeliais pinigų. Tai bus bent koks, bent dalinis atlyginimas tėvynei.

Bet kol tai įvyks, ypač, kai spėjame, jog tai gali netaip greit įvykti, kasmetai atlyginkime Tėvynei nebuvimą šelpimu tautos įstaigų, ypač mokslo ir mokymo.

Dėl mūsų išeivių apsileidimo tame dalyke mažiau tegalime jiems prikalbėti kartumų. Išeiviai visus gerus tėvynės sumanymus palaiko. Jeigu ką ir pasakysime toliau apie tuos dalykus, tai nebent gailėdami, kad ne visi tą savo pareigą jaučia ir supranta; kad vos tik menkoji dalelė telaiko savo pareiga atliekamus skatikus nevisus praleisti sau pamaloninti, bet dalį tėvynei nusiųsti. Tame dalyke palyginimo iš lietuvių gyvenimo duoti negalime, kaip viršiau tai esame padarę. Užtat pamėginkime mūsų išeivių duosnumą sulyginti su kitų kraštų išeivių duosnumu jų tautų reikalams.

Pasibaigus nepavykusiai Rusijos revoliucijai, kuriai mūsų išeiviai buvo išpylę nemaža turto, ir Amerikos laikraštijoje kilo reakcija, kaip ir Rusijoje. Amerikos laikraščiai, pasityčioję iš revoliucijos (kitokių maža), štai kelinti jau metai nesiliauja (ypač satiriškieji) tyčiojęsis iš visokių rinkliavų tėvynės naudai. Netikusios karikatūros, netikę dirbtiniai juokavimai turėjo atgrėsti visus rinkėjus nuo Amerikos, turėjo sustabdyti visus „milžimus, kirpimus, skutimus" ar kitaip išpravardžiuotus darbus. Tai nedovanotina klaida. Sakyčiau, tikras nusidėjimas tautai. Ne pačias rinkliavas ir davimą turėjo stabdyti, apjuokti, bet chimeriškus tikslus, egzageracijas ar tyčia perdėtus reikalavimus. Juokčiaus, jei kas sulig Tatarinovu, neturėdamas genijaus, šauktų iš visos tautos tūkstančių dar neišbandytam kokiam aeroplanui. Lygiai kokiems pernelig brangiai užmokamiems išleidimams ar kam kitam panašiam. Bet niekas nesityčiojo, jog „Žalioji Sala" — Irlandija turi nuolatinius kolektorius, kurie suklomis kits po kito eina ir eina kasmet

po savo išeivius ir traukia tėvynėn — milijonus. Nepadidinta. Niekas nesityčioja, nes tais pinigais buvo per tiek daug metų nuolat vedama politikos agitacija dėl Irlandijos autonomijos, parlamento rinkimų, šiandieną įsteigta ir laikoma 6.000 mokyklų, kur mokoma senobinės užmirštos airišių keltų kalbos, renkama milžiniškas kapitalas išpirkti iš lordų airišių žemei. Na, kone vienų išeivių trusu, rūpesniu ir duosnumu baigiama kovot tėvynės laisvė. Airišiai nepaliauja mėtę kokių garsių obalsių ir plačiai tam sykiui pradarę tautiečių kišenes. Kaip smarkus, staigus, bet neilgas lietus neįvilgo žemės, taip ir vienakartis, nors gausus, sušelpimas nepastiprins tėvynės. Nuolat čiurlenanti srovė, nuolat stiprinama organizuota tėvynė, — tai patvarūs veiksniai. Tie patys kolektoriai yra ir tarpininkai tarp Irlandijos ir jos išeivių; padėjėjai aptarti ir bendrai išaiškinti visus naujai kylančius tėvynės reikalus ir sumanymus. Kolektoriaus atvykimas ten reiškia mitingą ir nemažą proto darbą ir informacijų rinkimą. Taip sutvarkyta Irlandijos išeivija, kad ir jos $^3/_5$ dalys visų Tėvynės gyventojų Tėvynei skriaudos nepadaro. Anaiptol, kad tos išeivybės nebūtų buvę, Irlandija seniai jau būtų buvusi Anglijos praryta ir sugromulota.

Išeivybė neišvengiama. Juo bėdinesnis kurs kraštas, juo daugiau išeivių, nes juo daugiau išeivių, juo tvirčiau gyventi likusiems, juo lengviau pakreipti viso plataus pasaulio nuomonės savo pusėn, juo tvirčiau ir sparčiau namie dirbti savas tautos darbas. Atmename nelaimingus, turkų pavergtus nukankintus graikus. Jiems taip siaura buvo pasidarę tėvynėje gyventi, kad vos dešimtoji dalis begalėjo namie ištverti. Kiti pakriko po pasaulį. Bet ar išnyko? O, ne! Kaip žydai šiandien, taip graikai per šimtą metų dirbo viešą Europos nuomonę, kol pagimdė tokį Byroną, pastūmusį visą Europą Graikijos iš turkų nagų paliuosuotų. Ir Graikija tapo laisva, sau-karalija. O padarė tai — jos išeivija.

Graikų išeiviai neapleido ir išliuosuoto savo krašto. Reikia dar atgaivinti nuslopinta tautos dvasia, sugrąžinti senovės dailė. Garsūs visame pasaulyje graikų papročiai, net žaislai. Bet Graikija neturtė, uolų karalija. Ir štai vėl išeiviai skuba jos šelptų. Vienam akropoliui atstatyti beria bene 11.000.000!

O kame italai, slovakai, rusinai, lenkai, t. ir t. Ar jie sau tedirba?

Sulyginus pasidalijimą savo uždarbiu su tėvyne, kurį matėme viršiau, pasakyti reiktų, jog lietuviai išeiviai, nors taip juos užstoja nekviesti užtarytojai, labai nedaug teskiria tėvynei šelpti ir bent nuo proto skurdo broliams gelbėti, jog gerai daro tie, kurie paslenka atvirai paklabenti į tautiečių širdis ir paraginti prie tokios aukos, kuri nėmaž jų biudžeto nesumažina, o dvasią garbiai lavina ir jungę su tėvyne palaiko.

Štai kokie samprotavimai ir mudu su „Saulės" pirmininku atvedė į Amerikos išeivius. Atvedė bailius, ar mus supras, ar neiškoneveiks nevidonais; dabar gi — drąsius ir linksmus, jog suprato ir broliškai klauso mūsų nupasakojimų ir apie tautinės lietuvių kultūros reikalus, ir apie dalyvavimą tautos gyvenime išeivių. Chicagos lietuviai taip mus priima, kad stinga mums žodžių išreikšti, patiems ačiū pasakyti ir siuntusios mus švietimo draugijos „Saulės" džiaugsmą. Drįstame tad manyti, jog mūsų atvykimas ir kituose miestuose nebus abiem pusėm be naudos.

Nenuoramų apsirikimai.

Seneliai mums papasakoja, kaip jų prieš paleidžiant iš ponų gyventa.

Triausę, sako, pasisiūdavome iš šeškenų ir kiaunenų; dažnai ir vasarą ją dėvėdavome. Skrebus pasisiūdavome iš avikailių. Viršun storą milinę čiuiką iš tų pačių savo avių vilnų; dar dažniau — trinyčius iš

storai suverptų nešukuotų linų. Kitokių avalinių nežinojome, kaip karnų vyžas ir tas neadytas. Eidamas į bažnyčią, turėjai vienomis apsiauti, antras prie juostos prisirišti: jei pirmosios sudiltų, antromis apsiauti. Krūtinė atlapa, marškiniai sagute susegti, bet prasikėtę. Marginės kelinės taip-pat. Viskas siūta paprasčiausiu būdu, kad tik mažiau siūlių, mažiau sumetimų, mažiau medžiagos reiktų suvartoti. Kelių nebuvo, važiuoti retai kada tereikėjo, užteko medinių ratų. Labiau vartojamas buvo balnas. Didžiausis pasilinksminimas buvo pigios degtinės atsigerti, o paskui labai balsiai ir ilgai padainuoti, sutartines pagiedoti ir suktinį pašokti prie namų darbo muzikos (skripkos).

Sulygink tą namų buitį su dabartine. Nei triausių, nei kaškietų nebenorime dėvėti — duokš pirktines pilcines šiltas kepures ar vokišką bryliuką už 2—3 rublius. Jei sutinkame vilkėti milelį, tai atausk jį pirktinėmis, dažnai šilkinėmis vilnomis ir pasiūk miestiškai. Drobinių marškinių nė neberodyk, kai ruošiamės svetur: duok krominius storai krakmolyta apykakle. Netik vyžomis (nebeliko nė karnų, kurių iš kažin kur ištisus vagonus atveždavo), bet nė odos naginėmis samdiniai nebenori avėti nė eidami artų, kad būtų minkščiau kojai: duok čebatus už 8—10 rublių. Ūkininkaitis turi važiuoti minkštuose gelžiniuose ratuose; balno ir žiūrėti nebenori. Pasilinksminimas karčiamoje vienam atseina tiek, kad seniau visą sodžių būtumei galėjęs negyvai prigirdyti. Lova, trioba, ratainė, ūkio padargai; arbata, silkės; gelžkeliai, mokslas, knygelė, laikraštis; draugijos, muzikos įrankiai, brangus rūkymas, patsai vienas suėdąs bent kelioliką rublių; dideliausi kraičiai nuotakoms, tokios-pat dalys senmergėms.

Reikalų padidėjo dešimtį sykių tiek, o pelno — gerai jei du-tris syk tiek. Tėvas-šeimininkas nebesuveda galų su galais: nebeišsimoka samdiniams, nebetesi mergaites aptaisyti ir sūnums „vertai" kavalieriauti leisti. Dukterys verkia, jausdamosi „pažemin-

tos"; sūnūs keikia menką buitį. Samdinys, sulygęs arti šimto „gatavų", neturėdamas jokio reikalo kyštelėti į šalį, pabaigoje metų atsiima iš šeimininko 2—3 rublius, dažnai tik kapeikas. Šeimininkės, neturėdamos savų „vištpinigių", savu rėžtu aikvoja iš aruodų ir skundžiasi šykščiu vyru. Tiesiog visiems bėdos galvas ėda, visi vienan balsan, galvas susiėmę, šaukia: bėda, bėda! ubagų kraštas, uždarbių nėra, pinigų nėra! Kitas, kad gražiau ir tragiškiau rodytųsi šitie šauksmai, dar priduria: laisvės nėra, šviesos nėra!

Reikalų reikalai, reikalų reikalai! Vienus patenkinai, kiti kalnais-kalnais užgriuvo. Be jokios išimties žmonės tapo vergai savo reikalų, tikrų ir pramanytų. Visi, taip skurdžiai proletarai-beturčiai, taip mažaturčiai žemės knisikai, taip šviesuomenė, net ir diduomenė. Nemint, kodėl senelis Tolstojus keiktinai prakeikė tą mokslą, tą civilizaciją, kuri moka šimtus, milijonus dalykų pramanyti, tik vieno nemoka — patenkinti tuos pramanymus. Su visais dabarties gudrumais, gelžkeliais, telegrafais, komfortais, žmonės toli gražu nėra sotesni ir laimingesni už tuos savo bočius, kurie viso to nežinojo.

Ir neberimsta savimi ir kitais nebepatenkintas svietas. Jaučia lyg kaip ir ko neišmanytų, lyg kaip ir ko dar nebūtų sužinojęs, kas kaip tik ir duoda žmogui patenkinimą — laimę. Neišmanydami patys, klausias kitų; nerasdami patarimų namie, bėga svetur. Ir juo toliau, juo, rodos, bus aiškesnė gyvenimo paslaptis — ta laimė. Rusas bėga į Sibiriją, į paūralį; permietis, viatkietis bėga į gilumą Rusijos; Kazaniaus totorius, Jaroslavlio rusas bėga į Lietuvą, lietuvis bėga į Latviją, latvis bėga į Permę žemės nuomotų arba į Lietuvą. Žydai kemšasi į Angliją, patys anglai bėga į visą pasaulį, sudarydami vis naujas kolonijas. Visi, it pablūdę, rodos, visais nagais įkibo į vienat vieną tariamąją gyvenimo tiesą: „Ten gera, kur mūsų

nėra". Ir bėga kuoveikiausiai „ten", kitur; iš „ten" dar kitur ir taip begalo.

Lietuviai nuo kitų neatsilieka. Tie ramūs, nedrąsūs, lėti, nuolaidūs žmogėnai, kurie ligi tik į savo pavieto miestelį įžengė, tuoj juos apgavo; kurie už 3—5 mylių važiuoti ištisomis savaitėmis rengdavos, ant kurių tas tik nelipo ir nejojo, kurs ir užsėsti tingėjo, — ko ir jie šiandien nebežino, kur nueiti nebeišdrįsta? Transvalin, Argentinon, Brazilijon, Filipinuosin, Kanadon, Jungtinėsin Valstybėsin paukščiu pakilti, paukščiu gi ir nulėkti, dabar dykas galas. Afrikos Sacharą pėsti perklumpotų, kad kas pasakytų, jog anoje pusėje ras sotį, kurios vardu lietuvis tebemena esant pinigą. Niekas jo nebetesi nuo to traukimosi tolyn nubaidyti ir atgrėsti: nė pasienio sargybinių šaudymai, nei sunki pasportų sistema, net nei ištekliaus neturėjimas, nei kalbų nemokėjimas, nei mirties bailė vandenynuose, giliuose urvuose, neįžengiamuose miškuose. Apvogs nabagas geriausį draugą, užmuš jį, jei negaus pasiskolinti, ir bėgs, bėgs ten, kur sapnuoja kiaurus didžiaturčių maišus, skambančius vos ne purvyne pinigus. Bailę reiks jau iš žodyno išbraukti. Lietuvis dabar yra — it anas girtuoklis svėdasietis. Griaudina jį klebonas pragaru, o jis rodydamas į ežerą:

— Tėveli! pripilk šitą Alaušą sieros ir uždek: plauksiu, jei anoje pusėje pastatysi degtinės...

Atsikartoja senovinė Didžioji Tautų Maišatis; nors dabar ir nevisos tautos pakyla.

Ką gi daro paliekonys, tie, kurie ir patys mielu noru bėgtų galvos svetimame krašte paguldytų, bet negali, nes perlabai prikepę prie savo vietų, perlabai įsišakniję turto, šeimynos ir pareigų šaknimis? Vieni rankas laužo, kiti šaukia: apsistokite, pablūdėliai! kiti žada grietine namie penėti, jei pasiliks, nes darbininkams išėjus, noroms - neńoroms reiks ir likusiems apleisti gimtasis šonas; dar kiti, pripažindami nesulaužymą laiko dvasios įstatymų, rankas spragilais nu-

leidžia: prieš vėją, girdi, nepapūsi, ir ruošiasi įstoti į gailestingąsias skęstančių gelbėtojų draugijas, kad bent tiek saviškiams patarnavus.

Geriausia, mums rodos, daro tie, kurie šaukia:

Sustokite, pablūdėliai!

pagalvokite, pasvarstykite, ko gaunama kitur, ir ar negali to pat gauti arčiau, nepadedant galvos, neišaikvojant sveikatos, nesutraukiojant giminystės ryšių!

Mums rodos, jog kiekvieno žmoniškais jausmais lietuvio didesnė pareiga užeiti aklą, žengiantį tiesiai į vandenį, neg leidus įkristi, paskui jį traukti, džiovinti ir guosti.

Susipratusiųjų, šviesiųjų piliečių pareiga tamsesniems savo broliams laiku aiškinti, kad nevisur, nevisuomet ir nevisiems svetur gera, kad ir ta dalis gerumo, kurią galima kitur rasti, perbrangiai atsieina, kad savo krašte ar artimesnėje kaimynijoje, jei vieno ko stingi, tai kitu kuo gali nusiraminti; stigsi, sakysime, pinigų, bet sveikatos turėsi.

Ypač gi svarbu, mačys-nemačys, ant visų kelių ir kryžkelių atsistoti ir didžiu balsu šaukti-mokyti apie sąlygas gyvenimo svetimuose jiems nežinomuosiuose kraštuose, apie tuos pavojumus ir trūkumus, kurių ištolo emigrantai neatspėja, bet jų yra gana. Doros mokytojai čia nieko nepadeda, iš jų skelbimo valdyti ir tvarkyti ingeidžius, nes jie žmogų tik pavergia, o nelaimingus daro, tik tyčiosis. Vieni sakys — tu ir pats taip nedarai;kiti pramins tai stabdymu geryneigos, nes juo didesni geismai, juo didesnis stengimasis dirbti. Daugiau čia gelbės mokslas ir prityrimas, o dar daugiau artimą mylinti širdis, kuri norės tuo mokslu ir prityrimu dalytis su juo.

Šiais štai žmonėmis ir mes sekame. Įgiję prityrimo, laikome savo pareiga, gyvu žodžiu (esame kalbėję bent 32 vietose) ir raštu, mačys-nemačys, priminti mūsiškiams nenuoramoms, kad jie, anot to, pasimis-

liję dėdę peštų; gerai, po daug sykių viską pasvarstę, išdrįstų tėvynę apleisti ir į svetimą kraštą bėgti vėjų gaudyti.

Iš pat pradžių prikišu broliams lietuviams keturius prietarus apie Šiaurės Amerikos Jungtines Valstybes; klaidingas nuomones apie tą kraštą, kurios ypatingai balamutija pinigų išalkusius mūsiškius. Mūsiškiai taria:

1, tą valstybę esant nesvietiškai pinigingą, to dėl ir kiekvienas jos pilietis turi būti pinigingas;

2, tą valstybę esant taip pramoningą, kad bet koks gyvas žmogus jai brangesnis už auksą;

3, ją ištesint taip brangiai mokėti už darbą, kaip niekur pasaulyje niekas nemoka, ir

4, jos pinigus esant dvigubai brangesnius už kitų kraštų pinigus, ypač už rusų, to dėl ir pelnai nesvietiškai dideli.

Bėdulio pasakoje taip yra. Tarnauja jis ponui metus ir gauna žirnių, bet pusę sveikų, o pusę sukirmijusių. Tarnauja antrus, trečius... ir ko tik gauna, vis pusę pagedusių, netikrų. Taip ir šiose keturiose lietuvių nuomonėse: kas ilgais metais įgyta nuomonė, tai vis perpus tėra teisinga, o perpus melaginga. Pamėginkime tad melą atskirti nuo tiesos, kaip kokiuos pelus nuo grūdų.

Piniginga Šiaurės Amerika, tik jos maišai nekiauri.

Dvejopo esama žmonių pinigingumo arba gražiau — turtingumo. Vienose valstybėse mažiau didžiaturčių, užtat visi kiti sotesni. Kitur daugiau didžiaturčių, užtat daugiau šalip jų alkanų skurdžių, arba nors nepertekusių. Pirmajam pavyzdžiui artimesni Vokiečiai; (paskutiniu laiku jie smarkiai krypsta į antrąjį pavyzdį). Antrajam — Prancūzija, Anglija ir Amerika. Visi geraširdžiai žmonės norėtų priderėti į pirmosios rūšies valstybes. Visi norėtų turtus išlyginti ir mėgina: krikščionys vardan gailestingumo ir teisy-

bės, socialistai vardan vieno materiališko teisingumo. Bet tasai darbas ir rūpestis mažai tesiseka: visos valstybės ūmu laiku dabar nukrypo į antrosios rūšies valstybes. Ir nieko nepadarysi, nes tokie kapitalo savumai.

Ar teko jums kuomet-nors ant lygaus stalo ištėkšti gyvąjį sidabrą? Jei teko, tai matėte, kaip pasidarė šimtas visokio didumo lašelių-kamuoliukų, vieni, kaip aguonos grūdelis, kiti didesni, o bent vienas ir sulig žirneliu. Visi jie, nenuvaldydami minkštoje masėje savo pusiausvyros centro, juda-kruta ir, tik bent kiek dunksteli į skobnias, šoka bėgti. Pakeliui užklumpa kits-kitą. Kas tada darosi? Mažesnis kamuolėlis murkt į didesnį, ir šisai dar didesnis pasidaro. Juo greičiau jis bėga, juo daugiau mažesnių užklumpa ir visi jie murkt, murkt, murkt, didindami vieną, kurs jau ir sulig pupa atsiranda.

Kapitalas gyvenime — kaip anas gyvasis sidabras. Iš pradžių jis ištiškęs į daug dalių. Bet jis gyvas, vartosi; dalys nuolat susiduria viena su kita, nuolat prarydamos kita-kitą ir didėdamos. Ilgainiui tų didesnių pasilieka keletas, keliolika, na, keli šimtai, bet mažesnių nėkiek. Be to, kapitalus valdo sukti, gudrūs žmonės, apie kurių gailestingumą nėra ir būti negali kalbos: tas labiau giriamas, kurs apsukresnis juo sparčiau ir standžiau savo maišus primurdyti. Taigi išpradžių du tokiu ar keletas vertelgų tyčia sumuša į krūvą savo kapitalus, sudarydami vadinamuosius sindikatus, „trust" (trostus), arba pasitikėjimo draugijas, padaro vieną didelį ir jau lengvai ryja visus kitus.

Tai valstybių ūkio liga, neapsakomai sunkiai pagydoma. Ta liga ypatingai serga Š. A. Jungtinės Valstybės. Kiekvienas prezidentas paskelbia tiems trostams kovą ir nieko nepadaro; trostai savavaliauja, trostai, kiek jiems tinkama, moka, už tiek, kiek jiems tinkama, parduoda aliejų, gelžį, žibalą, anglis ar kitus kokiuos reikalingiausius žmogui daiktus.

Buvo, sakysime, kuriame mieste šimtas batsiuvių. Kiekvienas jų galėjo pasiūti per metus po šimtą porų batų; kiekvienas norėjo, kad jo prekes greičiau nupirktų; tad bent kiek leido pigiau, rūpinosi už kitskito pasiūti dailiau ir stipriau. Pirkėjas laimėjo. Bet štai atsirado turtingas kurpius, kurs per mėnesį su daugeliu darbininkų prisiuva tiek, kiek visi kiti neturtingieji, daug darbininkų laikyti neištesį kurpiai per ištisus metus. Ir „užtvino visos rinkos", visi kromai, sankrovos atsirado pilni tojo turtingojo batų. Kur beįkiš savo darbus neturtingieji amatninkai? Niekur. Jei nenori badu pasibaigti, turi eiti paprastu darbininku turtingajam ir panaikint šimtą savo dirbtuvėlių.

Kaip žuvis žuvį, taip Amerikos kapitolas kapitolą ryja. Ir šiandien Amerikoje nebėra smulkiosios pramonės, atskirų siuvėjų, — vis didelių-dideliausios fabrikos; taip didelios, kad didesnių ir būt nebegali, nes jei atsirastų dar didesnė, pirmoji turėtų žlugti. Mažoms su jomis varžytis nepareina nė į galvą.

Tokiuo būdu regime, kad Amerikos miestas, tai, nelyginant, viena pabrika. Miestas-pabrika, vos tik įsikūręs, iškarto greitai turi išaugti, jei nori neužleisti vietos galingesniam konkurentui. Toksai Grand Rapids (Grėn Repids), Mich., 150,000, gyventojų, tai gangreit rakandų meistrų miestas. Toksai Brockton, Mass., 400,000, tai kurpių miestas. Baltimore, Md., milijoninis — drapanų siuvėjų miestas. Boston kone taip-pat.

Amerika visoko suvartoja neapsakomai daug; dar daugiau išsiunčia į kitus kraštus. Rodos, kai daug išperka, tai daug ir pelno. Taip tai taip. Tik kam tas pelnas? Ar tam, kurs daiktą padirbo? Nė ištolo ne tam, bet tam, kurs ir jį ir tūkstančius jam lygių pavergė sau ir sava valia teduoda tiek, kad tik darbininko kūnas dūšią, anot to, nešiotų; riebieji nuograjai gi jam vienam, kompanijai iš vos keleto žmonių, trostui ar sindikatui palieka. Jie lobsta sparčiai, tampa di-

džiaturčiai, milionininkai, miliardininkai ir galo nėra. Ilgainiui jiems tų turtų ir nebereikia, nes jokiuo bepročiu blaškymu į visas šalis nebegali beišblaškyti — „suvartoti". Kapitolas jau savaime auga ir auga. Paprastų darbininkų padėjimas dešimtimis metų pasilieka toks-pat. Ir jei pasiseka jis per kraują, badą ir net galvą guldant, streikais-suokalbiais pagerinti, tai ne dvigubai, ne trigubai, bet skatikėliais.

Niekur pasaulyje nėra tiek milionininkų, kiek Š. Amerikoje. Tai teisybė. Jie šiandie jau sutraukė į savo bankas visą šeštąją dalį pasaulio pinigų. Bet tai toli gražu nereiškia, kad tie vos besuskaitomi turtai, gulį tūkstančių rankose, pinigingus, (mūsiškai — laimingus) padarytų — milijonus piliečių. Milijonai žmonių minta tik kapitolo trupiniais.

Mes, lietuviai, esame kreivai išauklėti, tai ir mūsų prityrimai dažnokai esti kreivi. Savo tėvynėje mes turime kuoblogiausius pavyzdžius nemokėjimo gyventi. Visupirma, pavyzdžius, kad turtingų žmonių kiauri maišai tol, kol tie žmonės vėl beturčiais lieka. Visi žinome palyginimą. Kai žydas uždirba tūkstantį, tai išlenkiško pavadina jį „tysiąc"=ty siądž=tu sėskis; suprask: jau ilsėkis, o aš, kapitolas, dabar už tave dirbsiu ir tau pelną vis didinsiu. Ir žydas darosi pusantražydis — perauga pats save; vakar driskius lakatninkas, šiandien šimtų tūkstančių vartotojas. Gi kai mūsų bajoras uždirba tūkstantį-antrą, tuoj perkasi karietą, ketvertą arklių, samdosi gaują pasekėjų (liokajų), laksto po miestus, saujomis barsto pinigėlius ir... vėl lieka, kas buvęs — nususėlis bajorėlis-šlėktelė, kitų pasekėjas (liokajus) vagonuose ar dar kur prasčiau.

Visa tai matydami, mūsiškiai ir mano sau: jei iš tokių turtininkų, kurių turtai gangreit rėskučiomis išsemiami, tiek menkesnių už jį minta, ir gerai minta kurį laiką, — tai kaip gi beturi misti minios prie tokių Amerikos turtininkų, kurių turtai nė plačiausiomis upėmis nebeišbėga, neišsenka?? Turėtų taip būti, jei Amerikos bussinesmanai — gerų interesų dary-

tojai, būtų mūsų šlėktelių rūšies, būtų kiauramaišiai. Bet jei būtų tos rūšies, tai nebūtų Amerikos milijoninkai. Abu galu drūdžgaliu. Nieko neveiksi. Amerikos milijonininkas dėl to ir milijonininkas, kad jo maišai nekiauri. Jei paskui jisai ir ima nežmoniškai pinigus drapstyti, tai tik tada, kada tai nebesivadina byrėjimu iš kiauro, tik tekėjimu per viršų, iš sklidinai pilno. Vienas milijonininkas įsitaisęs sau yacht (skaityk: jot) — laivelę... už 7 milijonus dollarų. Kitas savo vienaturčiai dukrelei padirbinęs lėlytę... už 10 milijonų. Tai tiesa. Yra daug ir kitų tam lygių. Bet kas laimėja, kas surenka tuos nebe trupinius, tik aukso uolas? Ar prasti darbininkai? Kaipgi! Visa tai kliūva vėl tokiam-pat didžturčiui pabrikantui, o tau, darbininke, iš visa to — grivina, berlinka, auksinas, na, trirublė už padirbimą kokio sraigtelio (šriubelio)...

Mes, mažaturčiai, per ištisus metus teuždirbdami iki šimto-antro, nei pradžioje metų nesumetame, kiek laukiame pelno ir kokiuos galime to dėl padaryti išlaidžius, nei pabaigoje metų nepatikriname, ar ir kame suklydome, ar daugiau buvo pelno, ar daugiau išlaidžių; to dėl kitais metais vėl nežinome ar taip pat elgtis, ar kainą mažinti ar didinti. Didžiaturčiai juoba moka laiku viską sumesti, laiku ir patikrinti, idant nei timputė, nei ortutė be žinios neišslystų. Taigi ir tau, darbininke, niekas netyčiomis neklius. Sakysi: lai tada „tyčiomis" kliūva! Jei kapitalistui per viršų byra, jei jis nebesižino, kaip čia perviršius beišaikvojus, tai tegu gi bent tą perviršių, bent tai, kas jam visai nebereikalinga, atiduoda, kaipo priedą, tiems, kurie visa tai padirba ir kuriems toli gražu per viršų neteka!... Tegu, liūdnai atsakome ir dar liūdniau priduriame: taip neesti ir būti negali, nes ir čia atsirastų du drūdžgaliu: kai taip imtų kapitalistai daryti, milijonininkų nebebūtų. Retai milijonininkas gali ir po daug išmesti; det dažnai, po nedaug — negali. Arklį gorčiais avižų aš iššersiu, bet visų miestelio pelių, nors ir po grūdelį joms duodamas, neišmaitinsiu visu aruodu (miega). Gi visos pelės,

nors mažutytės, kad norėtų ir mokėtų, supiltų man aruodą, kaip dar mažesni padarėliai skruzdės sukrauna dideliausius kupstus. Kai kapitalistas, turėdamas tūkstančius darbininkų, nutraukia nuo kiekvieno nors po berlinkėlę, — kasdieną jam įplaukia tūkstančiai. Bet kad jisai sumanytų ne karpyti savo tūkstančių darbininkų, bet kiekvienam pridėlioti nors po truputį, — kasdieną jam išplauktų tūkstančiai. Tik višta, anot to, nuo savęs kasa, visi gi kiti—po savim. Tad ir Amerikoje nėra tokių geraširdžių, kurie ne į savo maišus kastų. Ne! juo kapitalistas kirps tave, darbininke, juo jam bus stipriau. Ir kerpa, kiek tik beišmanydamas, kiek tik begalėdamas, taip tavo pelną nuskaitydamas, kad tik kūnas dūšios nepamestų, nes tada ir jam būtų nuostolio, kaip man esti nuostolio, kuinui padvėsus.

Ne, balandėli-darbininke! Teka Amerikoje turtai-pinigai per tavo ūsus ir barzdą, tik visa nelaimė, kad ne į tavo burną, tik į kapitalisto nasrus. Gali tu gražiai laižytis, vis tai matydamas, bet labai sotus nebūsi, o turtingas nė to tiek. Nepasikliauk tad Amerikos pinigingumu, jei panorėsi kuomet ir pats ūmai pinigingas tapti!

Tas daugiau uždirba, kas dirbti moka.

Į labai keistai-klaidingą nuomonę apie Amerikos uždarbius turime čia atsakyti. Tiesiog keista, kad reikia į tai atsakyti. Tiesiog neįtikėtina.

Dirba, sakysime, pas savo tėvą sūnus-bernaitis; dirba žemę. Dirba ir patsai tėvas, dirba su jais dar samdinys-bernaitis. Samdinys gauna pilnų pilniausį išlaikymą: maistą, drabužį, šviesą, kurą, paklotą lovą, pakinkytą arklį į miestelį nuvažiuoti ir gyvais pinigais 65 — 130 rub. sulig to krašto; Kurše net ir daugiau, — į 150, kuriuos kone visus, atskyręs išeiginiams drabužiams sykį per trejetą metų, gali pasidėti. Šeimininkas savo samdiniui daugiau mokėti neištesi, nes pats su sūnumi nė to tiek negauna; dažnai metų sąskaita parodo neperteklių, ir jisai ne į banką pinigus

krauna, bet iš banko ima; ne uždirbdamas su žeme, bet pradirbdamas tą savo žemę-kapitolą. Tačiau taip sūnus, taip jo draugas samdinys savo padėjimu nepatenkinti. Jiems maža. Tad susitarę spiauna ant mažų sodžiaus ūkyje uždarbių ir atsiduria Rygoje, Odesoje, Peterburge ar kame kitur prie pabrikų. Ieško darbo. Darbų užvaizda egzaminuoja kandidatus darbininkais—smarkiais pelnytojais, ką jie moka dirbti?

— Gi viską! — atsako kandidatai: Arti, dalgį sukti, lopeta kasti, kirviu į storiausį medį kirsti. Po dešimtį pūdų ant lubų užnešame...

— Tai gerai. Skaldykite man malkas. Už sieksnio supjaustymą ir suskaldymą — pustrečio rublio. Netingėdami dirbdami, per pusantros dienos padirbsite. Toliau, iškasite duobę išeinamai vietai — gausite tris rublius. Jūsų sveikata galima per dvi dieni išmesti žemė. Rasis ir daugiau panašaus darbo. Uždarbis vidutinis esti: po 80 kap. per dvylikos valandų darbo dieną per ištisus metus, taip vasarą, taip žiemą. Kitas dvyliką valandų suvartosite, kaip tinkama.

80 kap. dienai! sodžiuje, girdi, tik sunkiausiais darbymečiais tegalima po tiek gauti, o čia per visą laiką! 24 rub. mėnesiui, 290 metams... Taigi trigubai, neg sodžiuje... Tinkame.

Pradėjus dirbti, pasirodo, kad per mėnesį esama 4 — 6 švenčių, už kurias nemokama pinigų. Nebelieka per mėnesį nei dvidešimties rublių. Už kambarėlį reikia mokėti po 1½ rub., tarnaitei po ½ r., žibalui po ½, kurui po 1 rub., tabokai po 1 r., pietums bent po 6 rub., pusryčiams ir vakarienei bent po 3 r., pirtis, ploviniai ½ r.; jei kiek dar liko — išleisti viršutiniams miestiškiems drabužiams, kuriems nusipirkti reikia per ištisus metus taupyti, kas mėnuo atidedant po keletą rublių. Bet tada apie alutį ir degtinėlę nė pamislyti nebegalima. Štai mažų mažiausis sumetimas Rygos darbininko išlaidžių. Už tiek, kiek parodyta, nei tau sotu, nei šilta, nei šviesu; nei tu prirūkęs, nei prigėręs, nei pasipuošęs. Skurdas, nudriskimas, o li-

gos metui — nieko, jei neįstojai į tam tikrą draugiją; jei įstojai, dar didesni mėnesiniai išlaidžiai.

Rodos, aišku, kad sodžiaus ūkyje šiandien daugiau uždirbama, sočiau, sveikiau ir linksmiau gyvenama. Ir lengviau dirbama, nes yra darbų laikotarpiai; protarpiais ir padykiniuoti galima; tuo gi tarpu mieste vis ta pati vienoda darbymetė. Tačiau mūsų nenuoramos negrįžta. Pereina visokeriausias darbavietes, visur teiraujasi geresnių uždarbių ir visur gauna tą patį egzaminą:

— Ar mokate verpti, austi, siūti?

— Ne!

— Kalti, varį lieti, plieną piaustyti?

— Ne!

— Piešti dirbamą daiktą, pjūklelį, kaltelius vartoti?

— Ne, mes nei skaityti, nei rašyti...

— Tai ką gi mokate?

— Dideliausį medį pakirsti ir šakas nugenėti, kalnus nukasti į slėnius ar iš kasinių į kalnus žemę perpilti...

— 80 kapeikų!

— Ale mūsų raumenys... Dešimts pūdų.... — Tai eikite į uostą garlaivių krautų. Gausite po rublį. O jei nepatrūksite, tai ir po du...

Ir stebisi nabagai, ko dėl už tokiuos jų rankų raumenis, už tokiuos penkius pirštus, kaip pagaikščius, už tokias strėnas visur taip maža teduodama. Blogas ir čia kraštas! Plaukime į Ameriką, į Australiją ar dar toliau, jei dar yra kame žemės iš laivo išlipti. Ir važiuoja, pilnai įsitikinę, kad kitur jiems duos ir perduos. Toliau pamatysime, kad ir čia jie užsivilia. Bet ne tai mums rūpėjo šiuo žygiu pasakyti. Mums rūpėjo pažymėti tiesiog anegdotiškas dalykas.

— Tamstos ieškote darbo? Ką gi mokate dirbti?

— Ką mokame dirbti, mums netaip svarbu; kur kas svarbiau mums kuodaugiausia algos gauti...

Stebisi nabagai, kad tos taip „jiems“ naudingos „kankuliacijos“ nenori pripažinti darbo davėjai, ir užsivilę, nusiminę, rankas nuleidžia. O buvo lengva neužsivilti, padarius šitokią negudriausią „kankuliaciją“, bet laiku, dar namie.

Kas samdosi į darbą — nori pelnyti; bet ir kas samdo — taip pat nori pelnyti. Pabrikantas, sakysime, duoda man rublį už dienos darbą. Bet kad galėčiau dirbti, jis turi man pastatyti mašinas; kad būtų reikalas man dirbti, jis turi prisisamdyti agentų, kurie mano padirbtus daiktus išvežiotų ir pirkėjams iškaišiotų. Mašinos, sandėliai, agentai, gi ir pabrikanto pelnas, — visa tai reikalauja, kad aš uždirbčiau jam bent trigubai tiek, kiek pats imu — 3 rub. Tai galimas daiktas. Jeigu aš pats noriu laimėti 3 rub., tai turiu padaryti daiktą, kurs, parduodant, būtų vertas bent 9 rub. Ar galiu aš tai padaryti per pusdešimtos valandos? Sunku tikėti. Jei aš moku, sakysime, gražų drabužį sukirpti ir tų drabužių sukirpsiu keletą per dieną, tai mano darbas bus daug vertas. Jei aš moku batus sukalti, nusipirkęs medžiagos už 3 r. 50 kap., tai, visą pelną pasiimdamas sau, aš per dieną galiu uždirbti 3 ir 4 rublius. Taip-pat šaltkalvis, padirbdamas, sakysime, kokį keistą ratelį ar spyną. Bet jei aš nemoku jokio amato, nemoku vartoti jokios dailesnės padargos, tik vieną didelį kirvį, kuriuo tegaliu medį pakirsti ir jo šakas tenugenėti, ir lopetą, kuria tegaliu žemes iš vienos vietos į kitą pilstyti, — tai kiek aš turiu viso to prasto darbo padirbti, kad jis būtų net daugiau vertas? Tai pereina žmogaus vieką. Toks prastas mano darbas nei Rusijoje, nei Vokiečiuose, nei Anglijoje, nei pačioje Amerikoje negali būti taip brangiai kainojamas ir aš negaliu niekur laukti perdidelio uždarbio.

Net ir tada, kada nieko nemokantį darbininką pristato prie mašinos, kuri sukdamosi atlygina jo nemokėjimą, neprigudusiam Rygoje, sakysime, temoka 80 kap., gerokai jam padirbėjus, pakelia iki 90, 1 r. ir ga-

lop iki 1 r. 20 kap. Daugiau juodadarbis Rusijos pabrikose niekur neuždirba, jei neišgudrėja ir nepalieka šiokiuo-ne-tokiuo „meistru".

Kad man žemės pilstymas būtų brangiai užmokamas, turi būti tos žemės brangios. Pas mus tokių nėra. Jų yra Vokiečių Essen an der Ruhr, Anglijoje, Pennsylvanijos Lackavannoje. Jos vadinasi — akmeniniais angliais paprastaisiais ir kietaisiais, arba antracitu. Ten ir bėgame. Yra ir Rusijoje panašių darbų Done, Urale, Sibirijoje. Bet pas mus tie darbai taip sunkiais vadinasi ir yra, kad jų dirbtų tik didžiausi nusidėjėliai tesiunčiami; šiaip jau darbininkai maža jų tepasigviešia. Tos katargos tenka mums gera valia ieškoti net už jūrių-marių. Ir tai mename esant laimę!

Sumanęs tad ūmai praturtėti, *nepasikliauk vienu savo kūno vieku, bet rūpinkis kokio amato pramokti. Kitaip darydamas, užsivilsi, nes ir pramoningiausios šalys ne patį žmogų auksu užmoka, bet jo sugebėjimą.*

Amerika nebemoka darbininkams dvigubai ir trigubai.

Visųmažiausio pasaulyje mokesčio už savo darbą reikalauja chiniečiai. Ir jų tokia daugybė, kad lengvai jais patvintų visų kraštų miestai ir pabrikos, jei nuo jų nesigintų valstybės. Vakarų Jungtinės Valstybės (štatai) anais metais net išmušti chiniečius ir japoniečius ketino (ir mėgino), jei valstybė jų nesustabdytų.

Nemažiau ir kitų pasaulio kraštų darbininkų nekenčia senieji Amerikos gyventojai (yankes) — darbininkai, nes ir jų reikalavimai mokesčio kur-kas mažesni, neg seniau kad buvo reikalaujama Amerikoje. Apstabdžius chiniečius, paplūdo darbininkai iš kitų kraštų. Ir prieš juos teko pramanyti tam tikri įstatymai, kurie daug padaro nemalonumų įvažiuojantiems į Ameriką (immigrantams), bet visai nesu-

stabdo, negali. Ir pasidarė taip, kad pabrikai prireikus priimti dar 100 darbininkų, ji pamato kandidatų 500, kurie tarp savęs rungčiojas dėl darbo, už kitskito pigiau apsiimdami, kad tik badu nedvėstų. Pabrikos ir naudojosi ta daugybe darbo ieškotojų, kol darbo mokestis nesusilygino su Europos kraštų mokesčiu. Jei pátys darbininkai nebūtų galop nustatę mažų-mažiausį mokestį, nuleisti nuo kurio nieko nebegalima, tai mūsų darbininkai gal būtų pradėję dirbti už tiek pat, už kiek ir chiniečiai dirba — už skatikus.

Amerikietis chinietį ir japonietį numušė. Bet viso pasaulio darbininkų negalėjo numušti. Tai pasitraukė nuo jų šalin, palikdamas ateiviams visųmenkiausius, visųprasčiausius, visųjuodžiausius darbus už visužemiausią kainą, apimdamas geresniuosius darbus, jau reikalaujančius amatninkų sugebėjimo, teknikos mokslo, prisityrimo, ir kuogražiausiai užmokamus. Įvyko tad darbų ir pelnų rūšinis pasidalijimas: tau, ateivi, tebūnie nupjautų kviečių šaknys, o man, vietos darbininkui, viršūnėlės-varpos; tu misk šiaudais, miltais gi bemisiu aš vienas, nors kai tavęs čia nebuvo, visiems miltų užteko. Ateiviams, nemokėliams, neišmanėliams, nei svajoti nėra ko apie tas vietas ir tokius uždarbius, kokias turi apėmę amerikiečiai, tikrai „amerikietiškai" išsilavinę.

Mokslo vyras tad, atvykęs ištirti Amerikos darbininkų būklės, turėtų pakelti dvejopą darbą: ištirti ateivių darbininkų būklę ir tos vietos. Pirmųjų būklę rastų nepavydėtiną, antrųjų gerą, duodančią po dvidešimties metų darbo ganėtinai jo senatvę aprūpintą ir pusėtiną jo šeimynos gerovę. Ėmus knygas apie Amerikos darbininkus, parašytas bent prieš 30 — 40 metų, ir radus apskritą jų dienos uždarbį, siekiantį 5 dollarų, trigubai didesnį už Europos darbininkų uždarbius, stebimės ir sakome: dabar tiek nebegauna pirmosios rūšies darbininkai. Ateivių gi uždarbis, apskritai imant visas 365 metų dienas ir visus užsi-

ėmimus, no žinovų, nebeperviršijąs 1 (vieno) dollaro per dieną. Tikiu, nes tų žinių suteikė mums pats darbininkas, girdint didelei auditorijai dideliausiame mieste, ir mes patys turėjome progos tai patikrinti.

Buvo taip. Atsitiko man kalbėti apie tokį gyvenimo sutvarkymą, tokį išlaidžių nustatymą, kad kas mėnuo galima būtų kiek įdėti į banką, kiek ir viešiesiems dalykams atskirti. Kalbėjau, turėdamas prieš save gerą pluoštą man įteiktų sąskaitų, sulig kurių kas antras šeštadienis, kas paye (peiy) = priėmimas mokesčio, day (dei) = diena, iš lietuviško vadinamą — pėdę, gaunama alga už dvi savaiti. Visose sąskaitose stovėjo vidutini skaitmens, nuo 18 — 25 dollarų; išeina po 1½ — 2 dol. už darbo dieną. Tai jau nebemenkas mokestis, jei gauni mėnesiui 36—48 dollarų. Imu didžiausį uždarbį — 48 doll. ir atskaitau reikalingiausius išlaidžius: 18 dollarų (dabar be 20 doll. nebelaiko) už abodę (abod) = buveinę ir boarding (bording) = mitimą ir 12 doll. kas mėnuo drabužiams; lieka keliolika dollarų draugijoms, pasilinksminimams ir į atsargą krauti: maž-daug — 4 praleisti, 10 atidėti, idant per penkerius metus, jei laimingai sveikas visą laiką būsi, jau turėtumei apie 600 d. = apie tūkstantį rublių. Kaip gi liūdna to dėl, pabaigiau, kad mes dar nepramokome taupyti, pelnų ir išlaidžių sąmatos daryti!

Į tuos mano išvedžiojimus, kurie man rodės gerai pamatuoti dokumentais, iš pasienio atsiliepė girtas balsas:

— Ką čia mus mokysi, nieko nežinodamas: mes neturime tokių pelnų...

Pasijutau gana užgautas tuo „nežinojimu" ir bent kiek nusigandau, kad ir čia koks gatvių politikas neimtų skandalo kelti, kaip buvo mėginę kai-kurie kitur padaryti. Bet ėmiau domėtis priešingų įrodymų ir mandagiai pasikviečiau jį prie stalo to opaus klausimo gvildentų. Darbininko, pasirodė, būta nekvailo,

mokančio angliškai skaityti; gaila tik, kad buvo gerokai apygirtis.

— Taigi klausyk, Sir (sor=pone)... — pradėjo netvirtai, gana susigėdęs, kad teks viešai kalbėti. — Well (uel = gerai; amerikiečių pertarmė, kurią ateiviai dažnai visai nevietoj, nes pertankiai vartoja), jūs ne į popierėlius žiūrėkite, bet į visuotinę statistiką. Žinote, kas tai yra?

— Žinome, — atsakiau.

— Gal būt... Ale visuotinę! Tokią, kaip surašyta N N knygoje. (Čia jis paminėjo knygos vardą). Mokate angliškai?

— No, Sir! — atsakiau, prisitaikindamas prie jo žargono.

— Gaila. Ten surašyta visi Amerikos darbai, kuo kiek žmonių užsiima, kiek dienų dirba ir po kiek uždirba. Well, atrastumėte tenai, kad nevisur mokama po 1½—2 ir daugiau dollarų; bet yra, ir tai daugiausia, nes daugiausia yra iron and steel pabrikų (airon end styl=geležies ir plieno), kame temokama po dollarą su quarteriu (kuoter=ketvirtis). To dar negana. Juk negi visomis dienomis dirbama. Juk ir mes, nors nekokie krikščionys, švenčiame sunday (sondei=nedėldienius), laborer (leboror=darbininkų) day, (kuri Amerikoje esti ne 1 gegužės, bet 4 spalių), pirmą dieną Kalėdų ir Naujus Metus. Tai iš 365 atmesk 56 nedirbamas dienas — visiems. O kiek nedirbamų dienų esti kaikuriems, bet daugeliui! Visoje Amerikoje (Štatuose) kasmetai esti vidutiniškai po 490 straikų. Tamsta žinai, varžytynių dėl padidinimo darbininkų pelno ir kitų jo gyvenimo pagerinimų. Straikai tęsias po kelias savaites, kartais ir po kelius mėnesius, palikdamas šimtus tūkstančių be užsiėmimo. Kiek darbo dienų sugaišta?

— Daug atsimeta...

— Well, daug, labai daug. Dabar: vieni tik steel pabrikai teina gerai, duoda darbo per visas šešias dienas. Kitur jau taip always (aluois=visados) pri-

imta tedirbti po 5 dienas, po šeštą vazotis. Kai anglių mažiau suvartoja, tai Lackavannoje tedirba po 4 dienas, o nelaimingaisiais metais, kokių dažnokai atsitinka, tedirbama ir po 3, vien dėlto tik, kad darbininkai bent sausos duonos turėtų ir neišmirtų. Atmesk ir tas bedarbes dienas. Dabar suimk į vieną visas darbo dienas, paskaityk jas kad ir po 2—2½ dollaro, tai padalijęs per 365 metų dienas, kuriomis dirbęs ar nedirbęs pavalgyti, na... ir išgerti turėjai, gausi tol mažiau dienai, neg du dollaru, o sumušk didesnius ir mažesnius uždarbius ir išlyginsi juos taip, kad: apskritai imant visus užsiėmimus Statuose ir visas dienas, mes, čionykščiai darbininkai, teturime dienai po *vieną* dollarą! Taigi Tamsta mums nė nekaišiok kokių ten sąmatų: ką čia sumesi iš vieno dollaro!..

Ir piktai nusisukęs, išėjo iš salės.

Paties drabininko aritmetika padarė kur-kas didesnį įspūdį, neg mano prokalba. Ir aš tikrai gailėjaus, kad nesuskubau padėkoti jam už tas žinias. Mes ir patys buvome patyrę, jog pirmutinis paprasto, „juodojo" darbininko uždarbis Amerikos Jungtinėse Valstybėse nėra didesnis už tokį pat užmokestį visoje Europoje ir net Rusijoje: 1¼ dollaro=1¼ rublio. (Tuoj pamatysime, kad doll.=rub.). Kai-kur tik jis pašokėja iki 1½, 2 ir 2½ dol., kaip mine (main) — kasykloje ir stackyarduose — pjovyklose. Na, pašoka retkarčiais ir iki 5 dol., bet už kokiuos nepaprastai milžiniškus ar karžygiškus darbus, kuriuos taip pat paminėsime.

Taigi nepasikliauk, darbininke, paskalomis apie nepaprastą brangumą darbo Amerikoje: šiandieną reikia jau tai pasakomis laikyti, ne tikrybe. Jei taip būtų, argi Amerikos išdirbiniai galėtų rankčiotis su vokiečių ir anglų išdirbiniais, būti už juos netik geresni, bet ir pigesni? Aišku, kad jų padirbimas negali būti perbrangus.

Netiesa, kad dollaras = dviem rubliam.

Du dalyku iš Amerikos ypačiai nustebina Lietuvos sodiečius: fotografijos ir dollarai; fotografijos — neregėtai išsipuošusiomis moterimis, dollaras savo — brangumu.

— Ką gi rašo Barbė iš Amerikos? — klausia senutės tyčia užsukusį į jos kiemą išėjusios dukters draugė. — Ar sveika, kaip jai sekasi?

— Ką gi rašys daugiau: tebesako „Tegu bus pagarbintas", tebeprašo „Ant amžių amžinųjų" atsakyti. Kloniojasi visiems dėdėms ir tetutėms, draugams ir draugėms; taigi turbūt ir tau, Onele. O sekas, matyt, gerai, nes jau ir ištekėta. Žiūrėk, kokį „poltretą-portografiją" atsiuntė...

Ir rodo didelį kartoną — išsikėtusį, didelėm kojom ir rankom, beūsį, doro veido, nekaip, anot to, sukirptą, užtat tvirtai susiūtą vyriškį ir šalip jo baltais ilgais rūbais moterišką. Onelė godžiai stveriasi už kartono, smailiai, net akelės blizga, stebisi paveikslu ir nepažįsta.

— Pon Die mieliausis... O kas gi čia? Ką tai reiškia? — Spėja Onelė, niekuomet neregėjusi išnašių jungtuvių parėdų. — Jupelė graži... — Skaito. — Ant galvos vainikėlis... nuo vainiko čydas uodega — kaip baltojoje procesijoje... kaspynėliu susijuosusi... Ale gi tos Barb... — Norėjo senoviškai draugiškai ištarti: Barbė-Barbutė, bet paspringo, žvilgterėjusi į baltą šilkinę jupą. — Tos ponios Barboros tebesama storos, kaip ir pirma. Žiūrėk, dėdiene: juosmuo storesnis už vyro. O koks gi čia ratas ant pilvo?... Niekaip neatrokuoju...

— Tai sako esąs gyvų rožių glėbys. Esąs labai brangus. Ir ši fotografija esanti labai brangi, ir visos veselijos atsieiną nesvietiškai brangiai, bent keli šimtai. Taip rašo.

— Ne, ne! — temoka ištarti naiva Onelė ir nei įsivaizdinti negali, jog ir ji, reikia tik iš namų iš-

bėgti, tuoj tokia pat „ponia“ gali pasidaryti. Bet jau nerimas pradeda ją imti.

— O štai ir jos draugė, su kuria kartu išėjo. Ji tebemergaujanti. — Rodo antrą fotografiją.

— Gi tai Uršė!... O skrybėlė... it mūsų doklė pelams nešti... O kad tu padvėstumei... — Jau nieko nebesakydama, bėga namo, dar didesniu nerimu širdelėje nešina. Žodžiais papeikė ir tą „ratą ant pilvo“, ir tą „pelų doklę“, bet užgaidai jau ėdė širdį, ir pavydas kraipė veidelį. — Nu jau, — pašnibždėjo pati sau: — ar tik doruoju visa tai pelnyta... — Bet tuojau pati sau atsakė, pateisindama: doruoju ar nedoruoju, vis dėlto — pelnyta...

Kaimynas, užėjęs pas senutę ir pypkę pakrapštęs, kitaip senutę tardo. Jam rūpi žinoti uždarbiai, nes ir jo duktė seniai jau veržiasi. Ką gi, reiktų leisti. Kraičio namie nėra; o kad ir sudarytumei, jaunikių nebėra. O čia mergai jau 26-ti meteliai, neberimsta, dairinėjasi...

— Tai kiek gi Barbė ima... — klausia per dantis.

— Išpradžių ilgai nežinojusi, kas pradėti be kalbos, be mokėjimo miestiškai apsisukti. Paskui gavusi drabo už 6 doll. per nedėlią, paskui už 7, o dabar uždirbanti jau net 8. Ką ji ten dirba, neišmanau.

Kaimynui net akys iš kaktos, it du cibuliu, išlindo, atminus, kad jis tik savo artojui tiek temoka ir tai mėnesiui; o čia, žiūrėk, mergiška... tik per vieną savaitę — 8 dollarus; per mėnesį tad, skaito, plačiai pirštus iškėsdamas, 32 doll.; dollaras mūsiškai — du rubliu, — tad jūsų Barbė uždirba per mėnesį 64 rublius, o per metus... — Čia jau pirštų nebeužteko. Taip ir nebesunešė greituoju tos milžiniškos sumos, kurią Barbė per metus užpelno (daugiau septynių šimtų rublių). Ir nebereikėjo jam sunešti; ir be to buvo jau aišku, kad dukteriai nebeverta priešintis: juk į Ameriką išėjusi, mums, anot to, visus patvorius išauksins.

— Vienas Pondzeis bežino, kaip svetimuose kraštuose žmonėms gera gyventi! Ko dėlgi pas mus netaip?..

Vargšai-nabagai, kad jie žinotų, kaip jų „kankuliacijos" šlubuoja, tai pasigailėtų savo išleistų mergelių, jei jos dar nerado sau draugo — gyventi padėjėjo.

Kaipo sodietis, žemės turtais gyvenąs, jis nesupranta gyvenimo gyvais pinigais; tad ir tie 30 dollarų, per mėnesį uždirbamų, rodos jam dideliausiu turtu. Ag jisai „gyvuosius" dešimtimis tik pabaigoje metų skaito, ir tų tuojau nebelieka, o čia — kas mėnuo! Jo suvartojamą duoną, mėsą, vilną, kailius, kurą, butą kas gi pas mus pinigais vertina?

Kaipo Rusijos gyventojas, nenujėgia jisai ir Amerikos pinigo vertybės. Jei kas iš ten išsiunčia 5 doll., čia atsiimi apie pusdešimto; vadinasi, kone dvigubai. Taip jis ir vertina dollarą — vis dvigubai padidindamas išgirstąją sumą, ar ji būtų jau atplaukusi pas mus, ar tebebūtų tenai-pat Amerikoje. O skirtumas didelis — čia ir ten. Gerai būtų, kad koks finansistas išaiškintų mums skirtumą tarp vadinamosios nominalinės pinigo valiūtos ir jo kurso, tarp tikrosios vertybės namie, kaip jisai yra išleidžiamas, ir svetur, kaip jisai yra vartojamas.

Bent kiek tas dalykas paaiškės iš šių palyginimų.

Pinigas tai valstybės vekselis. Jai valstybė turtinga, tai už jos vekselius moka tiek, kiek parašyta, nes žino, kad tai vistiek, kaip ir gyvas jos pinigas; sako tada, kursas stovi alpari — lygiai. Kartais už tuos pinigus tyčia duodama net daugiau, kad jie suplauktų į tą kraštą, kur gyvų pinigų trūktinai. Taip ir mes: Amerika parašo ant savo pinigo 1, o mes duodame 2, bet tik atbėgtų. Jeigu valstybė neturtė, aukso ir sidabro turi nekiek, bent ne tiek, kiek paleista vekselių — pinigų-popierėlių, tai už šituos pinigus svetimi neduoda tiek, kiek parašyta; jų kursas, sakoma, žemas. Jei ta valstybė netikėtai pradeda

aikvoti savo pinigus į šalį, karui, sakysime, kilus, tai jos pinigų kursas vis žemiau krinta; kartais už 1 beduoda ¾ arbo net ½, kaip tai buvo su mūsų pinigais per karą su Turkais 1878 m. Ir dabar vokietis nuo mūsų rublio nori nusukti kokią griviną.

Antras palyginimas. Aš, sakysime, vienam įduodu šimtą; tasai jį praleidžia nieko neuždirbęs. Kitam įdaviau, jis sykį per metus pirklyboje apvertė, pelnydamas 10; 5 pasiliko sau, o man sugrąžino 105. Įdaviau 100 gyvulių pjovikui. Jis kas mėnuo pirko už 100 gyvulių ir visados pelnė ant jų po 10. Tą sumą apvertė 12 kartų ir uždirbo 120. Dabar 70 pasilieka sau, o man grąžina 150 = pusantro karto tiek, kiek paėmė. Ir jam gerai, ir man gerai.

Taip tatai darosi su visais pinigais: namie turi jie vieną vertybę; svetur gi jam visaip klojasi: kitur yra jie mažesnės, kitur didesnės vertės.

Nepasakomai pinigingos Amerikos dollarai Vokiečiuose, Rusijoje ir kai-kur kitur labai brangūs: jo kursas čia, Vokiečiuose, Rusijoje ir k. p a k y l a kone dvigubai. Bet namie jam nėra ko kilti, tad yra toks, koks tikrai yra. Amerikoje dollaras turi 100 centų, Rusijoje rublis turi 100 kapeikų. Tais centais Amerikoje nieko daugiau negali padaryti, kaip Rusijoje tomis kapeikomis; dar mažiau. Mes mokame, sakysime, duonos svarui 4 kapeikas, tenai 5 centus; mes mokame mėsos svarui 15 — 17 kapeikų, tenai 19 centų.

Kartais net dyvai ima; tam pačiam Amerikos daiktui Rusijoje moki tiek rubliais, kiek Amerikoje buvai mokėjęs dollarais. Už laikrodėlį Amerikoje mokėta 45 doll., Rusijoje už jį imama 45 rubliai. Taip pat siuvamosioms Singerio mašinoms.

Gyvenimas Amerikoje brangus, vylių taip-pat daug. Butas švarus, nori ar nenori, namie yra vanduo, šviesa ir šilima. Bet už tai reikia gerai užmokėti. Visur miestiška mada; nori ar nenori, turi vilkėti, dėvėti ir avėti taip, kaip ir kiti. Mada turtų

skirtumo nežiūri. Ji net baisi. Berlyne, sakysime, skrybėlę-cilinderį gali kuomet nori dėvėti, tik ne Naujų Metų dieną. Išeisi — tau numuš nuo galvos ir sumindžios, nors būtų jam 50 markių mokėta. Taip-pat ir Amerikoje. Iki spalių 15 visi turi dėvėti šiaudines skrybėles; bet tą pačią dieną jau nebepamatysi nė vienos baltos — visi juodomis. Jei kas pasirodytų su balta, gatvės žmonės sektų, šaukdami: karvė suės, karvė suės! Ir niekas nebedrįsta išeiti su balta — perkas juodą. Mergiškos per visą vasarą vilki baltomis jupelėmis. Suprask, koks vargas ir kaip brangu jas švarias palaikyti. Bet nieko neveiksi — tokia mada.

Ar didelis tad ponas, ar ponia, kurs Amerikos J. Valstybėse gauna per savaitę 8 dollarus? Skaitykime. Dienai pragyventi jis turi 1 dol. 14 centų=1 rublį su auksinėliu. Bepigu jums, sodžiuj gyvenant, būtų, kad kasdieną jums įkristų į kišenę gyvas rublis. Jūs jį tuoj į žekę (kojinę) ir į skrynios dugną, arba į puodą ir po pamatu. Gulėk, kipše, man tavęs nereikia: aš pavalgyti ir apsivilkti turiu iš žemės malonės! Netaip yra jūsų dukrelėms ir sūneliams. Gavo jis dollarą = rublį ir turi jį į daugybę dalių-dalelių suskaldyti, ir butą pasisamdyti, ir pavalgyti nusipirkti, ir coat — overcoat (kot — overkot) = žiponus (paltotus) nusigriauti, ir skrybėlaitę, ir apsiskalbti, ir savo gyvybę apsidrausti, ir į draugijas įsirašyti, ir dideliuose miestuose po desėtką varstų pavažiuoti — pėsčias nesuvaikščiosi, ir pasilinksminti, ir ligai ištikus, pasigydyti, ir laikraštį užsisakyti... Ką ir besakyti, kiek yra skylių, kurias visas reikia užlopyti vis iš to paties dollaro-rublio, vis iš to paties.

Miela, kad kas Amerikoje begyvendamas ir brangiai visam kam mokėdamas, dar ištesi bent kiek dollarų sutaupyti ir į mūsų kraštą atsiųsti: čia jiems dvigubai mokama. Bet nepavydėkime, jei ir nesiunčia,

atminę, kaip reikia skundėti, šykščiam būti, kad galėtumei bent ką namo parsiųsti.

Nepavydėkite, nelaukite, nekreitėkite, nesulaukdami, — taip turi būti. O kad lengviau jums būtų perkęsti tariamasis jūsiškių „užvylimas" — užmiršimas, tai laiku žinokite, jog *ir Amerikoje ne pienu upės plaukia, ne medaus krantai, ne dešrų tvoros ir ne sūriais stogai nukloti. Ypač gi nedubeltuokite jūsų vaikų uždarbio, kol tie uždarbiai tebėra tenai, už jūrių-marių, nes jie susidubeltuoja tik čia pas mus.*

Dollarinė laimė Amerikoje.

1908 m. Šiaulių inžinierius V. Belskis savo pinigais išleido K. Puidos iš anglų kalbos išverstą storą 468 pusių knygą, vardu: „Pelkės", angliškai: „The Jungle"[1]). Ją parašė amerikietis Upton Sinclair'is, prastu darbininku dirbęs visame pasaulyje garsiose Chicagos gyvulių pjovyklose, angliškai vadinamose — „stock-yards". Doras amerikietis U. Sinclair'is ten, anot įžangos žodžių, „kruvinomis raidėmis surinko visą lietuvių-išeivių vargą ir skurdą, visas kančias, ašaras ir nelaimes, kuriomis reikia mokėti už tą keletą pelnytų skatikų". Garsus vokiečių laikraštininkas E. E. Ritter'is šitą knygą pavadinęs „Amerikos darbininko skurdo giesme; giesme neaprašomo ir neapsakomo skausmo kovotojų už gyvybę dienos uždarbio verpetuose; giesme purvų, kuriuose skęsta Amerikos darbininkas; giesme nuovargio, ištysusių kaulų ir beviltės.

„Nelaimingi darbininkai tamsybėje praleidžia visą savo gyvenimą; jie valgo, kad galėtų dirbti, ir dirba, kad galėtų valgyti ir miegoti; geria gi, kad galėtų už-

---

[1]) Džiongl = griežtai atitinka mūsų — „Džiūgui" = neišeinamam, užverstam tankynui girioje. Pasisklydo, kaip girioje, sakoma. Tai ir norėjo Sinclair'is išreikšti.

simiršti... Skaisčios ateities vedami atėjo žmonės į didžių žadinių šalį ir apsivylė"....

Talentingo rašytojo knyga ūmu laiku buvo išversta po kelissyk į visas literatūriškas pasaulio kalbas. Visus šiurpas nukratė, ją beskaitant. Ir lietuviai turi net du vertimu; anąjį paminėtąjį ir antrą anksčiau Amerikoje išleistą, vardu: „Raistas". Bet lietuvių „šiurpas nenukratė", nors ten aprašyta jų brolių būklė, nenukratė, nes... maža kas tėra skaitęs tą brangią savo turiniu ir inž. Belskio padėtais pinigais knygą. Ji nepadarė to įspūdžio, kokio buvo iš jos laukiama. Tačiau ta knyga tebėra gyva, ne anų tik metų reiškėja. Skaitykite ją moką skaityti ir duokite kitiems. (Gaila tik, kad už ją imama net 1½ rublio). Amerikiečių vertimas perpus pigesnis. Neveikiai rasis kitas kas, kurs nepavydėtiną Amerikos darbininko būklę taip talentingai aprašytų, kaip tai yra padaręs U. Sinclair'is.

Perskaičiau ją du kartu. Atsitiko proga ir patikrinti jo paduotąsias žinias. Dabar tekus pasidalyti su skaitytojais tarpe Amerikos darbininkų gautais įspūdžiais, lėpsta ranka, krinta iš jos plunksna; norėtųsi į vietą viso savo rašymo padėti riebiomis raidėmis: *norite žinoti, ar Amerikoje darbininkų rojus, pasiskaitykite U. Sinclair'io!* Jeigu tačiau drįstu kitką rašyti, tai tik atmindamas lotynų priežodį: lašas— negalingas; bet kai tankiai laša, akmenyje skylę iškala.

Nė po dollarą neatidedam...

Dar „prieš Ameriką" pažinau vieną labai dorą ir meilią senutę. Ji buvo labai neturtinga. Gyveno pas svetimus žmones, vieno dvaro kumečius, taip-pat nepertekusius turtais. Nekilnojamojo turto: nei žemės, nei triobos, ji niekuomet neturėjo. Ištekėjus buvo už kumečio, tad ir amžių pragyveno, ir vyrą palaidojo bekumečiaudama. Užtat kilnojamojo turto jai buvo la-

bai daug: sveikų žaliūkų vaikų aštuonetas, neskaitant kone antra tiek išmirusių. Užkliudžius aštuntą dešimtį metų, ji pasijuto ir šio „kilnojamojo turto" nebetekusi. Viena duktė buvo ištekėjusi ir pati vaikais apsikrovusi, o antroji duktė neseniai išbirbė paskui visus šešius brolius, visokiais laikais atsidūrusius Amerikoje.

Viena pati pasilikusi (pas ištekėjusią dukterį vietos nebuvo), prisiglaudė prie jaunų savo kaimynų, taip pat kumečių, „su savo duona", bet pasupdama jų kūdikius už vietą prie šilto pečiaus, kurį jau labai nebenoromis apleisdavo.

Be supimo svetimų vaikų ir kepimo savo nugaros prie svetimo pečiaus ji turėjo dar du užsiėmimu, nes nuo pat mažens buvo labai darbšti. 1. Kiauromis dienomis suko rožančių: vieną kartą už dūšeles mirusiųjų vyro nabaštiko ir vaikučių, antrą kartą, dėkavodama Dievui, kad jai taip gražiai pavyko tokį būrį vaikelių išauginti, tretį kartą, kad Dievas tiems vaikeliams neatimtų tos geros sveikatos, kurią juos buvo aprūpinęs, ir duotų jiems daug-daug turtų, net po keletą šimtų rublių, idant jiems ten Amerikoje nereiktų eiti kumečiais, kaip čia ji su tėvu vyru kad ėjo. 2. Krimto „savo duoną", duoną—tikrai tą žodį suprantant, nes nieko daugiau neturėjo; o ir tos „duonos", dievai ją žino, kur, nekalėdodama, gaudavo. Apie šį dalyką man nupasakojo jos šeimininkai.

Apie pirmąjį gi savo „amatą" ji pati man, paklausus, ką beveikia, tokiuo šviesiu ir ramiu veidu nusipasakojo, kad net šiurpas mane nukratė.

— Praverstų, senut, ketvirtąjį rožančių pridėjus: kad bent vienam iš šešių tavo cimbalų Dievas duotų šv. Dvasios, ir jisai, atsiminęs tavo aštuntą dešimtį, nors retkarčiais atsiųstų bent svarui cukraus nusipirkti...—Tariau labai paerzintas: tuo laiku dar nebuvau girdėjęs tokio didelio būrio vaikų apsileidimo.

— Ag praverstų ir cukraus kruopelė: geriau būtų duonelė pasimirkyti. Ale ką pridės? Nesiunčia, tai

gal ir jie tokie vargšai. Geri jie, ačiū Ponui Dievui, sūneliai, geri...

Lyg atsakydama į mano „cimbalus", baigė senutė. Tačiau susizgribus pridėjo:

— Dievai žino tik, kodėl nėvienas nėvieno žodelio nerašo... Taip norėtųsi ką nors žinoti... Mislysiu-mislysiu dieną-naktelę, kame jie, ką dirba, ar bėra gyvi... Nors ištolo padėčiau jiems sielotis, nors žinočiau, ko iš Dievulio jiems prašyti. O juk bent tris leidžiau į pono mokyklą. Pramoko dailiai parašyti...

Ir nė vieno žodelio apie savo skurdą, nė vieno pasiskundimo, kad ją apleido. Amžinai tas-pats motinų atsidėjimas savo vaikams; ji bus pasiruošusi paskutinį kraujo lašelį dėl kūdikio išlašinti; ir padarys tai, nemislydama apie atlyginimą jai. Nepasakomai puikus tipas, kokį tik vieną sykį tokį gryną teturėjau laimės matyti. Jo neužmiršiu. Grįždamas namo, buvau visas neramus; vis kažin-kas krutėjo kairėje pusėje kaklo ir aplink akį...

Ilgainiui, padariau jai mažą gerumėlį, senutė pasidarė man labai prietelinga. Visai nedėkodama už tai, linkte betgi linko manimp, sukės, it augmens lapelis prie jaučiamos šilimėlės, vis ką nors turėdama man pasakyti, kiek tik kartų susitikova.

Vieną šventadienį išeidamas iš bažnyčios po pamaldų, regiu, paknopstomis atsiskubina senutė. Palaukiau, jausdamas, kad kas norint nepaprasta nutiko. Parausti veidui nebebuvo iš ko; tačiau matės, kad tai norėta padaryti. Netiek buvo linksma, kiek iškilminga, šišo pagauta.

— Skaityk, ką Petrelis rašo... — Tarė, atkišdama į triūbelę susuktą laiškelį. Petrelis — tai vienas jos sūnų. Jis rašė:

— Mamaite! Agotė užsiminė, kad aš Tamstai tuoj duočiau žinutę, jog ji laimingai perplaukė didžiąsias marias ir, turėdama mano užmokėtą visą kelionę, vargiai, bet be priepuolių atvažiavo į Pennsylvaniją. Darbo ji dar neturi; taigi nuobodžiuoja ir vis sakosi

— namie buvę geriau; bent buvę su kuo pasikalbėti. Ir Tamstą, Mamuk, vis mini. Sako, kad nebūtumei tokia sena, gerai būtų ir Tamstą į save pasiėmus. Ag gerai būtų. Privargai, kol mus užauginai. Aš vis norėjau Tamstai bent kiek nusiųsti. Ale nupirkęs laivakortę Agotei, pristigau. Maza siųsti — gėda: kaimynai tyčiosis, o daug nėra. Bet Agotė kaip ėmė kaulyti: siųsk, siųsk nors dollarą, tai ėmiau dėl juokų ir įdėjau vieną dollarą. Labai atsiprašau. Broliai visi turi darbo. Esame sotūs, gražiai dėvime, blizgančiais avime, tik pinigų tai tik vienas Jonas šykštaudamas bent kiek susidėjo. Mamuk, mudu su Agote Tamstai ką nors sudėsime, tik nemirk, susimildama. O pasimatyt gal nebepasimatysime, nes kelionė tolima, brangi — neištesėčiau... Ir t. t.

— Mano jaunelis-Petrelis. Tik dvejais meteliais tevyresnis už Agotytę. Juodu ypatingai sutaria — abudu sykiu augo. Žiūrėk, štai iš pašto šįryt atsiėmiau... — Tarė, atgniaužda ma kumštį, kur laikė mažą saujelę sidabrinių pinigėlių ir vieną varinę kapeiką.

— Ar taip per visas pamaldas ir laikei saujoje? — Šyptelėjau, matydamas visas prakaituotas monetas.

— Kaipgis? Nė poterių nebegalėjau bekalbėti — vis jaučiau rankoje, it Petrelio mažą rankutę, kada jį dar tebesivedžiojau. Ir taip man buvo gera — aš su juo pasikalbėjau per visas didžiąsias marias. Širdis taip ir vaikščiojo: tai į Petrelį su Agotuku, tai į Dievulį, kad davė man tokių gerų kūdikėlių... Užmokėk, Viešpatie, anuodum ir kitiems! — Iškėlė aukštyn sudėtus kumsčius. — Petrelio, žiūrėk, įdėta vienas rublis... šeši auksinai... ir viena kapeikėlė... Kaip jis ir pririnko tokių gražių, nesučiurusių... Negėda nė Dievui ant garbės duoti... Štai šitą rublinėlę imkis, kunigėli, ir tuojau atlaikyk pačią drūktąją Mišią už Petrelio sveikatą... už dvi grivini pamaldinsiu ubagėlius ant tos pat intencijos, kapeiką atiduosiu antai šlubei Uršei... pirksiu naujus škaplierius: senieji nuo pra-

kaito visai supuvo... už likusius nusipirksiu sau pyrago, du svaru cukraus ir vaikams riestainiu du... dirbsime balių... Petrelis atsiuntė: vieną rublį... šešius auksinus... ir vieną kapeikėlę... — Kaip pablūdusi kalbėjo senutė, žiūrėdama man stačiai į akis ir vis nepataikydama įsprausti man rublinę, nes aš, sumišęs, vis gyniaus. Galop tai pasergėjo. — Tai kogi neimi?... — paklausė. O man vėl ėmė virpėti kairėje pusėje kaklo.

— Petrelis tavo geras; padarė gražiai, Dievulis tai pamatys ir be manęs. Pasidėk tą rublinėlę kitam sykiui; kada sumanysi puotą pasikelti, vėl nusipirksi pyrago ir cukraus.... — Patariau, sugniaužd̃amas jos saują su pinigais.

Neprieštaravo. Matėsi, kad ji, atidavusi savo Petreliui širdį, Mišių intencijos pavidale, jautėsi nurimusi ir jau labai tai jai buvo, kur bus regimas jos susijungimo su Petreliu ženklas-pinigas, šiandieną jai — visai antrinis dalykas.

— Girdi, kūmai Baltrau, naujieną? Petrelis rašė... Atsiuntė vieną rublinėlę štai... šešis auksinus ir vieną kapeikėlę... — Užmiršusi mane, rodės sustojusiam savo pažįstamui.

Ir ilgai dar, girdėjau, senutė rodydavus ir verstinai versdavusi kiekvieną paskaityti, ką Petrelis rašo, ir perpasakodavus, jogiai prie rašto buvę: viena rublinėlė, šeši auksinai ir viena kapeikėlė. Jei kas, jai girdint, dar kitiems pasakydavęs: girdi, Petrelis rašęs ir rublį su šešiais auksinais močiai atsiuntęs, senutė kietai pataisydavusi: — Ne, neteisybė: rublinėlę, šešis auksinus ir vieną kapeikėlę!...

Vieną savo prakalbą, bent kiek prašomas klausytojų, buvau paskyręs tėmai: „ Kas girdėti mūsų šone", senajame Krajuje, kaip mūsų išeiviai prigunda sakyti. Ir ėmiau piešti apverktiną padėjimą senų tėvelių ir jaunų žmonų. Tėvai kaip tėvai. Ne iš vaikų malonės pirma gyveno, be jų malonės ir toliau, nors viena juoda pluta pragyvens. Bet jaunoms išeivių pa-

čioms negerai klojasi. „Amerikontė" = išeivio į Ameriką pati, darosi vis aiškesnė Lietuvos nešlovė, kaip Rusijai — „soldatka" — žmona į kareivius išėjusio jauno žmogaus. Ko sodžių klebonams netenka pamatyti ir prisiklausyti! Jei atsirastų antras Dantė, sumanęs nupiešti lietuvių pragarą, tai gana būtų jam metai pagyventi klebonijoje ir surinkti visas skundas ir aimanas, kurios ten suplaukia. Patsai apatinis to pragaro „ratas" būtų prikimštas išeivių vyrų, palikusių savo ūkius ir pačias su vaikais, arba pačias su vaikais be jokių ūkių.

Paprasčiausis dabar dalykas, tai išeiti ir prapulti. Kieno šita puiki, kaip Dievo daržas, kolonija? Amerikonto. Tėvas, regi, kaip gyveno! Sūnus šimtus pragėrė, koloniją praskolino, lopinio ieškotų į Ameriką išdūmė ir sveikas dingęs: nei laiškų, nei pinigų bent palūkanoms užmokėti. Pati su vaikučiais susitraukę pusbadžiu gyvena, o iš nuomos, kurią latvis moka, palūkanas ir skolas teisia. Kad bent žinutę... pati nerimsta...

Kieno šita kolonija, kurios visi trobesiai arba kiaurais stogais, arba jau visai nuvirtę į šoną? Amerikonto. Prasigėręs, išbėgo. Pati su vaikučiais iš nuomos vos praminta; apie triobesių taisymą nėr ko nė kalbėti. Kad bent žinutę...

Kas toje bakūžėje - ląstoje gyvena? Nejaugi žmonės? Kas duos — žmonės: tai amerikontė su trejetu vaikų. Eitų uždirbti vaikams duonos, bet nėr jų prie ko palieka. Kuo jie minta, nežinia. O vyras, kaip išėjo, tai ir sveikas dingęs. Nei laiškų, nei pinigų. Kad bent žinutę...

Aš likau viena ant 15 dešimtinių. Užsiėmiau Pranį užkuriomis. Pasistatėva štai gyvenamąją triobą. Prisireikė ir daugiau pinigų. Pranys ir sako: eisiu uždirbsiu Amerikoje. Ir išėjo, nesulaukęs nei štai šitojo pirmojo sūnaus. Likau viena. Gimdžiau, sirgau — viena. Bet žemę dirbti negaliu viena. Samdaus vaikį. Vykęs jis pasitaikė... Dirbo ištikimai metus

ir antrus. Aš vis verkiau vyro, bėgiojau į paštą. Nėr ir nėr nieko — nei pinigų, nei laiško! Kad bent žinutę... ką veikia, ar tebemyli mane, ar nesusidėjo su kitomis, kada grįš... Lai grįžta ir be pinigų. Ag iš triobos niekas nevaro — žemė nepraskolinta. Ale kaip išbėgo, taip ir sveikas dingęs. Ilgėjaus, verkiau, pykau, laukiau ir pykau, net keikiau. Jokio nusiraminimo, jokios paguodos. Kad ne samdinys-vaikis, gal būčiau ir galą gavusi. Tik jis mokėjo gerą žodį pasakyti. Ir... aš jį pamylėjau. Dieve mano, kas man dabar daryti? Bet kaip gyventi aš nenoriu: aš turiu už jo ištekėti...

Moteriškė kuo galva į sieną nemuša, o su ja drauge ir klebonas. Ką jis sakys? Kaip pagelbės? Ištekėti negali — nes gal tebėra gyvas vyras. Ieškokime jo, paskelbkime oficialį paieškojimą. Bet kol tai išeis per visas konsistorijas, išeis penketas metų, per kuriuos 20 metų našlė su geruoju samdiniu... Barti ją, liepti tą samdinį atstatyti ir pasilikti vienai — nedrąsu ir tuščias patarimas.

O visos tos likusios moterys doros, kantrios, pamaldžios; tikrai vertos kurkas geresnės laimės. Iš šalies žiūrint, perkepa širdis pykčiu. Tad ir šitą savo prakalbą jausmingiau sakiau, neg kitas.

— Vyrai! sakau. Jei tokių yra šioje didelėje minioje, tai supraskite - gi taip lengvai suprantamus dalykus. Jei palikote jaunas pačias namie, užsivylėte, pasitikėdami paskalomis apie pasakos „turtų šalį" Ameriką, negalite nė vienu dollaru jų suglobti, nors aš tuo netikiu, — tai nors laiškais globkite! Nors kas pusmetis prisiruoškite pasiskirti savo namams atminti po pusvalandėlę! Parašykite nors po porą meilių žodelių. Visą pusmetį skaitys tavo moterėlė tuos brangius žodžius, raminsis viltimi, kad sugrįši, stiprės valia, atmindama prietelingą su tavimi sugyvenimą per tiek ir tiek metų. Jums tai nieko nekaštuos, o veizdėk, kokį užsidengimo skydą įduosite išsiilgusiai žmonai. Na, o jau mažiukų niekas iš jūsų nebepasiilgsta?

Niekas nebeatmena, kad tenai „krajuje“ bakūžėje, maža ką tedidesnėje už šuns būdą, tavo Kaziukai ir Mariutės alkani ir purvini, kai tu čia žiponuotas ir saliūne girtas... Jei taip, tai ko bėra vertas lietuvis? Bene tiek, kiek anasai gilios senovės tėvas, kurs jei tikėsime lenkais, nusibodęs vaikais ar paliegusiais tėvais, išveždavęs juos į girią, ir atliktas kriukis.

Mes, senojo krašto gyventojai, visai kitaip kainojame žmones, neg jūs. Pas jus, Amerikoje, tai gale žodžio: tas vertas dviejų tūkstančių, tasai trijų. Pas mus gi apie arklius taip tekalbama: sartasai vertas šimto, o bėriukas trijų. Žmonės gi pas mus tiek verti, kiek turi žmoniškos širdies. Žiūrėk, anoji senutė, gavusi nepilnus du rublius, nesako, kad jos Petrelis vertas dviejų rublių. Bet sako, kad jisai vertesnis už patį pinigą, nes ir savo seselę atsiminė — jai kelionę užmokėjo, jos įkalbamas pasidavė — matušei laišką parašė ir pinigą įdėjo. Matušė ir džiaugiasi ne pinigų daugybe, bet kiekvienu mažmožiu, kurs eina iš Petrelio; jai taip-pat brangi sidabrinė „rublinėlė“, kaip ir graži varinė „kapeikėlė“. Tai nejaugi jums nė tiek širdies nėra, kad nenorėtumėte tokia pigia kaina tokį didelį džiaugsmą padaryti? Bent po dollarėlį senučiams atsiųsti, bent po trumputį laiškelį pačiutėms parašyti??

Vadinasi, pabariau. Tačiau niekas nesupyko už aštrius žodžius, visi pripažino nupieštus paveikslus teisingus esant. Tik...

— Išklausyk, sako vienas, ir antrosios pusės. Teisybė, mes, išėję, dažniausiai nė maž nesušelpiame likusiųjų; teisybė, kad ir mažomis pašalpomis mes galime didelį džiaugsmą padaryti; bet neteisybė, kad mes savuosius užmirštame, neteisybė, kad ir iš savo širdies paskubėtume juos išmesti. Ne salonų (karčiamų) garai uždengė nuo mūsų akių gimines, bet... neturtas. Netikėsite, kaip tai „Amerikoje“, toje pagarsėjusioje „turtų šalyje“, gali sveikas, jaunas darbininkas kalbėti apie neturtą? Taigi, meldžiamieji, paklau-

sykite mano istorijos: ji bus panaši į istoriją tūkstančių kitų išeivių.

Išvažiuodamas iš namų, aš vos-vos sugraibiau tiek, kiek tik aplaižytinai reikia kelionei. Išlipdamas iš garlaivio, aš beturėjau tiek, kiek reikia parodyti valdininkui — 26 doll. Pasistumdžiau po New Yorką ir, čia vietos negavęs, išdūmiau į Chicago. Tai gana tol. Nuvažiavęs, jau nebeturėjau nei cento. Tris mėnesius neturėjau ir čia darbo. Gyvenau iš kitų. Pusalkis būdamas, vis dėlto įsiskolinau draugui ne 30 suviršum dollarų. Galop gavau vietą po 1¼ dienai, 7½ savaitei. Per „pėdę" turėjau gauti po 15 doll. Nuėjau pas gaspadinę. Sakau, aš noriu būti tavo „boardingeriu", bet aš pinigų neturiu. Tu man duok šviesą, kurą, butą, valgį, aš tau, kai ateis „pėdė", užmokėsiu 9 dollarus. Ir draugui sakau: tu tik palauk skolos: pėdei atėjus, užmokėsiu. Dabar reikėjo amerikietiškai pasitaisyti. Nuėjau į storą (stor — sankrovą). Sakau: aptaisykite, ponai, o kai ateis pėdė, aš jums užmokėsiu.

Ag ir atėjo ta laukiamoji pėdė — uždarbio gavimo diena. Gavau aš savo 15 doll. Gaspadinei užmokėjau 9 doll., store — 5 ir man beliko vienas. Tad ir vėl sakau: ir tu, gaspadin, ir tu, drauge, ir tu, storninke, — visi palaukite pėdės: kai gausiu, užmokėsiu. Ir vėl ta pati istorija: vienam truputį, antram, trečiam... ketvirtam nebliko, o gin and beer (džin end byr — degtinei ir alui) — nieko; paskirsi jiems, tai nei trečiajam skolininkui nebeklius. Ar tikėsi Tamsta, trįs ketvirčiai čionykščių darbininkų taip gyvena — viena nepertraukiama gyva skola; viską laiku pravalgo; pinigas tik per jo rankas peršliaužia, jokios pramogos jam neduodamas. Kur čia kas „pėdė" bent po dollarą, atskirsi pačiai ar motutei, kad pats kaip-tik bent kelių dollarų vis stingi ir nakties darbą dirbi, bet tik įgijus tą stingamąjį. Dėl to pat ir į mūsų draugijas vos tik ketvirtoji dalis ateivių teprisirašo, dėl to dažnai nė library (laibreri=knygynas) nesinaudoja, nei visu tuo, už ką nors pigiai, bet reikia „mokėti". Kai

namie buvau, tai 10 rub. skolos man buvo didelė baisybė, kad nenumirčiau neužmokėjęs; čia vis ant galvos šimtukas ir daugiau skolos, o nieko, nebebaisu; prie visoko gali priprasti. Nebepakenti skolintojų kaulijimo — bėgi kur į tolimąją valstybę, išsinešdamas tau įtekėjusių store, grocery, butchery, lodžing = kromų, valgomų, mėsiškų daiktų, kvateravimo) pinigus. Keikia mus, negražiais vardais vadina, ima nebetikėti, be laiduotojų (paručninkų) nieko nebeduoda; bet ką padarysi? Ir nebūdamas mozūriku, turi kartais bėgti, it pats nuo savęs, it nuo savo nuodėmių, kurios, rodos, kitur netaip grauš sąžinę.

Kitaip dalykai virsta, kai vedi žmoną. Tu dirbi, ji dirba; krūvoje daugiau. Tu pabrikoje, ji bordingerius laiko. Lyg kitų lėšomis pragyveni, o skatiką atidedi. Bet jei abudu sveiku ir be skolų pradėję gyventi. Jeigu neturėjo dveito šimtų (mažiausia!) veselioms pakelti, t. y. prašytiems ir neprašytiems parydyti (kvailiausi pasaulyje mada); jei neturėjo už ką namų rakandų įsitaisyti ir pasibargino 3—4 šimtus, — nebeišlys. Baigs šią skolą mokėti, nuplyš, reiks abiem drabužių; susirgs — reiks gydytojo ir vaistų ar ligonbučio; vaikas gims — mirs, — patrūksi, įtikdamas vėl kvailiausiai madai — viską daryti iškilmingai ir mokėti Lietuvoje negirdėtus mokesčius — laidotuvių pramonininkams ir kitiems tokiems.

Ne, Gerbiamieji Svečiai! Jūs peraštriai mūsų neteiskite už visokius tariamuosius mūsų „užmiršimus" ir „išsižadėjimus". Bet *patys žinokite ir kitiems namie pasakykite, kad trys ketvirčiai išeivių Amerikoje netik negali sukrauti pinigų skoloms pamokėti, namams palaikyti, žmonai su vaikais išmaitinti, bet per mėnesį nei vieno dollaro atidėti!*

Kruvinai uždirbami pinigai.

Rėksniai ir dainiai mėgsta mūsų sodiečių uždirbamus pinigus vadinti kruvinai uždirbtais. Kol žmogus

nematei tikrai kruvinai uždirbamo skatiko, tikėjai poėzijai.

Prisižiūrėjęs, kaip mūsų broliai išeiviai Amerikoje uždirba skatiką, aš ta paėzija ėmiau nebetikėti. Na, meldžiamieji, kur čia mūsų kraujas? Ariame, akėjame, pjauname, vežame, kuliame. Šimtas visokių darbų-darbelių su šimtais visokių laukimų ir užsivilimų, džiaugsmų ir priepuolių. Mes galime kalbėti apie tai, kad visoko per nedaug teuždirbame; savo turtus žiupsneliais saikijame: kad vasaros metu tenka gerokai paprakaituoti ir nusidirbti ilgomis dienomis; menkoje buityje lepnumų nepritirti. Bet vis toli gražu — ne kraujas; net ir skurdžiaus pelnų negalime taip baisiai vadinti.

Yra betgi darbų, kuriems joks kitas vardas nė nepritinka, kaip tik — kruvinieji, — ne kad kraujais susitepi, bet kad savąjį lieji. Į tokiuos pridera mūsų katargos darbai ir Amerikos „mainos" (mine — kasykla). Perniai „Šaltinis" iliustravo tuos darbus piešinėliais, kurių nevienas, tikimės, įstrigo į atmintį tiems, kurie skaitė tą laikraštį. Ką jums parodė piešinėlis, tai mes matėme savo akimis.

Esame garsioje anglių karalijoje. Šiaurės Amerikos Pennsylvanijos valstybėje Alleghany-kalnų Lackavannos slėnyje. Puiki tai tarpukalnė, nuo trijų varstų platumo ir... nežinau kiek, bet daug ilgumo. Pilna ji gražių ir negražių miestelių, susidariusių aplink naujai pradėtą mine'ą. Pusė milijono žmonių čia knisasi po žemėmis, it kurmiai, išrausdami neregėto didumo žemės, akmenų ir anglių trupinių kalnus, o žemėse palikdami milžiniškus koridorius. Per visą laiką buvimo Pennsylvanijoje man buvo nesmagu. Vis rodėsi, kad kai eini ar važiuoji, tai spaudai savo brolius, kurie, it sliekai, šian ir ten landžioja po velėna, pervarydami žemę per savo vidurius. Bailė net ėmė, susitikus pačius tuos kurmius ar sliekus-darbininkus.

Veizdėk, antai ateina visas paišinas žmogus. Sakytumei, kaminkrėtis: kasgi daugiau taip nusipaišys, kad

tik vieni akių baltymai beblizga? Ale darbininko blūza, ale, antai, antras trečias... Ne, tai grįžta iš mine'ų miner'iai (mainer — kalnakasis). Net nejauku žiūrėti... Kokie jie nuvargę, kaip jiems miego, matyt, norisi! Blakstienų nepakelia, rankos liuosai kabaldžiuoja. Eina katras sau, tylomis, be ūžimo ir klegesio, kaip tai pas mus iš laukų ar iš mašinų grįžta, kaip ir kitur iš kitokių darbų grįžta. Veizdėk, apsidairęs ir saloonq (saliūną karčiamą) pamatęs, įeina. Nieko nesakydamas, stato ant bar'o — šinkuojamosios lentos-stalo — iš pajuosčio atsegęs skardinėlę, meta 10 centų, o barkeeper (barkyper — šinkotojas) taip pat tylomis vieną didelį stiklinį indą prileidžia alaus gerti, skardinėlę — namo neštis. Darbininkas godžiai, matyt, nieko nemintydamas, pripuola lūpom prie indo briaunos ir, akis pastatęs į lubas, palengvo, bet neatlyždamas, neatsileisdamas, it pintis vandenį, lyg ir negurkšniuodamas, traukia į save šaltą skystimą iki paskutinio lašo. Nučiulpęs ir jį, vis dar be reikšmės akis nuleidęs žemyn, lyg klausosi, kas jo kūne dabar darosi. Pajutęs, kad jo kūnas, kaip tikra pintis, pirmiau išspausta, geria skystį, lyg nurimsta, ir palengva baigia kelionę namo.

Ko dėl jis taip godžiai gėrė? Ar tai girtuoklis? Ko dėl ne valgytų skubėjo, bet pirma atsigertų? Į šituos klausimus atsakys apžvalga mainerio dienos darbo.

Penktą ryto mušant, Amerikos darbininkas turi nesirąžydamas šokti iš lovos, praustis, valgyti ir bėgti į tramvajų, kurs turės jį nuvežti dažnai bent už kelių varstų, į darbo vietą. Šeštą mušant, jau turi jis stovėti savo vietoje prie mašinos, ar nusileidęs į mainos gilumą ir pradėti dirbti. Dirba nemaž nesustodamas šešias valandas. Lygiai 12 mušant, darbininkai paleidžiami pusvalandžiui pasilsėti, pusryčių ar priešpiečių pavalgyti. Toli per tokį trumpą laiką neatsitrauksi. Taigi čia-pat iš skardinio laukneŠėlio išsiėmę kokį kąsni duonos su sviestu ir su dešra greituoju

užkanda. Taip pat greituoju ir šaltai tebuvo jis suskubęs ir pirmiau, vos atsikėlęs, užkąsti. Pusėje pirmos vėl turi kibti į darbą be atlydos iki pat ketvirtą mušant. Tada baigiasi dešimties valandų Amerikos darbo diena (nakties darbą kiti dirba); ir darbininkas liuosas, gali sau eiti pirmą ir vienatjjį kartą per dieną pavalgytų. Kol jis pareis, bus jau apie penktą.

Mūsų krašto darbininkams, dirbantiems po 12 valandų, nuo 6 v. ryto iki 6 v. vakaro, dešimties valandų darbas nuo 6 v. r. iki 4 val. vak., atrodo pusėtinu, prikenčiamu, nors ir kovoja, kaip ir visur pasaulyje, idant tereiktų po 8 val. dirbti. Bet darbas darbui nelygu. Kiek vėliau pamatysime, kaip Amerikoje ir trumpesniu laiku mokama darbininko viekas išnaudoti, kaip niekur kitur. Jei Amerikoje kitur ir uždirbama bent kiek daugiau, neg Europoje, tai ir padirbama ten kur-kas daugiau, neg Europoje.

Dabar dirstelėkime į mainerių darbą, ypač į jo sunkumą.

Bet pirma keletas žodžių, kas tai yra tie anglių mine and miner (main end mainer — kasyklos ir kalnakasiai).

Prieš daug šimtų tūkstančių metų, kada žemė dar nebuvo taip atvėsusi, kaip dabar, neregėtai tarpo visokie augmenys. Dabartinės mūsų žolelės-paparčiai tuomet išaugdavo it mūsų ąžuolai, dar aukštesni ir drūtesni; o apie jų tankumą ką ir besakyti! Miškų, žinoma, kaip ir dabar, nevisur tebuvo. Be to, žemei auštant ir susitraukiant, eižėjo jos paviršis, vienur kalnai kilo, kitur jūros užliejo. Buvo didelių tvanų, kurie suguldė tuos miškus ir apnešė milžiniškai stora, kokio varsto storumo, pluta. Ilgainiui ir vėl išaugo toje vietoje miškai, ir vėl juos tvanas suguldė ir apnešė. Ir vėl išaugo, ir vėl apnešė. Taip per triskart. Augmenys, kurių nepasiekia oras, nepūna. Ag ir dabar mes iš savo upių ir pelkių ištraukiame sveikutėlius, tik pajuodusius, ir sukietėjusius ąžuolus. O jie ten daug tūkstančių metų yra pragulėję. Tad ir anie

miškai nesupuvo, nesusigėrė į žemę, tik, nepasiekdami oro, iš apačios smarkiai žemės šildomi ir neapsakomai iš viršaus milžiniško storumo žemės rievių spaudžiami, per šimtus tūkstančių metų pasidarė labai kieti, it akmuo. Bet tai ne akmuo, nes ugnyje labai gražiai ir kaitriai dega. Tad už jų kietumą ir juodumą mes ir vadiname akmeniniais angliais: pačius kietuosius — antracitu.

Pačių minkštųjų, pačių jaunųjų anglių rievė eina nepergiliausia; kitur net eikštėn išsikiša; tie patys prastieji, jų net neimama. Antroji rievė antrame varste gilumo, o trečioji arba visų pirmoji, kiečiausių, seniausių anglių rievė esti ir labai giliai: Lackavannoje už 2,400 metrų, kone už pustrečio varsto, o Vokiečiuose net už visų keturių varstų (4,000 metrų).

Kaip dabar prie jų prisikasti? Kas iškas šulinį trijų-keturių varstų gilumo? Betgi pamažu prisikasama iki pirmosios rievės. Kad žmonės neužtrokštų tokioje gilumoje, jiems mašinomis pumpuojama oro iš viršaus. O kad oras gerai mainytųsi, daroma it kurmio koridorius: toliau gręžiamas antras šulinys, ant kurio statomos mašinos orui traukti iš vidaus.

Taip vienoms mašinoms orą į vidų kemšant, kitoms iš vidaus traukiant, koridoriuje pasidaro smarki oro srovė, skersvėjis, kurs gaivina darbininkus ir drauge išpučia netik sugedusį, iškvėpuotą orą, bet visokias dulkes ir visokias dujas (gazus), sveikatai labai kenksmingas ir pavojingas, kurių daug iš anglių, it kakalyje iš neišdegusių malkų, pasidaro.

Juo giliau į žemę, juo karščiau. Prakaitą vėsina skersvėjis... Galite numanyti, kaip visa tai tinka sveikatai!

Anglių rievė nevienoda ir nelygi. Vienur ji 7 pėdų storio, kitur 1 pėdos. Tad pagal tą rievę kasama platus ir aukštas koridorius, kad galima būtų net gelžinės reikos padėti ir jomis vagonėliai stumdyti arba mulais ar arkliais juos vežioti. Vieni darbininkai kala uoloje skyles, užtaiso jas paraku arba dinamitu ir

padega. Parakas ar dinamitas, sprogdamas, išverčia daug akmens uolų ir drauge akmens anglių. Tie šaudytojai ir yra tikrieji „miner'iai". Jie ir mokestį paima. O nuo savęs jau samdosi du ar tris paprastus darbininkus, laborer (lėboror), kurie akmenis skyrium išveža, o gryną anglį skyrium; atkuopia vietą, kad maineris vėl galėtų šauti.

Atskeltosios uolos taip akmens, taip anglių, aštrios, kaip peiliai. Ligi tik plika ranka prisitikai, jau ir įpiovė, jau ir varva kraujas, jau ir užsikrečia žaizda nešvarume, dulkėse. Kur perplona anglių ir nebeužsimoka koridorius kasti, ten laborer'ai pabaigia peikenomis iškapoti, dažnai aukštinelki atsigulę. Aštrios uolų briaunos žeidžia rankas, žeidžia veidą. Vienos žaizdos rumbu užsitraukia, kitos rytoj dieną pasidaro. Kitam krisdama uola akį išvarvina. Mineris nemitriai užtaisė miną, nelaiku sprogo parakas atgal ir suvarė visus grūdelius jam į veidą, iš kur jau joks gydytojas jų nebeišvadins. Kitam akis išdegino, kitam ranką, koją nušovė. Niekur nė Amerikoje nėra tiek daug visokių raišų, berankių, aklų ar pusaklių ir su subjaurintais veidais, kaip Lackavannos slėnyje.

O kiek darbininkų gyvų žemė užgriūdama palaidoja! Kiek gyvų sudega, netikėtai iš kokio plyšio ištryškus anglių dujoms ir joms užsidegus! Kartais šitų tikrų iš geros valios už rublį kankinių iš karto žūna po šimtą, tris šimtus ir daugiau. O po vieną-dvi dešimti tai nei nebedyvai. Mainose užmuštų darbininkų kronika didelė laikraščiuose. Ir nieko, šiurpas nebenukrato. Patys darbininkai ima net tyčiotis iš kasdieną grumojančios jiems mirties. Šiandien tau, girdi, rytoj man...

Nelaimė skyrė ir man laidoti vieną tokį mainoje žuvusį. Buvo tai jaunutis vyriukas, našlaitis, tikrai sakant, be reikalo atskridęs į Ameriką guzo susiieškoti. Buvo blaivus, sumaningas, greit pramoko mainierių amato, ir ėmė jam labai sektis. Dar nesukakęs 30 metų, jau turėjo į 600 doll. pinigais be to, ką turėjo

draugijose. Bet gi ir amatas jo buvo baisus: jis vertė atliekamus koridorių stulpus, kai darbininkai jau tol nusikasa. Už kiekvieną šūvį-išvertimą toks drąsuolis gaunąs 5 doll., o darbas neilgas. Tik nė vienas jų gyvos galvos neišneša: vienas anksčiau, kitas vėliau ten padeda. Žaidė nabaštikas savo gyvata, kol, gerai neapskaitęs, kiek iš viršaus virs, tapo sutraiškytas savo paties darbo.

Neturčio Amerikoje laidotuvės esti iškilmingos, o turtingo — ką ir besakyti! Draugijos su savo vėliavomis, kapelija, karietos, kunigai... Procesija tęsiasi per ištisą varstą. Dedant į duobę šį jauną suvalkietį, kurio veik visą atsargą draugai stengėsi išaikvoti laidotuvėms (kam, girdi, liks, kad giminių nėra?), pasidarė man skurdu. Nabaštiko paveiksle lyg atsimušė visa mūsų išeivija. Bėga ji už jūrių-marių, turto-laimės neranda; o jei ir randa tai štai nebent tam, kad jį, iškilmingiau lyg kokį kunigaikštį, p a l a i d o t ų. Apie visą tai su ašaromis akyse kalbėjau nabaštiko draugams. Bet jie — šypsojos. Veiduose nesimatė nei susigriaudinimo, nei nabaštiko užjautimo, nei bailės. Nieko, paprasti šalti veidai, reiškią tikrai lietuvišką: labai tai man. Einant iš kapų, užkabinau vieną-antrą, domėdamasis, ko dėl tai?

— Jei mes taip žlembtume, kaip tu, tai ir ašarų netektume. Ag užvakar laidojom N., šiandien jį, rytoj mane... Ką čia išverksi? — Šiurkščiai ir nemandagiai šovė man. Gerai, kad laiku draugai atitraukė. Liaukis, girdi, su savo interpeliacijomis: ar nematai, kad kone visi nuo-pat pusnakčių girti už nabaštiko pinigus...

Laidotuvės... gertuvės... neužjautimas... nebailė mirti... Kas juos tokiuos padarė? Ne geroji, tik ypatingas darbas ir jos neapsakomas — kruvinumas, kurs daug daug švelnių jausmų atbukina. Menkai pavalgęs, menkai miegojęs, nuolat įtemptais nervais, netik muskulais, lėtas, švelnus lietuvis virsta — ciniku. Kuo gi bepavirsta kitų tautų, šiurkštesni

žmonės? Lietuviai betgi giriami mainose. Užvaizda anglių malomosios-laužomosios mašinos Nr. 14 brokerio (broken — sulaužytas) liudijo, būk nėviena tauta neduodanti mainoms tiek daug stiprių, patvarių, sulyginamai, blaivių ir — jokiomis ligomis neužsikrėtusių darbininkų, kiek duodanti Lietuva. Lenkas esąs taip-pat geras darbininkas, bet neesąs toks tiesioginis, atviras ir be vylio, kaip lietuvis... Gaila tad lietuvio tokiems darbams, kurie jį griežtai atmaino!

Prie kruvinųjų darbų priskiriu ir 5 dollarais užmokamą metalo tirpdytoją-kakalių kurstytojus. Jie dirba tokiame dideliame karštyje, kad visai nuogi neišturi, nuolat pilasi ant savęs vandenį. Suprantama, kad tokio gyvenimo neilgam: dveitą metų tame pragare pradirbęs ir pinigų jau susidėjęs, turi juos vėl ir veikiai išleisti, besigydydamas nuo džiovos, kuri neišvengiamai jį užklumpa.

Nesidžiauk tad, matušėl ar tetušėl, girdėdamas, kad tavo sūnelis daug Amerikoje uždirba! Jei jis ne vertelga ir ne amatninkas ir vis dėlto ten daug uždirba, tai žinok, kad dar daugiau sveikatos pradirba, nes tenai gerai bemokama tik už — kruvinus darbus.

Darbininkas — mašina.

Kelionėje po Ameriką esame pasakę su viršum pusantro šimto prakalbų. Jų klausėsi, lengvai imant, apie 75 tūkstančius darbininkų. Visose tose miniose lengva buvo pasergėti vienas gana keistas dalykas: niekur nesimatė žilų, apsenusių žmonių. Vieną sykį pradėjus man juokuoti, kad aš čia galėčiau būti visų žilių karalius, man rimtai atsakyta:

— Nieko dyvo! Darbininkai čia nepergyvena 50 metų.

Neturėdamas parankėje geros statistikos, aš negaliu pasakyti, po kiek, apskritai, pragyvena kitų kraštų darbininkai. Tikiuosi tačiau, kad nė vienas Euro-

pos šonas negalėtų taip baisiai išsitarti: mūsų darbininkai nepergyvena 50 metų!

Paieškokime priežasčių.

Vieną jau esame parodę — tai sunkumas ir pavojingumas katarginių kruvinųjų darbų kasyklose.

Imkime dabar lengvesnius darbus: amatų ir Chicagos stock.-yards'ų (stakiardų = gyvulių pjovyklų).

Į Ameriką nuvažiavau vasariškais šviesiais rūbiniais batais. Kai tai pamatė tikrieji yankės, stvėrės už galvos — tokia tai jiems matėsi nuodėmė esanti prieš gatvės paprotį. Scėna buvo labai komiška. Bet kad tai nedaug bloga mums tedarė, sutikome eiti juodų batų ieškoti. Perėjome bent tris sankrovas ir įsitikinome, kad mano visai netinkama į stambiąją vyrų lytį, nes tokių mažų vyriškų batų Amerika nedirbanti. Gavome betgi kokias supelėjusias nebeatmenamų metų (mažiausia — bent prieš dvejus-trejus!) mados shoes (šiūs=čeverykai), kuriais ir vargau geroką kelionės gabalą. Tačiau patekęs į kurpių viešpatiją — Brockton, Mass., sumaniau per vieną savo prietelį-kurpių užsisakyti naujus sulig tam tikros mieros batelius.

— Kelinti metai jau esi kurpių amate? — klausiu prietelių.

— Šešti, sako.

— O, tai jau žinai visas savo amato paslaptis! Esi savo darbo artistas. Na, tai imk mierą ir užsakyk man batus.

— Tai bus sunku... — Kraipo galvą prietelis. — Viena, mūsų pabrika vargu bau priims vienos poros užsakymą, nes viską dirba sulig numerių, podaug; taigi ta porelė pražūtų, kaip lašas jūroje. Mūsų tarpe beto nerasi nei vieno, kurs mokėtų ar galėtų visą batą sustatyti. Nemoku ir aš. Geriau šiaip-taip prisirink iš gatavų...

— Tai ką gi, po plynių, veikei pusšeštų metų? — Nekantrauju.

— Pjausčiau ir tebepjaustau vieną tą pačią kreivą odelę į užkulnį. Mano darbas lengvas ir negudrus. Lygiai 6 val. rytą atsistoju prie stalo su kreivu peiliu rankoje. Į mane šliaužia ištisas kailis, o aš vis brikš, brikš, brikš tam tikro kreivumo kailiakraštį ir metu į užpakalį. Čia jį kitas surenka į buntelius ir meta kitam; kitas bent ką kalsteli ir meta toliau. Šalia manęs kitas atkerpa kitą kraštelį ir taip-pat daro. Toliau už mūsų jau atskiras priruoštas dalis sudeda, dar kitas kai-ką prideda. Ir kai viskas pereina bent per 300 rankų, tai batas esti gatavas.

— Tai tu daugiau nieko neveiki ir nemoki, kaip tik savo vieną: brikš?

— Nieko.

— Ir per pusšeštų metų nieko daugiau neveikei, kaip tik nuo 6 ryto iki 4 po piet brikš ir brikš, nė nežiūrėdamas, vienu įgustu rankos patraukimu?

— Nieko. Viską mekaniškai.

— Taigi ir mašina galėtų tai padaryti!

— Žinoma. Ir nežinau, ko dėl čia nepramano tam tikros mašinos. Galop, kas gi mes esame, jei ne mašinos? Mašinoje sukasi daug ratelių, kits kitą kabindami; ir mūsų bent 15 tūkstančių pabrikoj sukamės, kits kitą kabindami. Skirtumas mažas.

— Jūs nesusinervinate, neišdūkstate iš nuobodžio?..

— Moka už tą „lengvą" darbą po 2½ dollaro.

— Šitaip! Tai jūsų „lengvasai" darbas lygus Pennsylvanijos katargos darbui: ten taip-pat moka nuo 2 iki 2½ doll. Tur būt, kad nepasikartumėte...

Įsivaizdinkite sau žmogų, kurs visą amžių, kaip laikrodžio užsukta mašina, judina tik vieną ranką, vis tik į vieną pusę, kaip kokia vaškinė figūra, kuri balagano angoje kraipo petį ir muša į būgną, — jūs suprasite, kad kartais ir nesunkus darbas gali būti taip pat įkyrus, kaip ir sunkiausis; kad nuo jo galima pablūsti, atminus, kokia įvairybė sodžiaus ūkio darbų, kai pradedi pūrenti juodą dirvą ir čia pat po tavo kojų

ta dirva mainosi kas savaitė ir varsa, ir forma. Kiek sodžiaus sunkume — poezijos, kiek darbo padalijimo lengvume — užmušančios prozos! Nuo nuobodžio, kaip nuo suskių, žmogus nyksta, skursta.

Kitur tas vienodumas darbo net ir tikrą ligą įvaro. Pasakoja man vienas plieno pabriko darbininkas.

— Mano darbas nebuvo sunkus, tik baisiai vienodas. Kasdieną po dešimtį valandų aš ir kiti, su manimi turėjome stati išstovėti prie savo staliukų, raš-peiliais trindami kiekvienas savo gabalėlį plieno. Aš esu štai liesutis, lengvas, tai ilgiau tvėriau; stambesniems už mane ėmė viduriai pusti, prastovėjus po dvejetą-trejetą metų. Galop ir aš mečiau tą pasižiūrėti lengvą, bet vis viena užmušantį darbą. Kad nors per minutę prisėsti...

Žmogus, tą patį mažą darbelį dirbdamas, galop įgunda labai daug padirbti. Pabrikantams aiškus pelnas iš tokio darbų nustatymo. Bet patiems darbininkams reikia atiduoti visą vieką. Niekur pasaulyje nėra tokio smulkaus ir tikslaus vadinamojo „darbo išdalijimo", kaip Amerikoje; niekur ir darbininko viekas taip neišnaudojamas, kaip ten. Aiškiausia tai galime patirti visame pasaulyje garsiuosiuose Chicagos stockyards'uose.

Jų išviso yra penki prie kits kito toje pačioje miesto dalyje. Bet ir skyrium kiekvienas stakjardas — tai didelis miestas.

Verta apie tuos stakjardus daugiau žinoti, neg aš čia trumpai papasakosiu. To dėl dar sykį patariu kiaurai perskaityti jau viršiau paminėtą Sinclair'o „Pelkių" knygą; bent jos III skyrių.

„Ketvirtainę mylią užima vieni gardai. Kai jie pilni, sunku įtikėti, kad pasaulyje gali būti tiek daug gyvulių. Aplink tęsiasi 400 varstų gelžkelio reikų, kuriais kasdieną atveža dešimtimis tūkstančių gyvulių: galvijų, kiaulių ir avių. Vienas tik stakjardas per metus užmuša iki devynių milijonų gyvulių, o kasdieną — po 25.000: po ketvertą tūkstančių galvi-

jų, po penketą tūkstančių avių ir po kelioliką tūkstančių kiaulių; kas valandą vienoje trioboje papjauna po — 4—500 galvijų. Kiekviena pjovykla, užimdama po kelias dešimtis tūkstančių darbininkų, duonos duoda pustrečiam šimtui tūkstančių žmonių. Apskritai imant, kiekviena pjovykla maitina po pusę milijono žmonių, aprūpindama mėsos konservais daugiau, kaip 30 milijonų žmonių visame pasaulyje".

Pjovyklos čia-pat ir tą-pačią dieną suvartoja viską, ką tik gyvulys duoda: chemiškai ir mechaniškai perdirba mėsą, kaulus, odas, plaukus, kraują, išmatas: mina odas, verda klijus, iš jaučių ragų dirba šukas, sagutes, spilkas ir net — „dramblio kaulą"; iš kaulų peiliams kriaunas, dantų šepetėlius, cibukus, pypkes; iš gyslų verda želetiną, fosforą, šuvaksą; iš jaučių uodegų dirba miesto mergoms pasipuošti plaukus, iš kiaulių pilvų — pepsiną, iš kraujo albuminą, iš žarnų stygas; iš likučių verda taukus ir lajų, o jau niekam nebetikusias atmatas suvartoja mineralinėms trąšoms. Anot juokdarių, stakjardai vieno tik kiaulių žviegesio nebesuvartoja.

Galvoje netelpa visi stakjardų tiesiog astronomiški (patys didieji) skaitmenys. Dar mažiau suprantu, kaip visą tą nebesuskaitomą darbą galima padirbti per dešimtį valandų, kasdieną, pradedant ir tą pačią dieną jį pabaigiant. Gi štai kaip. „Per dvejetą mastų nuo kits kito stovi eilėmis darbininkai ir taip greit dirba, jog iš šalies žiūrint, rodos, visi velnio apsėsti", išsitarė Sinclair'is. Bet ir velnio apsėstas darbininkas nepadarytų to, ką padaro, kad ne anasai gudrusai darbo išdalijimas.

Pavyzdžiui imkime, kaip išdorojama stakjarde galvijai.

Raguočiai eina, it upė, tiltu tarp dviejų tvorų. Varo juos elektros ylomis. Prie galo tilto stovi, it stalas, o ant jo žmogus su sunkiu kūju ant ilgo koto. Galvijas, nebeturėdamas kur eiti, pakelia galvą. Tuo tarpu žmogus paleidžia į tarpragę kūjį. Galvijas

virsta; virsdamas, atsidaro dureles ir atsigula ant judamų grindų galva į lataką. Čia jo laukia žmogus ilgu peiliu, kuriuo ir patraukia per kaklą. Kraujas bėga į lataką ir lataku į kiaurines kažin kur žemyn. Grindos jau nunešė jautį per porą mastų. Čia jį sutinka kitas žmogus, kurs vienu peilio šėrimu nupjauna vieną antru antrą pirmutinę koją. Tuo tarpu iš antrapus žmogus taip-pat dviem kirčiais nupjauna paskutines kojas, trečiuoju perrėžia kailį per pilvą. Jau grindos ir vėl jautį nunešė porą mastų. Čia kailialupis patraukė keletą sykių per šonus, ir jautis jau toliau, prie kito. Čia jam išgriežė pavuodegį ir švirkštu išplovė išmatas, kad mėsos nesuterštų. Čia pagavo grandiniai ir pakabino jautį, kurs pradeda dabar važiuoti viršumi, nebe apačia. Čia jam dūblius išleido ir įritino juos į kiaurinę, čia galvą nupjovė. Praeina keletas minučių ir gryna „tuša" — be kailio, be vidurių, pati eina į ledinę, į eilę su kitomis. Mėsa-raumenys tebėra gyva, dar tebesitampo, o jau ji — tuša. Ledinėje, kur bent 8° šalčio, nors ore 34° šilimos, kabo bent 4,000 tokių tušų eilėmis, kaip... Vaidintuvė atsisako sulyginti su kuo nors pasaulyje tą reginio keistumą ir bjaurumą; palyginimų reiktų ieškoti nebent pragare, kurį fantazija apgyvendino įvairių rūšių, kiekvienos skyrium, nusidėjėliais, vis ypatingu būdu sukarstytais: advokatais — už liežuvių, vagimis už rankų ir t.t. Kokios tai milžinės elektra apšviestos požemių salės, po kurias tie tūkstančiai „nuogų" figūrų sukasi ir juda, it gyvos, it šokdamos kokį prakeiktą suktinį raganų karalijoje!..

Kailių lupimo salėje ir kitose, kurių nesimato ir vargu jas visas galėtumei išlandžioti keliuose aukštuose, stati darbininkai tiek laiko teturi, kad, pagriebę prie šono kabantį ilgą rašpelį, patraukia porą kartų per savo peilį ir vėl kerta. Vienam jaučiui nuėjus, antras užeina, po antro trečias ir taip nepertrūkstanti eilia per dveitą mastų nuo kits kito, per ištisą mielą dienelę. Darbininkas vargu bau turi lai-

ko nosei nusišluostyti. Apie kokį nors pajuokavimą su artimuoju draugu, apie kalbą nors keliais žodžiais, netik apie parūkymą pypkelės negali būti nė kalbos. Tik šerk, tik šerk. Savo darbo neatliksi, nenupjausi, kas reikia, taip jis ir liks: toliau stovįs žmogus turi savo dalį darbo. Sako, čia kailiadirbiai imą po 7 ir net po 15 dollarų dienai. Ale ten lietuvių nėra. Ale tai artistai savo darbo. Ką sakau — tai štukmeisteriai, bezdžionių vikrumo, o meškos vieko. O vis dėlto tie patys didžios mašinos rateliai, tik greičiau sukantysis.

Tik ar ilgam to vieko stakjardų darbininkams? Taip be jokios atlydos tampyti jų raumenis... Tokiuo oru gaivintis...

Kaip plikų, bekailių gyvulių reginio, taip ir stakjardų kvapo nėra su kuo pasaulyje sulyginti. Atvykę į Chicago, pirmą pavakarį nubėgome pas savo prietelį, artimiausios stakjardams lietuvių parapijos kleboną, nakvotų. Elektros tramvajui pasisukus, dvelkė tokia smarvė ne smarvė, toks stiprus kvapas, kad tuoj reikėjo nosis užsidėti skepetomis. Laukiame, kadagi ji praeis — nepraeina per ištisą pusę valandos. Privažiavę kleboniją, bėgame į vidų — ten pasislėpti, — ir viduje tas-pat. Apsvaigę, nuilsę turėjome atgal pulti į tramvajų ir bėgti bėgti bent dvi valandi į visai kitą kraštą miesto, kad sykį nebejaustume to kvapo, kurį tądien vėjas kaip tik nuo stakjardų nešė. Išmatos, taukai; žali ir įvairių-įvairiausiai deginami; riebiai persisunkusi žemė; bjauriausio tirščio pilni platūs kanalai-upės, apsinešę taukų, lajaus stora luoba, kurią graibo ir dar kažin ką iš jų dirba pašaliniai „pabrikantai", — kuri užsidegusi deganti ant vandens, kaip kerosinas; puvėsiai, šviežias kraujas, — sudėk viską į krūvą ir pasidarysi tokių kvėpalų mišinį, kuris nebent velniui teuostyti; kurį kad mūsų studentai būtų anais metais mokėję pasidirbti, tą pačią valandą būtų mokėję visas mokyklas sustabdyti ir tuščias palikti (chemiškoji obstrukcija).

Tą smarvę uosto šimtai tūkstančių žmonių. Prie tos smarvės dar prisideda kitos ypatingos, sulig to, kas kokioje salėje dirbama, iš alavo ar kito ko. Vis tai ėda darbininko sveikatą, ėda įtempimu raumenų perilgai varginamą kūną. Ar bereikia stebėtis, kad tokiomis sąlygomis darbininkas gali nors gi lyg 50 metų pragyventi. Tiesa, daugumas gal ir nepragyvena...

Chicagoje esant, stakjardų nematyt, tai kaip Romoj popiežiaus. Rengėmės. Įdomavau. Bet atėjus valandai eiti per retą bulvariuką, pataisytą vaikams žaisti(!!), pajutęs tą smarvę, atsminiau Sinclairo knygą, visus jos aprašymus gyvulių kankinimo, ir... kojas pakirto. Dešimtį kartų buvau beišsižadąs tas užkeiktas vietas pamatyti, dešimtį sykių buvau begrįžtąs atgal, — ir vis, uždusdamas smarvėje ir vos kojas bevilkdamas, ėjau, persilauždamas, lyg nedrįsdamas nepergalėti savo pasibjaurėjimo. Turėjau tokį jausmą, lyg kas būtų vedęs į tą „baisybių sklepą" muzeume-panoptikume, kuriuo, ačiū, buvo mus vaišingi pačestavoję, kurio ir iki šiai dienai užmiršti negaliu; lyg būtų vedę pasižiūrėti, ne kaip gyvulius pjauna ir mėsinėja, bet kaip pačius žmones tampo ir drasko bjauriau už pačią inkviziciją. Ir maža kiek mano paklysta. Peiliais, draskytuvais, ratais, grandinėmis čia žmonių nemėsinėja; čia jiems vis tiek pat baisiai mėsinėti pramanyta visai kitoniškas, Amerikoje ir vos tik XIX amžiuje tepramanytas būdas — darbo išdalijimas, kuriuo žmogus darbininkas paverčiamas mašinos dalimi. Gaila tik, kad ne tokios pat tvermės. Bet juk ir mašinos ratai, nors špižiniai, sprogsta į gabalus, — kaipgi „mėsiniams" rateliams nesutrūkti?

Oi, sunku darbininkui Amerikoje būti mašinos vietoje! Oi, ne ten ieškome darbininkui rojaus! Jei laimė pridera nuo pinigo, tai nekokia ta „dollarinė laimė" Amerikoje, ir mes jos tegalime labai atsargiai ieškoti.

Šviesos laimė Amerikoje.

Trys Gracijos, trys deivės-merginos, viena gražesnė už kitą, laukusios, kuriai jaunikaitis dovanos obuolį, destis, kurią iš tų trijų sau pasiskirs. Ir šiandien mums tebesisiūlo į gyvenimo drauges trys deivės: Turto Laumė, Šviesos Laumė ir Laisvės Laumė.

Lietuviai nesvyruodami skiriasi pirmąją — Turto Laumę; viliasi, jai padedant, ir abidvi likusi pavergsią, bet nė vienos nepavergia. Turto laumę, kaip jau matėme, gauna vos dešimtasis ir tai gerokai apdriskusią su menkučiu kraičiu. „Dėdžių iš Amerikos" (didžiaturčių) lietuviai vis dar nesusilaukia, nors mūsų išeiviai jau bent 40 metų ten varo savo „biznius". Neveikiai ir susilauks. Apvažiavę tirščiau lietuvių apgyventas valstybes, mes tegavome girdėti apie vieną tariamąjį šimtų tūkstančių „vertą" bankininką O. Pittsburge; bet jo turtas pasirodė nedidesnis esąs už 60,000. Ir tai dar dievai žino. Plačiau vedančių visokius biznius esama nemaža. Bet visų jų turtas niekam nežinomas, apie juos pažnibždomis sakoma, jog svyruoją tarp + ir —. Ir duok Pone Dieve, sako, kad pabaigoje būtų nors netaip jau didelis minus, nes perdaug gautų nukentėti kiti lietuviai, kurie biznieriams yra pavedę savo sutaupytuosius šimtukus.

Beliks mums parodyti, kad mūsų išeiviai į Šiaurės Ameriką pagauna taip-pat apdriskusią ir Šviesos Laumę, o Laisvės Laumės nė to tiek nenutveria. Kaip Amerikos turtų, taip ir Amerikos šviesos ir Amerikos laisvės esama ne mums, ne mums, „verpelėje auklėtiems, pro svikį penėtiems", į skaisčią saulę žiūrėti negudusiems, liuosai įtraukiamu oru krūtinės nelavinusiems, politikos vystyklų varžymo dar nejaučiantiems.

Antai, šių dienų šviesūs ir pavydėtinai turtingi senieji Amerikos gyventojai tokie tapo, ne nuo tur-

tų pradėję, bet nuo laisvės. Šios Laumės esama už visas kitas galingesnės ir neužviliančios; tik jai padedant, tegalima esama įgyti ir šviesos ir turto.

Ne lietuviams išeiviams Amerikos šviesa, o savos nė to tiek.

Nei vienos pasaulio valstybės iždas nėra taip atviras žmonių švietimo dalykams, kaip Šiaurės Amerikos Jungtinių Valstybių iždas. Jis bent keliolika kartų daugiau išleidžia, kaip Rusija tam pačiam dalykui. Priverstinai ir veltui mokydama visus abiejų lyčių vaikus (schoolboy, schoolgirl) nuo 6—14 metų viešose mokyklose (public school), Amerikos valdžia ir visuomenė apskritąjį piliečių švietimą baigia „augštosiomis mokyklomis" (highschool—haiskūl), kurios betgi, nežiūrint tokio vardo, nėra didesnės už mūsiškes progimnazijas, ir visokiomis įvairių-įvairiausiomis teknikos mokyklomis. Paprastam Amerikos piliečiui to viso gana, nes jisai yra pratęs visa tiek tedaryti, kiek būtinai, neišvengiamai reikalinga jo gyvenimo praktikai. Ir mokosi jisai vien to, kuo jis naudosis, ko nebegalės per visą amžių pamiršti. Amerikos piliečiui, ne kaip mums, nerūpi turėti ant sienos pakabinus diplomas, kokios mokyklos paliudijimas, kad tu ją išėjai; jam rūpi mokėti koks keistesnis darbas padirbti ir dar įvairiau padirbti, neg kiti kad dirba. Taip ir randasi tarpe amerikiečių tokia daugybė žmonių teknikų, visokių naujų dalykų pramanytojų. Ir didumas jų neturi mūsiškų aukštųjų mokyklų mokslo. Kad ir toksai Edisonas ir jam panašūs.

Mūsiškos mokyklos su išgilinimu visokių teorijų Amerikoje rečiau kam terūpi. Ir tokie tik telanko savo college (kaledž—kolegija), nelyginant, mūsiškas keturias pastarąsias gimnazijos klases, duodančias teisę įstoti į universitetą. Ir tasai mokslas kaip nebėra priverstinas, taip nebėra ir veltui. Jis net daug brangesnis išeiti, neg Europoje, ypač Rusijoje. Ma-

žaturtis nė svajoti negali apie aukštąjį Amerikos mokslą. Ką besakyti apie neturtį! Nė milijonininkų dovanos to mokslo ėjimą nepalengvina, nes visa tai suvartojama ne stipendijoms neturčiams, bet marmurams, klinikoms, kabinetams, mokslo įrankiams, profesorių algoms padidinti, tyrinėjimams daryti ir kitiems tokiems dalykams. Aukštasai mokslas gerai pasiturintiems Amerikos piliečiams ne pirmosios eilios reikalas, ne vartai į tarnystę-karjerą, kaip pas mus, bet, nelyginant, „raskažius", daugiau teorišķojo, grynojo mokslo dalykas, ne gyvenimo. Amerikoje žiūrima sugebėjimo ne diplomų. Net ir medicinos, jurisprudencijos fakultetai ten — mokslo raskažius. Praktikai jiems pakanka vidutinio specialio mokslo: gydytojams — medicinos chool — bent kiek aukščiau už mūsų feldšerių (ne kareivių) mokyklas, advokatams — mokslo, užtenkančio mūsų „častnym povierennym". Taip-pat elektrotechnikams ir kitiems technikams.

Taip praktiškai apšviesta plati tikrųjų amerikiečių — yankių visuomenė argi dyvai, kad šeimininkauja savo tėvynėje, geruosius darbus dirba ir geruosius pelnus ima? Kur gi mūsiesiems su jais susilyginti? Jei kuris bent ten gimęs-augęs ir susilygina, tai kol susilygina, nebe lietuviu, bet yankiu tampa, visai pamiršdamas ir net nebegalėdamas bekalbėti saviškai, lietuviškai. Taip ir negalime sakyti, kad Amerikos švietimu lietuviai naudojasi, kad ir ištikrųjų naudotųsi.

Štai kaip tai darosi tasai ne stiprinimasis lietuvių išeivių Amerikos mokslu, bet nusisilpninimas ir galutinas išsigaišinimas per tą mokslą. Bjauriausi pasaulyje kalba, sako, esanti Armenijos kurdų. Nežinau, kuo geresnė anglų kalba, jei nė viena kita kalba kalbančių nėsą tiek mikenančių, kiek tarp kalbančių angliškai. Vienas vadinamasis „šuns r"—r-canina, ištariama iš galo gerklės, kuo neužsiryjant savo paties liežuviu, taip pagadina vaiko gerklės mechaniką, kad paskui jokia kita kalba jisai nebepakalba žmo-

niškai; maža to, tiesiog kankinasi, vargsta kita kalba kalbėdamas; tad ir vengia kitaip kalbėti, kaip angliškai. Nuo šešerių metų amžiaus, vos tepradėjęs savo mintis išreikšti padoriu sakiniu, lietuviukas ar lietuvaitė patenka į tarpą tūkstančio tokių-pat mažų boisų ir gorlų (berniukų ir mergyčių), turinčių po tris prieš piet ir po tris po piet pamokas ir antra tiek laiko praleidžiančių gatvėje tokiame pat tarpe. Jokia kita kalba neįleidžiama į valstybines Amerikos publikskūlas (pradedamąsias liaudies mokyklas) ir, rodos, taip pat į aukštesniąsias. Viešpataujant tokiam savotiškam monrojizmui net ir mokyklose, argi stebėtina bus, kad lietuvių vaikučiai tampa, ką bežiūrint, per dveitą-trejetą metų tikrų-tikriausiais angliukais, nebegalinčiais beištarti nė savo gimtųjų žodelių, nebepakalbančių lietuviškai nė Tėve mūsų, nebesusišnekančių nė su savo tėvais, vos tik vakaro metu tesugrįžtančiais į savo šeimynas iš sunkių darbų. Jei tėvai bent-kiek pramokę angliškai, jų kūdikiai nei už ką nebekalbės su jais kitaip, kaip angliškai. Jei nieko nepramokę, tiek tekalbės, kiek galima pakalbėti, turint burnoje karštą nemažą bulbą. Taip nuo pradžių vien tik angliškai temokinami lietuviukai ir įgyja tiesiog kūnišką nemėgimą savo kalbos-kankintojos. Taip jau pirmoji mūsų išeivių karta yra Lietuvai žuvusi. Taip per Amerikos pradines mokyklas išeiviai ne šviesos laimėja, bet savo vaikus pralaimėja.

Tenykščiai mūsų šviesuoliai, ypač kunigija, tai pergerai supranta ir norėtų dalyką taisyti. Naudojasi labai žmonišku, liberaliu Amerikos švietimo įstatymu, leidžiančiu vaikus mokyti ne būtinai valstybinėse mokyklose (Amerikai rūpi, kad visi vaikai visų-pirma mokytųsi, o ne kokios ten valstybinės dvasios gertų); ragina vaikus duoti į privatines parapines mokyklas, ypač, kad ir tikėjimo dalykų publik-skūlose nemoko. Bet ir čia randasi net keleriopų nepatogumų, kurie į tą pat nutautimo pusę nuveda.

Savo parapinių mokyklų Amerikos lietuviai turi dar labai maža, nors reiktų turėti prie kiekvienos parapijos. Daugybė dalykų neleidžia tokių mokyklų prisisteigti; bet svarbiausis — lietuvių neištesėjimas išlaikyti bažnyčią, jos tarnus, draugijas ir už visas brangiausią įstaigą — mokyklą, kuri galėtų aprūpinti visos parapijos vaikus. Butas mokyklai pastatyti nors brangu, vis dėlto galima, nes tai vieną sykį. Sunkiau jis išlaikyti, šildyti, kuopti ir užtektinai mokytojų prisamdyti. Mokyti reiktų trečia, maž-daug, dalis visos parapijos; mažiausia — po tūkstantį vaikų kiekvienoje mokykloje. Jei sulig įstatymo vienas mokytojas tegali mokyti 50 vaikų, tai tūkstančiui vaikų reiktų 20 mokytojų. Kiekvienam mokytojui ar mokytojai reikia mokėti bent tiek, kiek paprastas juodas darbininkas uždirba — po kelias dešimtis dollarų mėnesiui, bent po 600 d. metams; visiems tad reiktų — po 12,000 dollarų kasmetai, be kitų išlaidžių. Vidutinė parapijėlė tiek daug sumesti nepajėgia ar dar nepratusi: reiktų nuo kiekvienos galvos dėti po keletą dollarų vien tik mokyklos dalykams. O kame kitos mezliavos?

Leistumei į privatines kitataučių parapijų mokyklas. Ale tada bus tokie-pat vaisiai: jei ne anglinsis, tai lenkinsis ar prancūzinsis vaikai, kaip, sakysime, sulietuvėjo italaitės, lankančios Philadelphijos lietuvių mokyklą. Ne, tai netinka.

Kad pigiau būtų mokėti mokytojams, imta kviesti turinčios tam tikrą valdžios reikalaujamą mokslą vienuolės airišės ar prancūzės. Tiesa, jos pigios; reikalauja tik tiek, kiek paprastas darbininkas pravalgo — 20 doll. mėnesiui: jos iš tiek išminta ir dar iš topat dengiasi. Moko jos gerai ir labai katalikiškai. Tik visa nelaimė, kad vėl — ne tautiškai. Prancūzės dar šiaip-taip. Pavarytos iš savo tėvynės, kur jos taip-pat vaikučius mokino, jos pramoko angliškai, išlaikė valstybinius kvotimus ir dabar Amerikos katalikams tarnauja. Neviena ir lietuviškai tam tyčia yra

pramokusi. Bet airišės tautiškuoju atžvilgiu nieko negeresnės už sulenkėjusias lietuvaites. Pačios savo gimtąją keltiškąją kalbą paniekinusios, anglišką pasisavinusios, — jos ir be publicschool anglina svetimtaučius vaikus, o vyskupai airišiai, tokie-pat nutautėliai, į tą vien skatina. Net ir tos svetimtautės vienuolės, kurios gali lietuviškai bent poterėlių vaikelius pramokyti, paslapčiomis moko juos poterių ir angliškai, nors klebonas bus tai aiškiai uždraudęs. Paklaustos, ko dėl taip daro, atsako, — kad patiktų vyskupui. — Nu, ką jis, girdi, sakys, lankydamas lietuvių mokyklą, jei jos mokiniai nė poterių nemokės pakalbėti taip, kaip vyskupas supranta? — Ar tai dievotas naivumas, ar dievota kytrybė, tai vis viena: ne lazda, tai vėzdu iškalama iš lietuviukų jų tautybė.

Belieka išsiauklėti savosios vienuolės mokytojos. Ir tai jau daroma to darbo pradėtojo ir varytojo, didelės dvasios ir nemažesnio nusižeminimo vyro, kunigo Staniukyno. Jis to nelaukia ir nereikalauja. Bet jo žvaigždė Amerikos lietuvių dangaus skliaute žibės skaisčiau už visų kitų veikėjų žvaigždes. Kas lankė seserų Kazimieriečių vedamas mokyklas, kas matė tvarką bent keliuose skyriuose po 70 vaikų iškarto, kas matė kareivišką tiesiog drausmę ir bet gi anaiptol ne prislėgtus, tik linksmus ir svavalingus vaikučių veidelius, jų spartų mokymąsi vienodai kaip skyrium, taip ir didžiame būryje, — tas ilgai svajos, kada gi mes įgysime tokios sistemos mokyklų ir ko dėl mūsų amatninkai—liaudies pedagogai nepasirūpina prisižiūrėti amerikiečių sistemai.

Privatinėse kitataučių mokyklose leidžiama popiet mokyti ir neangliškai. Taigi ir jų programa susidaro šitaip. (Pavyzdį imu iš Mount Carmel, Pa). Lietuviškai: Tikėjimo mokslas, skaitymas, rašymas ir Lietuvos istorija. Angliškai: spelling, reading, grammar, history U. S. Abiem kalbom: geografija, aritmetika pr., aritmetika at., kompozicija, kaligrafija ir

piešimas. Drausmė: stropumas, švarumas ir apsiėjimas.

Rezultatai mokymo dviem kalbom ir vienuolių auklėjimo tiesiog stebėtini, nors nesąžiningieji mūsų laisvamaniai-betaučiai ir užsipuldinėja: čia netik mokinama, bet ir auklėjama. Jei, publicschool'as pašiepdami, amerikiečiai sako, suprantą, ko dėl Erodas išžudęs 144,000 vaikučių: jis, girdi, turėjęs gyventi ties publicschool, — tai apie parapines vienuolių vedamas to negali pasakyti. Čia auklėjami vaikučiai, kaip džentlmenai, skiriasi nuo gatvininkų; nuo tų, kurie publicschool'as lanko. Teko mums ir šių pastarųjų matyti per paskaitas, kur berniokpalaikiai susigrūdo su lentgaliais ir visai nežiūrėdami viso miestelio vyresniųjų, kalo ir pykšėjo salėje, kol neišvijome laukan. Amerikos schoolboysai, tai, nelyginant, Paryžiaus apašai ar alfonsai. Nuo jų mus nuolat persergėjo Chicagos žinovai: neikite šiaip, neikite gatve taip pasirėdę, apsiavę, užsidėję: da gatvininkai boysai užmuš. Jokio nuolaidumo, jokio mandagumo. Mūsų ir šeimininko akyse gatvininkai sulipo per aukščiausią jo kiemo tvorą; numetę savo skalbinius, moterų akyse ėmė maudytis kiemo kūdroje. Pelės užpuolikės nebus taip įkyrios, kaip tie viešųjų mokyklų augintiniai.

Kai kurie šaukia — publikskūlose mokslas esąs geriau pastatytas. Nežinau. Žinau tik, kad lietuvaičių vienuolių (ir kitų vienuolių) mokiniai, nors dviem kalbom mokslą varo, dvigubai daugiau laiko gaišta, bet gi neblogiau, jei ne geriau, išlaiko kvotimus į haiskūlas (progimnazijas). Prieš tas mokyklas kariauti yra vis tiek-pat, kaip ir prieš dorą ir tautą kariauti. Tik tikėjimo nekentėjai, nieko per savo neapykantos akinius nebematą, gali atkalbinėti lietuvius nuo parapinių mokyklų steigimo ir ten vaikų auklėjimo. Kitokių motyvų nėra.

Bet tokių mokyklų dar maža, dar tik kame-nekame. Ir lietuvaičių seserų Kazimieriečių dar maža.

Tad jos dar neatsveria nei šimtosios dalies Amerikos valstybinių mokyklų kenksmingumo mūsų tautai. Nė šimtosios dalies, nes vienoje, sakysime, Chikagoje iš aštuonių lietuviškųjų parapijų pusė teturi savo mokyklas po 200—300 vaikų; tuogi tarpu vaikų mokslo metuose menama ten esant apie 15,000. Vieniems Chicagiečiams tad reiktų bent 300 mokytojų.

Be mokyklų yra dar kitas liaudies švietimo būdas, plačiai vartojamas, kaip pačių valstybių (štatų) vyriausybių, taip ir atskirų žmonių. Tai Library (laibrery — knygynai), kilnojamos paskaitos ir vakarinės pamokos šventadieniais ir net šiokiomis dienomis. Štatų vyriausybės samdo tam-tikrus kalbėtojus, kurie kasmetai apvažiuotų griežtai visas vietas, kur tik bent kiek daugiau yra susispietusių žmonių, visur kasmetai paskaitydami apie gyvenimų higijeną (sveikumą) ir kūdikių auklėjimą. Tos-pat vyriausybės moka už vakarą po pustrečio dollaro kiekvienam bet kurios tautos mokytojui, kurs apsiima įtaisyti vakarines pamokas suaugusiems net ne angliškai, bet saviškai: lietuviškai, lenkiškai ir t. t.

Daug milijonų išpila liaudies švietimui ir atskiri Amerikos pramonininkai. Visas pasaulis žino milijonininko ir labdario Kornegio knygynus. Jie teko ir mums matyti Pittsburgo priemiestyje, kur daug Kornegio geležies pabrikų. Puikioje vietoje ant nudailinto ir papuošto kalno pastatyti rūmai, kuriuose negėda būtų gyventi nė karaliūnams. Tai Library — knygynas. Bet labai klystų, kas manytų, jog ir toji amerikiečių įstaiga panaši į mūsų šono tokias pat. Tiesa, tuose rūmuose yra salių, užkrautų pačiomis naudingosiomis ir populiarėmis knygomis ir laikraščiais; yra salių, kur kiaurai per dienas ir vakarus galima skaityti ir rašyti. Bet be viso to yra dar salių paskaitoms, kur tau kalba ir skaito, tik klausykis; yra teatro ir koncertų scena salėje, kur po 500 ir daugiau klausytojų sutelpa; yra taip-pat didelių salių gimnastikos, įvairiausių mankštinimųsi; yra ežerai

šilto vandens maudytis, tynės (vonios), tryškės ir visokie prietaisai praustis ir grūdytis šiltu ir šaltu vandeniu; yra informacijų biurai, bene taupymo kasos ir bankas ir, dievai žino, dar ko ten nėra. Metinis biletas, nors po kelissyk per dieną, įeiti į tuos rūmus ir griežtai visu kuo ten randamu naudotis, kiek tik nori ilgai ir tankiai, Karnegio įstaigų darbininkams ir oficialistams — *trys dollarai metams!!* Ne pasityčiojimas, bet tikra tiesa: už pirtis, sportus, paskaitas, knygas, teatrus (kai mėgėjai vaidina, reikia primokėti)— trys dollarai per 365 dienas — po trečią dalį cento — po skatiką kas dieną! Rodos, tik naudokis visu kuo, o tapsi ir galingas, ir sveikas, ir šviesus to ypatingo pabrikanto ir geradario malone. Bet...

To, tikrai sakant, ne knygyno, tik ištiso liaudies namo, kaip mes pasakytume, užvaizda-sargas — lietuvis; gerokai suanglėjęs, bet tebemokąs lietuviškai. Jis mus vedžioja. Panelių knygyne esama prancūzių. Gal ir kitų tautų tarnautojų yra. Tai kiekvienas gali gauti kokių nori žinių. Mums rūpi, kiek dalyvauja toje įstaigoje lietuviai. — Nedaug, sako tarnas. Bent 18... O ten pat yra visa lietuvių parapija. Kitame miestely, kur vėl yra didelė lietuvių parapija ir lietuvis mokytojas, valdžios užmokamas, veda vakarines nedėldienių pamokas lietuviškai, paklausus, kiek turi mokinių, vėl apatiškai atsako: — Nedaug. Bent 18... — Lyg kokio Apokalipso skaitmuo, kad tu sukeptumei... 18 ir 18, kad turėtų būti po 180, jei ne 1.800; bent knygyne.

Pasvarsčius priežastis tokio lietuvių apsileidimo ir nesinaudojimo veltui teikiamu jiems amerikiečių švietimu, štai ką randame.

Praustis... užtenka kibiro, parėjus iš darbo. Bepigu kiaulei: nei burna prausti, nei poteriai kalbėti! Angliškos paskaitos apie sveikumą, auklėjimą ir kitus monus... O biesas jas ten supras, nemokėdamas to gargaliavimo! Kūno mankštinimai... Na, na! išmankština mus dirbtuvės ir katargos! Lietuviškos

knygos, laikraščiai, lietuviškos vakarinės mokyklos... Būtų gerai. Ale „Saulę" laikau pats, o vakarus gaišindamas knygynuose ir mokyklose, kadagi bepasėdėsi saliūnuose (saloon)? Tokių pasiteisinimų begalės, o visi tą patį reiškia: bačkelėje augę, pro špunką penėti, šviesos nematę, — nejaučiame tos šviesos skonies, jos reikalingumo; negudusios akys reipsta, vos tik žvilgterėjus į skaisčią šviesą.

Tad ir šviesos Amerikoje mūsų išeiviai tiek telaimėja, kiek ir kapitalo: retas ir nepodaug. Didumas grįžta namo (jei grįžta) tokie-pat, kokie ir išėjo, nes per visą savo buvimą Amerikoje težinojo: savo dirbtuvę, gyvenamąjį butą, saliūną, bažnyčią ir, retesnis — draugijos butą.

Viena dalis mūsų išeivių tačiau dedasi apsišvietusiais. Nelaimė bet gi, kad ir tie apsišviečia — tikrai emigrantiškai. Jų pasinaudojimas šviesa mums primena anuodu Žemaičių prelatu. Pr. P., turėdamas sutinusias kojas, sumanė gydytis saule (Sonnenkur); ėmė saulėje deginti kojas, kol oda suplyšo ir pasidarė kentėjimai dar didesni. Kan Z. buvo uolus saulės šilimos gėrėjas. Bet vieną sykį paskaičius jam saulėje laikraštį, ėmė ir užvirto akys aukštyn. Iš to pamokymas šitoksai. Negrobstyk kalvėje išmėtytų gelžgalių — kaip tik pagriebsi auštantį; nežyslok lazdos galo važiuodamas — gomurį išsidursi; ir daug kitokių gražių ir negražių, bet naudingų patarimų iš žmonių lūpų ir iš raštų lapų. O visi reikš tą patį: visoko reikia ir tegalima griebtis, mokant jo nusitverti. Mūsiškiai, per 20 — 40 metų nieko drąsaus, skaisčiai šviesaus, nieko nevaržomai laisvo nematę, kai viso to gauna patirti (žinoma, tie, kurie moka patirti), ima ir pagenda. Vienam akys apreibsta, kitas pirštus nudega, kitas kitaip susižeidžia, o kitą ir negyvai doriškai perskaisti saulė užmuša.

Tai ta, tiesa, neperdidelė dalelė išeivių, kurie pirmąjį pasipynusį blizgutį, suprantamoje jiems kalboje parodytą tokių pat bemokslių, tik jau bent kiek lyžte-

rėjusių kokios drąsios knygelės, skaito tikriausia saule ir į ją meldžiasi. Malda tai ypatinga, nuo kurios kailis tirpsta. „Apsišvietę" jau mūsų „amerikantai", dėdamies socialistais, apie kuriuos tiek težino, kiek jų vardą ir dveitą jų obalsių yra girdėję; dėdamies laisvamaniais ar kitokiais dar mažiau suprantamais „manais" ir „istais", — dažniausiai viena težino, kad viskas reikia keikti ir peikti, pradedant nuo Dievo, Švenčiausios Panelės ir baigiant kunigais, darbo davėjais ir jų globoje esamomis įstaigomis. Tokių kvailų, bemokslių ir nedorų laikraščių, kokių pripabrikuoja tie ypatingi mūsų Amerikos „socialistai", nėra visame pasaulyje. Bjauriai papieštais, bjauriai atmuštais ir dar bjauresnio turinio lapeliais, kuriuos skleidžia po visus darbininkų miestelius, baigia tie niekšai sukti kai-kuriems minkštesnes galvas. „Kerštu liepsnok!... Mesk prakeiksmą (?)... ardyk spausmą (?)" ir kitokios kalbos ir agitacijos pažibos vadinasi — „internacionalu", „išvaduosiančiu iš peklos", „pražudysiančiu tyronus", „sutrįsiančiu priespaudą", — „pastatysiančiu naują svietą".

O štai ir materiališkas mokslas ar moksliškas materializmas, kaip sau norite, iš to pat „Kovų" ir joms panašių šaltinių. Du liurbiu (suprask — Šv. Aniolu) neša bjaurų senį (suprask — dūšią) įsirišę į drobulę ir pasisvėrę ant lazdos. Iš šonų „socialistų mokslai": „Per ilgus metus mokslinčiai negalėjo suprast, kaip žmogus gal įeiti į dangaus karalystę, kad oras apsupa žemę aprubežiuotam atstume, o kur oro nėra, ten niekas negali eit nei būti. Čion parodytas reginys, XX šimtamečio išradimas per tyrinėjimus šventų bažnyčios tėvų. Žmogau rengkis ir tu į panašią kelionę, tik neužmiršk pasiimti su savim maisto". Parašas: *F. J. Bagočius.* Ant kito paveikslėlio pridėta: „Gana laižyti riebias kuningų rankas ir nešti tiems ištvirkėliams... Mūsų išganymas yra apsišvietime, o ne kuningų skvernuose". Nagi, ir neša tą „apsišvietimą" Bagočiai ir kiti panašūs „mokslo vyrai", lapeliais, ku-

rie daugeliui esti dažnai vienatiniai „švietimosi“ šaltiniai. Bet mes ir patys Europos socialistai tokį švietimąsi laikome tikru tautiečių pralaimėjimu, dvasios prostitucija, o ne kuo kitu. Paimsi bent kokį „Kovų“, „Keleivių“, „Laisvių“ spindulį ir paskui ilgai negali rankų nusimazgoti, lyg kokios neregėtos nešvarybės prisitikęs. Nelaimė dvasios mažutėliams, prostituojamiems nedorybės milžinų!

Ir gimdo tie „apsišvietimai“ chuliganus - burnotojus, susirinkimų trukšmadarius, riaušininkus bažnyčiose ir net atvirus „kapitalistų naikintojus“, kaip anasai Antanaitis, pareikalavęs iš Balimorė's klebono kun. Lietuvininko 2,000 dollarų, bet suimtas ir per Washingtoną išsiųstas atgal į Lietuvą.

Palieka rimti švietėjai-laikraščiai: katalikų „Draugas“, gana apskurdusi „Žvaigždė“ ir pirmeivių „Lietuva“ su „Vienybe Lietuvininkų“; švietėjos-draugijos ir švietėja-Bažnyčia. Bet ir visam tam daug galima ir reikia prikišti, dėl daug ko pasiguosti. Bet kas užtarys?

Mielas ir tautai išganingas dalykas spiestis į visokių vardų draugijas, švietimosi, mokslo, susišelpimo, pašalpų ir t. begalo. Viso to pavyzdį mūsų išeivis tuoj pamato, ligi tik peržengia Amerikos sieną, tarpe visų tautų išeivių. Pamato, tuoj paseka, ima lietuvius burti į būrius ir — perdeda, nušoka didelį šuolį kiton pusėn, destis, prisisteigia perdaug draugijų.

Lietuvių diferencijaciją arba išsiskaidymą sulig nuomonių metas jau laikyti Amerikoje įvykusia. Aiškios ir galingos yra trys organizacijos: 1) Susivienijimas Lietuvių Rymo-Katalikų Amerikoje, tų, kurie dirba drauge su savo dvasiškiais; 2) „Susivienijimas Lietuvių Amerikoje“, demokratų, kurie nenori su kunigais bendrai veikti; ir 3) negausinga, bet arši „Lietuvių Socijalistų Sąjunga“. Rodos, ir užtektų. Įsisteik tik kievienoje lietuvių kolonijoje savo filijas, ir centrai bus galingi, ir filijos turtingos narių, pi-

nigų, butų ir knygynų. Pridėk dar kurią literatų-mokslininkų draugiją, kaip „Tėvynės Mylėtojų", kurią jaunuomenės šelpimo, kaip „Aušra" ar „Motinėlė", tai ir bus gana sočiai. Bet kur čia tau! Sekdami lenkais, apie kuriuos jų pačių yra patarlė: kai vienas, tai permaža, kai du, tai jau perdaug, — lietuviai tiek, rodos, ir teturi rūpesnio, kad jokia draugija pernelyg neįsigalėtų; tad visos kuogreičiausiai skyla į kelias dešimtis „kuopų", kad kiekvienoje būtų nedaugiau, kaip po 40 — 50 narių; užtat kuodaugiausia būtų pirmininkų-generolų ir valdybos narių-pulkininkų. Pasirodo idealė neturto lygybė. Kuopos neturi savų butų susirinkimams, savų halių vaidinimams ir koncertams, savų nors bent kiek patenkinančių skaitytoją knygynų su skaityklomis. Už tat turi tuščias kasas, savus bufetus, duodančius kone vienatinį pelną kasoms. Kai to pelno nebeužtenka, draugijos daro piknikus — važiuoja žaliumosin, kur girdo kits kitą, trigubai užtat atplėšdami ir džiaugdamies, kai draugija per tokį pokylį daug „uždirba" savo kasai. Ar tai kultūros kėlimas, dorinimas, švietimas? Ir kaip šviesi be savo butų, be knygynų, skaityklų, be scenų, be savo mėgėjų-vaidintojų, chorų, prelegentų?

Netikslumą skaldytis į mažas kuopas jau pradeda daugelis suprasti. Jau matosi net pradžia centralizavimosi — metimosi į viena, kaip antai Chicagoje, kad galėtų nors vienas žmoniškas namas visam miestui pasistatyti. Tokius namus (Musichal), teturi philadelphiečiai, baltimoriečiai, ir dar kai kas, o galėtų turėti visi lietuvių centrai. Visa tai įvyktų, kad mūsų išeiviai labiau apsišviestų, o labiau apsišviestų, kai vis tai būtų įvykinta... Circulus vitiosus — supainiotas ratas, iš kurio kažin-kada išbris mūsų išeiviai. Kaip dabar yra, lietuvių draugijos neišpildo ganėtinai savo paskyrimo kultūrinti tautiečius. Ir pirmutinis tikslas daugumo draugijų yra piniginis „biznis" — apsirūpinimas. Ir į tas vos ketvirtoji dalis tautiečių tepridera. Gerbtinos ir tokios, kokios yra.

Aš joms visokios palaimos trokštu ir atsiprašau, kad neišsemančiai dalyką kai ką paminiu. Mano dalykas ne tyrinėjimas, bet suvedimas į viena, ko mūsų išeivis į Ameriką nelaimėja. Apie laimėjimus net perdaug mums prakiurdė ausis. Šaltu vandeniu perpylus, bus sveikiau.

Amerika nežino vidutiniškumo. Kur daug — perdaug, kur maža — permaža. Taip darosi ir tikėjimui su visomis jo įstaigomis. Amerika — šonas didelio tikėjimo ir didelės bedievybės. Bažnyčia, atskirta nuo valstybės, nei jos šelpiama, nei persekiojama, plėtojasi, kaip duok Dieve kiekviename šone. Patys tikintieji, šalininkai įvairių-atskalūnysčių, stato ir išlaiko puikiausias bažnyčias, duoda gerą išlaikymą josios tarnams, statosi ir puikiai išlaiko (ne lietuviai) daug įvairių mokyklų; turi bent po kelius universitetus (katalikai bene tris), kuriems supila milijonus. Religijinės draugijos, kaip Holy Nom Jesus (H. N. J.) — Švenčiausio Jėzaus Vardo, turi kuopuikiausias organizacijas, kurių galėtų pavydėti bet kuri kita draugija. Kasmetai draugijų nariai su vėliavomis, kapelijomis arba nors pikuliomis (tokie trumpi vamzdeliai) suvažiuoja į artimuosius miestus demonstracijų padaryti, vakarą gauti palaiminimo Švenčiausiuoju Sakramentu ir vėl ypatingais traukiniais sugrįžti namo. Rodos, tik išlaidžiai, o naudos maža. Bet ne. Katalikų vardas Amerikoje gerbiamas ir vis kyla. Džiaugiasi visi, kaip airišiai, tie uolieji visame pasaulyje katalikai, taip darbininkai, taip milijonininkai, advokatai, gydytojai, teisėjai su kunigais pirmose eilėse žingsniuoja, su pasididžiavimu nešdamies rankose mažas vėlungėles su mylimaisiais vardais: H. N. J. = Holy Nom Jesu. Mes aplankėme ne vieną airišį šviesuolį: gydytoją, advokatą, pramonininką, ir visur radome pilną pasitikėjimą mumis, kaipo kunigais, ir aukų 5 — 25 doll., be jokio svyravimo ir net reikalavimo paaiškinti tikslą. Airišiai taip pat pergyvenę savo kivirčų su parapijomis laiką. Dabar gi pas juos

viešpatauja pilniausi sutartis tarp liaudies, inteligentijos ir kunigijos. Kunigų labai žiūri jų vyskupai airišiai ir labai juos užstoja šiaip jau parapijonai. To dėl garbė (prestiž) jų kunigų didelė, o nusidėjimų veik nesigirdi. Ar tai „klerikalizmas", kaip mūsiškiai pirmeiviai sako, ta kunigų meilė, nežinau. Greičiau ne, nes airišiai, kaip ir anglai, patys gražiai moka valdytis, nieko neprašydami pavaduoti; greičiau tikra meilė, kylanti iš branginimo tikėjimo ir viso to, kas su juo susigretina. Bent tokį įspūdį gavau Bostone, kad mudu pasveikino senutė šilkuota ponia ir ėmė mumis džiaugtis, kaipo „draugais jos sūnaus"; vieną, girdi, sūnų ir ji esant atidavusi Bažnyčiai ir tuo džiaugiantis.

Iš antros pusės stoja aršūs „bedieviai", atsiskyrėliai nuo visų tikėjimų, kraštutinių nuomonių žmonės. Degdami neapykanta esamosios tvarkos, griovimo darbą pradeda nuo tikybinių įstaigų, nes jos artimesnės ir lengvesnės apardyti: etikos ir mokslo prie to darbo nereikiama.

Taip ir mūsų išeiviai iš-pat pradžių gyventi mokėsi iš vietos žmonių. Vieni pasekė susitvarkiusiais airišiais katalikais, kiti jų griovikais. Ir nesantarvė tarp lietuvių viešpatauja kuogiliausi. Peštynės, skandalai ir pardavimai, ginant ir griaunant parapinę tvarką — kasdienis dalykas visuose naujai organizuojamuose lietuvių katalikų centruose. Po keleto metų, ilgiausia po dešimties, visa tai praūžia. Bet kol praūžia, papiktinimo duoda ir saviškiams ir svetimiems. Nuolat už betkurį mažmožį užpuolami kunigai, tampa it iš vagos išstumti. Nesitikėdami jokio atsižvelgimo į jų aplinkybes, laukdami visur ir visuomet vieno pasmerkimo, ginasi, nevisuomet turėdami teisės gintis. Dažnai savo tarpe pakenčia draugus - iškrypėlius: neblaivius, neregėtai tamsius, apsileidėlius parapijos darbe, kartais ir nešvaraus gyvenimo. Išmetinėjant, ko dėl kenčia, teisinasi prievarta. „Šmeižia mus ir dulkina iš visų pusių mūsų priešai; lasinėja menkiau-

sią dulkelę, — tai ką čia belengvinsi jų darbą, duosi jiems naujos medžiagos, apsidulkindami kits-kitą"? Ir dažnai labai nenormalus dalykas, kuri kunigų votis, ilgus metus tvinksta, o nėra kam ištekinti, gangrenotą narį pašalinti. Bedieviai vėl tų gangrenotųjų niekuomet smarkiai neužkabina; smarkiau kimba į tuos, kurie veiklūs ir savo sveikumą rodo, žinoma, tuo pačiu kenkdami priešams. Neapkenčiamai fanatiška priešginystė pilnai tarpsta tarp kunigų ir inteligentų, nors jiejie ir nebūtų patys kraštutinieji tikėjimo ir jo atstovų nevydonai. Ir per tai daug-daug kenčia tautinės kultūros dalykas.

Ir vyskupų-airišių pasielgimas (taktika) su kitataučių ineivių (immigrantų) į Ameriką tikėjimo dalykais yra nenormalus, neteisingas ir peiktinas. Vokiečiai ir prancūzai turi savo organizacijas ir savo vyskupus. Tai jiems niekas. Lenkai seniai to-pat trokšta, bet vis neįveikia Romos, kad ir jiems pripažintų, taip sakant, tautinę autonomiją bažnytiniame gyvenime. Jie pirmieji pajuto ir formulavo neteisingą, nes nevienodą apsiėjimą airišių vyskupų su airišiais ir neairišiais. Iš to kilo net atskalūnai — neprigulmingieji nuo Romos ir vyskupų. Vienur-kitur ir lietuviai juos pabezdžionavo, bet nevykusiai.

Katalikų veikėjams nebekatalikai dažnai prikiša, kad jie dirbą ne vietos naudai, bet tolimai Romai — Romos Bažnyčiai. Katalikai nelabai tai ir nuodėme laiko. Net garbe sau ir nuopelnu laiko. Bet to negalima pasakyti apie Amerikos vyskupus. Jų pasielgime nesimato bendrųjų katalikybės idėjų; greičiau — angliškumo. Praregėdami ateitį, jie mato ne Romos viešpatavimą, bet anglų, bent gi jų kalbos. Kaip kitą kartą Liepojos klebonas, neduodamas lietuviams parapijos teisių, aiškinosi tuo, kad Liepojoje vis-tiek negyventi lietuviams: čia esanti vieta vokiečiams arba lenkams. Taip, nelyginant, ir Amerikos vyskupai: į ateivius ne anglus, ne vokiečius, ne prancūzus žiūri, kaipo į laikinai ne tos pat anglų kalbos žmones, kurie

betgi turės pavirsti anglais ir juo greičiau, juo geriau. Nemygdami, nespausdami, neskriausdami tų kitataučių, vyskupai ir nedaboja jų, negano, nesisieloja jais, kaip tikraisiais savo vaikais; leidžia jų bažnytinėms organizacijoms apirti, leidžia žemesnės už airišius garbės tapti. Kitataučiai jiems — pavaikiai, nors vienur-kitur turi sau patarėjus (konsultatorius), nelyginant, kapitulą, pasikvietę ir iš kitataučių. Scrantono vyskupas Hobanas turi lietuvį Kurą. Bet ir tas pats vyskupas Hobanas, pašvęsdamas Wilkes Barry, Pa. puikią lietuvių bažnyčią, tik ką kunigo Vizgirdos pastatytą, be jokio dvejavimo pasakė: „katalikai vėliau pagirsią „lietuvius" už jų aukas ir triusą". Suprask: lietuviai dėjo pinigus ir statės bažnyčią, bet ja pasinaudos šiaip jau katalikai (airišiai). Kitoje vietoje, pasakoja, vyskupas neleidęs lietuvių kunigui statyti bažnyčią lietuvių gyvenamuose blakuose (kvartaluose), bet liepęs statyti už dviejų varstų — airišių kvartaluose, kame reikią „jiems" bažnyčios. Girdi, vis-viena lietuviai išnyksią, ir jų bažnyčios pateksią airišiams-katalikams. Lietuviai nesutikę. Spirtis prieš kitataučių airišiavimą lenkai ir lietuviai turi tad bent kiek teisės, nors perdeda, kada bekovodami ima vyskupams prikaišioti ir nebūtų daiktų — bažnyčių pasisavinimą. To nei noro, nei galėjimo daryti, neturi, nei reikalo nėra daryti. Bet laukt, kad kitataučiai suairišėtų, ko dėl gi ne... Apie airišinimą kitataučių mokyklų jau esame trumpą žodį tarę.

Pridėk čia neaiškumą svietiškųjų įstatymų apie valdymą bažnytinių turtų ir suprasi, kad „neviskas tvarkoje danų karalijoje"; kad trys ketvirčiai energijos bažnyčios atstovų gaišta neproduktyviai; galėtų ją sunaudoti lietuvių kultūrinimui ir negali sunaudoti; kad ir pasišventimus ir tikrai dorus ketinimus bažnyčios atstovų parapijų nariai priima vis lyg su restrikcijomis, ne tiesiai į širdį, todėl ir gerų vaisių iš to laukti nedaug tegalima.

Tad ir bažnytinės organizacijos kaip ir draugi-

jos Amerikoje nepilnai išpildo savo tiesioginį paskyrimą — dorinti, kultūrinti puslaukiniais išeinančius iš senojo krašto lietuvius. Ir nebėra kam tas darbas dirbti. Mūsų išeivis taip ir pasilieka storažievis, kokis ir namie buvo, nors iš viršaus, savo danga, lyg ir prilygsta kultūrintiems miestelėnams.

Sakoma: pasisakyk, kur tu vaikščioji linksmintis, ir aš tau pasakysiu, kas tu esi. Lietuviai linksminasi, veselijas kelia, laiką vakarais gaišina saliūnuose labai trečiosios, jei ne penktosios rūšies. Mėginta jie steigti padoresniai. Antai, pp. Burba Kingstone, Pa., Abraitis, gal ir dar kas, pastatė tikrai švarius saliūnus, kur nė spjaudytis, nė betko mėtyti nevalia, nė triukšmą kelti neleidžiama. Na, ir ką gi? Nors kainos tokios-pat už viską, kaip ir prastuose saliūnuose, tačiau lietuviai jų nelanko; girdi, jaučiasi perlabai suvaržyti, lyg sugauti. Ir svečiai tų lietuviškųjų saliūnų esą vien airišiai ar vokiečiai.

Puikioje salėje iškeltame vakare regėjome savo brolius vedant šokti baltas, it sniegas, moteriškas, destis, pasirengusias, kaip į balių, nenusiimant savo skrybėlės ir nepadedant iš lūpų drūto cigaro, nors amerikiečiai prieš moterišką visad stovi be kepurių. Juk ir tai nekultūringa.

Nenumanymas miestiško kultūringumo, ypač juokingas pasirodė yankiams per vieną lietuvių mėgėjų vaidinimą. Vaidinąs sodžiaus vaikio rolę išėjo vienomis drobinėmis kelnėmis ir drobiniais ant kelinių išleistais marškiniais. Koją pastatęs ant kėdės, o alkūnę ant kelio, ėmė dainuoti nesvietiškai gailią meilės dainą, o klausytojos-merginos, it pablūdusios, spazmuodamos, su ašaromis juoktis. Nekantriai paklausus, kas gi joms įdygo, viena, paspringdama, ištarė: „Kad *šitaip* jisai išeitų ant strito, juk jį polismenai suareštuotų"... Buvo tai labai reališka, bet Amerikoje gimusiems nebesuprantama, nes jie tokiuo kostiumu tik į lovą ateina, o ne ant scenos. Reikėjo numanyti, kad tai nepritiks, o nenumanyta.

Tai mažmožiai, bet jie gana ryškūs.

Šviesos ir kultūros Amerikoje mūsieji neįgyja. Tai ne jiems, ne jiems. O praranda savo tautiškumą. Mokykla, gatvė, didumas visuomenės, aukštoji Bažnyčios valdžia, — visi ryte ryja mūsų brolį, o visiems pritaria iš pačių lietuvių neva socialistais virtę išgamos, kurie į padanges kelia airišius kunigus, idant juo giliau galėtų pasmerkti saviškius ir neprileisti jų prie tėvynės paminklų: tikybos ir kalbos palaikymo. Ir kaip gi prileis, kad viso to nereikia? Tikėjomės, kad bent kalbos bus tiems „socialistams" reikalinga. Bet iš „Kovos" Nr. 34 1911 m. gauname žinoti, kad ir tai ne. „Prūsų lietuviai turi vokišką kalbą, kaipo puikų įrankį savo apšvietimui ir *lietuviška kalba jiems nereikalinga*... Mes (!) manome, kad jokios kalbos neužsimoka užlaikyti iš patriotizmo, jeigu žmonės geriau gali naudotis svetima kultūriškesne kalba". Labai aišku.

O šalip tų mūsų viršpažangiųjų stovi lenkai su savo net šovinistiškai-patriotiškomis mokyklomis, kad tėvynės neužmirštų, su savo vežiojimu vaikų į Lenkus, kad jie savo šoną pažintų, įsidėmėtų ir reikale net galvą už jį paguldytų. Lenkai netaikūs, tarp savęs pešasi, nesutinka, dar labiau, neg mes diferencijuojasi. Tokiame, sakysime, kone vienų lenkų miestelyje Nanticoke reikia jiems net 4 bažnyčių: biznieriams vienos, darbininkams antros, bajorams trečios ir „nezależninkams" ketvirtos. Bet viename dalyke visi jie sutinka, tai savo šono meilėje, kurią anksti kvepia į kūdikius ir paskui neleidžia išgaruoti. Ale mes — išmintingesni... kaipgis! Patys skurstame tautiškai ir kitiems patariame skursti. *Ir lėpsta rankos, apsidairius po visus luomus ir įstaigas ir neradus, kas mus ir šviesos ieškotojus trauktų į taip tolimą kraštą.*

Laisvės laimė Amerikoje.

Galop, pavažiuokime į pražvalgas į Laisvės Laumę ir, jei nieko pas ją nelaimėtume, užsukime į Doros bobutę.

Gražios Amerikoje turtų ir šviesos Laumės. Bet dar gražesnė, tiesiog vienatinė visame pasaulyje Laisvės Laumė. Bet jei pirmoji dvi ne lietuviams ateiviams; jei tiedvi jie vos paregėti tegauna — tai šios trečiosios nei tiek; jie tik jaučia, kad ir tokios deivės čia esama. Mūsieji nepajėgia nei rankų į ją ištolo ištiesti, o jei ir ištiesia, tai taip brutališkai, nekultūriškai, kaip kokią žydmergę, o ne deivę sutikę, kad tuojau nusvyla ir ilgai gauna už tai atgailėti.

Amerikos Jungtinių Valstybių valstybinė ir visuomeninė tvarka Europoje, ypač gi Rusijoje, tikriausia būtų laikoma netvarka. Visai nematai ten, kad kas ko žiūrėtų, kad kas ką sektų ir net paslapčiomis, bet atvirai kai ko teirautųsi. Mes buvome nuvažiavę prakalbų kalbėtų, agituotų, kad broliai-išeiviai grįžtų atgal, kad imtųsi pramonės, pirklybos, amatų, ūkininkavimo, dvarų parceliavimo; kad dėtųsi pinigais ir agentais į „Viliją", kad savo sutaupytus kapitalus laikytų lietuvių kredito draugijose arba žemės pirkimo ir parceliavimo bendrovėse; kad šelptų „senojo krašto" — Lietuvos mokyklas, ypač „Saulę" ir jos mokytojų seminariją. Vienu žodžiu sakant, stengėmės nuo Amerikos atitraukti į Lietuvą žmones ir kapitalus. Amerikiečiai turi įstatymą, draudžiantį išvežti iš jų tėvynės kapitalus. Rastų, kad norėtų, ir dar vieną-antrą pateisinantį vyriausybės įstatą, kaip kiekvienas randa lazdą, kas tik nori šuniui suduoti. Bet niekas nieko mums nesakė. Net nejauku buvo. Vis manėme, kad tai kokia klasta, kuri tik galų gale pasirodys, šimteriopai labiau mus nuskriausdama, neg kad pasirodžiusi iš-pat pradžių. Kaipgi? Vyriausiuose štatų administracijos miestuose išlipdomos buvo afišės apie paskaitas, paduodamos jų temos, pasakomas tikslas — aukų

rinkimai. Didžiosios miestų salės prisikimšdavo žmonių sausakimšai; sako, kai-kur, kaip štai: Clevelande, Brooklyne ir k. buvę po tūkstantį ir dvi. Buvo kalbama bent trijų kalbėtojų. Paskui renkama aukos po salę, užrašinėjama pavardės. Policija, žinoma, turėjo būti ten, kur tiek daug žmonių susirenka. Polismenai stovėjo salėse, prie aukų rinkimo staliukų. Bet per visas 90 dienų griežtai nei viename iš kelių dešimtų aplankytų miestų niekas nepaklausė, netik valstybės žiniai, bet tiesiog iš tuščio žingeidumo: kas jūs esate, kam pinigus renkate (sales, tiesa, pasamdydavo mums vietos draugijos, laukdamos mūsų atvažiuojant). Niekas, niekur, nieko. Niekam iš valdininkų neesame rodęsis, niekam nepasiskelbę, nieko neprašę leisti ką daryti, niekam dokumentų nerodę. Girdėtas tai dalykas?

Ir ne tik mums taip darėsi. Matėme tokiuos bemokslius zakristijonus Urbonus iš Šiaulių pavieto Amerikoje pasiskelbusius kunigais, pasistačiusius ties namais aukštą lietuvišką kryžių ir pavadinusius savo butą — bažnyčia. Alle right! (olrait — gerai!): būk kunigu, turėk „bažnyčią", mokyk, skelbk ką nori, jei rasi dar kvailesnių už save klausytojų. Vilioja kas pinigus, all right! teviliojie, jei randa tokių, kurie duoda. Kas pinigų užsidirbo, tas liuosas yra ir suvartoti juos: pragerti, kitam atiduoti, į šulinį įmesti, ar dar kur padėti. Kas darbo vyriausybei? Suaugusio žmogaus nepaglobosi ir nėra reikalo per visą amžių jis globoti — lai pats savimi rūpinasi.

Didžiausiuose miestuose matėme „Salvation army" (Išganymo armiją), triukšmingai po gatves su tarškalais ir giesmėmis einančią, čia pat ant kelių puolančią ir — pinigus renkančią. Matėme socialistų automobilius su bent keliais raudonais žiburiais, sustojančius pašaly bulvarų ir gatvių, kame daugiau publikos; agitatoriai sako iš jų tokius „pamokslus", kad, rodos, klausytojų plaukai skrybėles kiloja. Žemė dreba, dangus griūva. Kalbėtojas draskosi, net baisu

žiūrėti. O šalip polismenas stovi nuobodžiu veidu ir gromuluoja savo bjaurų saldainį — „pepsingumą" (saldžią, pepsina pagerintą gumą per kiaurą dieną kramto veik visi prasčiokai). All right! Kalbėk sau sveikas, jei moki kalbėti; klausykite sau sveiki, kas turi laiko klausyti. Labai tai man: aš žinau, kad nuog kalbų vis dėlto nei žemė nesudrebės, nei dangus nesugrius. Ot, kai imsite kliūti žmonių judėjimui arba susipyksite, tai paprašysiu eiti po velnių kur į kitą vietą... Ir tiek.

Matėme prieš ir per rinkimus pavietų valdininkų, teisėjų, deputatų, aršiausius popierius, išlipdomus ant visų tvorų ir sienų, su negražiausiomis nuveikiamų kandidatų karikatūromis ir gražiais remiamųjų kandidatų paveikslais. Pats prezidentas piešiamas bjauriais šuns dantimis. Ir nieko. Kaipo renkamąjį valdininką, nors ir patį prezidentą, valia kritikuoti, kuoaršiausiai peikti; nevalia tik jo, kaipo žmogaus, teršti ir žeminti. Valdininkas jis gali būti netikęs, bet žmogus — geras.

Ir liuosai platina savo mokslus šimtai visokių religijų išpažintojų, šimtai visuomeninių mokslų; šėlsta rinkimų partijos ir jų komitetai, demonstruoja, streikuoja darbininkai. Ir vis nič nieko nevaržomi. Tai Amerikos vienatinės visame pasaulyje Laisvės Laumės viešpatavimas, tvarkus, žmoniškas, žmogaus žmoguje neužmušąs, visas žmogaus proto, sąžinės, doros pajėgas pasirodyti išvadinąs. Kitokiame ore tikrieji yankiai jau nebegalėtų bepagyventi.

Na, o mūsieji kaip gi? Kaip Laisvės Laumės viešpatavime? Ar mėgsta su ta deive susižadėti ir sėbrauti? Mėgsta ir labai mėgsta, tik savotiškai. Mūsiškiai jaučia tą laisvės orą. Mato, kaip jų, jei dabotojai įstatymų apie ineivius praleido, niekas daugiau nedaboja, nei „popierių" nebeklausinėja. Džiaugiasi kuriam sekės veikiai gauti darbo ir uždirbti. Džiaugiasi savo tos dienos turtu, sveikata, protu, kas bent kiek jį pralavino, jaunyste. Tiek viso ko pilnas bū-

damas, kaip gi nesprogsi? Yankė tą visą savo energiją išpila, „biznius" darydamas, politiką varydamas, — vadinas, dirbdamas. Mūsiškiai — svavaliaudami. Lector unius libri (vieną knygą teperskaitęs) mena tapęs išminties sostu, nuo kurio gali apspjaudyti visą regimą ir neregimą pasaulį, burnoti Dievui ir žmonėms, nes už tai, jei ne vadinsis pornografija (priešinga skaistybei), niekas į šaltą cypę ant duonos ir vandens nesodina; šikšnapilviai laka saliūnuose negirdėtais ir neregėtais saikais džiną (degtinę) ir alų, laka ligi pabaigdami savo išteklių, vaišina pažįstamą, o pablūdę muša tuos-pat vaišinamus; pakelia triukšmą ir dūksta, kol polismenas surakina jam rankas, įdeda į gražią karietą ir nuveždina į kalėjimo kambarį. Prabuvus parą, brangiai užsimokėjus už „ponišką" pasivažinėjimą ir pralaikymą, reikia rasti kaltininkai, kurie jį „nuskriaudė": pragėrė pinigus, apdaužė ir, įkliudydami į policijos nagus, padarė dar 10 dollarų pragaišties. Kyla bylos. Kaipgis? Laisvės krašte būsi kuo-nors susivaržęs ir kuo-nors apsileisi? Nesulaukimas! Laisvės krašte nepridera ir namų ar moterystės dalykuose varžytis, jei nenori tapti vergu kuniginių prietarų, suprask: — „Bažnyčios kanonų".

Negi visi taip daro. Bet daro. Ir kurie daro, prilygsta buliui: ramus jis buvo namie, kur jam buvo grandis į nosį įverta ir grandine pririštas; bet kai Amerikoje pasileido nuo grandies ir grandį išsinėrė, ėmė baubti, žemę kasti, visus aplinkui apdrabstydamas, ir tvoras ragais ardydamas. Bestabdant, duos jam su „kočėlu" (vienatinis polismenų ginklas) per nugarą, pririš už kojos (dažniau už rankos; bet kuo ji skirsis nuo gyvulio ar gyvuliu virtusio kojos?), bet grandies nebejvers, grandine ilgam laikui nebepririš. Nebent ką užmuštų. Likęs liuosas ir vėl savotiškai naudosis giriamąja Amerikos laisve.

Ar tokiuo būdu subręs laisvamylis pilietis? Bus jis laisvadarbis (mušeika ir t. t.), laisvakalbis (burnotojas), laisvamintis (neklaužada), laisvamanis (bedie-

vis), — bet toli gražu ne liuosas, kaip dvasia, užtrokštąs nelaisvėje.

Taip Amerikoje atsitinka žmonėms karštesnio kraujo.

Lėtesni taip nedaro, polismenai jų nedaužo ir „poniškai" nevažinėja. Bet ir jie Amerikos laisve nepasinaudoja. Nebent tiek, kad niekas jų negąsdina ir nestumdo. Šie nejautė nelaisvės slėgimo namie, nesprogsta nuo pilnumo laisvės ir Amerikoje. Daugumas, it zoologijoje minimi gyvulėliai, kurie lygiai gerai rėplinėja žeme, kaip gerai nardo vandeny; ir šiaip jiems gerai, ir taip neprastai; žemėje neilgėjasi vandens, vandenyje nepasiilgsta žemės daugiau, kaip tik gurkšnelį gurkštelėti ir atsidvėsti.

Požemių kurmiai, išmesti į skaistybę, apanka ir tuoj nudvesia; požemių ežerų salamandros, niekados šviesos nematydamos, ir visai aklos; pripratęs sodietiškai valgyti, vemia, ištolo pamatęs skanėsį kaviarą; krotelėje auklėtas ir paskui paleistas paukštis užsimuša. Taip ir mūsų išeivis: nuo skaistybės anka, nuo laisvės kvailsta ir užsimuša. Nei apšviesti, nei kultūrinti, nei laisvininku padaryti staigiai negali. Tas darbas reikia pradėti nuo mažų dienelių, tęsti ilgai ir nuosekliai, per kelias kartas, kol padarysi „žmogų", išmanantį, trokštantį, branginantį ir mokantį vartoti savo „žmogaus teises". Co zaś nagle, to po djable — kas gi staigiai — velniop, nenaudinga. *Taigi ir iš tolo giriamoji pilnos laisvės šalis — ta Amerika — netoks jau žadėtas laimės kraštas, kad savo prasčiokus vargdienius mielu noru siųstumėme jei ne ko kito, tai nors laisvės prisigertų ir „žmonėmis" taptų. Nedaug, nedaug ir laisve, kaip nedaug ir šviesa tepasinaudoja mūsų išeivis!...*

Tai įrodo, kad ir toks laikraštis „Saulė", mylimasis organas tūkstančių lietuvių, nors nei idėjų, nei mokslo patys bemoksliai lenkai redaktoriai neduoda.

Perdaug nedorybių.

Ketinome važiuoti į pražvalgas į deivę, o radome seną žydmergę — girtą, piktą ir netaikią. Seniau jos vadintasi Dora, o dabar ji išpravardžiuojama Nedorėle. Pakalbėkime į pabaigą apie trejopus savumus tos daugelio mūsų išeivių į Ameriką bobutės-Nedorėlės: girtavimą, bylinėjimąsi ir nesutikimus šeimynose.

Girtavimas. Be airišių (irlandiečių), kurie visi moka angliškai, vokiečiai, italai, lenkai, čeka, rusinai, slovakai, lietuviai ir daugybė kitų tautų atsiunčia savo darbininkus-bekalbius, destis, nemokančius angliškai susišnekėti. Nėra tat kas daro: reikia glaustis prie tų savo tautiečių, kurie jau yra pirmiau atkeliavę. Taip Amerikos miestuose ir susidaro tautininkų grupės: skyrium italų, skyrium lenkų, skyrium lietuvių. Kame du-trys susirenka Mano vardan, ten ir Aš esmi, sakė Kristus. Emigracijoje kitaip: kame dešimtis susirinko, ten nelabasis tuoj pastato karčiamą-saliūną (saloon). Tai pirmasis esąs pumpuras visų tautų susitvarkymo; iš to pumpuro-saliūno išsiplėtoją visos tautinės įstaigos. Saliūne susirinkę nusprendžią įsikurti sau — parapiją, pasistatyti bažnyčią, sudaryti draugiją, ilgainiui sutarti, kam su kuo peštis, t. ir t.

Karčiama ateiviams į Ameriką tiek, kiek namie jiems bažnyčia ir dar daugiau. Čia krikštynos, čia vestuvės, čia pakasynos; čia vardinės, čia sutiktuvės, čia išleistuvės; čia derybos; čia džiaugtis laimėjus, čia guostis pralaimėjus; čia troškimą gesinti, čia liuosą sekmadienių ir bedarbės dienų laiką praleisti; čia muzikos pasiklausyti, čia kortomis, kauleliais, biliorais pažaisti. Kas nemėgia draugijos pasamdyto buto ir ten laikomo bufeto, saliūnas jam klubas, svetainė, teatras, knygynas. Viskas. Buveinė samdoma nebent tik tuo tikslu, kad būtų kur lova nakčiai pasistatyti.

Bet visa tai juk neveltui. Už visas išskaitytas gėrybes reikia karčiamėlei atsilyginti, atsidėkoti, už-

tikrinti jai gerą gyvenimą O karčiama Amerikoje išlaikyti nepigu. Iš Jungtinių Valstybių devynetas jau yra „sausų", destis, neleidžiančių produkuoti alkoolinius gėrimus, nei jų ragauti,nei jais verstis. Kiti štatai eina į tą pusę, visupirma, apsunkindami vertimąsi tais gėrimais. Patentas metams laikyti gertuvę Rusijoje, sakysime, teapsieina apie 37 rub., o tokioje Illinoiso valstybėje visą 1000 dollarų, kad ir mažai karčiamėlei. Kertinį namą statant, Amerikos miestuose apatinis butas skiriamas karčiamai, o įeinamos durys daromos pačioje sąsparoje, idant visi einantieji ar iš vienos gatvės, ar iš antros, užsimerkę, anot to, įrioglintų į karčiamą. (Pataikyti ir be to lengva, nes karčiama ištolo paduoda išlaistomo alaus rūgščia). Už taip tinkamą vietą reikia vėl atiduoti tūkstantis. Gi išlaikymas buto: centralinis kuras, elektros ar dujų šviesa, vandens atvedimas, gatvė, bent vienas tarnaspadėjėjas ir vėl atima tūkstantį su viršum: Galop pačiam „bosui" — gaspadoriui, ponui pragyventi ir uždarbis — vėl nemažiau tūkstanties. Yra apskaitoma, jei Amerikos karčiama neduoda pelno bent 4000 dollarų, tai neesti verta laikyti: šeimininkas bankrutėja ir saliūną uždaro. Amerikoje daugiausia geria alaus. Jis prastas, kartus, ale šaltas ir pigus: už 5 centus gauni saiką nuo šešių vidutinių stiklinėlių. Supraskite dabar, koks ežeras to prasto gėrimo reikia išgirdyti, kad pelnytumei ketvertą tūkstančių! Mažiausia už kelias dešimtis tūkstančių.

Chikagos inteligentai skaito lietuvių tame mieste ant 50.000; saliūnų su „šaltu, lietuvišku alum" (suprask: skiriamu lietuviams) esą ant 500; juose lietuviai kasmetai pragerią ant 5.000.000 dollarų; kiekvienai galvai alkooliui atiduodamų pinigų tenka apie visą 100 doll. Kiti dalyką dar pablogina. Sako, vienas saliūnas kai kur esąs ne 1000 žmonių, bet tik 100, arba dešimčiai šeimynų. („Šeimynomis" Amerikoje vadina vieną būstynę, kur prie to paties stalo sėda jo gyventojai: 10, 20, 30, kiek jų esti).

Savo perdidele daugybe, savo menku įtaisymu saliūnas daug daugiau bloga padaro mūsų išeiviams neg išimdamas iš kišenės šimtą dollarų. Saliūnai tvirkina ir sveikatą ėda. Kiaurą dieną žmogus gerdamas, juk gali prisigerti iki velnių matymui; supykti, susivaidyti ir susimušti. Apie tai minėjome. Kas nesimuša, klausosi prastos mekaninės muzikos už centą ir gadina sau artistinį skonį. Be to, proga į kortas ir į kauliukas, ir ne į tokius grojus — taip sau, bet tik nusiraminus, bet į azartinius, po du, kas laimės. Prisiglaudę kur pasieniuose, ant biliorų, jei neužimtas, ant stalų, dažnai ant apverstos skrynelės - pakio, raudonais, kaip žiburys, veidais, išdžiūvusiais nasrais, blizgančiom akim ir nerviškai drebančiom rankom, — Atiduokš, pons! — Dėk, pons! — tegirdi tokio įnirtimo balsą, lyg prieš kits kitą matytų aršiausius neprietelius. Toksai girtas azartas vėl, tur būt, dažnokai baigiasi muštynėmis, nes ir pašaliečiams, ir net mums kliūdavo iš jų aštrus žodis - šakalys.

Tankus saliūnų tinklas, sugaudamas darbininkus kone kiekviename žingsnyje, apipindamas juos ir sulaikydamas tarp savo sienų, atitraukia nuo dalyvavimo viešajame visuomenės gyvenime, nuo posėdžių draugijose, nuo mitingų, nuo teatrų, sodnų, kur kvėpuoja grynu oru. Palaiko darbininkus tamsoje, keldamas juose vien bloguosius palinkimus. Už visa tai duoda kuoblogiausius gėrimus ir kuoblogiausį orą. Saliūnų oras, darbininkų prisigrūdus, darosi tiesiog nebepakenčiamas. Džin, viski, alus, pilstomas iš bačkų į puodelius, laistomas po grindas; smarkių blogų cigarų dūmas, liūliuojantis gražiai iki žemės, drauge su žmonių prakaitu, kurio čia išliejama nemažiau, kaip ir alaus, — sudaro tokį kvapų mišinį, kuris nebent priešpeklyje teuostyti, kaip sako vokiečių satira. Stebėtina, kaip žmonės gali ten po keletą valandų prabūti. Ir kokie jie esti nusilpę, ten prabuvę; tikrai, labiau, neg darbo dieną. Alkoolio garai, sujudinę krau-

ją, apėmę smagenis, neduos darbininkui atsilsėti nė naktį. Ir eik ant rytojaus „toks" į darbą!...

Moterys dažnai neapsileidžia vyrais alkoolio vartojime.

Trys dalys mūsų darbininkų Amerikoje skurdo, menkėjimo sveikatos, trumpėjimo amžiaus, nelaimių, nepritekliaus pinigų, užmušimo sąžinės ir atminimo paliktųjų už jūrių saviškių, drąsiai virsta ant saliūnų. O pasikalbėk su jų laikytojais saliūnininkais! Jie tokią panaberiją stato, it būtų tautiečių geradariai; netik atvykusių į Ameriką tautiečių, bet ir namie pasilikusių: ir Lietuvoje esantiems, matai, garbė ir džiaugsmas, kad lietuviai eina turtingyn. Niekas, kad saliūnuose čiulpdami gyvą kraują iš savo brolių. Peikėme juos atvirai savo prakalbose, peikėme juos pačius į akis. Na, na! Kiek pretensijų girdėjome net iš tų, kurie aiškiai pasiskelbę „socialistais", biednųjų užtarytojais, o saliūne, rankas atsiraitę, pilsto tiems nabagams nuodus. Kam čia, girdi, niekai plepėti, net per paskaitas? Ar pavydite, kad lietuviai lobsta? Jei ne mes, tai žydai, airišiai įsteigs lietuviams saliūnus ir lobs jų trusu. Kaip štai N. airišis lietuvių pinigais, surinktais saliūnuose, jau, antai, visą blaką (kvartalą) namų prisistatė. Ar negeriau bus, kad aš tai padarysiu? Neduosiu aš jums nei dollaro...

Ne dollaro negavus mums buvo gaila, bet to „veikėjo" ypatingos doros. O į jį panėši visi kiti saliūnininkai. Jie patys didžiu nešas ir visi kiti juos gerbia, nors toks negražus jų amatas. Pasakyk jiems, kad yra dar pelningesnių bet ir negražesnių amatų. Nejaugi ir jų lietuviams griebtis? Atsakys: — Tai kas kita... — Bet ko dėl, kas kita?

Apie lietuvių dailinimą ir švietimą tada tebus rimta kalba, kai Valstybių, kur lietuvių yra, vyresnybė užgins alkooliu verstis; kai atsiras daugiau tokių blaivybės fanatikų, kaip kun. Saurusaitis; kad visos draugijos įsidės būtinąjį įstatų paragrafą — blaivumą, bufetų nelaikymą, ir darbininkų girdimu neviliojimą

„kuoterių" savo kasai. Didi dirva Amerikoje blaivybės veikėjams. Nuo blaivinimo mūsų brolių, o ne nuo jų tikėjimo griovimo reiktų pradėti tautinės kultūros darbas.

Bylinėjimasi. Girtuokliavimą seka nerimas ir nesantaika. Kaip ten bylos kyla, bent kiek jau esame prisiminę. Plačiau išdėstyti nė nesvarbu. Mums svarbu žinoti, kad tarp mūsų išeivių į Ameriką labai daug bylų. Lietuviai netaikūs ir namie. Antai Kauno gubernijoje visoki teismai kur kas daugiau turį darbo, neg kitose gubernijose. Visokių-visokiausių bylų (provų) skaitoma daugeliu dešimtų tūkstančių. Net justicijos ministerija tai pasergėjo ir, rodos, pavedė tam tikriems teisių žinovams ištirti, ko dėl taip darosi. Svetur išėjęs lietuvis gali tik pablogėti, niekuomet ne pagerėt. Nedyvai tad, kad ir Amerikoje taip pat provojas, kaip ir namie. Skirtumas tik tiek, kad namie bylinėtis pigu, o tenai labai ir labai brangu.

Aš neesu matęs jokios statistikos, kiek bylų kasmetai peržiūri Jungtinių Valstybių teisėjai ir teismai ir kuri dalis jų krinta ant lietuvių. Čia perpasakoju tik žodžius labai gerbtino lietuvio advokato p. L. iš Wilkes Barry, Pa. Kamantinėjamas apie tuos dalykus, jisai prisipažino turįs pelno ant šešių tūkstančių dollarų per metus. Mums nustebus, kad taip gerai jam sekasi, p. L. atšovė, buk tai labai maža esą, nes jisai dar nesuskubęs įgyti klijentelės; vyresnieji už jį advokatai turį po 10—12 tūkstančių. — Tai kiek gi jūsų yra tokių laimingų Pennsylvanijos valstybėje? — O kas juos suskaitys? Viename mūsų miestelyje yra ant 300.

Nebeatmenu tik, ar tai tik miestelyje, kurs nedidesnis už Kauną, ar ir visame county (konti — pavietas). Ale tai nedaug teatmaino dalyką. Koks tai baisus tų advokatų (tikriau — privatinių patarėjų — častny povierenny) privisimas, įsivaizdinsime tik tada, jei priminsime, kad visai Kauno gubernijai, kuri taip mėgsta bylinėtis, vis dėlto užtenka bent kelių

dešimtų prisiekusiųjų ir privatinių advokatų; Amerikoje-gi viename miestelyje reikia šimtų, kuriems reikia užmokėti porą milijonų. Nelaidoju, kad tai būtų visai tikra žinia; bet ji labai į tiesą panaši.

Susiprovoję turi dar teisėjus užmokėti. Amerikoje bylų tvarka kitoki, neg pas mus. Pas mus užsimetęs ką įveikti, stato butelį, duoda rublį kuriam karčiaminiam driskiui, kad jo pretensijas surašytų. Paskui jau veltui skaito jo skundą zemskiai, pavietų susirinkimai, gubernijos žinybos, tardytojai, prokurorai, teismo rūmai, apygardos teismai, senatas ar dar kaikas. Netik veltui tavo skundą skaito, bet ir tavo liudytojams už kelionę į teismą užmoka. Amerikos teisėjai renkami; iš vyriausybės algos negauna, turi gyventi iš savo amato. Taigi nuėjęs ko skųsti, tuojau išdėk teisėjui 5 doll. Išklausęs tavo pretensijų, jis gali tau pasakyti, kad esi kvailas nedorėlis, jei dėl tokių niekų ergeliuojies, ir išvaryti pro duris; bet 5 doll. įsidės į kišenę. Jeigu pripažins, kad tavo skundos verta klausyti, tai pasišauks šerifą (kaip kad mūsų teismų pristavas) ir lieps apskųstajam įteikti pašaukimą; netik įteikti, bet ir užstato iš jo paimti, kad prieš teismą neišbėgs į kitą valstybę, iš kur jo pigiai nebeatšauksi, kaip iš kokios kitos karalystės. Kas neturi kuo užsistatyti, turi eiti į areštą iki teismui, kaltas ne kaltas. Ir prasideda tąsimasis, per kurį abi pusi užmoka netik advokatą, teisėją, bet ir visus jų padėjėjus ir liudytojus. To dėl Amerikos teisėjai dar geriau gyvena neg advokatai. Kad matytumėte, kiek ir kokių namų jie prisistato!.. sako mums tenykščiai inteligentai.

— Kieno gi daugiausia pinigais?

— Lenkų, lietuvių ir italų. Tai tamsiausios trys tautos ir nedoriausios. Kur jų yra, teismų žmonės riebūs.

Šeimynų nesantarvės. Ilgai ir plačiai kalbant apie mūsų išeivius, būtų nedovanotina nieko nepasakius ir apie išeives, kurių dabar tokia daugybė bėga paskui

vyrus. Moterų būklei Amerikoje aprašyti turėčiau nemaža įdomios medžiagos; bet turiu jos išsižadėti, kaipo nevisai tinkamos visam šios knygelės turiniui. Mano tikslui tarnauja daugiau įtariamieji dalykai. Šių aš ir dabar stveriuos.

Amerikos lietuves turime išskirti į du būriu: į ten pat Amerikoje gimusias ir augusias, ir į naujai atkeliavusias. Atkeliavusios ne daugeliu kuo skiriasi nuo tokių pat vyrų: jos taip-pat sunkiai dirba pabrikose, (tarnaitėmis jų beveik niekas nesamdo, viena, kad Amerikoje tų tarnaičių reta kas laiko, nes perbrangu, ir patys pratę yra apsirūpinti; antra, kad mūsiškės nemoka vietos kalbos, be kurios negali apsieiti); taip-pat nedaug teuždirba, 7—8 doll. per savaitę; taip-pat daugiau arba net ir daug uždirba geros amatninkės — siuvėjos šiaip jau rūbų arba bažnytinių; taip-pat sielojas, kaip ir darbininkai, tuo pačiu džiaugiasi, kaip ir jie. Nei reikalo, nei noro nėra jos skirti nuo brolių išeivių, kurių jos yra tikros pagalbininkės, jei išteka. Atėjūnas vedęs atėjūnę, labai retai pralaimėja. Jis susitvarko, nebe taip besiblaško, nebe tiek beišleidžia, nebe tiek besėdi saliūnuose. Bendrai abudu ką nors sumano ir gerai įvykdina. Pasisamdę butą, laiko boardingierius-įnamius: vyriškas dirba pabrikoj ar kasyklose, jo moteris namie ruošias, įnamius aprūpina. Vedę negyvena biedniau už nevedusius. Žinoma, jei moteriškė nieko nedirba, ar veikiai apsikrauna mažiukais, tai vienam ištesėti visai šeimynai pasidaro persunku. Iš sugrįžusių moterų esu girdėjęs: — Grįžau su dvejetu-trejetu kūdikių, nes čia bus pigiau pragyventi; ten ką vyras uždirba, tai mes visa pravalgom — vesti to dėl yra patariama, ir nėra ko gailėtis bėgančių iš tėvynės mergaičių, kai bernaičiai pabėgo. Ten susiporavusios galės būti pačios laimingos ir mūsų brolius galės padaryti laimingus.

Visai kitokis dalykas yra vesti ne sau lygią. Lietuvis didelis konservatorius. Prie ko iš mažens priprato, tą neveikiai iš jo iškrapštysi, neveikiai priver-

si jį užmiršti. Namų buitis, kalba, valgis, — viskas darys nesantarvę, jei nevienoki vyro ir moters. Nesutilps aukštaičių batviniai ir kruopos su žemaičių koše. Laimingiausios poros esti, kai ukmergietis veda ukmergietę, telšietis telšietę, o suvalkietis suvalkietę. Jei atvirkščiai, jau rečiau esti gerai, dažniau negerai. Jeigu ateivis ves ten gimusią ir augusią lietuvę, tai ir visai pražuvęs: lietuviui, naujam ateiviui į Ameriką, „nemieroje" žmona suamerikėjusi.

Sodiečio susituokimas su miestiete veik visados esti nepavykę, it sujungimas arklio su karve: juodu ir perilga nesusipranta ir kits kito nepermano. Susituokimas gi lietuvio sodiečio ateivio su amerikiete dar nenatūralesnis ir prilygsta sujungimui ne arklio ir karvės, tarp katrų visgi yra bent koks panašumas, bent didume ir temperamente; bet sujungimui jaučio su stirna, tarp katrų jokio jau nebėra panašumo. Rimtas, kai ramus, tvoras ragais draskąs, kai įsiunta, lėtas juodanugaris kone visuomet, storžievis jautis lietuvis; lengva, kaip skraistė, vėjo patauška, čiutni, švari, kultūringa, liuosai iki svavalės išaugusi (farmeriečių neteko pažinti; jų ten kaip ir nėra) miestietė-stirna... Tokių nelygių porų mes gana matėme. Ir papeikti jų nedrįsome: peikgi, kad lyja ant iškratyto šieno! Tai neatmainoma gamtos teisė.

Iš tos būdų nelygybės perilga kyla daug nepatogumų ir net nelaimių. Vyrą-jautį stirna-pačiutė namie vos pakenčia, it iš malonės, iš neapsakomai geros savo širdies. „Vyrą" kęsti bent yra už ką ir dėl ko. Bet jo gimines už ką? Vyras perilga bent kiek apsitrina ir dažniau savo gaurus trinkti pripranta. O namie likę jo artimieji? O, pone! Močia... murzina, saule, it varis, nudegusi, storais ploviniais, seniai beskalbta skepetaite ir tokiuo pat žiurstu, kuriuo betgi šluostos rankas ir duonriekį peilį, suplyšusiais trumpais žemėtais nuo ravėjimo pirštais... Ach, tai „mother!".. O jos vaikai ką bepasakytų, kai jiems tokią bobutę užrekomenduotų? Daugumas vien dėl to ne-

gali grįžti į tėvynę: nebepritinkame, sako, nebesukrinta būdai ir širdys; pati iš tolo ne...

Ko Dievas veikiai neaprūpino mažučiais, tas dar nelaimingesnis. Vyras-jautis tik dirba, rizikuodamas savo galva, o jo žmona-stirna — „dairosi". Dažnai ir pasergsti kur-kas geresnį, dailesnį, vikresnį, iškalbingesnį, glaudesnį, lipšnesnį ir taip be galo, už tikrąjį vyrą. „Paieškau pačios N. N., išvaizdos tokios, kuri pabėgo nuo manęs su N. N. Lietuviai, netikėkite ja: ir jus taip apgaus, kaip ir mane". Parašas: vardas, pavardė, pilnas adresas. Viršuje fotografija gražios moteriškės. Maždaug šitokį apskelbimą esu regėjęs viename rimtųjų Amerikos lietuvių laikraščių. Tai pati storžievybės aukštybė. O kiek visi jų laikraščiai skelbia šiaip jau visokių „paieškojimų" (?) ir „pabėgimų"!

Iš kur kyla visos tos nelaimės? Iš nelygių susituokimų. Ir imi žmogus nebestabdyti būriais iš tėvynės bėgančių jaunų mergaičių. Sakai, jei nebliko jaunikaičių, tegu sau juos genasi ir mergaitės; genasi savo kaimynus, pažįstamus; gal ten jos susituoks į lygias poras: ukmergiečiai su ukmergiečiais, telšiečiai su telšiečiais, suvalkiečiai su suvalkiečiais, ir susidarys sau pakenčiamą gyvenimą.

Autoriaus įspėjimai apie savo paskaitas.

Viena amerikietė šitaip rašo apie lietuvaičių būklę Amerikoje. „...jokia lietuvaitė tėvynėje, nei po Rusijos, nei Lenkijos miestus taip sunkiai nedirba, kaip šičia mūsų mergaitės ir net ištekėjusios, vaikučiais apsikrovusios moterėlės po pabrikas... O tos, kurios laiko ant kvatieros po keletą vyrų, kurių vieni dirba dieną, kiti naktį, — kokia tų vargšių katorga, tai nė apsakyti negalima! Nei jos turi kada pailsėti,

nei sirgti ligoje; o prie to dar keli vaikai įsikabinę į sijoną... Šią vasarą prisižiūrėjau, kaip Lietuvoje „poniutės", turėdamos po kelias tarnaites, dykauja; atsiminus Amerikos moterėles, tai net širdį susopo, kad pastarosios apleidžia savo tėvynę, idant pasikinkytų Amerikoje į katargos plėškes... Yra geriančių, neužginu; bet vargu daugiau negu Lietuvoje. Ir čia jei daugiau geria, tai tik vyrų priverstos, o paskui ir pačios įpranta. Bet kur kas daugiau yra tokių, ką suvis svaigalų nevartoja"...

Ir pyksta gerbiamoji Pr. „ Labai, gaila, kad kun. T. taip nežmoniškai dergia(!) tuos amerikiečius... ypač išbjaurina moteris, nupiešdamas aršesnėmis už vyrus girtuoklėmis ir dykaduonėmis... Girtuokliauja, girdi, labiau už vyrus. Kokia teisybė!.. Išties, reikia neturėti nei kibirkštėlės krikščioniškos meilės — taip drąsiai apjuodinti Amerikos moteris... Ne, kun T. labai, labai nedžentlmaniškai pasielgė sulig amerikiečių"...

Kitas korespondentas man rašo. „Tamstos Lietuvoje laikomos paskaitos čia pas mus sukėlė audrą. Mūsų „geltonoji" spauda patraukė net tokius rimtesnius laikraščius kaip „Katalikas" ir iš dalies net „Vienybę Lietuvninkų"... Mes norėtume išsidirbti teisingą nuomonę apie minėtas Tamstos paskaitas ir apskritai apie Tamstos apie išeivystę nuomonę, kuri geriausia išsireiškė T. paskaitose. Tuo tarpu apie jas mes, amerikiečiai, tik iš korespondencijų („Lietuvos Žinioms" lengvą pradžią padarius), ant asmeniškų kurpalių ištampytų, tegalime spręsti... Čia daroma milžiniškos pastangos Lietuvos inteligentijai diskredituoti.. Taigi ar negalėtumei atsiųsti mums paskaitų nuorašą... ir ar negalima būtų ištisai jas čia išspausdinti"...

Kaip Amerikoje atvirai agitavau prieš mūsų brolių tūnojimą ten ir visokiais būdais kurščiau grįžti namo, taip ir namie, Lietuvoje atvirai agituoju prieš ėjimą į Ameriką ar kur kitur tuo laiku, kada žydai

baigia gulti ant mūsų prekybos ir pramonės, amatus užvaldo atėjūnai, o žemę vyriausybės bankas išparduoda taip-pat svetimtaučiams. Tokį darbą laikau patriotišku, doru, laikui tinkamu; tad jokios bailės nejaučiu, nei teisintis nelaikau reikalinga, kai šis bei tas teikiasi su tuo mano veikimu nesutikti ir asmeniškais tikslais, daugiausia man asmeniškai diskredituoti, ypatingas korespondencijas į Ameriką rašo.

Esu Lietuvoje pasakęs 31 prakalbą ne iš rašto, atmintinai, tai apie vienus, tai apie kitus dalykus, kuriuos teko pasergėti mūsų išeivių buityje. Nė vieno karto neapleidžiau nepaprašęs, kad paskaitoje esą sugrįžėliai iš Amerikos teiktųsi pataisyti, ką per savo nežinojimą ar apsirikimą būčiau „pamelavęs", nes gal būti, kad ką ir „pamelavau", nevisai teisingai nupasakojau. Ir atsiliepdavo kai ką taisydami. Bet dažniausia sakydavo, kad skyrium paimtos visos žinios yra teisingos, tik jų, tų negerųjų pusių, sustatymas į vieną grupę lyg perjuodai visą dalyką nudažo; juk ir ten, girdi, yra gerumų — kitaip negi bėgtų svietas. Tad paskui daugelį prakalbų pradėdavau perspėjimu, kad mano, kaipo agitatoriaus už nėjimą iš tėvynės, tikslas yra ne kartoti po tūkstantį kartų perpasakoti Amerikos „gerumai", bet į tas šviesias pasakas dėl lygsvaros įberti ir negerumų, kad suinteresuotieji žmonės žinotų ir balta ir juoda, kad paskui neužsiviltų perdaug gera laukę, o perdaug bloga išvydę.

Kalbėdamas atmintinai, jokių nuorašų duoti amerikiečiams negalėjau ir nenorėjau, ketindamas tik vėliau visa surašyti ir paruošti agitacinę brošiūrą, kuri pati toliau varytų pradėtąjį mano darbą. Tad ir skaitytojas teiksis į ją taip žiūrėti, kaip žiūrima į tos rūšies „brošiūras" — paskaitas, o ne į „knygą" su giliai motyvuotais aprašomaisiais dalykais. Tiek daug dalykų paminėdamas, negi galėjau visų pagilinti, nes tam tikslui būtų reikėję bent kelios tokios knygelės parašyti; o ir paskaitų forma neprileidžia sunkaus balasto, kurio, galop, nei laiko nebuvo prisikrauti. Taigi,

jei kas ir rastųsi neteisinga, bus atsiradęs iš lengvo perpasakojimo, o ne iš išmislų. Visa, kas yra pasakyta, stengiausi net tokiais pat žodžiais atpasakoti, ką esu iš vieno ar iš kito Amerikoje girdėjęs. Tai, ką skaitytojas ras šioje brošiūroje, bus griežtai visa, ką esu per savo paskaitas paminėjęs. Taigi ir europietis ar amerikietis lietuvis galės susidaryti pilnintelę nuomonę apie tąsias paskaitas ir apie mano įsitikinimą, jog išeivybė Lietuvai ir lietuviams kenksminga. Juk to reikalavo gerb. mano korespondentas?

Ir dar vienas įspėjimas. Lietuviai jautrūs, veikiai užsigauną; jeibių įrodymo nemėgsta, kad ir kalti būdami; kad ir žemai kartais stovėdami, tuo savo žemumu neapsivėža. Be to, tiek garbingi, kad bent Amerikoje būdami, tos savo antrosios tėvynės nemėgsta mindžioti.

Vienoje vietoje paprašė manęs, kad aš pakalbėčiau apie dabartinius Vilniaus gubernijos dzūkų santykius su lenkais, (toje vietoje buvo dzūkų kolonija ir visi jie smarkiai lenkavo). Išdėdamas ypatingą jų pamėgimą lenkystės, paklausiau, už ką ir dėl ko? Bene už tai, kad lenkai mums kultūros nedavė, kad kur jie tebelaiko apžioję, dzūkai ir ik šiai dienai tebegyvena draugėje su gyvuliais, mėšlynuose... Ir užgavau dzūkus, priminęs jų mėšlynus. Tai juk teisybė, ale karti. Ir dzūkai protestavo „Saulėje" ypatingu būdu: ne užsigindami nekultūringumo, bet ragindami neduoti mums aukų už tai, kam mes tai sakome.

Jei mūsų broliai Amerikoje pyktų ant manęs ne už tai, kad aš meluoju ir šmeižiu, bet kad atvirai karčią teisybę sakau, tāi prilygtų aniems dzūkams. Ir nebūtų man reikalo vardan teisybės su jais skaitytis. Ne broliams-išeiviams pažeminti, bet dar neišėjusiems broliams parašyta ši knygelė, šaukianti įsitikinusio balsu:

Neapleiskite Tėvynės, nes per visus amžius visi tą patį kartojo, būk tik:

Ten gera, kur mūsų nėra!

Baigiamieji įspėjimai apie mūsų išeivybę.

Išeivių aukos nereiškia jų pertekliaus.

Aukų Lietuvių Švietimo Draugijos „Saulės" namams pastatyti esame iš mūsų išeivių į Šiaurės Amerikos Jungtines Valstybes laimėję apie 17 tūkstančių dollarų. Kai-kam rodos tokią krūvą pinigų tegalį sumesti labai pasiturį žmonės. To dėl visas mano įrodinėjimas prastųjų ir blogųjų išeivybės pusių nepataikąs į taikomąją regę: faktas rodąs priešinga pasakymams. Taip nėra. Tiesa, tai nemaža suma pinigų; vis dėlto ji ir ne taip jau didelė, kad galėtų reikšti net pasiturėjimo laipsnį mūsų išeivių.

Visupirma, aukoja ne tas, kurs daug turi, bet tas, kurs nori tam tikslui duoti; jis bevelys nuo ko kito juoba atsisakyti. Jei aukos reikštų pasiturėjimo laipsnį, tai Lietuva būtų laikoma turtingiausia Europos šalimi: tiek čia pristatoma brangių bažnyčių. Rublį-antrą, net ir dešimtį kasmetai išmokėti ištesi ir mūsų ūkininkai. Iš darbininkų-išeivių nė tiek nereikalauta. Iš daugelio dešimtų tūkstančių lietuvių, kurie klausėsi mūsų pamokslų bažnyčiose, o paskaitų salėse, kuriuos mes patys esame užtikę jų pačių gyvenimuose ir saliūnuose, tik bent keli šimtai atsirado, kurie ištesėjo duoti po 1, 2, 3, 5, 10 ir kai kas 25 dollarus. Žiūrėk jų sąrašus „Lietuvoje" ir „Viltyje". Niekas ir neginas: tiek pasiturinčių Amerikoje yra; pradžioje knygelės esu pasakęs, kad net vieną iš dešimties gali laikyti pasiturinčiu, atidedančiu nors šimtuką-antrą, ir vieną iš keturių — be skolos ir be turto.

Antra, negi vieni „lietuviai" tuos pinigus sudėjo. Nė vienas svetimtautis, susiduriąs su lietuviais, kurių mums teko paprašyti, neatsisakė duoti bent po 5 doll., kiti po 25, o kiti net po visą 100 doll.

Trečia, negi vieni „darbininkai“ tą sumą sudėjo. Davė laisvųjų profesijų inteligentai. Ypač gi daug davė kunigai: po 100—500 doll. Ir tik mažąją dalį tesumetė šiaip jau darbininkai daimkėmis ir kuoterias (dime-daim — dešimtukas, quarter — ketvirtis doll.) prakalbų salėse ir, vietiniams vyskupams ir klebonams leidžiant, bažnyčiose per pamokslus. Kas iš gyvų pinigų gyvena, negi gali apseiti be cento kišenėje. Kai tūkstančiai meta nors po centą-antrą, lengvai susidaro gera krūva, kuri gi nereikš centininkų-aukotojų pasiturėjimą,tik gerą jų valią.

Nesiliaujanti išeivybė nereiškia randamos laimės, bet ūkio krizį.

Jei $^{9}/_{10}$ dalims mūsų išeivių į Ameriką taip skurdu ir nejauku svetimame krašte, tai ko dėl jie patys negrįžta atgal; ko dėl bent kitų neatgresia nuo ėjimo? Mūsų išeivybė netik nemažėja, bet įgyja tikro antkričio (epidemijos) žymę.

Dėl daugelio priežasčių nebegrįžta mūsų išeiviai. Kam pasiseka gyventi, ko gi begrįš? Kam visai nesiseka, kuogi begrįš? Grįžtų, anot jų; tik vis nesulaukia, kada čia Atlantikas užšals, kad galima būtų pėstiems paržingsniuoti. Kam vidutiniškai sekas, tas per kelioliką metų suskuba svetimame šone šaknis įleisti: veda svetimas mums žmonas, susilaukia lietuviškai nebemokančių vaikų. (Apie tai jau minėta). Svarbiausia gi, kad pripranta , miestiškai nors ir nepasiturinčiai, gyventi ir miestų kultūra naudotis.

Nebepiga, girdi, bepriprasti prie vyžų su šlapiais autais, prie suplyšusių ir rudai nudėvėtų storų milinių, prie drėgnų ir šaltų kumetynų dvaruose, prie važinėjimo per ištisą žiemą miškan kuro, prie liuobimo per dvejetą metų kiaulių, kol susilauksi lašinių, ir prie šimtų ūkio dalykų smulkmenų, kurie tave betgi neramina ir džiovina. Čia dažnai taip-pat negudriai gyvename, nes sunku visiems galams gyvųjų išsitekti. La-

bai ar nelabai būsi sotus, visokiais miesto kultūros parankumais turi naudotis: centraline šilima, elektros ar dujų šviesa, švariu butu, daugybe vandens čia-pat bute, elektros tramvajais, na, kad ir saliūnų muzika, jei draugijų vertybės neišmanai. Vargas čia, vargas namie; trūkumai čia, trūkumai namie. Kol galvos nepaguldai, kol dar bent kiek sveikatos yra, čia patogumų daugiau. Dirbi sau vis vieną, kad ir labai sunkų darbą, ir taip prigundi, kad nė nebemintiji. Reikia ko, visas vargas tik pagraibyti kišenėje, ar dar liko bent kelios dešimtys centų; užtikai, bučeris (butchermėsininkas) tuoj atneš tau lašinių, kiti kitko; neužtikai centų, pakabini dantis ant gembės ir lauki „pėdės".

Kas kita ūkininkaičiai. Jie paliko namus šiaudiniu stogu, ieškodami rūmų; paliko sotumą, ieškodami skanėsių-gardžių. Jie pirmieji turėtų grįžti ir grįš, kas nėra nuo kariuomenės pabėgęs, žmogų užmušęs ar kitokį kriminolą padaręs. Mums, beturčiams, vis viena svetimos kertės trinti; jiems ne. Dar moterys labiau čia nerimsta; daugiau jų ir grįžta. Jos nelabai ir bėgtų paskui mus, kad bebūtų namie vyrų. Instinktas — jo neperveiksi.

— Meldžiamieji! — sakai tokiems prasilavinusiems darbininkams. — Ag ir mūsų Tėvynė ne iš vienų kaimų susideda; ag ir pas mus yra miestų, kur pirklyba ir pramonė gana gyva. Vilnius, Kaunas, Šiauliai... Tūkstančiai magazinų, dešimtimis pabrikų, dirbtuvių. Jūs gi kai ko čia pramokstate: kas amato, kas pirklybos. Jei susidėjote pradžiai, mėginkite toliau tai varyti Tėvynėje!...

— Nebemokame, atsako. Bijome rizikuoti, nepratę pradėti ką nauja... Kitas su nemažu kapitalu buvo grįžęs. Dairės, dairės ir, nesugebėdamas, ko rankų užkabinti, atgal sugrįžo ir čia... taip-pat dūlinėja, it iš vagos išmuštas.

Na, ir likite sveiki! Apie lavinimą iniciatyvos pasakysime pačiame gale. Dabar gi pabandykime pa-

sižiūrėti, ko dėl mūsų išeivybė nesiliauja, nors tai jai laimės neduoda.

Daugelis stebisi, ko dėl patys nepavykėliai nebaido likusiųjų nuo nelaimės. Nebaido, kad jiems tai ne galvoje; kad per menką savo kultūrą lietuvis dar nėra solidarus visuomenės narys, kad tebesijaučia vienas, nuo kitų atskiras asmuo su savo atskirais reikalais ir norais. Kitas ir nemoka agituoti. Vėl nevisai teisinga, kad niekas nebaido. Daugelis baido. Daugelis ir sugrįžta, kuriems ten nevyko gyventi, bet pavyko nors kelionei atgal nutverti. Jie keikia Ameriką labai balsiai. Tik iš jų tyčiojasi, juokiasi. Yra ausų, kurios girdi; tik nėra smegenų, kurios suprastų tikrą dalykų padėjimą. Amerikos šlovė ir garsas toks, kad savo šydu viską nuo akių uždengia ir patį protą aptemdina. Išgirdus keiksmus, mūsiškiams visai nepareina į galvą, kad pačioje Amerikoje būtų keikiamųjų dalykų. Nepavyko tau ten praturtėti, tai, bra, tu pats esi kaltas, o ne „turtų, laisvės ir laimės šonas". Geriau nutilk ir gėdos sau, nevykėliui, nesidaryk!... Be nieko sugrįžęs iš Amerikos nėra tad apaštalas susiturėjimo nuo išeivybės, bet paniekintasis lemtūta.

Tačiau kad ir patsai angelas iš dangaus ateitų, ar gi jo paklausytų? Toks jau žmonių būdas. Manote, kad paklausytų Mozės, Elijo ar kurio artimo mums nabaštiko, kurie ateitų liudyti apie „kitą" gyvenimą ir jo pragarą? Raštas sako, ne. Kame laiko dvasia veikia, ten atskirų žmonių agitacija nedaug teatsispirs. Vis dėlto spirtis reikia, kaip dora stengiasi atsispirti nuodėmei, geras — piktam, šviesa tamsai, teisybė netiesai, sveikata ligai.

Kokia gi ta laiko dvasia, laiko epidemija? Pažiūrėkime, kas darosi kituose kraštuose, netik Lietuvoje. Daugely pamatysime ūkio mainymąsi ir jo krizį. Apie tai plačiau pakalbėsime, apleisdami daugybę kitokių priežasčių nesiliovimo mūsų išeivybės, apie kurias daug ir dažnai buvo rašoma ir tebėra rašoma laikraščiuose.

Laiko dvasia — pinigo viešpatavimas. (Nesakysiu — kapitalizmo, kad neįsipinčiau į jo savumų tinklą). Ūkis, taip Lietuvoje, taip Rusijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, nedaug ir negreit teduoda pinigų. Ūkis pasotina, pasveikina, nuramina savo darbininką; duoda daug džiaugsmo „natūra", bet gyvų pinigų nedaug. O šių kaip tik įsigeidusi yra šių dienų žmonija. Nervingiems išsigimėliams, lėkausiams tinginiams, nenormaliems asmenims reikia ne miškų, bet gatvių ūžesio; ne laukų gėlių, bet chemiškų dažų, ne paukščių koncertų bet triūbų ir vijolinų; ne ramybės, bet pasierzinimų, kad greit-greit galėtų gyvenimą atgyventi ir, jei pati giltinė neatsiima, pačiam į ją paskubėti. Šių dienų kaimas nebetinka žmonėms gyventi. Reikia miestų.

Žiūrėk tik, kas darosi, kaip tie miestai sparčiai auga. Ar čia seniai Ryga buvo buržujų vokiečių lizdas? Latvių ten buvo tik vokiečiams patarnauti. Šiandien 260 tūkstančių latvių, apleidusių kaimus, apniko Rygą ir baigia jau daryti ją „savo" miestu. O kaime vasaros metu už jokius pinigus nebegausi gyvo žmogaus, jei laiku neatsigabenai ar vokiečių nuo Volgos upės, ar leišių iš Lietuvos. Latvis ūkininkas šiandien duoda ūkio darbininkui tiek, kiek tik jis paprašo, bet tik turėtų nors kokią gyvą dūšią. Bet ta „dūšia" jokio pelno jam nebeduoda, nė pati sau algos nebeužsidirba. Taip kad dažnai latvis pažadėti pažada gale metų visą darbininką apauksinti; o kai prisieina, tai vos tik svogūnų laiškais tenudažo. Kone kiekvienas latvis ūkininkas palieka skolingas savo „kalpams" ir šiaip jau darbininkams. „Pusgriaudininkai" (pusininkai) dar mažiau pelno.

Rusijos bendrovės griūva. Į vienasėdžius išėjus, namie prie ūkio moterys bepalieka; vyrai gi išdumia kitur kitu kuo verstis.

Anglijos sodžiai tuštėja baisiai. Visi grūdas į miestus; į pabrikų centrus. Londonas pavirto ištisa karalija nuo 7 — 9 milijonų gyventojų. Ar gi tai be

miestas? Ir nebesižino jis, kaip čia visus patenkinus, kaip čia visiems nors juodos duonos davus. Šimtai tūkstančių beturčių atsidūrė pačiame gyvenimo dugne, dvasia ir kūnu išsigimę; ligomis, nedorybėmis aptekę, it kenksmingi žvėrys, policijos sekami ir persekiojami. Ko jie nebėga iš tų pasmirdusių pažemių į tyrus laukus? Žiūrėk, antai, grapai ir lordai, nebetekę darbininkų, laukus pievomis užleido; ne javus augina, bet arklius vaiso ir jais verčiasi. Skundžiasi proletarai-darbininkai ant savo padėjimo; kaip gi beturi jaustis proletarai-bedarbiai? O vienok iš miestų į kaimus neina...

Vokiečiai sakosi kasmetai turį 300 tūkstančių rusų, tiek pat lenkų ir visokių kitokių tautų darbininkų „sezoniniams" laukų darbams dirbti, nes savo darbininkų jie visai pristigę. Pati vyriausybė valstybės pasieniais steigia agentūras darbininkams gaudyti ir vilioti. Be svetimtaučių artojų vokiečių žemdirbystei būtų galas: sveikąsias jų rankas atėmė pabrikos, pramonės ir kolonijos.

Vėliau, kaip pas kitus, tasai ūkio krizis atėjo ir į mus. Ir mes, artojų krašte, ėmėme stigti artojų. Tokia jau linija eina. Ir ar ilgam? Kas gi gali pasakyti... Vis labiau reikia žmogus pakeisti mašina. Ir keičiama. Vis mažiau arti žemės, daugiau žolėms augti paliekant. Ne be grūdais, bet pašaru, pienu, mėsa tenka verstis, nes dažnai vienas vyras artojas gauna po pusantro ir daugiau valako išgyventi. Laiko dvasia gena mūsų darbininką iš Lietuvos; gena jį ir vokiečiai, bielydami mums kailius ant sienos, kur trečią dalį grūdų kainos reikia atiduoti muitu vokiečių iždui; taip kad grūdai produkuoti, kai jie ⅓ pigesni už vokiškuosius, visai nebeužmoka. Gena pati Rusų vyriausybė pasyvai, nieko nedarydama dėl sulaikymo gerųjų, sveikųjų rankų namie, neduodama specialių mokyklų, pilnos laisvės kooperacijai, laisvės privatiniams švietimo veikėjams.

Iš daugelio pusių mus mušant ir niekam mūsų ne-

užstojant, kaipgi nebus ūkio krizio? Kaip gi nereiks ieškoti uždarbių kur šalyje? Kaip gi nereikės bėgti kur svetur pasilopytų? Reikia, kad ir su užsivylimais.

Mūsų išeinamoji pramonė.

Kad mes eitume svetur pasilopytų, prieš tokią išeivybę kas gi ką sakytų, kas jai prieštarautų, nuo jos ištisomis knygomis ir visa eilia prakalbų stabdytų? Nėra tokio krašto, kur žmonės visoko vietoje turėtų — įvairių-įvairiausio darbo ir uždarbio. Visa mūsų nelaimė, kad mes svetur einame ne lopytųsi, bet tiesiog ten gyventų; šaly uždarbiai mums reikalingi ne kam kitam, kaip tik tai dienai praleisti. Tame mūsų nelaimė kiekvieno skyrium ir visos visuomenės drauge. Pasilyginkime su kitais.

Mes bėgame iš Lietuvos, kaipo skurdžių krašto, kur nėra ir negalima gauti pinigų. O žiūrėk, ji pilna visokių atėjusių čia pasipelnytų. Štai ant kiekvieno ketverto žemdirbių vienas žydas, kurs „nei sėja, nei pjauna, nei į kluonus krauna, — „živnastį" gauna." Taip „kantička" apgieda paukščius, o mes — žydus - pirklius ir vertelgas. Štai jiems padėdami, gražiais arkliais važinėjasi slovakai, vengriais dėdamiesi, ateiną iš svetimos valstybės, iš Austrijos; štai Kazaniaus totoriai, maišus atsivežę iš už keturių tūkstančių varstų. Štai Jaroslavo gubernijos kailiadirbiai, ravakasiai. Štai Smalensko gubernijos ratlankių ir lankų (kumpų) lenkėjai. Štai vokiečiai ir jų agentai, žydai, „korojedais" — miškų naikintojais praminti. Štai Vitebsko kiauliapirkiai, paukščiapirkiai, kiaušininkai. Štai Dvinsko šikšnininkai, račiai, kulgraužos - girnukaliai. Štai latviai žemės nuomininkai, bažnyčių ir rūmų statytojai - mūrininkai. Štai prancūzai — linų pirkikai su savo sankrovomis, į kurias vėl žydeliai stato. Štai vokiečiai, anglai, amerikiečiai, belgiečiai su savo mašinomis, elektra, dirbtinėmis trąšomis. Žalių

skūrų pirkėjai, drigantų romytojai, puodžiai, ežerų žūkliai, feldšeriai, gydytojai, advokatai, matininkai tik kame-ne-kame lietuviai: visi svetimi ir svetimi. Kiek jų yra! Kokios galybės!

Ko gi čia jie visi suplūdo į tą tariamą „skurdžių" kraštą? Gal iš savo namų pasiėmę atnešė mums pinigų, turto? Gal iš namų pavaryti, ieško čia prieglaudos ir ramaus gyvenimo, kaip Vytauto laikais totoriai, o Petro Didžiojo — senatikiai? Ne! Ne gyventų čia jie atėjo ir ne apkrautų mūsų turtais, bet mūsų apiplėštų; mūsų išnaudotų, iš mūsų pasipelnytų, praturtėtų atėjo. Ir kaip tik pasipelnys, spiaus ant viso to krašto ir jo mulkių piliečių ir grįš į savąjį, gimtąjį kraštą. Ten jis sustiprins savo ūkį, gražiais audiniais aptaisys savo žmoną ir dukteris. Ir pasakys: — Tai lietuvių pinigais, kuriais jie patys, kaip senovės Amerikos laukiniai, nemoka pasidabinti. — Pasidžiaugę keletą mėnesių savo šeimyna, ir vėl jie trauks pelnytųsi į Lietuvą: ir totoris, ir jaroslavietis, ir latvis ir vokietis. Užplūs mūsų Tėvynę, ir mums, apsidairius, reiks bėgti patiems nuo savęs, į kraštą svieto: bet ne kailių dirbtų, ne arklių romytų, ne akmenų skaldytų, ne bažnyčių statytų ir taip begalo, — tik molio minkytų, kaminų šluostytų, tupyklų kuoptų ir kitų panašiai garbingų darbų dirbtų už dvylėkį. Ir su tuo dvylėkiu ar grįšime namo su savo šeimynėlėmis džiaugtųsi, savo namų pasistatytų, savo ūkio sutvirtintų? Kam? Ar biesam man tėvynė, kad ji „skurdžių kraštas", o šeimyna galima ir antroji, trečioji susitaisyti?

Bene teko jau mums pasakyti, kad lietuviai į svetimus kraštus galvatrūkčiais bėga, ieškodamies laimės, kurią laiko už tą patį su pinigais. Laimėti pinigų toli gražu ne tai-pat, kaip ir laimės rasti. Ir pinigingą žmogų nelaimingu gali padaryti šeimyna ir kitoki dalykai. Bet tegu sau ir taip būtų: pinigai — laimė. Kaip esame ištroškę laimės ir per visą amžių tiesiame į ją rankas, taip gena savo nužvelgtąjį pinigą lietuvis išeivis. Pasaulyje vieni užvyliai. Užsi-

vila ir lietuvis, kaip matėme. Pridera tad pasižiūrėti ir tų užsivilimo priežasčių.

Pavyzdžiui pasiimkime prancūzus sodiečius ūkininkus ir pasižiūrėkime, ką ir kaip jie laimėja „šaly", laikinai apleisdami savo ūkius. Reikią kaikada savo ūkis apleisti ir prancūzams. Ir jiems tenką broliams dalis skirti, seserims kraičius, atsitinką pasiskolinti ir neteisėtai atsilyginti. Žemė, kaip ir kitur, kad ir geriausia ir sumaningiausiai išgyvenama ir išnaudojama, ne dievai žino, ką tau duos į atsargą. Kas daryti, mažą dalį gavus, sudriskusią ūkį paveldėjus ar visai jos neturint? Sako, kiekvienas jaunas smulkus ūkininkaitis prancūzėlis, atitarnavęs kariuomenėje, nebegrįžtąs namo, bet įstojąs kur į pabriką kuriame didesniame mieste. Ir esąs labai kantrus. Vis skaitąs, kiek jam reikią pinigų, kad galėtų pradėti tvirtai ūkininkauti ant savo žemelės. Nedaug tesipuošiąs, dar mažiau ant vėjo paleidžiąs. Vis skaitąs, kiek dar trūksta lig tiek, kiek jam tikrai reikia. Sunkiai prasidarbavęs, keletą ar dešimtį metų, kada pajuntąs, jog metas susisukti savo šeimynos lizdą, skaitąs sutaupytą pelną ir sakąs griežtai: — Gera čia uždirbti, bet gyventi geriau kaime! — Ir grįžtąs namo. Čia perkąs keletą akrų žemės; jei turįs jau, išmokąs skolas, atsilyginąs broliams ir seserims, statąs gerą inventorių, švarius, gražius, nors mažučiukus namelius, vedąs žmoną ir pradedąs sveiką ūkininko gyvenimą. Ant mažo ūkio tikras viešpats: sotus, nepriklausomas, viršininkų neturįs. Kiek tai genijų, mokslo vyrų, poėtų, politikų priveisė šitie sveiki be daugelio pretenzijų ūkininkai-sodiečiai, pildydami patį natūralį žmogaus paskyrimą — pačiam savo rankom pelnytis reikalinguosius gyvenimui dalykus: maistą ir dangą. Kokie jie brangūs turi būti prancūzų visuomenei, kaipo palaikytojai pusiausvyros visų reikalingųjų daiktų produkcijoje. Bloga būtų ūkininkui, kad niekas neprikastų jam anglių ir geležies. Negeriau būtų ir miestelėnams, prisikasus anglių ir metalų, bet neturint paprastos duonos ir

ragaišio. Kas gi ką sakytų prieš tokią išeivybę pasilopytų? Pasilopo jie kišenes, pasilopo ir savo dvasią, tvirtai, standžiai iki galo varę tą darbą, kurį yra laiku užsibrėžę. Jie namo sugrįžta nebe jaunikaičiais, bet gyvenimo išdirbtais tvirtabūdžiais vyrais.

Kaip ir ko eina svetur mūsiškis? Vieni eina, ieškodami, kur geriau. Ir tai nepeiktina; tai natūralė žmogaus teisė, kaip žuvies — ieškoti, kur giliau. Jei persunku ir pervargu bežemiui dvaro kumetyne; jei valstietis dirbdamas negali savo šeimynos susidaryti, — kas gi drįs sulaikyti žmogų nuo ieškojimo tinkamesnių gyvenimo sąlygų? Lai eina. Kiti eina tiesiog guzo ieškodami. Nei jaunas jų amželis (dažnai 16 —17 metų), nei materijalis padėjimas (dažnai pasiturinčio ūkininko sūnūs) nestato jiems jokių gyvenimo reikalavimų. Jie ir namie sotūs, žiponuoti, kaliošuoti, skrybėlėti, balta apykakle. Ne brangiai, bet viežlybai pasitaisę. Taip ir mieste negėda būtų pasirodyti. Ir vis dėlto iš namų bėga. Kas galop juos gena? Noras kišenėje turėti daugiau skambančių gyvų pinigų, idant galėtų juos leisti sulig prievolės; idant galėtų, kas tinkama, tuojau nusipirkti, paviešėti, siausti ir triukšmą daryti. Senovės bajorų prigimimas — pliuškystė, perdideli apetitai tai pačiai dienai ir — jokios idėjos.

Ir kas tada darosi? Jaunikaitis bėga į svetimą kraštą. Dirba ir uždirba. Kiek uždirba neskaito — kiša ten, kur pirmas reikalas pasirodė; moka reikalu, skleidžia be reikalo. Vadinasi, „gyvena", pinigų po jo kišenę maišosi, bet nepasilieka. Ir bėga taip metai. Praeina keliolika ir dvidešimtis. Gyvenimas ima krypti į senatvę. Gerai būtų bent kiek pasilaidavus. Tik iš ko? Atsargos nėra. Reikia ir toliau tuojtimpos dirbti. Ir sulig įpročio tuo-pat būdu skleisti uždarbį. Galop, randasi padėjime ano pasakos veikėjo, kurs buvo gražiuose pokyliuose, visoko mėgino valgyti ir gerti, tik viskas per ūsus-barzdą varvėjo, į burną nepatekdamas. Kaipgi tokiam ir namo grįžti

tuščiom rankom? Vieką išgaišinus svetur, nejaugi elgetautų begrįši namo? Ką gi, Tėvynė neatsisakys ir tokiam savo vaikui plutos paduoti; bet ar nebus gėda imti? Ar bus jis laimės prityręs, gyvenime vyru išsidirbęs? Ne, nebus, savo gyvenimą bus išgaišinęs, kaip ir savo turtelį-pelną.

O kad gi būtų jisai, iš namų išeidamas, padaręs taip, kaip darą prancūziukai? Kad būtų gerai, blaivai apsiskaitęs, ko jisai eis į svetimą kraštą? Pinigų. Gerai; tai kiek gi reiks, kad galėtų būti tvirtas, pasiturįs, nuo Dievo ir gamtos teprideraąs pilietis? Dviejų-trijų tūkstančių. All right! Tebūnie. Eik! Toksai eis, dirbs, taupys, kas savaitė skaitys, kiek jis gali atidėti ir kokiuo laiku sutrumpins, tai atidėdamas, savo ištrėmimo laiką. Juo artinsis laikas, juo jis džiaugsis, juo tvirtės jo valia. Ir bus jis uždirbęs. Negalimas daiktas, kad žmogus nepasiektų to, kas yra jam pasiekiama ir ko jis labai įsigeidžia. Tatai būtų brangūs žmonės, brangūs išlavinta valia, pavyzdingi gyvenimo žygio žygiautojai,idėjos, o ne nuotaikos žmonės, tai padarę, ką buvo sumanę. Prieš tokiuos eikit še, nusilenkime!

Tokie tik mūsiškiai svetur pelnosi ir netuščiomis grįžta. Bet ir šitokie dažnokai suklysta viename dalyke, kuriame nesuklysta prancūziukas. Kai mūsiškis užsidirba tiek, kiek buvo užsimetęs, vis dėlto negrįžta namo, nepradeda gyventi sulig savo turto, bet užsigeidžia antrą tiek užsipelnyt. Ag ir vėl pelnys, kaip pelnėsi; ir tikriau pelnys, nes bus savo energiją jau išlavinęs, savo gyvenimo vagą nustatęs. Tik jei pirmąją sumą pelnydamas, bus prakišęs pusę amžiaus, tai antrą tiek bepelnydamas, visai prapelnys savo sveikatą ir laiką. Ir kas beliks jam, laimėjus ne du-tris, bet šešis maišus pinigų, kad nebebus norų nei galių jais naudotis? Kas iš tų turtų, kad visą sveikutą būsi padėjęs, juos laimėdamas, o visą turtą vėl pralaimėsi, sveikatos beieškodamas? Turtą tikrai pralaimėsi, bet sveikata į seną pūzrą nebegrįš... Ir rasies padėjime

anos voveries, kuriai žadėta vežimas riešutų už ištikimą sukimą narvo rato. Sukė ištikimai ir ilgai. Ag ir gavo visą vežimą tų skanėsų; bet kas iš jų, kad dantų nebebuvo...

Ar šiaip versk, ar taip versk: nemokame mes pelnytis namie, kame visi kiti, ne lietuviai, pelnosi; nemokame pasinaudoti, manytis ir išėję. Esame tik žalia medžiaga, molis kitų sumaningesnių rankose, kurie iš mūsų išminko, ką nori, įkinkia dirbti, ką nori. Patys, palaidi būdami, nesugebame nieko prasimanyti.

Auklėkime tad visuomenėje drąsią iniciatyvą.

Visos mūsų galvotojų priemonės, kaip čia mūsų išeivybė sulaikius, yra bevaisės ir, man rodos, bus bevaisės, kol visuomenės neišauklėsime drąsios, savistovės, savim tepasikliaujančios, iš kitų rankų nežiūrinčios. Lietuviai — medžiaga puiki. Jie darbštūs, sveiki, stipri, patvarūs, vargo nebijų. Visi Amerikoje taip pasako. Juos mielu noru priima į darbą. Petrapilyje lietuviai ištikimi žmonės, jiems drąsiau paveda savo turtą. Tai reiškia, lietuviai netokie jau ištvirkėliai ir palaidūnai, kokiais parodo juos suhuliganėjusi dalis mūsų jaunuomenės namie ir svetur. Bet tie lietuviai tebėra minkšta, palaida masė; niekas juos kaip reikiant, ne minkė, nieko iš jos niekas nemėgino padaryti, ją užgrūdyti. Visa mūsų istorija ėjo su liaudimi — be liaudies. Visi ja naudojosi, kaip kokia tešla, ir niekas jos nesiklausė, ar pati nori tai daryti; gal ir ką kitą norėtų padaryti.

Mes jau matėme, į kokį darbą įkinkia mūsiškius amerikiečiai, kokios stiprios ir produktyvios mašinos rateliais padaro mūsų darbininkus. Neturėjome tik progos pasakyti, kaip gi tinka jiems būti darbininku-mašina, traukti svetimą jungą, jausti varančią svetimą ranką. Didžių aimanų dėl darbo sunkumo nedaug tegirdėjome; dažniausiai buvo skundžiamasi dėl permažo neva uždarbio. Priešingai, girdėjome daugiau

lyg džiaugsmo, kad yra tokių sumaningų rankų, kurios taip moka jais pavaldyti.

— Ag kad kas mus taip mokėtų suvartoti Lietuvoje, kaip suvartoja čia, mes ir ten tiek-pat padirbtume ir tiek-pat uždirbtume...

— Nejaugi, sakau, vis reikia, kad mūsiškius kas akstinu į užpakalį badytų? Kodėl gi negalėtume patys įsikinkyti ir prisispausti bent taip dirbti, kaip, sakysime, rusai-ateiviai dirba?

— Ką, kaip? Namie nėra darbų... — nubaigia išeiviai visai bevilčiai, matyt, nič nieko nesugalvodami. — Bijome, nedrįstame pradėti, rizikuoti, — atsiminiau žodžius anų atgal į Ameriką sugrįžusių kapitalistų.

Pradėjimo drąsą žmoguje išauklėti ne tas pats, kaip ir į mokslus jis išleisti. Mūsų inteligentai ir pačių viršūnių mokslo pasiekę, pasilieka tokie-pat tašlos, tokia pat žalia medžiaga kitų rankose. Kiek tai šimtų Lietuva davė „mokytų"; gal tūkstančių; o kiek gi teprasimušė aikštėn sava valia? Turime generolų „išsitarnavusių"; tik neturime „generolų" užsipelniusių. Mūsų technologai tarnauja smulkiais valdininkėliais už vieną-du tūkstančiu visokiuose biūruose; o čia tėvynėje kalnai gipso, kalkių, molio, medžio, sieros... Technikos mokslu dirbdamas puodus, padedant artistams, gali pelnyti tūkstančius kasmetai. Juk dabartinis juodas kiauras mūsų puodas ir forma ir padirbimo technika tebėra lygiai toks-pat, kaip ir prieš 3.000 metų; gal dar senesnių laikų. Linų, vilnų, odų, taukų perdirbimą per paskutinį dešimtį metų ėmė grobti latviai ir žydai, ūmai praturtėdami iki tūkstančių (tokių dešimtimis) ir net iki milijonų (odadirbis Frenkelis Šiauliuose). Visiems čia yra darbo, tik ne mūsų technikams-tašlai...

Garbinkime tad kiekvieną naują drąsią pradžią ir padėkime, nes tie pradėtojai (iniciatoriai) bus tikrieji sulaikytojai mūsų brolių nuo emigracijos ir tuo būdu stiprintojai ir kėlėjai Tėvynės!

„Ten gera, kur mūsų nėra", 1912.

PRANCŪZIJOJE.

Atstovybės namų pašventimas.

1926 m. liepos mėn. 6 d. visomis religinėmis apeigomis buvo pašvęsti nuosavi Lietuvos atstovybės namai Paryžiuje 14 Place Malesherbes. Kadangi apie tuos namus Lietuvos visuomenėj vaikščioja kiek tiek netikrų gandų, tai pravartu kiek plačiau apie tuos namus ir jų pašventimą jai pranešti.

Geras biznis.

Visos valstybės, taip didžiosios, taip ir mažosios, stengiasi visose sostinėse įsigyti atstovybėms savo namus. Tai daryti verste jas verčia labai paprastas sumetimas. Atstovybėms, konsulatams reikia nemaža vietos, patogios dirbti ir padorios reprezentuoti. Didžiosios atstovybės tam tikslui pavartoja po dvejus trejus namus, mažosios po vienerius ištisus; atskiri butai tam netinka. Bet už visą namą, samdant, reikia kasmetai mokėti dideli pinigai, tiek dideli, kad už penkerių metų nuomą gali nusipirkti tą patį namą į nuosavybę. Be to, ir nuomodamas gauni daryti nepigių remontų, visokių pertaisymų, pritaikant būstus. Kai nuosaviuose namuose tai darai, jų vertybę pakeli, kai svetimuose — veltui tik pinigus išmeti.

1925 m. Lietuvos atstovybei Paryžiuje pasitaikė patogi proga įsigyti labai gražūs, elegantiški, kuklūs, nedideli, tačiau, reikalui pakankami nameliai geroje

didmiesčio vietoje netoli nuo jo centrų. Pleciaus 508 kv. metrai. Iš gatvės nameliai vos trimis langais aukštuose, užtat tų aukštų ketvertas, dar su rūsiu šildymo ir vandentraukio aparatams. Pirmajame aukšte sekretoriato raštinė ir salė ir durininko butas; antrajame — paties atstovo kabinetas ir iškilmingoji salė; trečiajame gulimasis, vaikų kambarys, buduarėlis ir mažas valgomasis sau vieniems, ketvirtajame — kambarys svečiui, atstovybės tarėjo kabinetas, knygynas ir skaitykla. Yra liftas, vonios, na, visi aukštai kultūringo miesto patogumai. Kiemelyje buvęs garažas perdirbtas į konsulatą; apačioje jo raštinė iš keturių pereinamų kambarių, aukšte didžioji iškilmių valgomoji ir virtuvė, trečiame (mūsiškai) tarnaičių kambarėliai ir k. kas. Į konsulatą įėjimas skyrium, iš kitos gatvės per kiemelį. Perėjime iš korpuso į valgomąjį šiltadaržis stikliniu stogu, stikline siena. Kiemelyje gėlių darželis, vienas didokas medis ir altana.

Visa lyg tyčia sumesta, kad nieko nebūtų nereikalinga, tuščia ir visa ko pakaktų nedidelės atstovybės reikalams. Be to, kad niekas kits kitam nekliudytų, net kits kito nematytų. Kur-ne-kur zerkolinės sienos teikia didelio erdvumo įspūdžio ten, kur šiaip jau rodytųsi per siaura.

Šie nameliai 1925 metais rugpiūčio m. pirkti už pusantro milijono prancūzų frankų arba už 57.692 dolerių, sumokant trečdalį; antra dalis sumokėta 1926 m. kovo 1 d.; trečia dalis sumokėta 1927 m. kovo m. 1 d. — 325 tūkst. ir paskutinė dalis 1928 m. gruodžio mėn. 1 d. — 125 t. Su visu perdirbimu nameliai atsiėjo apie 600 tūkst. litų; mokant papigėjusiais frankais, nė to tiek; frankui brangstant galima laiku sumokėti ar įsigyti frankų; konversija irgi nepavojinga. Infliacijos metu visados pelninga pirktis nejudomasis turtas; tai ir šis pirkimas Lietuvos valstybei labai geras biznis, pinigai su geru pelnu garantuoti. Jei Grande operos srityje kv. metrui mokama po 30.000 frankų, tai kiek mokėtų metrui Malesherbes srityje, kuri nuo

Grande operos, nuo Etoile (Napoleono arkos) yra tik už 10 minučių ėjimo? Už 500 kv. metrų reiktų sumokėti daugiau, kaip mokėta už visus namelius. Be to, į pirkimo sumą įskaityta 30 milžiniškų veidrodžių, stilingi žirandoliai, elektros armatūra, šildymo aparatai, praustuvės, kilimai, rūbiniai siūti tapetai galėsią išbūti ilgiausius metus; tokių dabar ir gauti esą nebegalima. Bepirktina garnitūras meblių salei.

Nameliai sau pačiam gyventi statytasi žymaus turtingo dailininko dideliu skoniu, renesanso stilium; kambariai renesanso Liudviko XVI ir direktorijos stiliais. Medžiaga — tašytas akmuo; baltas, perilga tamsėjąs, teikiąs senoviškumo žymę. Fronte esamuosiuose akmeniniuose skyduose dabar iškalta Vytis ir Mindaugo stulpai.

Kitos mažosios valstybės Lietuvai tokios būstinės labai pavydi, nes gražu, kuklu ir labai patogu.

Lietuvių kolonija Paryžiuje.

Prieš pašventimo dieną, kaip ir į faifokloką buvo pakviesta visa žinoma lietuvių kolonija Paryžiuje: visi studentai ir šiaip jau piliečiai. Jos esama nemažos, tik daugelio atostogoms jau išvažiuota. Vis dėlto susirinko daugiau kaip 40 ponių ir ponų: prof. Mandelštamas, inž. Kajetonas Dobkevičius su dukterimi medike, dailininkas M. Dobužinskis, p. Jankauskienė-Jurgelionytė su dukterimi, p. Baltrušaitienė su sūnum, keletas svečių iš Kauno: p. burmistras J. Vileišis, dr. Kanauka; visų Paryžiaus lietuvių patriarchas Jonas Pautienius, narys pirmosios lietuvių kultūrinės organizacijos „Želmuo", įsteigtos dar prieš „Aušrą"; šios draugijos besąs gyvas tik dar vienas narys Verbunaitis ir tas dabar Londone. Na, žinoma, visa atstovybė su p. p. Klimais, Milašium, Girdvainiu priešakyje.

Atstovybės santykių su kolonija esama kuo geriausių, p. p. Klimų esama demokratingų, jų gerbia-

ma aukštuosius mokslus einančioji jaunuomenė ir ji rūpestingai globojama; su „pilnaisiais" piliečiais nesikivirčijama. Tai visi, gavę atstovybės pakvietimus, (karininkai savo uniformose) mielai paklausė ir atvyko į savąjį centrą, kurio, matyt, pasiilgsta tarp svetimųjų. Čia jie savi žmonės, gali kiek nuraminti širdeles ir nebesijausti tai valandai tremtiniais.

Buto šventimas buvo visiems siurpryzas: kiti paskui skundės, girdi, kad būtume laiku žinoję, iš visos Prancūzijos būtume subėgę. Juo didesnio įspūdžio tai darė. Čia buvo žmonių ne vienos tautos, ne vieno tikėjimo; tačiau visus, matyt, gaubia ta pati lietuviškos pilietybės dvasia. Ankštai sustoję puikioje salėje, jie buvo lyg simbolis ankšto valstybinio solidarumo. Čia buvo nevienodai tikinčių, karštų ir indiferentiškų; tačiau visų matėsi ta pati tikėjimui pagarbos nuotaika ir deramas rimtumas. Tad savaime šalia pilietinės dvasios atsirado neregima, bet gerai jaučiama, ta religinė dvasia, kuri esti jaučiama bažnyčioje, kai minia susirenka Mišių klausyti. Kunigas paskaitė namų laiminimo maldas, apėjo visus kambarius, šlakstydamas iš Lietuvos atsivežtu šventu vandeniu. Galop kiemelyje prabilo susirinkusiems.

Šventimo mistika.

Kalba sklandžiai stilizuoti šiuo kartu kan. J. Tumui - Vaižgantui nesisekė. Jis kalbėjo „stakato", trumpomis atskiromis frazėmis, lyg sunkiai konkretizuodamas tai, kas tegali būti jaučiama, valandos mistiškumą. Jei Kristus tikrina, kame du-trys susirinks mano vardan, ten ir aš pats būsiu, jei tų žodžių tikrumą mes visados jaučiame, kiek kartų esame bažnyčioje, ir tai mus priverčia ypatingu, kitur nepraktikuojamu, būdu laikytis, kalbėjo šventikas, tai ir šio šventimo velijimai, kad Dievas iš dangaus atsiųstų šiai vietai savo Angelą, kurs nuolat saugotų ir proteguotų ją ir visus, kas tik čia gyvens ir dirbs, gali taip pat reali-

zuotis. Kas nepamirš to šventimo, tas visai konkrečiai jaus toje vietoje anąjį Angelą, kurs įkvėpinės visako gera ir stabdys nuo visako bloga; reiks tik pasiklausyti savo vidaus balso. Taigi šventimo apeiga nėra jau tokia vien tik išorinė ceremonija, kaip lengva pamanyti, — ji pilna religinio mistiškumo. Tegul jis, tas mistiškumas čia per visus laikus dvasina darbus ir norus visų tų lietuvių, kurie čia dirbs keblų ir painų darbą savo tėvynės naudai!

Tautybės mistika.

Šitas kiemelis neerdvus. Bet, piliečiai, jis — mūsų, lietuvių, — jis Prancūzijoje eksteritorialis; čia mes gyvename savais įstatymais, čia kaupiasi visi lietuviškieji mūsų jausmai. Susirinkome iš visų šios „Naujosios Babilonijos" kraštų, gatvėje palikdami visa paryžiška, beįsinešdami čia tik tai, kas tikrai mūsų, ko mes atsivežėm čia iš už 1911 kilometrų, iš šventojo Lietuvos krašto, iš istorinio mūsų Kauno. Kaunas simbolina visą mūsų istoriją. Kaunas — pirmoji lietuvių stovykla santeklyje tų dviejų upių, kurios anais laikais tebuvo vieninteliai keliai iš Europos. Pro Kauną, panemunėmis, ėjo visa europinė kultūra, simbolinama Palemono „bajorais"; tas pats Kaunas ir stabdė visa tai, kas Lietuvai nebuvo palanku ar tiesiog kenksminga jos laisvei, jos originalumui, — kas norėjo Lietuvą pavergti kardu, ne kultūra. Kaune gausiai liejosi gynėjų kraujas, mūsų kunigaikščių vadų ir jų vaikų: Gediminų, Vytautų, Vaidotų ir kitų. Kauno senapilė permirkusi jų krauju, trypta jų kojomis. Iš tos tai senapilės aš, štai, atvežiau šventų tautinei mūsų dvasiai palaikų — griuvėsių žemių. Jomis išbarstykime šį Paryžiuje Lietuvos kampelį ir užkeikime užžavėkime, kad Lietuvos gynėjų dvasios ir čia nuolat vaidintųsi, kaip vaidinasi mums tėvynėje ir visus verstų, kas tik atsiras šioje Lietuvos reikalų sargyboje, visomis pastangomis ginti juos, jei ir ne krau-

ju, tai bent prakaitu, visa mylinčia širdimi, visu aukštai apšviestu protu. Tai tegul, piliečiai, iš jūsų tarpo nenyksta nei tautinė dvasia, tautinė mistika: ji lygiai naudinga veikimui, kaip ir materialės priemonės.

Šventės pabaiga.

Kalbėtojui teko tvirtai valdytis, kad nesusijaudintų. Buvo aišku, jog ką kitiems perša, jam pačiam labai brangu ir labai realu. Rodės ir klausytojai pergyveno ne vieną mistišką valandą ir tuo laiku jų širdyse nebuvo kitų jausmų, kaip tik gryniausis noras visas savo pajėgas skirti — Nepriklausomajai Lietuvai.

Dar buvo sumanyta į kiemo medį įkelti autentiškai lietuvišką meno primityvą — smūtkelį, tokį originalų tautinį simbolį. Gaila, kad jokiomis pastangomis nepasisekė jo gauti. Nebent vėliau jis bus galima įkelti.

Galop visi susirinkę kan. Tumui paliko atminimui savo autografus ir visi pasirašė tam tikrą namų pašventinimo aktą. Šventikas skyrium pridėjo savo surašytąjį aktą. Svečiams buvo paduota kuklių vaišių — arbatos, saldumynų.

Mūsų atstovai Paryžiuje p. p. Klimai tą dieną šventė pirmąjį savo susituokimo moterystėn „jubiliejų" — penkerių metų sukaktį. Artimieji pasveikino juos gėlėmis ir geriausiais velijimais, kad jie kuo ilgiausiai atstovautų Lietuvą šiame didžiajame valstybių reikalų susidūrime. „Rytas" 1926 m. 174 Nr.

Dora.

— Paryžius — doriausias, bent padoriausias Europos miestas, nes jis kitų nepiktina. — Kalbėjo man draugas, geras žinovas viešųjų ir intimiškųjų Prancūzų sostinės dalykų.

— O garsieji visame pasaulyje Paryžiaus kabaretai? O metresos? O jų romanai?

— Ištolo visa tai, tikrai, abuoja; tačiau sprendžiant teisingai, pirma reikia visa tai pamatyti ir paieškoti to, kas prancūzus ir jų Paryžių pateisina. Pirmai pradžiai pakeliui pasižiūrėkime, kas darosi tariamosios doros ir Dievo baimės žmonių sostinėje, vokiečių Berlyne. Antai, tirštosios jų gatvės, kur pats didysis žmonių judėjimas, tai ištisi prostitucijos namai. Viešai, atvirai čia daromos tam tikros „sdielki" — pasiūlymai ir pareikalavimai. Tai taip šlykštu, taip koktu, beveliji tomis didžiosiomis gatvėmis arba visai nevaikščioti, kad neišgirstumei šlykštynių, arba reikalo verčiamas, moki pinigus ir važiuoji, kad tavęs nepasiektų gatvė. Nieko panašu negali atsitikti Paryžiuje. Gali dieną naktį brukinėtis žmonių tirštyje ir niekas tau nieko nešnipštelės. Kokočių yra; tačiau jos, žiūrėk, kaip mandagiai sėdės tūkstančiuose kavinių ir jų trotuarų palapinėse. Ramiai valgys, gers skysčius, nieko neprovokuodamos; o kam tai rūpės, jas atspės ir susipažins. Visgi tai geriau, neg atvirai rodomi doros purvynai.

— Gm. Gal būt. Tačiau viduje, esmėje, vis viena, tai pūzrai, sugedimas.

— Kaip ir bet-kuriame dideliame mieste. Paryžius vienas pačių didžiųjų pasaulio miestų. Turi dvejatiek žmonių, kiek visa Lietuva. Dar daugiau. Ankštumas, skurdas šalia ištaigų ir pertekliaus. Žinai, kas darosi tom priešingybėm susiduriant. Tai ne Paryžiaus specialybė.

— Jei Paryžius į gatvę nevelka savo drumzlių, tai kam rinktiniai jų žmonės, literatai, gatvę daro dailiojoje savo literatūroje? Kam jie gamina specialios „prancūziškos literatūros" ir ja tvirkina visą pasaulį?

— Teisybė. Prancūzų romanas be metresos neapsieina. Tačiau literatas literatui nelygu, romanas romanui. Yra klasiškoji prancūzų literatūra, ta, kuri laimėja premijas bet-kuriame pasaulio krašte ir visų yra vadinama — rinktinė; yra ir bulvarinė literatūra, tenkinanti plačiąją minią namie ir svetur, originalais

ir vertimais. Valia pasirinkti viena ar antra. Pasirinkęs, kas yra tikrai pasirinktina, džiaugsies daug daugiau, neg kitų kraštų dailės dalyku. Pasirinksi, kas doros dumblus kelia, pats būsi kaltas, kad tokios, ne kitokios lektūros ieškojai. Kas čia labiau kaltas? Ar, tikriau, kas čia pirmiau nusikalsta: reikalautojas ar davėjas? Prancūzų beletristika ne vokiečių superfosfatas, kurs, kad geriau eitų, buvo pirma reikalingas tam tikrų agentų, à la V. Totoraitis, kurs, tyčia jo berdamas, įžiūrimai rodė jo veikimą. Prancūzų beletristai nelaiko savo agentų, kurie tyčia penėtų pasaulį sensacijomis iš lytinio gyvenimo, idant suerzinti skaitytojai pareikalautų kuo daugiausia šios rūšies savo protui ir dvasiai maisto. Šiokių žmonių jau yra visur saviškai susidariusių; jie moka pinigais, tai jie prancūzus rašytojus gadina, įgundydami juos, kad uždarbiautų, savo dvasią prostituodami. Kažin, ar tos rūšies rašytojus, operuojančius įkyriomis metresomis, pati jų tėvynė žino, ar jie nenuskęsta jūroje kelioliktos tūkstančių veikalų, kasmet išberiamų į knygų rinką. Tūkstantis-antras egzempliorių tepamaitina menkutį būrelį; jis nesudaro viešosios nuomonės ir knygai namie kelio nepraskina; jai praskina kelią svetimieji išsigimėliai ir svetur, išsiversdami prancūzų romanus į savas kalbas. Nei tie pornografininkai prancūzų literatūrą atstovauja, nei jų metresos netipingos prancūzų moteriai. Nori žinoti, kas tai yra prancūzų šeima? Tai kukli, ištikima, pastovi ir labai katalikiška, nuo miesto griežtai izoliuota dviejų bendrovė. Jų moralės įstatai drakoniški, jų namų režimas — vergiškas. Antai, Paryžiuje nėra namų be konsjeržo. Durininkas esti ne vien durims darinėti, bet ir sekti, kas ir iš kur ateina, kas, kur, kada išeina ir pareina. Merginos tarnaitės, kurių motinos ar giminės negloboja, visai neišleidžiamos iš namų; jos teturi po pusę laisvos dienos kas dvi savaiti, daugiau nė minutės. Tokios švaros Paryžiaus kultūrai reikalaujant, maitinantis taip ypatingai: atsikėlus kava, 12 v. pusryčiai,

5 val. arbata, 7 val. pietūs, dar kai kur vakarienė, — namų tarnams nei nėra laiko dairytis į šalis ar spaceruoti su kareiviais. Metresos, kokotės — tai prancūzų šeimų atmatos, iš doro, tvarkingo gyvenimo svetimtaučių išviliojamos pinigais. Tai svetimtaučiai yra prancūzų šeimos destruktoriai, ne prancūzai nekaltų etranžerų (svetimšalių) destruktoriai.

— Ar ir garsiuosius Paryžiaus kabaretus: Kazino-de-Pary, Mulėn-rūžus, Foly-beržer, Pragarus, Rojus, t. ir t., t. ir t. pateisinsi?

— Spręsk saviškai, pats pamatęs bent vieną. Tai nieko baisaus. Štai, skelbiamos programos. Kazino duoda — „Žiemą" ir k. k.

— Kaina 50 frankų su viršum. Frankui nupuolus, tai tik dollaras ar pusantro, 10—15 litų; bet nekritus, tai labai aukšta kaina, patiems prancūzams neįmokama. Prancūzai taupūs, jų uždarbiai menki, o algos dar menkesnės. Daugiausia uždirba amatininkai, po 23 frankus dienai, bet tie turi savotiškų žaislų ir į kabaretus neina. Prancūzai valdininkai ima tiesiog juokingai mažas algas: kapitonas armijoje 700 fr. mėnesiui, parlamento atstovas — 1000; vadinas, tiek, kiek mūsų ministerijų kurjeriai. Kiti inteligentiškųjų profesijų žmonės proporcionaliai tam. Vienai pramogai išmokėti 50 fran. prancūzas netesi ir prancūzų visai nesimato nei kabaretuose, nei Grand-Operoje, nei Opera Comique. Patys turtingieji rezervuoja sau Operą šeštadieniais. Šiaip jau dienomis kiaurai per ištisus metus (sezonų nėra) ištaigingosios pasilinksminimo vietos pilnos vienų etranžerų.

— Pas mus išgirsi visas egzotines kalbas, tik ne prancūzišką, — karčiai pastebėjo viena prancūzė, reta viešnia Operoje, išgirdusi nesuprantamą jai „egzotinę" lietuvišką mūsų kalbą.

Casino de Paris — didžiausia teatro salė su ložomis ir balkonu. Bufetas čia veik nieko nereiškia; antraktas vienas ir tas neperilgas, vos ko šalto atsi-

gerti gali. Priešingai vokiečių kabaretas daugiau spekuliuoja valgymais ir gėrimais. (Grynojo alkolio Europa nevartoja, nei Vokiečiuose, nei Prancūzuose karafkos su šnapsu niekur nepamatysi). Scena tik paįvairina valgantiems ir geriantiems. Buvau „Kabaret der Komiker", literatų smuklėje, kur literatai spekuliuoja alum etc. Prancūzų kabaretas — tiktai scena, kur giedama, šokama, deklamuojama. Visa labai lengvo, juokingo turinio; taip pigaus turinio, kad net gėda, pamanius, kuo tave, aukštą inteligentą, maitina. Tos dienos rūpesčiai, net sielvartai rodomi ir apgiedami, kaip „Journal Patė" kino-ekrane. Šokis, kaipo menas, taip pat pigas, meno vardo nevertas; tai ritminė gimnastika ir gestikuliacija vaizdui paįvairinti. „Direktorius" visą savo sumanumą įtempia, kaip čia ištaigingiau padarius kombinaciją iš apdarų margumyno, jų viršijančios betkurią lakią vaizduotę formos, blizgučių dekoracijų ir visų varsų šviesos. Gauni kino-kaleidoskopo-baleto balaganą; tokią fantasmagoriją, kuriai neprilygsta jokia pasaka. Viskas veikia tiktai į matymo pojūtį. Per 2—3 valandas kino greitumu parodoma begalės scenų. „Žiema" — puiki tėma. Jos sniegai, ledai, šalčiai, vėjai, audros, žiemiškai sustilizuotos dekoracijos ir apdarai daro tikrai puikų reginį. Kits kas taip pat. Bet...

Visam tam tepavartojamos vienos mergaitės ir vos tik vienas kitas bernaitis visai nestilizuotas. Tai tendentiška. Man jauno, elegantiško, paryžiškai išeiginiais apsitaisiusio, geromis manieromis, geru balsu, gerai išgimnastikuoto vyriškio vaizdas daro nėkiek nemenkesnio įspūdžio už mergaičių „dziwacznie" stilizuotus apdarus ir jų trikotus. Bet kitiems, matyt, pikančiau rodos, kai veikia rinktinio gražumo mergaitės, ar jos stilizuoja žiemą, ar pavasarį žydinčią vyšnią, kurios žiedai supinti iš — mergaičių baltais rūbais, ar ką kitą. Ir pikancijai padidinti viena dvi poros statisčių visai nuogomis krūtinėmis neva klasikinėms kolonoms dekoracijoje. Tame vienų mergiš-

kųjų gražybių surinkime į vieną milžinišką, bent iš 200 būrį, visaip operuojantį akims, ir yra visas paryžiškas, brangus pinigais, pigus menu ir turiniu, kytrumas etranžerams „pasižiūrėti“. Tiktai pasižiūrėti. Psichologiškai suklastotas kytrumas. Amerikos yankiai ir Europos anglo-saksai žmonės tvirtų principų ir pastovios moralybės. Velnią pradžiuginti jie negreiti. Ir štai, duodama jiems reginio, kurs, tikrai, velnio nedžiugina, o kad tuo pat žygiu vis dėlto kiek tiek ir Dievą parūstina, tai ką čia jau! Tam Paryžius. Nelyginant, mūsų žemaičiams Prūsai: ir ten ir čia Dievas esąs atlaidus; galima kiek tiek atsipalaiduoti nuo kieto namų režimo ir jei nepridaryti to, ko namie geri papročiai nepavelija, tai bent matant pasičiaupyti. Biauri moralė veidmainybė. Čia prancūzai neišsisuks nuo doriškosios atsakomybės žmonijos etikai, panaudojamai ne visai švariai estetikai. Klasiškos pusnuogybės žmogaus neužgauna; net ir visa nuogybė; o paryžiškoji pusnuogybė, štai, užgaulinga, ir sunku ja doriai išaugusiam žmogui džiaugtis. Čia man teko pilnai suprasti visą biaurumą ir etišką nevertumą moterų decolté, kai išvydau jų apogėją, anot tų pačių prancūzų jumoristų, iki pat apendicito. Mammillae — kilniausi tėma šventraščio poezijai, žmonijos gyvybės taurėmis ir kitaip kilniai vadinamos; dalis moteries kilniausia ir garbingiausia, kurią kaip šventenybę, reiktų pabučiuoti moteriškoje motiną pagerbiant, — kai išnešama rodyti gatvei, yra tiesiog niekuo nepateisinama moteriška šventvagystė. Dekoltės biaurumas tik šioje šviesoje tegali būti išmatuotas. Kai tuo daiktu pirkliaujama, tai bent žinai jam kainą; bet kai nei sveikas nei dėkui kiekvienam kaišiojama į akis, tai taip daryti tegali tik tokie nelogikos padarai, kaip moterys. Moteris ginti — ricieriškumas įsako. Tik kaip čia tu ginsi moterį, kuri pati taip nenuvokia savo vertumo ir taip ją profanuoja?

— Kokios tobūlos jaunos formos! — gerėjas mano kaimynas, trindamas rankas.

— O ar norėtumei, kad grožioji tavo duktė už 53 frankus imtų visas savo „gražybes“ rodyti — gatvei?

Kaimyno akys išsiplėtė išgąsčiu.

— Taigi. O juk visos anos gražuolės taip pat turi savo motutes, savo tėvelius. Ir aš labai abejoju, ar bent kuris jų ateina čia — savo pačių dukterų gražybėmis pasidžiaugti...

O yankiai ir anglai ateina su visomis savo šeimynomis. Moterų prancūzų kabaretuose lygiai tiek, kaip ir vyrų. Ir jos nieko neišmoksta. Gaila, kad jos „egzotinės“ mano kalbos nesupranta — joms šis raštas yra skiriamas. O gal kuri lietuvaitė tai supras ir neberodys to, kas nėra rodytina?

Lietuvis, 1926 m. 37 Nr.

Tikyba.

Prancūzija katalikų kraštas, bet yra kalvinų ir žydų. Šiaip jau gyvenime tos mažumos ne kiek reiškia; užtat politikoje, administracijoje, kariuomenėje — labai daug. Žydai aršūs socializmo vaisytojai, masonų vadai; kalvinai šiaip jau pažangūs. Ar daug jie sveria ir tikybos srityje, nemoku pasakyti — tai dalykas gilių stūdijų. Bet kad sveria, palenkdami savo pusėn ir katalikus, tai reiškia prieš 20 metų pakeltas kultūrkampfas, Bažnyčios turtų atėmimas, procesijų uždraudimas, vienuolių ištrėmimas, ir k.k. Ištolo būdamas, skaitydamas apie bedievių pastangas nukrikščioninti visą Prancūziją, maniau, jog tai jai ir bus pasisekę. Maloniai užsivyliau; tik vis dar nežinau, kuo labiau stebėtis, ar katalikų atsparumu, ar persekiotojų kultūringumu: Paryžiaus ir Prancūzijos tebesama, kaip ir buvus, katalikiškų. Paryžius pilnas gražių ir iškilmingų bažnyčių. Visam miestui viešpatauja senyvoji Notre Dame de Paris, naujoji Sacré Couer, Montmartres, vidurmiestyje šv. Augustinas, visuose kvartaluose yra savų bažnyčių senų seniau-

sių, po tūkstantį metų turinčių, ir visai naujų, nauja architektūra statytų. Senosios be puikios architektūros, be neregėto jos brangumo, daug dar ko kito turi, kas griežtai visus patraukia; tai nepasakomas gausumas istorinių jų tradicijų, gausumas ir kitų dailės dalykų — skulptūrų, paveikslų, vitražų languose, polichromijos sienose, mozaikos altoriuose ir asloje. Visos bažnyčios atviros per kiaurą dieną; jas lanko turistai, bet lanko ir religingieji. Visur ir visados rasi kiek tiek žmonių, giliai susimąsčiusių ar veidais įkniubusių į savo rankas klaupkelėse, — jie meldžiasi, ir ne taip, kaip oficialiai, miniomis susirinkę, tik iš širdies reikalo, kada jų niekas nemato ir niekas jokiais įstatymais neverčia eiti pareigą. Jie tyčia pabėga iš miesto judesio į nuošalį. Gal tai atsiskyrimo nuotaikai palaikyti ir bažnyčios, taip gotikinės, taip ir kitos, visos be išimties, labai tamsios; taip tamsios, kad vos prisikišęs gali paminklų parašus paskaityti. Langai nedideli ir tie vitražais užstatyti. Paprastų perregimų stiklų niekur nesimato; visi tirštai užtepti, kad nė vienas saulės spindulys neįeitų. Prancūzijoje daug daugiau saulės, kaip pas mus. Saulė žmones džiugina ir linksmina, daro daug distrakcijos, neleidžia susikaupti. Prancūzas tad, kada meldžiasi iš savęs, ne iš knygų, ne iš rožančiaus, ieško prietemos. Lietuvis į tokį tamsų „urvą“ nė žengti nežengtų. Jam saulė — didžiausias dievaitis, saulės jo gamtoje reta, tai bevelija šviesoje maudytis, kad ir didžiausiame karštyje. Lietuviui ir tegražu, kas skaisčiai šviesu.

Prancūzai, giliai kultūringieji miestelėnai, moka gyventi intensyvų vidaus gyvenimą. Jų bažnyčių prieblandos — giliai mistiškos, o tą mistiškumą dar labiau didina daugybė plonučių žvakelių, valandai dviem degti pridaigytų prieš kurius ne-kurius altorius; kaip rusų cerkvėse. Dievo Motinos altoriai, šv. Jonės Arkietės stovylos visai paskendę šviesoje; toliau ta šviesa nenušviečia ir bendro bažnyčių tamsio neišblaško. Didelė daugybė statomųjų žvakelių irgi

reiškia, jog Paryžiuje dar daug kam bažnyčia ir religija rūpi.

Ypač tai aiškų šventadieniais. Giliai religingų, griežtai praktikuojančių prancūzų Paryžiuje esą daugiau ne šešta dalis. Gera dalis „tinginių", ne uolių katalikų, bet katalikiškos nuotaikos. Labai reikšminga, kad praktikuojantieji piliečiai darą tai sąmoningai, programingai įsitikinimu, nes daugumas tikinčiųjų — inteligentai. Daugumas Sorbonos universiteto profesorių netik lanką bažnyčią, dalyvaują iškilmėse, procesijose viduje etc., bet ir dažnokai priimą šv. Komuniją. Nuo 6 iki 12 val. bažnyčiose kas valanda laikomos Mišios, ir kiekvienų Mišių klausytis ateina vis kita publika. Kai-kuriomis valandomis skaitomos Evangelijos su trumpučiais paaiškinimais, kaikuriomis sakomi ištisi, bet neilgi pamokslai, kai-kur (šv. Magdalenos b.) konferencijos mokslo ir literatūros temomis, naujausiomis, ligi tik kas nauja pasirodo, kas rišasi su Tikėjimu. Bažnyčios vis esti pilnokos, nors ne grūstinai prisigrūdusios, nes bent šešis kartus publika atsimaino. Tai ir patogumų galima padaryti: kiekvienas atėjęs gauna atskirą klaupkelę; ją atvertęs, gali ir atsisėsti. Niekas jo nekumši, niekas nestumdo, distrakcijos nepadaro. Tad gali laisvai ir giliai susikaupti tam pusvalandžiui. Ir žmonės tikrai susikaupę Mišių klauso. Iš bažnyčių publika skirstosi rimtai, pavieniui, susimąstę, lyg svarbų ir gilų minties darbą padirbę; nesibūriuoja, neklega sustoję.

Dvasionys susivaržę griežta disciplina, ir niekur nesiprofanuoja. Ilga uniforma privaloma. Jei gatve dvasionis eina, tai lyg jos nemato. Teatrų, operų nelanko arba labai retai. Viešose valgyklose, restoranuose jų nesimato. Dirba labai daug. Pusę viešųjų mokyklų dvasionys veda, ir visuomenė jų atsidėjimu labai patenkinta. Tai ir dvasionių autoritetas labai didelis, pagarba dar didesnė. Dvasionys prancūzams ne tema pigiems vicams ar karikatūroms. Dvasionių tebeklauso, jei jiems skatinant, prancūzai tesėjo pa-

sistatyti tokią grandiozinę pusbizantinę Šv. Jėzaus Širdies bažnyčią Montmartres. Atstatomos ir vokiečių sugriautosios ir valstybė joms atstatyti, kaip ir kitiems trobesiams, skiria milijonus, nors visas atstatyti pati nepajėgs. Ar tai nekultūringa, kai betikybinė valdžia tokia bešališka, tiek rūpestinga, kad senovė nepyktų? Prancūzų-bedievių kultūringumas itin gerai pasireiškia tame konservatiškume. „Biblioteque S-te Genevieve, fondé 1628", 1790 m., per pati smarkumą didžiosios revoliucijos, buvo suvalstybinta, tačiau jos vardas — „Šventos Genovaitės" paliko ir iki šiam laikui, nes „šventoji" Genovaitė — Paryžiaus globėja, labiausia mėgiama šalia pirmojo pačių pirmųjų krikščionybės amžių šv. Kentėtojo St. Dénis. Kiek meilės ir pagarbos prancūzai yra pareiškę „saviesiems" šventiesiems! Saint, Saint, Saint — mirga visuose miesto dalių, gatvių, įstaigų pavadinimuose, ir jokiam prancūzui bedieviui nepareina į galvą bereikšmė mintis — šalin šventuosius! nes ir bedieviai patriotai, iš savo praeities semias garbės ir stiprybės sunkiai dabarčiai. Ir tai visai nevaržo laisvosios jų minties.

Revoliucijos metu įsišokimų buvo. Yra jų ir dabar. Vienas skaudžiausių tai pastatymas stovylėlės „Au chevalier de la Barre supplicié de 19 ans le 1 Julier 1766 pour n'avoir pas salué une procession". Devyniolikos metų de la Barre, turtingų bajorų ponaičiukas, tiek ištvirksta su keletu tokių pat pusbernių, jog lėbavimą ir burnojimą prieš Dievą ir Bažnyčią pasiima lyg savo dūkimo programa ir tiek įkyrėja miestui, jog už vieną tokį biaurų pasityčiojimą iš procesijos su Švenčiausiu Sakramentu Barre buvo patrauktas į teismą ir sudegintas. To būtų perdaug. Vis dėlto niekam tai neduoda teisės nei progos paprastą ištvirkėlį ponaičiuką padaryti kentėtoju už idėją arba padaryti, kaip buvo padaryta, skurdžių driskių, Bažnyčios paniekintų, atstovu (De la Barre nulipdytas sudriskęs). Juoda statula ant visai menko postumento

pačioje apačioje didžiausio Kentėtojų Kalno, kur pastatyta didžiausia šventykla kilniausiu ekspiacijos tikslu, — sumanymas visai nepasisekęs savo proporcija ir vietos parinkimu. Masonų ketinta tuo skaudžiai įgelti katalikybė, o pasidaryta tik gėdos, daugiau nieko; iš didelio sumanymo — niekai, kurie daugiau tikinčiuosius agituoja prieš masonus, ne šiuos prieš katalikus. Niekas neabejoja, jog šitą savo įsišokimą masonai savo rankom atitaisys ir Barre'o stovylą nusikels kur į kitą pašalį nuo Jėzaus Širdies bažnyčios.

Katalikiškam Paryžiui dar charakteringa, kad jis tiek jau didus savo paties istorija, jog jam maža beimponuoja net pati garsioji senovės Roma: Paris — kiek vėlesnis vardas; įsteigėjų romėnų pirmuoju krikščionybės amžium jis buvo vadinamas: Mons Lucotitius, jei neklystu, arba trumpiau: Lutetia. Ir neseniai atkastasis romėnų cirkas vadinamas: „Arène Lutece". Romėnų garbingąsias tradicijas visai užstojo — savoji, originalioji tradicija; jos tesilaikoma, ji telaikoma daugybėje muziejų, kaip va: Musée Carnavalet, Musée Cluni, Panteone „Aux grands hommes la patrie reconnaissante", Musée Rodin etc. etc. Užmirštami romėnų paminklai; bet senoji menkutė St. Charle'io bažnytėlė šalia milžino Notre Dame tebėra lygioje pagarboje. Tebelaikomas ir rūsys prie jos, kur kitkart buvusi smuklė, paties Dantės lankyta. Ir dabar yra toje pat rolėje — cabaret literatų, netik nepabėgusių nuo bažnytėlės, dar savo patronu, štai, pasirinkusių šv. Pranciškų Asižietį. Ar tik nemano Tretininkais tapti tie prancūzų poetai?...

Prancūzams 12 - 13-tasis amžius tik vakar diena, aukščiausio bažnyčių architektūros išsivystymo laikas; 8 — 9 amžius tik užvakar, o 2 — 4 amžius — pernai, kada pirmieji krikščionybės apaštalai čia savo galvas už Evangeliją guldė. O kas mes tuomet buvome? Mes nesižinome net kur tuomet buvę. Net ti-

kėti nesinori, kad jau tais metais žmonių gyventa aukšta inteligencija, kai mes tebebuvome girininkai...

Kaimas Prancūzijoje tebesąs nuo didžiosios revoliucijos netekęs tikėjimo ir grįžtąs atgal, tik patekdamas į miestus, tik žymiai pakildamas kultūroje. Visai priešingai, kaip pas mus. Aš kaimo nepažinau. Bet važiuojant per kaimus, matai, kaip ir pas mus, beveik kiekviename kaime po vieną gotišką betoninį kryžių. Jie perpus žemesni, neg pas mus trijų sieksnių; bet vienodi, moderniškai stilizuoti; niekur nesimato tokios originalės primityvės tautinės kūrybos, kaip pas mus. Tai iš paviršės ir prancūzų kaimas — katalikiškas ar bent nesutraukęs su katalikybe ryšių. Kai-kurios gi provincijos, Bretonija ir k. galinčios būti net pavyzdžiu kitiems katalikų kraštams. Ir kaimas, ir provincija pilna kilniausių ir garbingiausių tradicijų: Čia Anency didžiuojasi šv. Pranciškum Saleziečiu, įsteigėju Prancūzų Akademijos, čia kuo kitu. Ne mano dalykas visa surejestruoti; visa ko piga rasti bet kuriame Bädeckeryje. Paminiu tik tai, kur pats esu buvęs, ką pats matęs; tik keletą minčių ir faktų.

Paryžius penkių milijonų miestas, tai ir jo kapinės milijonų nabašninkų miestas su didele ir labai įvairia savo istorija. Prancūzų istorijoje, o beletristikoje ir kitų literatų, kapinės Père Lachaisse ir Montmartres turi žymią vietą. Man jos tiek tėra įdomios, kiek ten garsenybių palaidota; paminklų dailės ten ne taip jau daug, o vokiško „daržo" — gėlių etc. nė to tiek: ištisi kvadratiniai kilometrai prikrauti paminklų; jų lankytojai teieško; ieško žingeidos, ieško ir tie, kurie nori pasimelsti prie brangaus karsto ir ten savo atminimo ženklą palikti — vainikėlį iš sausagėlių. Père Lachaisse kapinės — tikra negyvėlių sala— vargu bau kas ten besilaidoja. Paskutiniais laikais ji bet gi atgijo. Iš vienos pusės Père Lachaisse kapus atgaivino komunistai, iš antros — bedieviai. Komunistai prisiminė, jog čia 1870 m. rojalistų buvo sušaudyti komunarai; sako, bent 10.000 buvę sustatyti prie

kapinių aukštos sienos ties iškasta bendra milžiniška duobe, sušaudyti ir čia gyvas-ne-gyvas suversti; komunarai pirmiau buvo rojalistus sušaudę, tai buvo kerštо dalykas. Komunarų sušaudymo paveikslėlis kursuoja visame pasaulyje. Dabar tiems Paryžiaus komunarams naujieji komunistai kabinėja sausažolių vainikus, nudažytus juodai sukrešėjusių kraujų varsa. Jie baisūs ir abuoji pažiūrėti, o tais vainikais nukarstyta visa siena. Daugiausia... žydiškais parašais. Tai labai reikšminga gyviesiems, bet su tikėjimu, nemirtinga vėle nieko bendra neturi. Gegužės mėnesyje Père Lachaisse susirenką minios po 50,000 komunistų — demonstruoti, ne melstis. Paryžius esąs gerokai sukomunistėjęs; žinoma, tik darbininkų luomas.

Antrame kapų šone, jau už kapų, daug vietos turi pasiėmusi krematorija, bizantiško stiliaus didžiulis namas — „fabrika" negyvėliams pelenais paversti. „Darbas" dirbamas anksti rytą, 5 valandą. Tada rūksta aukšti fabrikos kaminai, degindami lavonus. Pelenams padėti išmūryta aukštos sienos su ląstomis puodui įdėti. Įdedama, užmūrijama ir padedama pavardė. Jokių ženklų, kurie atmintų žiūrėtojams vėlę ir amžinybę, nei emblemų, nei kriptonimų. Ant krematorijos tėra vienas simbolis — liepsna. Visa tai pamatęs, tesupratau, dėl ko Bažnyčia ir tikintieji žmonės neigia krematoriją. Rodės, ji yra racionali: pašalina puvėklius, valo gamtą. Ir ar ne vis tasia, kuriuo būdu nebegyvėliui pabaigti išnykti? Taigi, kad krematorijų pramanytojai ne ta viena higiena vadovavos: šį „laidojimo" būdą jie prasimanė, daugiau kaip prieštaravimą esamai krikščionių tradicijai ir jų vėlės nemirtingumo simbolizavimui — paminklais. Kai aš nematau, kap mano brangaus asmens liekanos išnyksta, rodos, kad jos ir neišnyksta, ir aš jas vėl išvysiu. O kai savo akimis pamatau, jog iš visų tų palaikų keletas gramų mineralinių dulkių beliko, man rodos, jog ir iš nabašninko nieko nebeliko. Ir jo nebelieka nė širdyje itin jį mylėjusių, kai nebėr kas belankyti ir

šiaip ar taip beatminti. Netikių „šventykla" — krematorija, nors labai graži, stilinga, padarė man labai gilaus neigiamo įspūdžio — savo tuštumu. Nihil — esama labai baisios prasmės žodžio... Ir aš jokiu būdu nesutikčiau įrašyti į testamentą, kad mane sudegintų. Bevelyčiau net ne šventoje vietoje, kur pabalyje pūti, neg sudegti.

Man net netelpa galvoje, kaip gali būti prancūzas nihilistas, nemirtingumu netikįs, vadinas, tuščiaviduris, kai jis toks ramus, mandagus, nesusinervinęs, džiaugsmingas, greitas patarnauti, negodus ir neakyplėša. Nihilizmą aš vaizduojuos lyg sifilį, kurį jausdamas savyje žmogus negali būti toksai, — jis bus tik pesimistas, susiraukėlis, kitų ir savęs nekentėjas. Religija, tikėjimas — didelis teigiamasis veiksnys žmogaus gyvenime skyrium, šeimoje ir visuomenėje. Buvimas tariamai netikėlių Prancūzijoje man tikėjimą gerokai sutvirtino, ne susilpnino.

Lietuvis, 1926 m. 38 Nr.

Audra kalnuose.

Tikrai aukštaitiška mano aistra — vandenai ir kalnai — platybės ir aukštybės. Aš jų ilgėjaus iš pat mažens. Plaukioti laiveliu ežere, taškytis pakrašty man taip malonu, kaip ir laukinei antei. O kai perilga gavau pamatyti Baltiją Rygos ir Liepojos pajūry, tai nusprendžiau, kad geografiškoji jų padėtis gražumu brangesnė už visus ekonominius ir politinius gerumus. Jūra mane alpinte alpindavo, ir aš taip jos pasiilgdavau, kad retkarčiais imdavau ir nuvažiuodavau be jokio kito reikalo dieną antrą parymoti įsižiūrėjus į platybes. Ir visai buvau laimingas, kai teko perbristi pats Atlantas ten ir atgal.

Ežerai man ne naujiena: esu nuo „ežerėnų". Nenaujiena man ir kalneliai — ežerų yra, kur nelygu.

Gražios mūsų reginių kaubrės savo įvairumu savo jaukumu, bet tiek teįdomios, kiek įmasina ilgėtis vos tegirdėtų tikrųjų kalnų, taip aukštų, kad nuo jų pasimatytų galas pasaulio. Krymo kalnai manęs nepatenkino. Karpatai taip pat. Būtinai norėjau „pajodyti" po Kaukazą arba po Alpes.

Kaukazo nepamačiau, o Alpėse buvau. Tai kas, jei ką gavau, tik sau gavau, o jums pasisakyti nemoku?... Buvo tokių, kurie pasakė, kokie gražūs ir įdomūs žemės nelygumai.

Į Paryžių nuvažiuoji per dvi naktis, dar per vieną naktį — ir jau esi Vakarų Alpėse; Prancūzijoje, bet Italų pasienyje, Ekslebėnuose. Aix les Bains, matote, skamba labai „lietuviškai", o reiškia — uolynų tynės. Ten vienoje pakalnėje trykšta gausus stiprus mineralinio vandens šaltinis. Aplink jį prancūzai priželdė sodelių, pristatė viešbučių (otelių); tiems, kurių silpni ištesėjimai, ordinariškais vardais: Poste-Hotel ect.; o tiems, kurie pajėgia karališkai ištaigauti, visokiais kuobaisiausiais demokratams vardais, admirabliais, formidabliais, — Lukulaus šventyklomis.

Gražu ir patogu, o vis svetimtaučiams atsivilioti, kad jie savo lėšomis amortizuotų visas išlaidas. Pagalvoji ir užsigauni. Juk visos tos garsiosios Vakarų vietos, kurortai, sanatorijos, vasarojimai-žiemojimai sakyte sako: tavo dalykas duoti mums pinigų, o mūsų dalykas už juos tau pridaryti gražumų ir patogumų. Mūsų pinigai užsieniams ta pati žaliava, kaip linų pluoštas jų fabrikams, o javų grūdas — jų gyvulių šerybai. Iš ten žaliava mums sugrįžta gražiu ar gardžiu daiktu. Nuo kaimo stilisto betariant, turime — ko, o nemokame — kaip.

Esu švelnių nervų. Kai ausų plėnelės plyšta nuo sirenų kaukimo, kai iš apačios dunksi lyg su kumštimis į pašones, kai per tave nuolat cina-lipa ir visokiais reikalais nuolat tave kalbina, tai negaliu užmigti. Žinoma, buržujus: kai atguli, tai pasisamdai,

kad kas tau varlių krankimą paprūdėje ramintų. Tai trejetas naktų nemigo padaro mane suglebusį lepšį, kuriam nė šarmanka įspūdžio nebedaro.

Taip kitur. Bet Alpės gali ir patį negyvėlį atgaivinti. Pravažiavęs didžiulį Dižono miestą, jau nebeatsitraukiau nuo lango — ėmė šmykšėti vis didesnės nelygumos, vis didesnės krūvos uolų. Skyrium lygumoje jos taip įdomios, lyg tyčia aukštai aukštai sukrautos, kad piemenėliai turėtų kur pasilipti ir ten pagiedoti: o-o, o-o-o! Ak tu jejem, kaip jie jaučia gamtos gražumą, tik kad pasako tai, kaip paukščiai, savo giesme, savo gyvumu, kurį sužadina kaip tik gamtos grožis. O kad pajėgtų poezijos kalba prabilti, ką jaučia, turėtume dailių dailės.

Matydamas tokius atskirus kalnus ir aplink juos žaliuojančias ganyklas, aš visai užsimiršau jau esąs miestelėnas, aukštas ir senas, — pasijutau tebesąs „ganytojas" — laukuose, ne miestuose, pasijutau belipąs daug daug aukščiau, neg į Popšutės kalną ir visu balsu pragydau į stiklą: o-o, o-o-o!

— Kas tau, ar kas užlūžo?! Ko čia rėkauji, kai „ponai" tebemiega?

Lai sau miega pačiu letargu ar net pačios mirties miegu. O man, štai, prasidėjo Alpės. Štai, kaip kirste nukirsta uolos siena. Matau apačią, o viršaus nebėra: ji debesyse. Čia štai ji plyšo ir parodė tolimą reginį. O čia visa apaugo vijokliais — jie, žiūrėk, mėlynai žydi...

— Žydi... Daug kas mėlynai žydi, — šūkauk gi tu dėl betkurio menkniekio...

— Menkniekis menkniekį. O man menkniekių nėr. Visa svarbu, kad didžia... O Alpių esama didžiulių. Tuo tarpu tiek.

Riedame „pažeme", prisiglausdami prie uolų, pasukame iš Italų didžiojo kelio į dešinę ir atsirandame plačioje tarpukalnėje, kur tvyska bene tas vienas visoje Prancūzijoje didesnis ežeras. Paežerėje dešinėje atkalnėje — Ekslebėnai, o antrapus tarpukalnės Col

de Chat (Katės kaklas), nuo tūkstančio metrų aukštumo gražuolis kalnagubris. Majestotinga ir labai jauku.

Saulė, mūsiškai kalbant, šviečia pavasariškai skaisčiai, o pietuose taip per visą vasarą. Džiugina, ne svilina, kaip anapus Alpių, Italijoje. Džiaugiamės bulvarais ir jų šiltųjų kraštų augmenimis. Prieš magnolijos medžius su dideliais baltųjų lelijų žiedais ilgai sėdime sužavėti — vis nesinori tikėti, kad tai ne dirbtiniai žiedai. Mus įtikina nukritusieji — tik imk į rankas, uostyk ir bučiuok.

Saulei nusileidus, ūmai oras sutirštėja, darosi sunkus, ima drabnumas. Kas čia? Būsią lietaus. Iš kur, kad jokio nė mažiausio debesėlio? Niekas netiki. Antai, vienas sodas ramiausiai iliuminuojasi, pradeda laidyti rakietas, pirotechnikai išmislinėja, — tai vaišina kažin kuriuos ten aukštus svečius. Aplink sodą didelės minios. Tačiau jos ūmai pradėjo skystėti — niekas nebemalonu. Ir aš imu kojų nebepavilkti, nors tebėra devinta valanda.

Kas gi čia: liga suėmė ar trijų tūkstančių kilometrų kelionė pabaigė viską išsemti? Rodės, dar šimtą žingsnių ir krisiu bejėgis. Namo, namo, greičiau į lovą, užmigti ar bent nebejudėti... Vos beužlervojau ant aukšto į savo kambarį, vos benusivilkau drapanas ir dirstelėjęs į langą, ar žaliūzys nuo mėnesienos užleistos, virste įvirtau į lovą.

A, ta-ta! Bet akys nesimerkia. Trošku, kaip žuviai, ledui ir sniegams ėmus spausti vandenį.

Tik — plyšo, net galvoje ėmė zvembti. Ne medis, ne žemė, tik kažkas labai kieta, kažko labai daug. Skilo Col de Chat, ne kitaip. Ir vėl... ir vėl... Ne griaudžia, o vis muša, muša, muša... ir vis čia pat, į mūsų viešbutį. Tik dyvai, kaipgi čia jis bestovi, kai visa tarpukalnė aidėte aida, aidas aidą gena ir sugrįžti nebeleidžia.

Ir vėl... ir vėl... ir vėl... O jėg čia bebus kas?.. Kambarys pilnas žarijų, ne kitaip... Šviečia tik šviečia pro žaliūzių tarpelius. Žaibai nesiliauja nė se-

kundei. Bliks-bliks, bliks-bliks... Ir balsas, lyg fabrikoj storą geležį pjaunant. Tam nė mūsų kalboje nėra ištiktuko, o jau kaip to turtinga.

Supratau, kad langas už žaliūzių palikta atidaras. Reiktų užsidaryti, kad skersvėjis nevarytų į kambarį elektros srovės. Bet lengva pasakyti, tik kaip čia padarius, kad audra taip ginas? Iškiši rankas ir trenks tau per riešus. O gali ir toliau pasiekti — per marškinėlius.

Taip bailė grūmės su miegu ir nuovargiu bent dvidešimt minučių. Lyg kas būtų tave patį į elektros kėdę pasodinęs ir per visą srovę pervaręs. Galop sumečiau šitaip. Perkūnas spyrė jau 1200 kartų kur nors čia į kalno viršūnę, o ne į tarpukalnę; tad mūsų turima neblogiausias perkūnsargis. Neabejoju, kurią uolą grūste sugrūdo į smulkius žvirgždus. O mūsų viešbutis tebėra sveikas. Tad yra galimybės, kad dar bent dešimtį kartų netaikys į mus iš viso, o į mano langą ypačiai; tiek laiko pakaks lango pusėms pritraukti ir užsukti. Kad tik audros srovė, taip antai plakanti žaliūzis, neparblokštų, jas pakėlus.

— Nuo perkūnų ir žaibų išgelbėk mus, Viešpatie! — tariau gana pamaldžiai, iššokdamas iš lovos ir ūmai paleidžiau aukštyn plonų lentelių ir tų su protarpiais dangą nuo audros. Menkai gi jų tedrausta mano gyvybė...

Ką išvydau pro langą tarpukalnėje, nebeišdils iš mano atminimo. Dievuli tu mano, kokių „pirotechnikų" esama šiltųjų kraštų kalnuose! Gražiai visa tarpukalnė, nuo pado ligi kalnų viršūnių buvo pilna ugnies. Jokia vasarių giedra neduoda tiek šviesos. Žiūrėti skaudu. Milijardai elektros žvakių, tiek pat ir voltų. Uolos iš abiejų šalių saulėmis švietė. Viršūnėse joninių laužai degė. Visados rami didžiulio ežero plokštė dabar virė, kaip katile tirpytas sidabras. Visi efektai tūkstantį kartų padidėję.

Mano akis ir klausą tai visiškai pavergė, šviesa ir negirdėtas triukšmas sužavėjo, kaip sužavėdavusi

Didžiajame Kare „pragarinė ugnis" atakoje. Patekus į patį tos ugnies centrą, nebebūdavę baisu žūti, nes tas tavo žuvimas toks menkniekis šitokioje iškilmėje... Valandėlei ir aš pamiršau savo bailę; trumpai valandėlei, gal neilgiau, kaip per sumestą dešimtį trenksmų. Paskui pačios rankos pagrobė langiapuses ir nervingai užtrenkė jas. Nusikvatojau pablūdėlio juoku — tokiais niekais, trapiu stiklu apsigynęs nuo pašėlusio gamtos gaivalo.

Žaliūzių nebeužleidžiau, kad matytųsi, kada ir kuo visa tai baigsis; lietuviškai — ar dar ilgai Perkūnas šaudys savo vylomis tai už vienos, tai kitos uolos besislapstantį ir iš už jų Perkūną erzinantį velniūkštį.

Dar dešimts ilgų minučių. Mano nervai negi varinės vielos, o ir tos perdega; tad ėmė šauktis: užmušk mušdamas arba liaukis liaudamos!.. Ir liovės pusvalandžio kalnų audra, užmigau kaip negyvas ir nič nieko nesapnuodamas pramiegojau apie 20 valandų. Beatsikėliau į pavakarę. Ir kai išsimaudžiau šaltoje tynėje, kai pagėriau karštimo, pasijutau vėl tesįs antrus tris tūkstančius kilometrų nukeliauti.

Naujoji Romuva, 1931 m. Nr. 8 .

La Grande Chartreuse.

(Didžioji Kartūzija).

Prof. St. Kolupaila, ačiū, „N. Romuvos" 3 nr. 61 p. parodė mums didžiąją Ispanijos gražybę ir įdomybę Montserrato vienuolyną, pasakoje vadinamą Šv. Gralio pilim.

Parūpo ir man parodyti gal nemažesnę gražybę ir įdomybę — prancūzų vienuolyną La Grande Chartreuse ties Grenobliu, bet Izero departamente Vakarų Alpėse Grand-Somo uolynuose.

Kai padavė mums turistinį autobusą šešiomis eilėmis po tris: penkiolikai pasažirų, šoferiui ir konduktoriui, ir kai pasakė, kad tuo Noės laivu kopsime 2023 m. į Grand-Somą, aš nenorėjau sėstis. Mane šiurpas kratė. Aš nebuvau važinėjęs kalnų takais, bet buvau gana skaitęs, kad tai gana rizikinga. Nusiraminau tik sumetęs, kad priešakyje sėdi palydovai: jei jie rizikuoja savo šonkauliais ar net galvomis, tai kaip gi nerizikuoti tau? Nors, tiesą pasakius, okeano laivuose esti po kapitoną ir po du šimtu tarnautojų ir vis dėlto paskandina kokį tūkstantuką pasažirų.

Lygumomis važiuoti gera ir įdomu. Kaimai, miesteliai ne tokie, kaip pas mus. Viename, lyg Anykščiuose, aptikome net fontaną (tryškę) ant trijų didelių dramblių. Bet visa tai niekai pasirodė, kai ėmėm kilti į kalnus.

I kalną įvažiuoti, o gal ir įlipti, tegalima palei upelio vagą. Jis sau čiurlena kažin kur, giliai giliai per milijonus metų uolas pragraužęs. O žmonės, bent kelintoje dešimtyje ar kelintame šimte metrų aukščiau, peikenomis prasigraužė pečininką (terasą) ir juo keliauja.

Šykščiai teprasigraužė, nes trupinti ne taip jau piga. Uola — titnagas, ne mūsų laukų akmens, kurie ir patys žvirgždais subyra!

Vienuoliai Kartūzai, ieškodami sau nuožulnios vietos gyventi (pūstynės, dykumos, girios), jau XI amžiuje aptiko tokią vietą visai neprieinamuose kalnuose, bent dviejų kilometrų aukštumoje, labai toli nuo betkurių gyvenimų.

Siaura tarpukalne tarp statmeniškai pragraužtų uolų ir tankių miškų pasikeli į nedidelę, nuo keleto ha aikštelę. Ji visa apaugusi tankiu tankiu vainiku vešlių lapuotų medžių ir krūmų. Čia tatai įsteigta šv. Bruno garbei vienuolynas, konventas.

Aikštelę galima buvo padaryti erdvesnę, iškirtus mišką; tik vienuoliams saulės užteko ir tokioje, o girią mėgo, kad ji sudarinėjo nuošalį. Kiek tolėliau ir vėl

statmeniškos, neįlipamos uolos užstoja pasaulio erdvę ir jo vylius.

Per 8—9 šimtus metų vyrai tenkino čia savo pasiilgimą dangaus. Niekas čia jiems nekliudė tobulėti, gyventi visiškame neturte, pilnais vegetarais (kurie minta vienais augmenimis).

Didžiosios Kartūzijos konventas pabaigtas statyti XVII š. Tai labai originaliai pastatytas lyg miestelis ar kaimas iš keliolikos mūrinių trimis aukštais bet laibų namelių, kur tačiau tegyveno viena vyriška šeima iš keleto dešimtų narių. Jie bendrai valgė, bendrai tarėsi; bet gyveno kiekvienas skyrium savo namely iš trijų keturių visiškai paprastų, nieko nepapuoštų kambarėlių: viename darbus dirbo, antrame mišias laikė ir šiaip jau meldės, trečiame ilsėjos ar sirgo; tada kitas čia laikė mišias, kad ligonis ir gulomis matytų, kas darosi už durų.

Turtinga tebuvo biblioteka su skaitykla ir Didžiosios Kapitulos salė su meniškai padarytais priorų portretais.

1904 m. prancūzų laisvamaniams uždarius visus vienuolynus ir 40.000 vienuolių išvarius iš tėvynės, kartūzai nuo Grand-Somo nukilo į Ispanijos Pirenėjų kalnus, išsiveždami visa, kas tik buvo galima pasiimti.

Prancūzija su kartūzais daug ko prarado. Pirmiausia biblioteką. Dabar ji legendas pasakoja, kokių retenybių mokyti vienuoliai buvę prisirinkę per devynius šimtus metų. Ir visa tai tebebuvę neištirta. Kiek medžiagos istorijai ir literatūrai!

Daugiau, kartūzai niekam nekliūdavę, nieko neapsunkindavę. Gyvenę komtempliacijoje, kaip kokie indusai Gimalajų kalnuose, kuomažiausia suvartodami mityboms.

Iširutės laikais, kaip Romos Popiežius atkilo gyventi į Prancūziją, į Avinjono miestą, dalis kartūzų irgi pareiškusi pretensijas šiek tiek pasilepinti, sočiau gyventi ir padavusi prašymą, kad Popiežius pakeistų

jų regulą, pavelydamas valgyti žuvies ir kiek uždaro. Daugumas vienuolių tam pasipriešinę ir į Avinjoną pasiuntę ypatingą delegaciją — iš 26 senių, kurie visi buvę aštuonių dešimtų su viršum metų. Delegacija nuvykusi į Avinjoną, prisistačiusi šv. Tėvui ir paprašiusi palikti senąją regulą, senąjį gyvenimo rėžimą.

— Žiūrėk, sakė: mes, vegetariškai gyvendami štai, kokio amžiaus susilaukėm ir kokioj sveikatoj: visi tebesame raudonikiai. Gyvybei palaikyti nereikiama mėsos, o žuvis ta pati mėsa.

Popiežius palikęs senąją regulą.

Daugiau, nors kartūzai blaivininkai, vis dėlto kuris ten jų chemikas suradęs būdą nepaprastai švelniai skoningai likeriui virti: žaliam, geltonam ir baltam. Likeris gavo vienuolių vardą — „šartrėzas" ir pagarsėjo visame pasaulyje. Fourvoiry miestelyje, už 30 kilometrų nuo Didžiosios Kartūzijos, išdygo didžiausias bravoras, kurs Prancūzijos pramonei duodavęs po keletą milijonų frankų, o labdarybei kasmet po pusę milijono. Šartrėzo darymo paslaptį težiną Grand-Somo kartūzai ir ją išsivežę į Ispaniją. Jokie chemikai jokiomis priemonėmis nesusekę, kaip šitas gėrimas padirbamas.

Prancūzija, pavariusi iš Grand-Somo tuščių uolynų vienuolius, skaudžiai nuskriaudė savo kultūrą ir savo pramonę. Dabar dyką paliktą Didžiąją Kurtūziją belanko turistai. Bet jų atvyksta kasdien po keliolika ir po kelias dešimtis automobilių ir autobusų. Mistiškai čia nusiteikęs, apeina jau pradėjusias irti kelijas, tą vieną gražų gotišką koridorių, apleistą erdvą šventyklą, kur, lyg padangėse, Alpių aukštumoje skambėjo giesmės ir muzika Aukščiausiojo garbei. Visi lankytojai pristemba: kuriam galui prireikė išdykinti ir be to dyka ši vietelė? Prie vieno mūro prisegtas plakatas, kad turistai padėtų kartūzams sugrįžti iš ištrėmimo. Prancūzų policija plakato nenukabina, bet ir vienuolių, štai, jau 27 metai neįsileidžia. Stovi konventas su tuo vienu „senienos" saugotoju; Fourvoiryje

stovi didžiausias bravoras, geležinėmis štangomis ir spynomis uždarytas.

O juk kartūzai sugrįš, nėra jokios abejonės, ir vėl pagyvins tuščią Grand-Somą. Sugrįš, ramiai susitaikinę su Prancūzijos valdžia, nes prie senųjų savo nuopelnų per Didįjį Karą pridėjo dar patriotizmo: visi galį kareiviauti sugrįžo savanoriais Tėvynės gintų ir žuvo už ją didesniu pasišventimu, neg pasauliečiai. Tai matė ir kažin kaip subedievėję laisvamaniai. Šv. Augustino principas: „būkime patys šventi ir kantriai laukime" prancūzų vienuoliams galingesnis principas už revoliucinę jėgą.

Ilgą valandą tenka kilti į kalnų viršūnes siauru keleliu, kurs žalčiu vingiuoja seklaus bet srauno upelio skardžiu. Kaip upelis yra milijonų metų, taip šitas takas šimtų metų kantraus nuolatinio darbo pasėka. Tik kai pirmiau pėstiems, raitiems ar net vienkinkiu dviračiu važiuotiems buvo tiesiog ištaigingas, dabar automobiliams, ypač gi tokiems turistų autobusams, kaip mūsų šešiaeilis, vargiai beįmanomas.

Antai prieš mus pašlaičiais nusileidžia dviratis. Tekiniai nematyto aukštumo, arklio didumui ir pavalkai, kaip dvaro vartai. Ant dviračių uždėtas Alpių pušies kamienas, ilgas ir taip drūtas, lyg malūno girnoms laikyti; tikras Libano kedras. Mes suskubome pravažiuoti, kol keliolikos metrų milžinas užgriuvo taką.

Tos bėdos išvengę, antrą sutikome: priešais, nuo kalno atgriūva antra tokia pat Noės arka, kaip mūsų. Čia jau šoferiams bei konduktoriams uždavinys. Abudu sustojo iš tolo ir, pasikasę pakaušius, ėmė dairytis išeities. O tebuvo viena: mums teko atatupstomis leistis atgal į pakalnę. Taip ir padarėm. Nervinanti buvo ta kelionė vingių vingiais žemyn tokiuo ilgu, kaip dvejos žemaičių gardės, vežimu.

Bet štai pasibaigė statmeninė siena, švystelėjo šlaitas bent 30° pašlitumo, ir mes ėmėm dviem dešiniaisiais tekiniais kabintis į kalną, pakrypdami 30°

kairėn į kelią. Sutiktasis laivas dabar prašliaužė pro mus lygių lygiai, lyg delnu per delną braukdamas. Išsitiesinome ir giliai atsidusome, stebėdamies kalnų šoferių prityrimu ir akių taikumu. Ar čia daug tereikia keliolikai turistų pakratyti į pakalnę?

Pavojų pergyvenus, dar didesnis džiaugsmas matyti vakarinės Alpės. Čia statmeniškai nukirstos ir visai plikos uolos pakaitomis eina su didžiausiais medžiais, sužėlusiais tarpukalnėmis ir nuolaidžiais šlaitais, kur jau prisidarė derlių žemių. Augmenija čia, no žemaičių betariant, iš proto eina bevešėdama, — taip plačiai ir tokius sultingus skečia lapus. Spygliuočių ir lapuočių aukštybė neregėta, lyg rungčiotųsi su pačių uolų aukštybe.

Šimtamečiai, neiškertami medžiai su uolynais daugybėje daubų, tarpukalnių ir šlaitų sudaro tokią kalnų harmoniją, kuriai pavadinti lygumų gyventojai termino neturi ir vaizduoti negali. Čia labai didžia, lamai mistiška, paslaptinga, bet nebaisu. Pas mus ligi tik tamsesnis krūmelis, tuoj vaizdinies ten laukinį žvėrį; juo didesnį, juo plačiau krūmo. Alpėse tederėtų Aliaskos lokys-milžinas (Riesebär), arba mūsų briedis; bet kad abejiems čia vargų vargai tokiose statumose, tai jų nėra ir vargu bau kada yra buvę. Alpes tegalėjo romantininkai apgyvendinti šmėklomis ir tai ne velnuvomis, ne piktosiomis, tik vienišams žmonėms, kurie ir patys čia lyg šmėklos, prietelingomis.

Aš vaizdinuos pirmuosius kartūzus-alpinistus, dar tų laikų, kai lietuvių nė vardo nesigirdėjo, ieškančius dykumos pačiame Europos tirštyje. Čia per abipus kalnų pietų Prancūzija, čia pat Italija, čia pat Šveicarija; čia pat Rodano (Ronos) upė, kuria lengvai gali nusileisti į pat Vidužemio jūrą ar atgal atplaukti. Aplink tikras skruzdėlynas. Čia Kryžiaus karai; ruošiami ir išlydimi Kristaus Grabo vaduotojai; čia susidarinėja naujos valstybės, keičiasi jų valdymai, plečiasi menai, kyla kultūra, kūrėjų vaizduotė dangų siekia poezija ir architektūra; čia susidarinėja nauji

tarptautiniai santykiai; čia ieškoma proporcingumo dvasiškių ir pasauliškių santykiams, — čia darosi vaiskieji naujosios istorijos etapai. O iš viso to velniško viesulo bėga paties aukštojo dvasiškumo, paties giliojo mokslo vyrai; lipa kuo arčiausiai dangaus, kad nebesimatytų tos naujosios Europos, ir Alpių viršūnėse, lyg Simanai Stulpininkai, begyvena Dangum ir Jo idealais.

Pačios aukštosios kultūros Prometiejai gera valia prisikala prie Alpių uolų, kad šiuo būdu, visai adverniškų Kaukazo Prometiejui, galėtų kondensuoti savo dvasios galybę, tą dievišką ugnį, ir iš tų tikrųjų ir mistiškųjų aukštybių tesėtų šildyti ir gaivinti kalnų apačias. Atsiskyrę nuo žmonių nereiškė — išnykę iš jų akių ir tarpo; nereiškė — žuvę jiems. Vienuolius į dykumas metė pati aukštoji kultūra ne kad čia pranyktų, bet kad sutirštėtų ir grįžtų atgal pavidale sielos vadovų. Ir turėjo gi Europa tų vadovų! Man rodės, kad ir dabar tokia vadovybė tegali atsirasti pasaulio dykumose, vienuolynuose, ne kur kitur. Čia aš pasijutau mažiausia patenkintas savim, kad turėdamas dvasios vado titulą, gaunu ne sutirštėti, bet praskysti šimteriopose kasdieninio, paprasto, ordiniariško gyvenimo smulkmenose, jei ne šiukšlėse.

Didžioji Kartūzija (La Grande Chartreuse), ir dyka būdama, tebemisionieriauja.

Prancūzų valdžia iš tos istoriškos savo garsenybės nebeturi nieko naudos, o vis dėlto ją gerbia, laiko paliūdžioje, sargas žiūri tvarkos, šluosto laiko dulkes, kas dvyliktą valandą atrakinėja didžiuosius vartus turistams ir didele pagarba tūkstantą kartą mini, kas čia yra buvę, o nebėr. Peikiame socialistus bolševikus, kam jie be atodairos naikina senąją („buržuazinę") kultūrą, atidykindami vietą naujajai („bernų", proletarų) kultūrai. O ką darome patys šian ir ten?

Grįžti, žinoma, buvo daug patogiau, bet ir graudžiau: pergreitai iš akių nyko visos tos reikšmenybės. Paskutinį kartą žvilgterėjome iš aukštybių į lomą, lyg

Šėtono tyčia užlaipinti, kad išvystume visą žemės gražybę, lengvai paveldimą, kai jam, Šėtonui, nusilenki, ir griūte nugriuvome nuo dviejų kilometrų aukščio, o nuo keliolikos kilometrų pakilumo.

Ir liko ilgesys. Puikiausiuose miestuose, Ženevoje, Paryžiuje, pasiilgimas — kalnų dykumos, kur jausmai nevaržomai siaučia ir ta kryptimi, kurią pats sąmoningai duodi, o ne ta, kurią miestai su aukštąja savo kultūra mestinai primeta.

Ir gaili tų laikų, kai vienišai dvasiškiai iš pradžių upelio dugnu brido aukštyn į kalnus ir pamažu pamažu, su nepasakoma kantrybe griaužė uolą, taisydami kelią į savo dykumą, lyg nenusimanydami, kad juo atviliojami, dažniausiai tušti žingeidos, ir tą dykumą pavers nebe dykuma.

Ir rodos man, kad kartūzai, jei Apveizda vėl juos atves į pirmykščią dykumą, titanišką galybe vėl gaus užversti tą techniškai kultūrintą susisiekimą, kad tuščiaširdžiai ir tuščiagalviai žingeidos nedrumstų jų ramybės, nedarytų distrakcijų kontempliacijoje gyvenant.

Naujoji Romuva, 1931 m. 11 nr.

ITALIJOJE.

Dėl ko nerašiau.

Sakote ir man buvusi pareiga pasisakyti, ką esu matęs, iškišęs nosį iš savo krašto? Baratės, kad nesiunčiojau savo įspūdžių ligi tik jų patirdamas? Gal ir kaltas esu nepanaudojęs tų laisvės pusvalandžių, kurių lankant miestą pasitaiko; klastelėjus kur nuošalėly, galima pasakyti šis tas apie matyta. Tik „tokioms" korespondencijoms reikia ir tokių adresatų, pačios ar marčios, kurioms taip malonu griežtai visa, visos smulkmenos pasisakyti, kas tik į akį įkrinta: per pusryčius, ką pasapnavai; per pietus, su kuo kalbėjais; per vakarienę gi — savo būsimus sumetimus. Pagaliau, tai būtų tikę nebent dienynui, saviškiams pasiskaityti, o ne viešai publikuoti. Šeimyninė „Plauderei" teesti maloni tinkamu laiku; bet kai senas dėdė, neužauga ainis, pati, marti, akmistrinė ar dar kas tam lygu ima „plaudern" nuo ryto iki vakaro ir nuo vakaro iki..., tai darosi koktu ir rūpi tarstelėti nors puse burnos: ar nepatogiau patylėti?

Tą pirmąjį punktą sumetęs, aš pirmajam išvystam vokiečių Mikeliui širdy prisiekiau — nieko neskelbti. Gana to, ką mūsų periodika pernai ir šiemet tirštai visokių kelionių priskelbė. Lyg susitarę visi mūsų laikraščiai apsirūpino ypatingu korespondentu, honorarais įgalino jį keliauti ir žinių pririnkti.

Ag ir pririnko, ag ir surašė kažkokių „wegeberichtų", kur pro kur teko pravažiuoti, ar tekinis nesulūžo, ar pilvas gerai veikė etc.; nurodymų tiems, kurie ketina patys ir šiuo pat metu keliauti tais pat ke-

liais į tą pat tikslą. Nė vienas mūsų aprašymas nesusilygino su to danų šešiolikos metų berniūkščio kelionės aprašymu, kurį vienas laikraštis išsiuntė apibėgti aplink pasaulį ir patirti, kaip greitai šiais laikais jau galima tai padaryti. Dano korespondencijas ir mes pasikartojome ir mieliau skaitėme, nei savas, kurios tik laiką skaitytojui gaišino, nei sujaudindamos, nei pamokinančių žinių duodamos.

Tas vienas A. Vienuolis davė literatinės vertės feljetonų arba gerų informacijų ir tas romėnams neįtiko, kam apie Romą ir išviso apie Italiją rašydamas, vieną temą pasirinko... apelsino luobelę, lyg nieko geresnio neaptikęs.

Pilnai gi tepatenkino inteligentą skaitytoją kun. Juozas Janilionis savo aprašymu Italijos kurortų. Sk. „Lietuvos Aide" pirmiau ir „Vaire" dabar. Rimta, turininga, inteligentinga ir gyva. Jie prašyte prašos į atskirą leidinį ir būtų geras indėlis į mūsų literatūrą. Meine Herren und meine Damen! Sinjorai ir sinjorinos! Palaikykite gi mane pateisintą, kad aš, neprilygdamas danų vaikezui, nepanorėjau padauginti kelionės skysčių. Be to, atsirūgau kaž-kuo mokslišku. Ir tai bus antrasis punktas, dėlko rakinte užrakino burną. Ūmai pasidarė man sarmata kalbėti tai, ko nuodugniai neišmanau, plaukioti paviršė klausimų, nė kiek jų neišrišant. Šita sarmata mane ir iš universiteto išvijo. Viešpatie, kokia kančia kalbėti neautoritetingai! Kiek kartų tenka nurausti beskaitant nesąmones; ir kiek gi garbės straipsnio autoriui, kai tenka nutraukti skaitymą vos įpusėjus? Dar tebejaučiu skaudų sarmatos jausmą, kurio prityriau dar prieš dešimtį metų, klausydamas rinkimo į seimą kalbų: tokių bemokslių ignorantų vaikezų buvo siunčiama nelaimingai liaudžiai „akių atmerktų".

Kad turėtumei teisės prabilti apie svetimus kraštus, reikia jie patyrinėti vietoje ir to darbo imtis kiek tiek pasirengus, bent vieną veikalą paskaičius apie lankomą kraštą. Tegu sau tai būtų ir pasenęs tyrinė-

jimas, — vis tiek bus naudingas, leisdamas žinias lyginti su savo pastabomis ir gilinti savo žinojimą. Jei ne, tai bent tiek žinok, kiek duoda šaltas, bešalis „Guidas".

Be niekur nieko šoka į kelionę tik turintys kurį ypatingą tikslą, aiškiai nusistatytą galutinį kelionės punktą. Šiaip jau pasiduok įspūdžiams; širdim atspėk svetimo krašto paslaptį, jei galva nesumeti. Tik taip nepasigailėsi kišenės nuostolių. Jei svetur patirtieji įspūdžiai neužvaiso kūrybinės tavo galios, geriau nesakyk nieko.

Ir nedidink savo žinojimo palydovų „aiškinimais". Italijoje jie tiesiog koktūs įkyriu savo mandagumu ir neva noru tave apšviesti. Visai nereikalaujami, lyg įkyrios rudens musės, kimba prie tavęs kiekvienoj galerijos salėje. Visai nesirūpindamas, ar tu jį supranti, toks aiškintojas, paprastai durininkas ar sargas, pats prasčiokas ir ignorantas neišmanėlis, jis lyros laukia už patį pakalbėjimą, o ne už jo turinį; kaip katarinkos sukėjas už patį sukimą, o ne už muziką. Valdžios skiriamieji gvidai yra gerai pamokyti ir ima aiškiai paskirtą honorarą, kaip už mokslo paskaitą.

Charakteringa scena. Ramus, bet visokių „europų" matęs jaunas mūsų diplomatas dr. Sakalauskas grįžta iš Borgezės meno galerijos piktas.

— Ko taip?

— Norėjau tarnui duoti per veidą.

— Už ką?

— Už „aiškinimą". Prikibo, antai, prie inteligentų ekskursijos, seka paskui ir zirzia: „Štai labai gražus tokio tai paveikslas, o štai taip pat labai gražus tokio tai paveikslas". Daugiau nieko. Kartoja inventorių, greitai prabėgdamas pro šalį. Lankytojai machiniališkai pasiduoda jam ir taip pat bėga paliai sales, nors nevienur lankytojai norėtų susikaupti, ilgėliau pasigerėti ir išsivežti neišdylančio įspūdžio.

Teisinga. Jei mačytų, reiktų duoti kuriam per veidą. Deja, tai nemačys: čia reikia, kad pati valstybė įsikištų ir taip tarnus sutvarkytų, kaip Vokietija ir Prancūzija: čia tarnai stovi, kaip kariatidos, ir tik klausiami teatsako.

Antra scena. Borghese'j jau buvau buvęs, bet p. B. Lesauskienė, pas kurią viešėjau, pasiryžo ypatingai atkreipti mano akis į kažin kieno ten portretus ir dar kartą mane nusivedė. Dairos, o gi tų portretų nebesama. Kreipias į tarną, kur nukelti tie „ritratto" (itališkai — portretai). Nepasiruošęs tarnas nesuprato klausimo: padaręs kytrią miną, linktelėjo galva ir pasikvietė eiti paskui. Perėjom vieną salią, perėjom antrą. Vadas ima daryti mažas dureles kurioje ten kertėje.

— Tai kurgi mus vedi?

— Į ritiratą (itališkai — išeinamoji vieta).

Buvo gardaus juoko. Bet ir tai mane įbaugino: o kad taip pat ir aš imčiau ir sukeisčiau berašydamas „ritratto" su „ritirato"? O taip gali atsitikti dar ir dėlto, kad retas kas tesilaiko žinovų patarimo: kur nuvažiavęs, nesikėsink viską susyk pasisavinti. Vienai lankymo dienai teesie ta viena muziejaus salė. Jei per kelioliką lankymo dienų būsi suviršinęs keliolika salių, liksi gudrus, turtingas, turėsi ką paminėti, kuo ilgam džiaugtis. Keliolika gi salių apibėgęs per vieną dieną, vis tiek liksi tuščias, kaip buvęs — niekas nebus tavyje užsifiksavęs. Apibėgti Italiją, Aigiptą etc. visai nereiškia praturtėti žinių, prasiplėsti minties horizontą.

Tris paras bėgęs greitaisiais traukiniais per keletą valstybių, tuo pat impetu bėgau per Romą, Neapolį, Pompėjus. Tai sugrįžau su visai menku žinojimų bagažu, vos tik pačiam sau paruošęs „Wegeberichte", kuriuo pasinaudoti, manau, nebeteks, amžiaus galui artinantis. Dukart po tris paras vagone! Ne, tatai „rekolekcijos"! Vienas pats gardely arba tarpe žmonių, su kuriais nesusikalbi. Belieka — galvoti. Bet ir gal-

voti nesiseka: aš temoku galvoti kalbėdamas arba rašydamas. Daug savo raštų pirma esu kalba improvizavęs; tik paskui surašęs. Taigi ir „galvojimas" nuėjo niekais; beliko — jausti. Keletą jausmo atbrizgų paskelbiu kai-kieno naudai.

Man nebe gėda.

Kai mums buvo surištos rankos ir kojos moderninti ir intensyvinti senai mūsų kultūrai, europinė kultūra mus sloginte slogino. Vakarų Europos kultūros aukštis mus viliojo; jautėme norą ir ištesėjimą, o varžtai neleido veikti. Buvo reikalo nuolat pabrėžti rytų atsilikimą ir gėdą, kad nesivejam vakarų. Tur būt nebuvo nė vieno korespondento, kurs būtų neįsirašęs sakramentiškų sakinių: peržengėm Prūsų sieną ir koks griežtas skirtumas! Ten taip, šia, Rusijos ribose, visai kitaip. Etc. Dabar nebėr kam tuo akių badyti, tai mes giedame kitą giesmelę. Pasiragindami į kurį pagerinimą, mes nuolat kartojame: ką mums kultūringoji Europa pasakys, jei taip nepadarysime!!

Pastebėjau, kad mes, grįždami iš užsienių, vis rečiau beparsivežame to žeminančio mus jausmo, tos prislėgtos nuotaikos; vis rečiau belyginame save su Europa mūsų nenaudai; vis mažiau mumyse beatsirūgsta kaimiškas: ką gi mums geri žmonės bepasakys! Koktu mums atsiminti, kaip kaime šiukšlina asla nei šeimininkei, nei šeimynykščiams akių nežeidė, kol to neišvydo — svetimas žmogus. Išvydę svetimą ateinant, visi puldavo dulkinti aslą, o išėjus svečiui, ir vėl namiškiai šiukšlindavos.

Ar kaime ar sostinėje, lygiai koktus ir su kultūra nesuderinamas šis pasakymas. Švaros ir dabos reikia daboti pačiam, niekam neverčiant, o kai kiaulė esi iš esmės, ką pridės vieną-kitą kartą išsitrinkus? Kaimas jau ima pamėgti kultūrinį patogumą — švariai

būti, patogiai gulėti, dailiškai pasipuošti, — na, nebesižvalgyti, kad kas į tai paragintų. O ir ta bailė, kokia ji būtų, reiškia švaros reikalingumą, kurs stipriai laikosi lietuvio viduje, tik pasireikšti jam neleidžia visai kitas tautinis veiksnys — tingėjimas; nuolat žmogus džaugtumeis dairydamos, tik kad visa tai kiti padarytų...

Daug blogiau, kai žmonės ima nebežiūrėti nė to, „ką svietas pasakys". O tokių žmonių užsieniuose esama daugiau, kaip Lietuvoje. Rytų žmonės garsėja nešvarumu.. Juos pas mus atstovauja žydai, naikinami visokių epidemijų dėl to jų nevalyvumo. Balkanų valstybės, dabartinė Jugoslavija, italai, ispanai, mūsų kaimynai gudai, net ir lenkai daug nekultūringesni už lietuvių liaudį. Tuč tuojau aplink Romą garsieji romėnai gyvena palapinėse dar nepajutę reikalo nuolatinių būstų, o jų būklę patys miestelėnai vadina „porchi", kiaulyste, nes jų būstuose nėsą nė minimumo kultūros patogumų.

Šiuo tad kultūros atžvilgiu mes toli gražu neesame paskutinieji ir mums peržemai lenktis prieš visą „svietą" visai nėra ko. Kurie mus pralenkė (vokiečiai, anglai, japonai, dalimi prancūzai), tie tegali mus skatinti dar sparčiau švarintis ir dabintis, o ne užsimušti: vis tiek tokie nebūsime... Kodėl gi ne? Būsime ir netrukę, jei mūsų sanitarija dar uoliau padirbės ir praves mums kelią.

Didumo europiečių kultūra susikaupusi miestuose. Ji tikrai milžiniška, nepasiekiama, nebepavejama. Kas kultūros dirbinių kaupės per tūkstantį, per du, per tris tūkstančius metų, tas visados turės tiek pat „fora". Nei faraonų, nei cezarių mes neturėsime. Ir čia vėl klaidinga tomis senybėmis užtrenkti dabartį. Ką sukaupė senovė, tai jos ir pelnas; su senybėmis dabartiniai dalykai nelygintini. Jie stovi sau skyrium, skyrium ir vertinami. Nei patys dabartiniai romėnai su graikais neturi teisės savintis savo senybių: jie nė iš tolo nepriaugo savo senoliams; dailės šedevrus, filo-

sofiją kūrė tolimi jų giminaičiai. Garbė, žinoma, turėti tokių giminių, bet ne nuopelnas. Nuopelnas, ką pats pasidarai.

Kritiškiau žiūrėdami į pastangas kultūrėti, mes lyginkimės tik su paskutinėmis garsiųjų tautų kartomis; ir kai su jomis, ne su jų prabočiais, sustosime į eilę, galimas daiktas, kad daugelyje atvejų mes pasijusime viršesni už dabartinius graikus, persus ir k. Graikai, sako, per šimtą su viršum metų, kaip nebepriklausomi gyvena, Europos kultūrai nedavę nieko: nei technikai, nei kūrybai.

Šalia stebėtiniausių senovės kūrybos dalykų, jų nė nebesuskaitysi, tuose pat miestuose, ūksmėje aukščiausios senovinės kultūros, tūnoja visai laukinio būdo skurdo žmonės. Apie jų kultūrą visai netenka kalbėti. Kas to nežino. Miestelėnų (buržųjų) kultūra pasiekė viršūnių; liaudies kultūra tebėra pačioje apačioje, nė nepradėjus progresuoti. Italų liaudis visa bežemė. Žemę valdo, sulyginti, negausingi liatifundistai. Jie turi pasakiškai didelius plotus, o darbininkai jiems dirba iš pusės, nieko savo neturėdami; net padargai ir inventorius esą pusiniai; ką perki parduodi, vis pusiau su savininku. Tokiomis sąlygomis mes būtume seniai pasikorę, o italai tiek dabar nejaučia nuosavybės reikalo, kiek nejautė prieš tris tūkstančius metų. Ir pažangusis fašizmas, kurs dabartinio italų ūkio nenormalumus mato ir ryžtasi jį reformuoti, nerandąs rakto į racionalią reformą; bijąs, kad sureformavus nebūtų blogiau. Taip ir smilksta.

Buržųjų sluoksnių nebepasiekiama kultūros aukštybė ir dešimtys milionų visai nepaliestų kultūros, ar tai didelė garbė ir sektinumas? Jei kur kultūra nesiskleidžia lygiai, ten ji nė nekultūra, tik atskiriems žmonėms prabanga. Negi pavadinsi kultūra Amerikos miliardierio užgaidų. Juoba nedėsi milioninių jų padarų viso krašto sąskaiton. Neturčiai, nekultūringi indai turi savo maharadžų su pasakiškais jų turtais ir

pasakų palociais, ir vis dėlto apie visą Indiją sakoma, kad ji tebesanti tokiame žemame kultūros laipsnyje, kad laisvės išsikovoti dar nepajėgsianti. O kai kuriais atžvilgiais indai yra tūkstančiais metų pralenkę Europą. Žemiausia stovįs kultūros laipsnyje Aigiptas turi savo piramidas ir faraonų kultūrą.

Štai, dėlko Romos muziejai etc. visai neužmuša manęs, laukų žmogaus, kur laukai davė ir duoda tūkstančius inteligentų; inteligentai „kaimina" miestą, niveliuodami skirtumus tarp kaimo ir buržųjų, ir pradeda iš miestų grįžti atgal į kaimą. Kokia ji būtų ši mūsų moderninė kultūra, ji daug yra verta, jei visus lygiai paliečia. Mums dabar yra daug galimybių ir mes dar tarsime savo žodį Europai, stodamies šalia vokiečių, o ne šalia ispanų, kur analfabetų ir dabar esama dvigubai daugiau kaip pas mus.

Nebeužmuša manęs nė pervažiavimas per Ostpreussen — Rytų Prūsus, kur aukščiausia agrikultūra, kur ir iš viso kultūra lygiau paplitusi. Kuris ten sociologas kultūringais tededa vokiečius, anglus, belgus, rodos, ir skandinavus: prancūzus telaiko puskultūriniais, o kitus visai nekultūriniais. Griežtą jo suskirstymą pamiršau.

Rytų Prūsų, mes vadiname juos drauge su Klaipėdos kraštu Mažąja Lietuva, agrikultūra jau ką gi! Visas kraštas ištisa pasėlių dirva be pūdymo. Javai, žieminiai ir vasariniai, kaip mūras: tankūs, lygūs, aukšti. Susėti mašinomis išvalytais ir išrūšiuotais grūdais, kad beliktų jie vienodo dydžio, patys gerieji. Žemės susmulkinama, kaip daigynui: akmenėliai nurankioti, luomikės užpilstytos, kauburiukai nugręsti, — visur lygu, niekur vanduo neišgulėjęs nė pėdos, niekur nesimato nė mažiausios „plikės" — silpnų javų kauburiuko viršūnėje. Pievos taip pat. Jokio kimselio. Kur vanduo - vanduo; kitur nuarta, sulyginta, samanos pašalintos, žolės sėklomis apsėta. Nė pėdos nebėra nekultūrintos. Piktžolės pašalintos iš javų ir

iš paravių. Jokių dagilių, kurie tokį liūdną reginį sudaro pas mus rudenį, vieni patys stirksodami ežiomis ir paravėmis. Net ir miškai sėtiniai, vienodo aukščio; niekur nė vieno sužaloto medelio ar pasausio. Kas auga, sveikai auga ir tik jam užbrėžtose ribose: palaidų medelių, nenaudingų krūmų, kurie tik vietą užima, niekur. Na, dirbama žemė ir iš jos visais būdais traukiama aukščiausias našumas.

Pridėk tankų tinklą kelių-šašiejų, gerai išlaikomų ir dar lygiais sveikais medžiais apželdintų. Lengva suprasti, kad čia buvo ilgai dedama didžiausių pastangų, buvo laistoma upėmis prakaito, kišama dideli pinigai pagerinimams. Dėlto Rytprūsiai perdėm „žali", kai mūsų Didžioji Lietuva — perdėm „geltona". Sako, ir tautinė jos varsa turinti būti geltona. Mūsų dirvos svėrėmis geltonuoja. Svėrės, arba varpės, užviešpatavusios laiko mūsų dirvą, kaip samanos pievą. Svėrės, samanos sugeria visus gerumus. Joms ir mėšlą vežame. Javui belieka maža vietos. Pridėk kitas piktžoles. Pievos kelmuotos, krūmuotos, kitur visai nesausinamos, kitur nedrėkinamos. Vadinas, nėra kultūros: žemė dirbama neatsidėjus. Mes žemės nenugalime; telaukiame, ką pats Dievas duos. O ką gi Jis duos be mūsų pastangų?

Vis tai būtų liūdna; tektų sutikti ką pradžioj esu pasakęs: Prūsuose taip, o už Prūsų — visai kitaip. Blaiviau tačiau pasidairius, nebeima sarmata ir už tokį mūsų atsilikimą agrikultūroje, nes ir čia galimybės jau jau realizuojamos. Didelė neteisybė sakyti: ligi tik pervažiavai sieną, tuoj griežtai kas kita. Mūsų paprūsės savo kultūra jau prilygsta prūsų kultūrai; laukų įdirbimas kone toks pat ir derlius toks pat, nes ir žemė tos pat rūšies.

Rytprūsiai faktinai yra tie patys Žemaičiai; tos pat rūšies žemė, net ir žemdirbiai tie patys, žemaičiai, nors ir ne autochtonai prūsai (šiuos išpiovė vokiečiai), bet kolonistai, už tat nuo pat Vytauto laikų: vadinas nuo penkių šimtų metų. Skaityk Anton Salys-

Inaugural Dissertation 131 p. etsqu.: „Litauische Kolonisation in Preussen". Reiškia, ko pasiekta Mažojoje Lietuvoje, to galima pasiekti ir Didžiojoje, bent gretimojoje jos dalyje. Ir jau siekiama. Ir bus pasiekta, mūsų Žemės Ūkio Ministerijai vis uoliau globojant. Tai ir tariamoji tautinė geltona varsa gaus pasikeisti.

Man bent kiek pikta darėsi, žiūrint, kaip Rytprūsiai laižyte nulaižyti. Jaučiau tendenciją, čia būtent, sudaryti pavyzdinį ūkį, kurs pats savaime kalbėtų už vokiečių kvalifikacijas nešti kultūros „nach Osten". Už Rytprūsių tokio nulaižymo lyg nėra; ir tų pačių kelių apsodinimas kitur silpnesnis. Tiek to dėl intencijos. Duota pamoka, tai pasimokykime ir padarykime taip pat, gelbėdamies nuo atsilikimo.

Viskas reliatyvu.

Iki šiol būta labai daug nekritiškos romantikos sprendžiant ne tik savus, bet ir svetimus dalykus. Tą patį tenka pasakyti apie Europos turtus, ką esame pasakę apie jos kultūrą. Turtų ten daug, tik ir jie sukaupti miestuose, pramonės centruose. Kai paesi kuriame didmiesty, pasivaikščioji tarp 6 — 7 aukštų rūmų, apžvelgi menų rinkinius, kuriems nupirkti nebetektų viso pasaulio resursų, tai laikinoji mūsų sostinė Kaunas, net ir tikroji — Vilnius, atrodo tokie mizerijos, net su visais taip mums imponuojančiais naujaisiais pastatais, kad net griaudu. Kuris ten karo metu vokietis, ar tik ne Weber'is, piktinosi, kad Lietuvoje „grau, grau, überall grau" — pilka, pilka, visur pilka; niekur horizonte neaptinki šviesaus taško. Vadinas, jo išmanymu Lietuvos pilkumas yra jau toks pat minusas, kaip ir jos laukų geltonumas ir afišuote afišuoja jos neturtą. Ir į tai tenka blaiviau pažiūrėti ir su kitais palyginti. Nei Europos iš viso, nei jos

kultūros, nei pasiturėjimo nereikia laikyti garbinamuoju stabu. Reikia ieškoti saiko ir masto.

Neregėta nematyta senovės kultūra tik labiau pabrėžia tos pat tautos dabarties atsilikimą (Graikijoje, Aigipte, Romanijoje). Neregėtas miestų vešėjimas juo pabrėžia jų kaimo kuklumą. Tas pat tenka pasakyti ir apie turtą: miestuose maksimum, kaimuose minimum. Prie geros agrikultūros, iš viso neperdidelė buities kultūra. Ir iš ko ji bus didelė neregėtoj ankštybėje? Kultūra reikalinga patogumų, erdvės. Kaip gi tu, sakysime, gyvenimėlį baldais meniškai apsistatysi, jei patalpos vos teužtenka lovoms pastatyti?

Mūsų statybos medžiaga iki šiol buvo iš miško. Miško buvo daug, pigaus ir arti. Bet medis, iš pradžių gražiai šviesus, nuo saulės pilkėja ir skeldėja; darosi nuobodus. Kitur jį maskuoja dažais; nutepa net aliejiniais, kad net blizgėtų; tada ir pilka varsa linksmesnė. O švedai ir suomiai nusidažo sienas rusvai. Kitur kas metai pabaltina kalkėmis; tai nebrangu, o rodo labai švariai. Mūsų minusas, kad mes dar nepajutome reikalo savo gyvenimėlius dabinti ir iš oro, netik iš vidaus. Viduje sienos marguliuoja pigiais skaisčiais paveikslėliais; iš oro tejvairina dažytos durys ir langinės. To maža. Biržų grapas Jonas Tiškevičius buvo kitą kart baudžiavos metu verste vertęs bent namų šonus nuo vieškelio ar galus nuo ūlyčių nudažyti rusvai. Kai kur tai paliko iki šiol. Manding, piga būtų ir dabar švelniai paspausti, kad lietuviškas horizontas nebebūtų pilkas. Ypač tai svarbu dabar, kada, einant vienkiemiais, laukai pilni pasidarė trobelių; kai seniau jie buvo tušti ir tik kur ne kur pilkavo kaimų intapai. Dabar lietuviškas pilkumas bus jau tikrai įkyrus. Tuo pasirūpinti reikia, nes varsa ir gyventojų būdą veikia. Kur skaisčiau, kur žaliau, ten ir žmonės geresnės nuotaikos. Jam linksmiau.

Svetur miškų nesama arba jų reta, tik kai-kuriuose kraštuose tos pat valstybės. Tai statybinės medžiagos teko pasiieškoti žemėse. Kai kas statosi būs-

telį pačioje žemėje, su kaubriuku iš velėnų. Rusiškai — žiemlianką. Tai aršiau, kaip iš pilko medžio. Vakaruose statos iš kalkinių akmenų, iš tūfo, iš degtų plytų. Stogus kloja taip pat moliniais degtais dengtukais. Išbaldžius kalkėmis arba ir neišbaldžius, toks pastatas iš tolo šviečia, akį veria, širdį džiugina. Visas kaimo (pas mus miesčiuko) vaizdas malonus, lyg žąselių nutūptas plotas. Gyvenimėliai dviem ir trimis aukštais. Gražu, kad tave tuoj! Linksma. Kur čia Lietuvai lygintis. Tai kultūra.

Eikime tačiau artyn. Kaimas — iš kelių dešimtų pastatų poetiškoje netvarkoje. Aplink jokio medelio, viduje jokio sodelio; niekur tvorelės; visa to, kas sako: iki tol mano, už tai aš atsakiau; o šalia manęs kitas, į mane nepanašus, tai jis ir susitvarko kitaip. Mano stogai šiaudiniai, bet, žiūrėk, kokie čiutni; vėjas niekur jų nepašiaušė, o mano kaimyno ir stogo šonkauliai, antai, matos; visas stogas lyg nudriskusi žydo rudinėlė. Lietuvos kaime nors gi nelygus jo pasiturėjimas padaro netaip jau vienodą, kaip iš tolo matos.

Vakaruose vienodžiau. Gyvenimėliai kaip vienas, taip kitas. Jie nematyto pas mus angštumo; dažnai tik po vieną, po du langu; užtat dviem, trimis aukštais. Kaip kaminai. Kodėl aukštyn, ne platyn, kad būtų erdva? Todėl, kad giminės krūvoje gyvena. Kol viena šeima ir lizdo jai gana vieno; kai iš jos išsiskyręs asmuo sudaro antrą šeimą, jam antstatomas antras lizdelis, kad būtų pigiau. Kur stogų nėra, o jie brangiai atsieina, tai ir labai piga (Italijoje). Tai gi du, trys aukštai, kurie pas mus būtų garbė ir pasididžiavimas, ten tik neturtą reiškia, menką ištesėjimą.

Ir visa, ką tavo akys regi, tiktai gyvenamosios trobos. Šaltųjų trobų visai nėra. Sausesniame klimate jų nė nereikia. Javai stovi lauke. Jei aplijo, tuoj ir nudžiovino. Antai, vaikščioja po lietuvio sėdybą Subačiuje mūsų ministeris P. Klimas, visas Europas

matęs, ir pečiais gąsčioja. Ilgiausis gyvenamasis namas dviem galais su trečiu butu per vidurį. Priešais trys erdvos klėtys. Už ūlyčios didžiausis diendaržis, ratainė ir dirbtuvė. Toliau didelė daržinė, dar didesnis klojimas. Kalvė. Vėjinis malūnėlis. Paupyje pirtis ir skalbykla. Ir dar kaž-kas. Bent 5—8 didžiuliai pastatai. Vieno ūkininko ištisas kaimelis. Tai 20—30 ha ūkininko. Kitų daugiau. Viskas skęsta tarp senų medžių, vaisių sode, tvarkiai aptverta, vartais užkilota. Regi, sako, lietuvio „neturtas" palyginus su vakarų žemdirbio „turtu"; regi mūsų ir jų kultūrą! Mūsų nešviečia, bet kitais atžvilgiais pirmauja. Ko gi čia mums žemintis prieš užsieniečius, kad yra kuo aukštintis? Pagerink savo, nors tik apseilėk, ir keliais kartais viršysi vakarietį.

Mes mintame neblogai, kitur net gerai. Duonos valgome be saiko. Viešbutis jos priraiko kalną ir už ją nieko neskaito. Valgome pieniškai ir mėsiškai. Auginame daug kiaulių, avių, žąsų. Daug parduodame, bet daug ir patys suvalgome. Sulyginus su mumis, vakarietis amžinai pasninkauja. Minta bulvėmis. Italai makaronais. Visas uždaras — alyvos medžių riebalai. Gyvulių nevaiso. Mėsos visai nevalgo. Sviestas esąs blogas riebalas: ką jau besakyti apie taukus. Pieno maža. Italai jo rauginti neprisimano. Surūgo — jiems tiek, kiek mums — sugyžo, — pagedo. Turi vaisių ir uogų. Užtat turi vyno, silpnai alkoholinio. Šiltas oras nereikalauja, kad žmogus iš vidaus tiektųsi šilimos riebalais ir alkoholiu. Italijoje alkoholikų, tur būt, visai nėra, nes girto niekur nesimato. Alaus, „birra", geria daug, bet visai silpno, tik atsigerti ir atsivėsinti — turi būti ant ledo. Mes alkoholio suvartojame jūrias, taukų suvalgome kalnus. Bent mitybas sulyginus, tai vakariečiai prieš mus tokie skurdžiai, kaip mūsų kaimų pribuišiai (bežemiai proletarai) prieš ūkininkus.

Vis dėlto ir jie neturi ko lenktis prieš mus. Kad žmonių buitis nesulyginama. Vienam šiaip gerai, ki-

tam taip. Italas-skurdžius esąs visiškai patenkintas savo būkle, apie jokias agrarines netvarkas, kaip Rusijoje, nė svajoti nesvajojąs ir jokių socialinių revoliucijų nekelsiąs. Kad italas tiek turėtų, kiek mes turime, jokios emigracijos ten nebūtų. Kas turi asiliuką ir keletą ožkų, tas aprūpintas. Antai, neapolietis kunigas, aplankęs Plungės kleboną Jarulaitį, nusigandęs, kai pamatęs, kad žemaičiai ūkininkai turi po 5—7 didžiulių arklių, be kaimenės galvijų, avių, kiaulių ir k. k.

Italai linksmi, nesusigriaužę, dirba švilpaudami; jie patenkinti. Mes iš gyvenimo perdaug reikalaujame, tai mus ir patenkinti netaip piga.

Pagaliau, kiek apie kaimų meną. Iš vagono jo nesimato. Kur-ne-kur sieną puošia vijokliai. Kito jokio padabinimo. Tyroliuje yra kryžių, koplytėlių, bet jie ne originalūs, nors ir gražūs. Architektūros pavyzdžių jokių. Net bažnyčių nėra įstabių. Viskas miestuose. Kaimų bažnytėlių daug. Kur tik kolonijėlė, ten ir bažnytėlė, bet tokia pat menka, kaip ir gyvenimėliai. Bokščiukai tęvi. Et, nelygu mūsų kaminas kumpiams rūkyti, tai visa vakariečių kaimų „bažnyčia".

Bet viena įstabu, tai kad tos menkutės bažnytėlės kuo geriausioje harmonijoje su aplinkuma, su visa kolonija ir su gamta. Bažnyčia — dalis reginio, tik sudedamoji, reikalinga dalis, o ne visa. Pas mus mediniame, vienu aukštu miesčiuke, visame pilkume, bažnyčia kad šauna į dangų keliomis dešimtimis ar net šimtu su viršum metrų bokštais, kad išsipučia šonais, kaip bazilika, tai savim nusmelkia visą aplink. Rodos, visą miesčiuką lengvai sukimštumei į tą vieną bažnyčios pastatą ir tai dar liktų vietos. Tai neharmoninga, nes neproporcinga. Daug kas pasakys: lietuviams kaimuose tokie brangūs ir iškilmingi bažnyčių pastatai — ne sulig Jurgio kepurė. Nemint kodėl dabartinis Katalikų Bažnyčios Vadas bevelija

kuklias bažnytėles, bet kad jų būtų tankiau, patogiau pasiekiamų.

Perskridę per Prūsiją, per Saksoniją, kur nepaprastai ištaiginga, kur pramonė davė savo būdą gamtai, kai atsirandi Bavarijoje, tai net siela pasiilsi. Bavarija, Bavarija! Katalikų šonas, toks garsus pasaulyje, o didžioje dalyje, lygumose tokia pat Lietuvėlė. Laukeliai rugių, ne kviečių. Ir visur kitur tik rugių laukeliai, žemelė daug prastesnė, neg mūsų. Gyvulių laukuose nesimato, turto taip pat. Bet kai atsiduri jos sostinėje, Miunchene, tai tave tuojau priploja prie žemės. Puikiausias pasaulyje miestas. Dešimties kilometrų parkas. Muziejų muziejai, palocių palociai, visų tikybų šventyklos gražumu rungiasi.

Nejaugi kultūra beveik išimtinai buržujinis miestiškas dalykas? Jei taip, tai ar jau tokios absoliučios vertybės? Svetur pabuvęs, lyg labiau supranti Leoną Tolstojų, kurs šių amžių kultūra toli gražu nebuvo patenkintas.

Viskas netaip.

Italijoje neesu buvęs, bet žinoti apie ją, pasirodo, mano daugiau žinota, neg reikia. Mano žinių šaltinių būta dviejų: 1, viena kita gera knyga (ruso Muratovo ir k.); 2, kas dešimtas pilietis (tiek jų dabar yra mačiusių tą gražiąją Italiją). Deja, abiejų šaltinių būta netikrų. Juo gabesnis inteligentas rašytojas, juo daugiau panaudoja savo fantaziją faktams ir daviniams komentuoti; vadinas, turi aiškiai užsibrėžtą nuosavų matymo kampą, kurs vargu atitiks kurio kito tokį pat kampą. Reiškia, kitiems bet-kuris rašytojas yra dalimi melagis, suvedžiotojas. Tas pats minėtasai Muratovas perdėjo perpalankiai aprašydamas, sakysime, italų dvasiškius. Ignorantai svetur važiuoja be jokio aiškiai užsibrėžto tikslo, tik savo akių papenėti, geros nuotaikos gauti; tai teįsidėmėja anekdotiškąją kelionės pusę. Mokslininkas nebent

pats save tepatenkina; jei patenkintų ir savo skaitytojus, tai kurių galų jie patys važiuotų turimųjų žinių patikrinti? Bet-kurie įspūdžiai košiami per save. Iš ignorantų pripuolamai išgirstos žinios, žinoma, tenka griežtai iš savo atminties išmesti nė nepatikrinėjus.

Iš ignorantų mano buvo susidariusi nuomonė apie Italiją, kaip apie šalį skurdžių tinginių, tesiverčiančių pigiomis suktybėmis arba nė to tiek nevargstančių kaulikų.

Jokių įkyrumų. Atsiminus Italiją, vis stovėjo akyse minios akiplėšų, susitelkusių pasieniuose ar stotyse svečių išnaudoti. Nuo jų, girdi, niekaip neatsikratysi, kai apninka visomis Europos kalbomis siūlytis vadais, patarėjais ar informatoriais: nuvesti į viešbutį, pavedžioti po miestą, itališkai apšviesti nieko neišmanantį svetį barbarą. Taip rašė kitą kartą Misijų Žiniose ir mūsų tautietis Ceilono arkivyskupas, paskui patriarchas veliuoniškis Zaleskis. Girdi, veltui apsimestumei kurios kalbos nesuprantąs: tuč tuojau prikibs prie tavęs penki-šeši su kitomis kalbomis. Geriau į tą „pistolėtų" (viešbučių agentų etc.) minią prabilti tokia kalba, kurią nėvienas netesėtų atsakyti. Kun. Zaleskis ėmęs koliotis lietuviškai. Pasidairę pasidairę tarp savęs įkyrėtojai ir atlyžę: nė vienas nesupratęs, visi išsižadėję uždarbio.

Nieko panašu aš nepatyriau nei pasienyje, nei miestuose. Valstybių tvarkai pakitėjus, nebeliko vietos tarpininkams. Dideliuose miestuose minių minios pasažyrų nuolat atplaukia ir išplaukia; vargiai juos gelžkelių tarnautojai sutvarko, įleisdami ir išleisdami pro tam tikrus vartelius. Patarnautojai kvalifikuoti, valstybės paženklinti, ratukais aprūpinti žmonės; savanoriams patarnautojams nebėra vietos, jais niekas ir nebetikėtų. Ties išėjimu stovi pigūs taksimotorai ar taksifiakrai; tarei vieną žodį ir skriste nuskridai kur tau reikia. Viešbučiai už pastovėjimą ir pensioną paduoda sąskaitas, pridėdami nemažą

nuošimtį tarnams. Ir tu jų nematai daugiau, kaip tau reikia, nei įvažiuodamas, nei išvažiuodamas. Niekas nieko iš tavęs šlykščiai nevilioja. Nebent kur ne kur muziejuose ir tai nevisur. Tik pačiame Vezuvijuje pakyrėjo vienas pardavėjas lavos gargažių su siera ir antras neprašytas, valdžios pastatytas palydovas. Iš vieno aš nepirkau gargažės, antram arbatai nieko nedaviau ir dabar gailiuos: jie taip vylės gausią ir užsivylė. O buvo mandagiai įkyrūs.

Italijoje nemačiau nė vieno elgetos, kur būtų į mane ranką ištiesęs. Daugiau jų Kaune prie bažnyčių. Niekas mūsų neapgavo, niekas nenuskriaudė. Mussolinio ir fašistų pastangomis viešieji dalykai sutvarkyti. Pasakoja pavyzdį. Vienas svetimas žiopla gatvėje atsivožęs piniginę, o žulikas tuojau už jos stvėręsis, ištraukęs ir pasileidęs bėgti. Policistų porelės arti nebuvę. Bet vos dvidešimt žingsnių tenušokęs, kaip du piliečiai jį nutvėrę už apykaklės, pinigus nukentėjusiam atidavę, o kaltininką į nuovadą nuvedę. Tai būta fašistų. Dabar pati visuomenė, ne vieni oficialieji tvarkos dabotojai, esą susirūpinę tautos padorumu ir jos garbe. Iš savo svečių Italija kasmet turinti ar ne po šešius miliardus lyrų — gera valia; tai gana ir be suktybių.

Įkyrūs sukčiai bižuterijos iš skrynutės pardavėjai, jie užprašo kelių dešimtų, o atiduoda už kelias lyras. Tokis spekuliantas visai jaunas, gražus ir turtingai apsitaisęs berniukas ir man teko matyti Pompėjuose. Jis pavartojo visus vyliaus metodus, kurie jau buvo žinomi iš A. Vienuolio feljetono. Kalbėjo vokiškai ir man tarė: — Sie sind katholisch. — Ant to numaniau, kad jis pats — ne katalikas. Paskui paaiškėjo jį esant žydelį ir išviso žydus teužsiimant šios rūšies spekuliacija. Net pardavinėjimas devocionalijų esąs Romoje žydų rankose. Tai patys italai ir tuo nėsą kalti.

Neteko sutikti nė taip plačiai žinomų driskių, laceronų. Be tų laceronų nesivaizdinau jokio italų

miesto, jokios miesto aikštės ar gyvesnės gatvės. Mums įkalbėta, būk tai esanti tautinė italų žymė — tinginiai valkatos be jokio užsiėmimo. Girdi, guli sau pasiritę kaitrioje saulėje ir laukia kvailo svečio, kurs jam ar jiems išmestų keletą čentezimų. Gavo, nusipirko apelsiną ir to jam tai dienai gana. Naujapolį vaizdavaus, kaip miestą siaurutėmis gatvelėmis; ant galvų skalbiniai karo, po kojomis visokių nešvarybių iki pat žmogaus ekskrementų ir — lacaronų. Miestas, tiesa, dulkėtas, kaip Kaunas; bet šiaip jau pašluotas ir... jokio lacarono. Dairiaus Romoje, dairiaus Naujapolyje, net pasiilgau tų „istoriškų" lacaronų; kad gi būt kas nors tyčia užsigrimavęs gauti lyrą, būčiau palaikęs tradiciją. Deja, nepasipainiojo nė vienas driskius. Temačiau dvejetą vaikų kelinėtų, bet visai be marškinių. Bet tokiais kostiumais nematytoje kaitroje dirba daug darbininkų. Ten tai paprastas dalykas.

Pakampiais gal kitaip. Aš gi keliavau ponu. Bet kaip tik pono padėtis ir gali pavilioti veltėdį, o nepaviliojo, ir man tenka dabar konstatuoti Italiją esant taip pat gerai sutvarkytą, kaip ir Vokią. Jei tai fašistų pastangomis, nemaža nuopelno ir garbės jiems.

Italo miestiečio mandagumas tiesiog graudus. Pasiklausi ko, nepasakomai palankiai ir gausiai aiškins; o paabejojęs ar supratai, dar pavėdės galą. Iš viso inteligentais italais džiaugias visi lietuviai. O išimčių kur gi nėra?

Karštųjų šalių žmonės esą ik vienam tinginiai. Tad ir italai. Palaimintoje šalyje nedaug tereikią, tai italai ir pastangų maža tededą į savo gyvenimo raidą. Žemiau Pompėjų nebuvau. Kaip ten aplink Siciliją, nežinau, nemačiau; dėl ko gera Romanijos žemė iki šiol nedirbama buvo, neišmanau, tai nė peikti nedrįstu. Vos dabar Mussolinio traktoriai tepradėję vaikščiot aplink Romą su tendencija trauktis vis tolyn į pietus, vis labiau dauginti sėjamųjų dirvų. Ag čia, atmetus karštymetį, liepos, rugpiūčio ir rug-

sėjo mėnesius, kaip pas mus žiemą, galima paimti dvejus derlius per metus.

Bet gana kitų dalykų, kurie aiškiai įrodo italų tautą esant darbščią ir rūpestingą savo likimu: Lombardijos žemdirbystė, išviso menai, susisiekimas ir kt.

Lombardija darbštuolių šonas. Manau, nė vienas Europos kraštas, nei patys Prūsai, nei Saksai, negalės prilygti Lombardijos ūkio intensyvumui. Šimtai kilometrų vienodos kultūros laukų, geometriškai suraižytų, dirbtinai drėkinamų. Latakų latakai aplink dirveles, daug grandiozinių kanalų vandeniui atvilioti iš didesnių rezervuarų. Kanalai tarp aukštų pylymų. Jie savo didumu ir gražiu darbu lygūs Aigipto panilių kanalams, kitkart vergų iškastiems ar supiltiems. Tai toli gražu ne „tinginių" darbas, bet skruzdžių. O mayso laukai, lygūs, kaip stalas, slėneliuose, užtvenkti, kad vanduo laikytųsi kuoilgiausiai, būtų purvas ir atsispirtų sausrai. Nė vieno pėdo nekultūrinto. Siaurų rėžių, prisėtų kviečių, miežių, kanapių ir nepažįstamų javų, ežios panaudotos vynuogėms sodinti, o joms laikyti pakabintoms pasodinta morvos medžiai, šilkmedžiai. Jie nenupūva; paramsčių nė netesėtumei tokioms platybėms vynuogynų. Užtat nebrangaus vyno (rinktinio buteliui 5 litai) gana pusei pasaulio, o šilkas dvigubai pigesnis už lininę drobę: šilko metrui apie pusdešimto lito ir pigiau, kai drobės metrui Kaune puspenkiolikos litų. Šilkiniai skalbiniai ten visai ne ištaiga, bet taupumas. Lombardams žemdirbiams tik galvą nulenkti ir sau jie imti darbštumo ir sumanumu pavyzdžiu.

Tik viena čia įtartina kitu atžvilgiu: kur ir kaip gyvena tie darbštuoliai žemdirbiai, kad visą Lombardiją pervažiavęs, iš vagono negauni pamatyti nė vieno gyvenimėlio. Dvarininkai, sakysime, gyvena miestuose, tai jų dvarų, kaip pas mus ir Prūsuose, gali ir nesimatyti. Bet kur gyvena, iš kur dirbtų ateina jų pusininkai, mūsiškai — mužikai? Reiktų automobi-

liu, ne traukiniu pasivažinėti po laukus, po krašto gilumą ir patirti jų gyvenimo būdas.

Kada italai pareikalaus iš savo dvarininkų išnaudotos, o ne dirbtos žemės atsiskaityti tiems, kurie ją per amžius dirba? Rusija, Estija, Latvija, Lietuva jau atsiskaitė. Teisingai ne teisingai, tai ginčytina, betgi atsiskaitė. Italų dvarininkai tačiau turės sau vieną itin svarbų švietį: jie iš Italijos paimtų pinigų niekur svetur neišvežė, sukišo juos į meno dalykus: į architektūrą, skulptūrą, tapybą, ir visą tai pavaldę, atsigėrėję, paliko tai pačiai Italijos valstybei, tai pačiai Italijos visuomenei: dabar jūs džiaukitės. Be skirtumo dvasininkų ir pasaulininkų. Viešosios įstaigos mirgėte mirga vardais Mediči, Borghese (Borgeze) ir kt. Gamtos ir meno stebūklą Tivoli įrengė karalių giminės turtuolis kardinolas d'Este. Italų didikai ištaigingai gyveno namie. Jų palociai, galerijos, parkai stebina savo skoniu ir daile. Ir nėra dabar italo, kurs nepasigėrėdamas tartų: — Štai, kaip mūsų bajorai gyveno! O kaip ir kur jūsų bajorai, grapai, kunigaikščiai, gyveno? — Paklausia mus Kaune ir Romoje. Ir mums tenka kaisti už savo bajoriją: ji gyveno svetur, mūsų krašto kraują — pinigus tekino svetur, skurdino Lietuvą, patys suskurdo ir išsigimė, ir šiandien, vos kur ne kur provincijoje paliko meno vardo vertas jų gyvenimėlis. Meno rinkinio nė vieno, bibliotekos nė vienos. Ir kurį biški turėjo, visa tai dideliu rūpestingumu iškontrabandavo svetur, kad brolių lietuvių kultūrai kaip nebuvo nieko davę, taip kad ir nebūtų nieko po jų likę. Mūsų bajorija pati sava valia išsibraukė iš tos vietos rejestro, o ne mes ją išbraukėm.

Nepasakomi italų meno turtai sukaupti jų didikų rūmuose. Ko pati valstybė netesėjo padaryti, tai padarė kultūrtrėgeriai labdariai. Vadinas, likimas lėmė jiems pasiekti aukščiausio kultūros liapsnio; jie pasiekė ir nuo kitų to puodu neužvožė. Mes iš tos bajorų kategorijos teturime tuos vienus suitalėjusius didi-

kus; tai Pats, amžinam savo atminimui palikęs Pažaislį; ir jo brolis Antakalnį. Dar vienas kitas bajoras pastatė žmoniškesnę bažnyčią: Tizinauzas Rokiškyje, Suvaželis Šateikiuose (Tyzenhauzen, Choiseul), bet ir tie svetimtaučiai. Labai gerai visuomeniškai buvo nusistatęs, bet ir tas neapsiskaitęs, gr. Marikonis, Salų ir Svėdasų palocių statytojas. Garsėjo Rietavo Oginskiai, iš jų liko Rietavo žmoniška bažnyčia, o šiaip jau jie daugiau afišavos, neg darė. Sk. tariamąjį Ivinskio globojimą ir kt. Tai bene visa.

Italų menininkai — skruzdės. Tiek tapybos ir skulptūros veikalų vargu bau kuri tauta yra pasauliui davusi, kiek italai, o šedevrų, ką ir besakyti! Jų tūkstančių-tūkstančiai tėvynėj, tūkstančiai ir po visą pasaulį pasklydę. Ir kas darbas, tai didelis darbas, gili studija, gudri kompozicija. Net ir landšaftą su žmonėmis žiūrėdamas imi norėti atsirasti toje vietoje, pagyventi tuo gyvenimu, kuriuo gyvena dailininko figūrėlės. Talentas padaro, kad veikalas pavergia tave, neleidžia greit nuo jo akių atitraukti, o ir atsitraukus vis rūpi sugrįžti. Drobės didžiulės, dažnai net milžiniškos, figūros taip pat . Be sugebėjimo, tiems darbams reikėjo ir mechaninio darbo ištisų dešimtmečių. Kiek reikėta patvarumo, kiek kantrybės, neatsižvelgimo, kada ir kas visa tai įvertins ir užmokės! Sausa duona artistas tarnavo menui; dažnai kol gyvas ir nesusilaukė pagyrimo ir mokesčio. Svarbu pasiturėti, svarbiau menui tarnauti, kai į tai verste verčia artistiškas instinktas. Menininkai-amatninkėliai nei tiek, nei tokių nepridirbs, nes jie sau dirbs.

Visa tai yra prigaminę — tinginiai italai... Kur jiems lygintis su mumis-darbštuoliais, kurie ūmai išstenim kepure uždengiamą šedevrą: gamtos kopiją ar portrečiuką! Mūsų Čiurlionies galerija dar neturi nė vienos didesnės drobės. Kad bent Varno pasikabintų

ir Kalpoko drobes, tegul sau ir ne muziejinės vertybės, nors gi kuriam laikui, kol vertesniai juos išstums. Man rodos, klaidą darome, kad savo muziejuje laikome ne signum temporis, bet tik būsimą viršūnę. Smulkučiai abrozdėliai vientisais siužetais, be jokių komplikacijų; moksleivių ieškojimai tinkamos technikos, o ne ieškojimai, kaip čia gamtos mistika ir žmogaus siela pareiškus; ne kompozicija, ne studija; net ir portretai tik gerų amatninkų darbo, — visa tai mus džiugino pradžioje; bet kai ta pradžia vis tebestovi vietoje, nieko neprogresuodama, pradeda mus neraminti, kad mes su pradžios mizerija amžinai nepasiliktume Europos muziejų ūksmėje. Mes vis teisinamės — iešką, o kiti nesiteisindami — kuria. Iš tikrųjų ar tik ne mes esame tingūs, ne italai?

Italai — trainės. Perbėgęs Lombardiją, patenki į Apeninų kalnyną. Kalnai nebūtų peraukšti, daug žemesni už Alpes, bet jų kalnagubriai taip surizgę, tokias šukas sudaro, lyg eršketo nugarą. Vienos atbrizgos, lyg koks titanas būtų juos pašukavęs. Tiesk dabar, kad geras, gelžkelį per tą šašyną-spuogyną! O bet gi gelžkelis net dvejom linijom nutiestas, tik kone visą dieną tenka važiuoti beveik vienais tuneliais. Vagonai per visą dieną apšviesti, nes diena čia nesiskiria nuo nakties, kad ir kas keletas minučių blyksi tarpukalnių saulės šviesa. Pašvietė minutę, pusę minutės, ir vėl sutemo, vėl šmūkšt į tunelį. Kiek tų tunelių, nesuskaitysi — bent kelios dešimtys.

Šitie dienos šviesos blyksėjimai ir temimai iš pradžių labai intryguoja. Dirsteli pro langą ir pamatai gamtos stebuklą — kaž kurioje gilumoje slėnį su pasakiškais šlaitais, visai plikais. Tuščias visas reginys, kaip mėnulio landšafte. Nei augmenų, nei gyvių. Ir stebies, kurių galų, antai, aukštybėse prisišliejo prie kalno vienui viena trobelytė, o labai giliai pašlaitėmis vingiuoja akmenyje ištašytas plentas, kuriuo retkarčiais prabėga automobilis. Vieškeliai ištaisyti gal prieš pustrečio tūkstančio metų. Seniau

čia buvo gyva. Nuo vieno vandenyno pakraščių traukė į antro vandenyno pakraščius pirkliai, kariautojų legionai. Šūkavo žmonės, žvengė žirgai. Dabar kapų tyla, tikras rojus galvažudžiams ir susibaudėliams slapstytis. O kai maffijos ir karbonarijų nebeliko, tai ir visai nebėr kam tos akmeninės dykynės benaudoti. Tos vienos kalninės dvasios čia beskraidžioja, ir aš stebiuos, kaip jų nebaisu, gyvenant anuose atskiruose nameliuose, iš kur neveiku kitas kuris žmogus pasiekti. Pamatęs automobilį, klausi, kur ir ko jis čia atklydo, kai niekur nieko nesimato, ko gyvas žmogus galėtų domėtis.

Užtat ornamentas iš plikų uolų tobulas savo įvairumu. Tur būt, tai vienas gražiausių pasaulio geležinkelio ruožų. O viena ponia prisipažino kaip tik šio ruožo nemėgstanti: ją tiesiog nervinąs savo nepastovumu, nuolatiniu landžiojimu į tamsą ir iš tamsos. Man priešingai, buvo malonu, kaip žaidžiant: ku-kū, ekštai! ku-kū, ekštai! O kai per kurį kreivumą pamatai, kaip traukinys lenda į kalno urvą, tai rodos milžiniškas šimtakojis vikšras lenda į įsigriaužtą medieną.

Greta eina po du tuneliu, kad nebūt pavojaus susidurti traukiniams. Grandioziška, nuostabu: kokios atkaklybės, kokio darbštumo reikėjo italams šimtus kilometrų ištrainyti savo Apeninuose išilgai! Šis vienas geležinkelio ruožas labai daug teigiama pasako apie italus.

Taigi Italiją radau visai kitokią, neg maniau, ir miela man geran pakeisti savo nuomonę, o drauge ir savo tautiečių nuomonė.

Kitaip, savotiškai aš pajutau ir kitus Italijos dalykus. *Italija — paslaptis.* Iš Alpių ir Apeninų gamtos aš laukiau dvejopo įspūdžio, sulig to, kaip nevienodai man pasakojo ten buvę. Iš senų senovės eina tradicija Italijos gamtą girti ir laikyti viena gražiausių pasaulyje. Jai prirašyta begalės poezijų. Kiti, ne poetai, man ūkė ausin tik papeikimus Italijai.

Antai, rusinas karininkas, grįždamas iš Italijos per Lietuvą ir nukviestas į A. Fredos šlaitus, širdies pagavime sušuko: — Štai kur „Italija"! Čia medžiai, čia žalia. O ten — dykynė, plikos uolos, saulės nudeginti plotai. Čia gyvybė, ten mirtis, džiūsnos.

Tai ko gi laukti: džiaugsmo ar apsivilimo? Patyriau kaž ko trečia — mistiško, visai ne realaus, bent ne moderninio jausmo. Dėl gražumo Tirolis man gražesnis už Apeninus; čia miniatūroje gali pačią Naujapolio apylinkę pajusti. Šiurpas nukratė, kai pakirdęs rytą išvydau iš abiejų pusių plikas uolų aukštybes, o mūsų traukinys šliaužė kaž kokioje gilumoje, krantu Enčo upės, nepasakomu piktumu purkščiančios, ne ritinančios, moliautą kalnų vandenį. Kaip kriste krito vanduo upeliu, taip man rodės krintame ir mes nuo kalnų Italijos slėnin, o ta tarpukalnė — langelis į kamerą, kur rodo trijų tūkstančių metų nuotykius.

Ir nebeužgavo manęs jokie gamtos gražumai ar jos liūdnumai: viską padengė — istoriškumas. Italija rodės žmonijos paslapčių arena. Per tūkstantį metų romėnai virškina graikų ir etruskų kultūras ir duoda neregėtą jų sintezį. Žydi visi menai, turi darbo visos mūzos. Filosofai, oratoriai, politikai, seimininkai, karo vadai, plačiausių užsimojimų visuomeninkai, bekraščių, nebesuvaldomų norų ragautojai. Viskas didžia; ne, to maža: milžiniška, kaip milžiniška buvo Romos imperija nuo Kaukazo iki Liutecijos (Paryžiaus). Romėnų eita plaukta visais pajūriais, paupiais; visur kultūrinta, valstybėms ir pilietiškumui pradžios daryta. Praėjo dar keliolika šimtų, o pagarba romėnams neišnyko. Žiūrėk, kaip dabartinis padūnojys, pareinys rodo romėnų liekanas iš pačių pirmųjų krikščioniškos eros amžių: romėnų tiestas kelias, romėnų statytas tiltas, miesto siena, cirkus. Tvirta, patogu ir gražu. Romėnų Colonia (Köln) su pietizmu laiko iš II amžiaus gražiausiai išlikusią sieną, Paryžius — Liutecijos areną ir k.

Didžių žmonių, didžių darbų kraštas, pasiekęs aukščiausių kultūros viršūnių, nužydėjęs, vysta, blanksta per kelius šimtus metų ir vėl ūmai pašoksta pirmykščia norų platybe ir drąsiu užsimojimu. Jei nebe visa imperija, tai mažos jos dalys daro senoviškai stebėtinus darbus ir vėl įgyja pasaulinės reikšmės per ištisą tūkstantį metų. Genua, Venecija ir k. Pasaulinė pirklyba, pasaulinė politika, naujos gadynės reformų pradžia, visos žmoniškos aistros, neaplenkdamos nei Šventojo Sosto, siaučia iki pragariškumui. Visi kontrastai kontrastiški — pasiekia kraštutinumų. Čia tirščiausia šventųjų ir šalia jų — paties pragaro išperų; kilniausių pasišventimų ir šlykštybių. Atmeni tik visa ko nuotrupas ir tai galva tau sukas. Rodos, visa tai, kas atsitiko per tris tūkstančius Romos istorijos, pavadinkime tai Italijos istorija, nė sutilpti negali dabartinės Italijos sienose ir lyg patį orą tirština vaizdai ir dvasios, kylą iš žemės.

Italijon nuvažiuoti, visa, ko ji dabar turi iš dabarties ir palaikus iš praeities pamatyti teverta vienu tikslu: dvasia atspėti žmonijos paslaptį, kaip ji reiškėsi laipsniais iš barbarybės iki aukščiausio mokslų ir menų pražydimo. Man Italija visų amžių ir visų kraštų kitimo skalia ir paveikslinis mokslas. Per kiekvieną muziejų, per kiekvieną kalną eini iki-pat Mikelio Andželo, Rafaėlio, Dantės, Vergilijaus, Senekos, cezarių, pagonijos dievų ir vestalių, iki krikščionių ir pagonų šventyklos pasibaigia praistorijos pasakomis.

Dievuli, koks turtas, kokia visako gausybė: genijų, talentų, herojų ir jų veikalų! Iš už jų kas man dabartinis Italijos skurdas, jos žmonės, net pastangos grąžinti senovę ir priaugti iki pirmykščių roménų dvasia, valia, visos esmės platybe! Sako, to siekiąs fašizmas. Jei taip, tai kas galėtų jį papeikti? Nebent žemiausias pavydelninkas ar karščiausias skeptikas. Lai Dievas laimina bet-kurį kilnų ir platų užsimojimą! O ką žinosi, gal kaip tik iš čia prasidės

antras ar trečias renesansas visai žmonijai? Negi iš kraujo ir tiranijos pilnos Maskvos to laukti.

Miunchenas už Romą gražesnis. Jei kam terūpėtų išorė, nebūtų ko į Romą važiuoti. Matyt, kas kita visą pasaulį į Romą traukia ir mirt nesinori, jos dar nepamačius.

Šv. Petro bazilika. Ir pati šv. Petro bazilika mane nustebino ne savo frontu, tik savo talpumu; ne tuo talpumu, kur pareina 50.000 žmonių, bet istoriškuoju talpumu. Tokią bažnyčią tegalėjo pastatyti nesutraukiusi ryšių su praeitimi Roma ir verta, anot to pasakymo, pusės Europos, kurią Romos Pontifeksas pralaimėjo reformacijai.

Šv. Petro bazilikos meno turto, tur būt, niekas nebesuskaito; nebuvo ko ir man kėsintis skaityti. Aš tik jaučiau, kad visa tai teisingai sukaupta į šventyklą, o šventykla teisingai padaryta paminklu didžiausiam žmogui, koks tik yra buvęs pasaulyje — Petrui Apaštalui, ant kurio funduota Kristaus Bažnyčia, kad nė pats pragaras jos nenugalėtų. Koks didis to Apaštalų Kunigaikščio asmuo, kokia pasaulinė reikšmė jam skirta — krikščionišką gyvenimo tvarką praplėsti pasaulyje! Ir tai jis pats, tas žvejys, guli šioje vietoje, giliai, bet atviroje kriptoje. Tai jam nuolat dega gausybė žibintų, o lankytojai aplink visą kriptos užtvarą klaupias ir galvas palenkia.

Ta pati mistinė istorijos galybė ir mane, gerokai šaltą skeptiką, nulenkė. Atsiklaupiau ir žemai nusilenkiau Petrui — uolai. Aš Jam nesakiau nieko ir nieko sau neprašiau: aš tik visa savo širdim, visu savo protu, visa savo esme pagerbiau tą Kristaus pavaduotoją, ilgai ilgai stovėjusį Jo mokslo sargyboje kaip tik čia, Romoje, tada ir dabar pasaulio centre. O centru jį padarė ne pirklyba, ne pramonė, tik visos minėtosios dvasių didenybės.

Dabar Romoje 261-mas po šv. Petrui Kristaus vikaras, Apaštalų Kunigaikščio papėdininkas. Čia jam,

ne kitur ir vieta. Vakarų Patriarchas kitur, sakysime, Paryžiuje ar Londone, nebesilaikydamas Petro karsto nusitvėręs, man lyg nebebūt ir papėdininkas. Bent iš Paryžiaus valdyti pasaulį tebūtų galima Napoleono legionais, ne Žvejo Žiedu.

Aš mačiau dabartinį Patriarchą, kai jis vakarą atėjo pagerbti naujos palaiminta šįryt paskelbtos Paolios Frassinetti, Dorotininkių ordeno įsteigėjos. Pertvarais suskirstyta minia, kad mirtinai neužsispaustų, sutiko Kristaus vietininką „itališkai", karštai, vaikiškai plodama katučių. Kai tūkstančiai nepaliaudami ploja bent dešimtį minučių, kol atneša Popiežių nuo įeinamų durų iki didžiojo altoriaus, daro aistrų audros įspūdį. Aš buvau diplomatų ložoje su mūsų pasiuntinybės nariais; ten, kur Šv. Tėvas sustoja ir nuo neštuvų nužengia. Klausiau per tiek minučių audros, ir man darėsi, aš to visai nelaukiau, nemalonu. Man buvo lyg nenatūralu. Aš netikėjau italų jausmais, kad jie, taip dažnai savo Popiežių sutikdami, vis taip pat lygiai entuziazmuotųs. Man jie rodės jei ne sukviesti, tai papročio paversti klakeriai Vyriausiojo Kunigo ostentacijai padidinti. Aš, ne italas, šiaurės šaltas žmogus, nėvieno karto nesudaviau delnu į delną, tik vis kiečiau čiaupiau lūpas. Šūkavimų nesigirdėjo. Tik už mūsų ložos vienas kitas balsiai atsiliepė: „Bravo Papa! Evviva il Papa"! Jiems niekas nepritarė. O man tas „Bravo Papa" suskambėjo „koščunstvienno", lyg ištarta operetėje, o ne šventykloje, ir ne Aukščiausiajam Dvasininkui. Tai tiek familiariška, kad aš į kalėjimą įdėčiau tą, kas drįstų net tol žemesniam sušukti: „Bravo, Prezidentai" ar net „Bravo, Ministeri".

Man gera tepasidarė, kai Šv. Tėvas, pagaliau, susilygino su mūsų loža ir ją pamaldžiai peržegnojo, kaip ir kitus. Visi, katalikai ir nekatalikai, machinališkai priklaupėm ar bent giliai pasilenkėm. Sutirpo viskas. Bemačiau simpatingą kunigą-senelį geru, giliai sielvartingu veideliu, lyg silpną kūnu.

Nulipo nuo gražių neštuvų, laikomų keliolikos raudonai apvilktų tarnų, atsiklaupė ir giliai pasilenkė altoriui, kur Kristus, jo atstovaujamas. Paprasčiausias kunigėlis, Altoriaus tarnas, bet taip man buvo artimas, kad ėmė noras vienam paimti tą nedidelį, kūdutį asketą ant savo rankų ir išnešti. Rodės tas amžinosios vidaus tvarkos dabotojas negali veltui rankelės pakelti: jei ką palaimino, reiškė — jį sutvarkė. Ir man buvo gera, gavus tokį palaiminimą.

Iki neštuvų grįžo savom kojom, gražus, baltas, status senelis. Įžengė į neštuvus, man rodės, lyg su kančia, į Prokrusto lovą: aš daugiau nebežiūrėjau. Aš nebuvau tiek suentuziazmuotas Krikščionybės Tėvo pasirodymu, kiek sakos kiti esą. Man būt likę neužmirštamo įspūdžio, jei Šv. Petro papėdininkas būtų mirties tyloje, visiems iš pagarbos nustėrus, atėjęs biednas, pėsčias, kaip Petras Via Apia Antiqua, ir taręs: „Mačiau Kristų. Galite ir jūs Jį širdim pajusti, jei ne pamatyti". Kristaus neštuvai — buvo menkutis asiliukas.

Na, visiems neįtiksi. Aš tik į rejestrą dedu, ką netaip radau, ko laukiau. Mes, lietuviai, gal nei šiaip, nei taip nemokėtume pagerbti Aukščiausiojo Kunigo. Italai turi savo stilių ir kitaip sustilizavus, gal jie ir visai neitų pasitikti. Kiekvienas savaip džiaugias, savaip ir gerbia. O maniškai jautė, rodos, ir kitas lietuvis — A. Vienuolis, ne aš vienas.

Š. Povilo bazilika už miesto mūrų, kažkur lauke, kur ir gyventojų nebėra, tarp miesto ir jo uosto jūroje, Ostijos. Savo grandioziškumu ir meniškumu šv. Pauliaus bazilika rankčiojas su šv. Petro bazilika. Mane net labiau už širdies nutvėrė šitoji, paulinė. Čia ne taip apkrautas vidus, neatrodo lyg muziejus, bet tikra aukščiausio meniškumo šventykla. Jo dydis arti šv. Petro dydžio. Penkios navos. Mes esame pratę prie vienos ar prie trijų: vadinas, dirbamės su dviem eilėm filiarų, kai Romos didžiosios bazilikos su keturiom eilėm filiarų.

Šv. Pauliaus bazilikoje, nors ji milžiniška, nesijauti taip išnykęs, kaip šv. Petre. Tai padaro lubos kambarinių lubų pavidalu; ne skliaustos, o turtingai išlipdytos keturkampiais. Šv. Povilo bazilika lygiai mėgiama, kaip ir šv. Petro. Ir čia yra neįkainojamos vertybės dovanų iš brangiojo akmens: rusų carų ir k. O visur nustebina neregėto gražumo langai tam tikro akmens, taip supjaustyto, kad sudaro lyg vitražus. Tai Aigipto kedyvo (karaliaus) dovana, vadinas, nė nekrikščionies. Ne vienas, du ar keturi langai, bet visi, o jų dešimtimis. Už tuos vienus langus tektų atiduoti gal visos mūsų valstybės iždas.

Mėgsta šv. Povilo baziliką ir italų valdžia, toli gražu, ne klierikalinė, jei ji tik lengvai remontuoti, tik pašvarinti iš valstybės iždo asignavo aštuonius milijonus lyrų (keturius milijonus litų). Milžiniški filiorai, o jų šimtai, monolitai, destis, iš vieno gabalo. Kur ir kaip juos ištašė, kaip atritino į Romą senovinėmis technikos priemonėmis, aš atsisakau suprasti. Šv. Povilo monolitai bus tokie, kaip Petrapilio Isaoko sobore, kurie stebina pasaulį.

Nebūk tu žmogus mistikas, nebandyk atspėti Romos, tą pat reiškia ir — Italijos, paslaptį, nederink dabartinės realybės dvasiai, ir tu nesuprasi, kuriam galui laukuose, už didelio miesto sienų (extra muros) imta ir pastatyta milžiniška bažnyčia, lyg tarytum ji, kaip ir šv. Petras, gautų patarnauti pusei Romos. Šv. Povilą telanko gan greit vieni turistai; šventadieniais, nežinau, keli ateina pasimelsti. Turistai nesimeldžia. Jie tik galvas atmetę stebisi ir garsiai reiškia savo nuomones. Vis dėlto jauti, kad šitas milžiniškumas, šitie šimtai milijonų, išdėtų paminklui, išpažintojus verste verčia nusilenkti antrajam po šv. Petro didžiajam Krikščionybės Apaštalui.

Prieš baziliką yra ir šventorius, apstatytas monolitais, o jo viduryje pastatyta graži šv. Povilo figūra. Manau, nedykai, bet kad lankytojai suprastų, kokia

mizerija yra šiaip jau figūrinis paminklas, taikant jį milžinų dvasiai. Janikulio aukštumoje, Romos priemiestyje, pastatytas, kokio kito, tur būt, nėra Europoje. Garibaldžiui jis atitinka, jį visą išreiškia. Bet jei būtumei panorėjęs paprasto paminklo dydžiu išreikšti šv. Petro ar šv. Povilo didybę, būtų reikėję pastatyti iki debesų aukštus ir tai būtum neišreiškęs. Pirmųjų didžios krikščionybės vadų esmę ir jų reikšmę pasauliui tebuvo galima pareikšti karališkomis šventyklomis — dydžiu ir aukščiausiu menu.

Menu gi reiškė savo dievų didybę egiptėnai, graikai, tie patys romėnai. Šieji šventyklomis reiškė ir šiaip jau kilnius nuotykius (Forume brolius pasišventėlius), Egiptas savo Nilo geradarybes. Čia man tapo visiškai aišku, kad ir mūsų Nepriklausomybę pareikšti tėra galima šventykla, mistikos vieta, o ne paminklu, ne muziejum, ne stadijonu ar kuo panašiu. Didis, kilnus, reikšmingas ilgiems amžiams nuotykis nesutilps niekur kitur, tik dvasios būstynėje.

Povilas, krikščioniškosios moralybės formuluotojas, pirmas jos skelbėjas visam pasauliui, visoms tautoms be jokių skirtumų — Pagonų Apaštalas; pirmas pats savim parodęs pavyzdį askezės, kai basas, trinyčiuotas apėjo pasaulį, iš nieko neimdamas veltui nė sau pavalgyti, bet užsidirbdamas savo rankom; pirmas tad ir didis „Demokratas" ir pradėtojas visokių visuomeninių krypčių; sėjėjas Dangaus Karalystės mokslo ir tos kultūros, kurią dabar matom, — tėra Romoje tinkamai pagerbtas. Ir jam čia gili, bet atvira kripta, apstatyta negestamais žiburiais. Kokiuo mielu noru, kokiuo nuolankumu aš pasilenkiau ir tam šventam Kūrėjui kuklia forma pavadintų paprastais laiškais romėnams, korintiečiams, galatams, efeziečiams, pilypiečiams, kolosiečiams, tesalonikiečiams, Timotiejui, Titui, Pilemonui, žydams, o įgijusiems, Dievui lemiant, pasaulinės reikšmės, populiariems per amžius!

Čia ilsis paties Dievo pašauktasis ir Jo įkvėptasis Jėzaus mokslo Aiškintojas...

Jei dar kartą tektų man Romon važiuoti, tai tevažiuočiau vienu tikslu: dar kartą giliai nusilenkti šv. Petro ir šv. Povilo karstams. Visa kita bebūtų priedai, menkniekiai.

Nenusikračius šv. Petro ir šv. Povilo bazilikų įspūdžiais, kitos dvi didžiosios bazilikos: nei Laterano su Apokalipsio autoriaus karstu ir ištisu skulptūrų muziejum viduje, nei to tiek St. Maria Maggiore, nebepadarė tokio milžiniško įspūdžio.

Katakombos. Į katakombas būčiau bevelijęs visai neiti: tik pasigadinau anąjį tikrąjį, romantiškąjį vaizdą, kurį man buvo sudarę geri veikalai, moksliniai ir beletristiniai. Istorija ir dvasia būta kažko nepaprastai turtinga ir didžia. Per tris šimtus metų urvuose auklėtoji krikščionybės dvasia, čia pat savo krauju, savo gyvybėmis tvirtintoji, ypatingais menais pareikštoji, — nepasirodė gyvoms mano akims. Katakombos rodomos už pinigus ir tai lyg tik atsikratyti įkyriais lankytojais, kuriems niekas daugiau nerūpi, kaip tik pasisakyti: buvau Romoje, buvau ir katakombose.

Iš kelių dešimtų kilometrų koridorių teparodomas mažas galelis, kiek tegali per valandą apeiti. Koridoriai sutvarkyti, ventiliacijos padarytos, sienos, asla sustiprintos. Ar tai be katakombos? Tai moderninis padaras. Ir viskas išvogta: karstai, parašai, paveikslai. Jų beieškok muziejuose visame pasaulyje, tik ne Romos katakombose. Čia tau beparodys tuščią urvelį, kur buvęs palaidotas popiežius šv. Urbonas; čia tau beparodys su viela prie sienos prisegtą gabalėlį marmuro, dalį garsaus antkapio. Ką gi jie man bepasako, tos duobelės, tie tušti urveliai, kur kitkart būta kaž ko brangaus, — dvasios milžinų kūnų, nematytos širdžių skaistybės etc.?

Nusidėjau pašaipa, atsiminęs vaikišką epizodą. Vaikų draugas ateina didele fanaberija: kišenėlėje laiko nuo vakso dėžutę, pririštą virvele; tai reiškė jam —

laikrodį ir sidabrinę grandinėlę. Draugams pajuokus perprastą „laikrodėlį", jos savininkas išdidžiai atsakė: „Ale ji buvo po stiklu". Vadinas, stikliniu viršeliu.

Eidamas į katakombas toli už miesto Via Apia Antiqua, maniau gausiąs bent tiek įspūdžių, kiek gaunama tarp griuvėsių Forum Romanum. O kaip reikia, pagonų kapinės paliai tą Vią Apią virš žemės pasirodė įdomesnės, nei krikščionių kapinės po žemėmis.

Katakombų nebesama. Beesama vietos, kur būta katakombų. Bent jas bežino prof. Rossi, paskutinis tyrinėtojas, o ne šiaip jau lankytojai.

Lietuvos Aidas, 1930, 161—174 nr.

Darbo auka.

Aplankiau keletą Romos galerijų. Tik keletą — visoms joms aplankyti reiktų ne 12 dienų, o dvylika kartų po dvylika, 4 — 5 mėnesių, ir tai būt maža. Tai nesigriaudžiu neviską matęs. Daugiau griaudžiuos, kam ir tiek aplankiau — iš viso to man tiek teliko, kiek anam jaunam bolševikui: „otbityje nosy" biustų, padarytų prieš du tūkstančiu metų: vis tiek iš betkurios gausingiausios galerijos tepaliko vienas kitas dalykas, tvirtai įsispaudęs sielon, pagerinęs ją, sudaręs asmeninę nuotaiką, apšvietęs, — na, palenkęs ten, kur artisto norėta. Į Galleria Barberini dar nueičiau Raphael Sanzio Fornarinos abriso pasižiūrėti, dar Paolo Frassinetti; o į Galleria Nazionale d'Arte Moderna — Giuseppe Mertessi „Glorijos", Canovos „Hercules'o, Arturo Dozzi i Construttori; na, gana būtų ir to vieno Vincenzo Vela: „Le Vittime del lavoro."

Tai varinis didelis bareljefas. Aš nežinau, kur yra akys visokių socialistų, komunistų ir šiaip jau „juodojo" darbo vertintojų, kad jie šio abriso nepasiima devizu, neprisidaro tūkstančių jo kopijų, neprikabinėja jų savo klubuose, darbo namuose, net ir viešose buržujų įstaigose. Jei mano, kad latakais kraują lie-

dami, visą pasaulį revoliucijomis suardydami, iki diktatūros aukštyn iškels juodojo darbo dirbėjus ir patį mechaniškąjį darbą, tai klysta. Pralietas kraujas, chaosas, padarytieji kuriai idėjai iškelti, tik paskandina tą idėją; bent idėjiškumą; bepalieka brutualumas, iš kurio nebesimato idėjos kilnumo. Idėjos darbininkas turi taip dirbti, kad jo įtakoje savaime kistų jo pusėn žmonių sielos, savaime revoliucėtų. Bizūnu ir peiliu nieko nepalenksi gerbti carą ar darbininką.

Betkurį ponaičiuką ar ponaitytę, kurie tik apsimeta nebepažįstą vergų ir vergijos, o kuriems faktinai net puodelį iš palovio turi kas kitas išlieti, (jei už pinigus, tas vergiškumo nemažina), aš tyčia nuvesčiau į galeriją ir palaikyčiau pastatęs prieš „Le Vittime del lavoro"; nesakyčiau nieko, neaiškinčiau mažmenų, — tegul sau patys įsigeria to, ko gali. Ir aš esu tikras, kad tokie buržujai sugrįžtų didžiausia pagarba darbui ir darbininkui; juo didesne pagarba, juo sunkesnis, juo juodesnis darbas: jis brangiau atsieina „žmogui", neg baltarankių darbas. Baltarankių darbo aukos ne tokios efektingos: hemoroidai, anemija, džiova, nervai tų, kurie „aukso plunksnele vedžioja po baltą popierėlį", daugiau gal šlykščios, neg tragingos.

Vincas Vela (1822 — 1891) iš pradžių pats buvęs kulgrauža, o 1848 m. kareivis. Pasibaigus Austrų karui su Piemontu, sustojęs Turine ir užsiėmęs idėjine skulptūra. Nukalęs daugybę minėtinų grupių ir statulų: Viltis ir rezignacija, Pavasaris, Vilius Tell ir k. Daug jų mini enciklopedijos, o nemini mano kalbamojo darbo. Aš neesu matęs kitų Velos kūrinių; bet sužavėtas „Darbo auka", linkstu manyti, vargu bau kitas kūrinys bus lygios reikšmės Europos kultūrai ir jos ideologijai, kad ir meno atžvilgiu šiam prilygtų.

Aš nežinau, ar Vela buvo „marksistas", „demokratas" etc., ar kalo vaizdus kuriai idėjai propaguoti, laiku tai pasiėmęs sau uždaviniu. Jei dirbo idėjai, savo tikslo pasiekė. Jei ėmė tik siužetą iš idėjos, tai taip

jį pajuto, kad viena realybe, savaime tapo tos idėjos apaštalas.

Keturi kasyklų darbininkai išneša penktąjį užmuštą. Jo veido nesimato; nusvirusi nuo kesčių ranka tereiškia nebegyvą. Ir ne jis centrinė vaizdo figūra, nors jis tragedijos centras. Artistui rūpėjo parodyti, kaip į jo tragediją reaguoja darbo draugai. Žiūrėkime pirma jų abrisų.

Aukšti, galingi vyrai. Veidai taurūs, formingi, lyg būtų aukštos kilties. Jie ir yra — darbo aristokratai. Veltinės, storos skrybėlės, trijų kūnai nuogi, tik čebatuoti ir kelinėti. Čebatai kieti, paprasti, kelinės storo pakulinio. Lavonui ant kesčių šiaip taip pamesta ragožė, o apklotas jis tik trumpu jo paties kamzolu. Vienas su kūju ant pečių rūkstantį žibintą pakėlė ties žuvusiojo galva ir įsižiūrejo nusigandęs; antram žibintas užgeso, bet jis to nebemato, ar nebesirūpina; nuleidęs galvą veda procesiją — du kesčių nešiku. Vienas stipriai sučiauptom lūpom eina pirma; galinis lyg vairuoja nešmenę; abudu sulinkę, kupron susimetę. Kupros — galijotų; jomis daug nešta. Šiaip jau visi išsekę, liesi, kaulai ir oda, — jokios žymės sotumo, netik atsiganymo. Visa stora, šiurkščia, suglamžyta, neturtinga. Tos vienos sielos turtingos, — jie žmonės, jie moka jausti ir užjausti; jie solidarūs darbe ir atilsyje, gyvendami ir mirdami; juos bendra liktis suderino, ne pramanytas šūkis: proletarai, jungkitės! Ar sugebės savo teises ginti, ar temokes dirbti ir kentėti? Tai jau kitas etapas, kito ir vaizdo reikia.

Bendras įspūdis: darbas baisus ir sunkus, o kurie jį dirba aukščiausios garbės verti, o ne paniekos ir postponavimo. Tokiems darbo suvarytiems į kupras pirmoji visuomenėje vieta!

Vela iškalė bareljefą, o jauti pilną reljefą, visą figūrą; rodos, tik atstumk už jų esančią sieną, ir liks natūrali grupė. Sumanumas neregėtas, pirmos rūšies talentas, davęs nepaprasto turiningumo vaizdą.

Jis tenka studijuoti, nors toks aiškus, nesudėtingas; gyviausis realizmas, paprasčiausis kasdienis dalykas, o pilnas simbolingumo; nedirbtinio efekto, o iš jo šaukte šaukia tendencija.

Į kiek meno klausimų „Le Vittime del lavoro" atsako! Ar reikia ir ar galima menu „mokyti"; ar leistina tendencija; ar ne nuobodus realizmas; ar gali klasikinį realizmą nugriauti futūristinės fantasmagorijos, kurių žiūrėti šlykštu, ne baisu? T. ir t. t. ir t.

Šitą raštelį paskelbiu ne be tikslo. Juo aš noriu paklausti, ar mūsų biudžete nesirastų lėšų dailininkams, tokiems, kaip Jackevičaitė, Varašius, kurie patiektų šedevrų kopijų tiems, kuriems originalai neįmanomi pamatyti?

Mintis ne pirmą kartą keliama.

L. A. Nr. 240.

Nuo Vezuvijaus

Romoje turėjau priepuolį: užsigavau koją — įtrūko mažojo pirščiuko sausgyslė raikštis. Gavau šliurėmis avėti ir šlubuoti. Kentėjimas, nors nedidžiausis, vis dėlto gerokai gadino nuotaiką: daug ko nebetesėjau visa jausmų galybe pasidžiaugti, daugiur nebenorėjau nė važiuoti. Tai nebeketinau nei Naujapolyje bebūti, nei Vezuvijaus ir Pompėjų bepamatyti.

Taip ir būt buvę, kad ne gerbiamasis mūsų ministeris Čarneckis. Nuo jo betariant, kad ir visai be kojos būč likęs, vis tiek būtų reikėję pamatyti Vezuvijus, nes Romoje buvus ir 300 kilometrų nebepabaigus nuvažiuoti iki Naujapolio, per visą amžių graužtų sąžinė.

Išvysk, Vaižgante, Naujapolį ir numirk. Taip, rodos, sakoma ir meluojama. Reikėtų tai pataisyti: pamatyk Vezuvijų ir numirk, nes vis tiek daugiau nieko tiek gražaus nebepamatysi. Naujapolis milijono

gyventojų pajūrio miestas, gražus, modernus, bet tokių yra ir daugiau. Münchenas dar gražesnis. Užgesyk už 15 kilometrų nuo jo Vezuvijų, ir pusės Naujapolio nebėra. Ne, ne taip. Užgesinus ugniakalnį, dar liktų pats kalnas. O tai svarbiausia: jis pagražina visą apylinkę, nuo jo matos visas Naujapolio Čiurlioniškos nuotaikos „rojus".

Paklausęs bendros žmonių nuomonės, nušlubavau, tur būt, į patį greitąjį Europos traukinį, bėgantį kone šimtą kilometrų per valandą; proporcionaliai ir brangų. Visa kelionė ištisu sodu oranžų, fygų, abrikosų, vynuogių ir pas mus neatvežamų puskaštanių, pusslyvių, gana gardžių, bet greit gendančių.

O sodu ir baigėm valandą kelionės, septynius kilometrus kalnų dantytu tramvajum ir apie pusę kilometro virveliniu geležinkeliu, „funicolare". „Funiculus" lotyniškai — virvelė. Rusai vadina: kanatnaja žel. doroga, tai ir mums beneteks jis vadinti „virveliniu" (geležinkeliu), kaip yra daiktavardis „virvelinis" (botagas). Kad duosiu virveliniu! Nusivijau virvelinį, kietą, iš virvelių suvytą botagą.

Vezuvijaus kalnas nuo 1.100 metrų. Puskilometrį nuo viršūnės sudaro lavos gargožių konusas; čia žemės nė grūdelio, tai ir augmenų nė daigelio. O šešius šimtus metrų aukštyn sudaro nepaprasto įvairumo sodas. Pačioje apačioje — šiltųjų kraštų augmenija. Aukštyn atkalne vis šaltyn; pačioje viršūnėje jau siūlo tau gubas apsisiausti. Maždaug pusiaukelėje, kur „Eremo" viešbutis ir observatorija, jau aptinki mūsų krašto augmenų: ąžuolų ir beržų.

Virvelinio vagonas ankštas. Juo kilti stačiai aukštyn ne betkieno nervai pavelija. Man nervai nieko, nors bambą gėlė. Bet šliurės pribiro smulkių grauželių. Pasiryžęs iškratyti, dar sykį užsigavau nuogą nesveikąją koją, dar daugiau įplėšiau sausgyslę. Ji nabagė gavo paskui tris mėnesius taisytis. Bet tam kartui aš jo nebejaučiau, kai išvydau „mūsų šaną" su jo berželiais ir visą žemės rojų.

Vezuvijaus šlaituose ir apylinkėje auga ypatingos rūšies Vezuvijaus kalno vynuogės, iš kurių daromas gardus vynas, keistu vardu vadinamas: „Lacrima Christi“ — Kristaus Ašara. Vynas taurus, ką ir besakyti; vis dėlto dėti Kristaus vardą prie alkoholinio, linksminančio gėrimo lyg bedieviška; mažiausia — profaniška.

Kyli aukštyn į kalną, o tau rodos grįžti į šiaurę, namo. Aš romantininku deduos ar mane kas jūsų deda, bet nėsu sentimentalus. Vis dėlto išvydęs mūsąjį beržėlį nusišiepiau, anot to, kaip gelžėlę radęs; kad nebūč traukiamas lyg ant kartuvių, būčiau iššokęs ir meiliai paglostęs nekaltai baltą, lygią, švelnią jo tošį. Kokių čia dyvų, kad tolimame krašte sutikęs Lietuvos žydą palaikai jį tiek artimu, kaip tikrą giminę, kai namie jis man svetimas.

Tačiau visi sentimentalumai kažkur dingsta, kai virvelinis baigia tave traukti visiškai nebegyvu apgargažėjusiu konuso šlaitu ir paleidžia tave vos už keliolikos metrų nuo pat ugniakalnio taurės (kraterio) briaunos. Pabaigti kelionę reikia pėsčiam platoku, gerai išlygintu taku.

Ugniakalnis sudaro visiems tą pačią nuotaiką. Lipdamas aukštyn, jo nematai; o kai atsirandi kone čia pat, apima nepaprastas nekantrumo nerimas-kuogreičiausiai jį išvysti; lyg jis, devyniolika šimtų metų veikęs, ims ir dings kaip tik tuo momentu, kai tu, atlikęs painią kelionę, esi jau čia pat. Keliauninkus sunervina sutrukdąs policijos užtvaras, kaip tik toks, kokį mes turime su lenkais Vievio pereinamajame punkte, — kažkokia netašyta kartis. Čia Italų valdžia ima iš keliauninkų „muitą“ už parodymą jiems savo gamtos stebuklo; neva vadui, kuris vis tiek kaulija jam užmokėti už visai nereikalingą jo triūsą. Vos atsiskaitę su „muitininkais“, visi pasileidžia tekini aukštyn aplink kalną. Aš, šlubis, palikau paskutinis, ir vis tiek pasileidžiau tekinas aukštyn. Ir taip man buvo lengva, lyg bėgant nuo kalno. Aš ir lygioje vietoje

nebepabėgu: skleroza tuoj patroškina; o į Vezuvijų karšau, kaip vaikiūkštis.

Tai padarė skystesnis kalno oras. Kaip lengva ten alsuoti! Nemint, kodėl plaučių ligas gydo kalnuose. Mums kylant dar dantytuoju, vienas kelio monteris su kažkokiuo padargu nebeįlipo ir bėgte pasileido mus vytis į kalną; vyti nepavijo, bet kone čia pat pridurmai atsekė į pat stotį. Man tai buvo nemaža dyvų, kad į kalną žmogus bėgtų visą pusę kilometro. Dabar aš supratau, kad aukščiau lengviau bėgti. Vis dėlto su anuo darbininku gal būč ir neteséjęs: čia, tur būt, reikia per visą amžių širdis pratinti.

Štai mes prie milžiniškos duobės nuo 700 metrų skersai, kokio šimto metrų gilumo. Tai ir yra užrakęs krateris. Jo dugne tik kur ne kur, kaip iš pypkės, eina dūmeliai: pakanka ir jų parodyti, kad degimas čia tik pelenais ir gargožėmis apžertas. Už 25 liras leidžiama tarp tų dūmelių pavaikščioti. Mes nerizikavome batų.

Patys didieji dūmai verčias iš pat duobės vidurio, kur pasidaręs kitas konusas nuo 100 metrų aukštumo. Iš jo gerklės, kaip iš kokio fabriko kamino, pukši nepaprastai tiršti dūmų kamuoliai. Neregima ir neregėta galybė juos grūda aikštėn iš kalno. Kamuoliai stengias, bet nesuskuba ir kas minutė ar kas pusė minutės sprogsta. Toje velnio taurėje kažkas ima perkūniškai virti gargaliuoti, kad net kalnas dreba; tau rodos, lyg kaip tik po tavo kojom; paskui šauna, kaip dinamitas, dar tirštesniais dūmais, kad net raudonai degančius akmenis išmeta auštyn. Jie krinta čia pat duobėn; bet kartais, itin geru šūviu užsitaisęs, uolą nuo kelių centnerių išspjauna bent pusę kilometro aukštyn, tada ji nukrinta už duobės pakalnėn. Jie aiškiai baltuoja ant pilkų gargožių.

Duobės krašte sumūryta akmeninė siena. Reikia už jos stotis ir per viršų stebėti, kaip ugniakalnio taurė veikia, kad nenuslystumei duobėn ir ten neiškeptumei. Gali stotis ir toliau nuo duobės krašto. Bet

ar šen stosies ar ten, 1) niekur nėra laido, kad sekamasis šūvis bus lygiai tos pat galios, pakaks jam esamojo šautuvo vamzdžio, o ne iššaus iš visos duobės, su visu dabartiniu krateriu, net su visa smailakalnio viršūne, kur tu dabar stovi, 2) kad neiššaus, kaip šatrais — visa krūva akmenų, nepapliūpės pelenais ir skysta lava. Aptėškė gi Herkulanumą, aprausė gi Pompėjus už trijų mylių, o čia tu stovi prie pat gerklės...

Šito gargaliavimo: bu bu bu bu bu — pūkš! neišlaiko nervai. Po keleto šūvių visi vėl tekini, bet dabar išgąsčio, nebe susidomėjimo pilni, pasileidžia žemyn nuo viršukalnės ir tik stoty benurimsta, nes čia tos prakeiktos Vulkano dievaičio kalvės bent nebesimato.

Dieve, kaip ten tuščia aplink, kaip nyku, kaip ilgu patekti vėl į žaliuojančią, į gyvumo pilną, antai, pakalnę! Rodin'o skulptoriaus Mefistą, velnio mąstytojo figūrą muziejuje pastatė ant viškų, kad jis žiūrėtų žemyn į salės duobę. Vezuvijaus kalne aš pats jaučiaus demonu, kuriam rodoma iš aukštybių karalystės ir visi jų monai. Ir mane suėmė neaiškus ilgesys. Ko? Viešpatauti, laisvintis, nardytis tose gamtos grožybėse, kaip nardos paukščiai?

Prieš akis gulėjo vienatinė taip graži panorama. Keliolikos kilometrų atkalnėje žaliavo žydėjo vienas ištisas šiltųjų kraštų sodas. Sodas baigės vėl bene vienatine tokia gražia jūros atseja, kur Naujapolis, kur keletas gražių miesčiukų, kur toli toli Kaprių salos kalnai ir kiti kalnai pabaigia reginį. Va, ko per amžius nebepamirši; nebent patekęs į rojų tokia dvasele, kaip Čiurlionis kad papiešė. Jei Čiurlionis būt buvęs Vezuvijaus kalne, būč pasakęs, iš ten jis savo „Rojų" nusikopijavo.

Ir nebesinorėjo man nulipti nuo kalno. Viešpatie, gera man čia būti! Leisk man čia pasistatyti palapinę, užmiršti valgį ir gėrį (vynuoges ir „Lacrima Christi..."); užmiršti, kad antai už nugaros Valle dell' Inferno, pragaro šlaitas... Bet jau šaukė virvelinis leistis žemyn.

Prof. Steponas Kolupaila, „Gamtos Draugo“ 1930 m. 1 nr. aprašęs Vezuvijų, pabaigė: „Inteligento auklėjimo programon reikia įtraukti... Vezuvijaus lankymą“. Matęs paveiksluose, skaitęs aprašymuose Alpių sniego kalnus, Švedų fjordus ir k. k., visa radęs taip, kaip parašyta. Matęs papieštą, skaitęs aprašytą ir Vezuvijų, bet nieko to nesivaizdinęs, ko galima iš tikro ten pamatyti ir pajusti.

Vedi e pei mori — pamatyk ir numirk.

Senovės griuvėsiuose.

Vokion svietelis plaukia šių dienų kultūros pasižiūrėtų, technikos pasimokytų, Šveicarijon Alpėmis pasigrožėtų, kitur kito ko. Italijon nemažiau svieto iš viso pasaulio plaukia ne tais vienais tikslais, ne Apeninais grožėtųsi, ne ūkio išdirbinių, Vezuvijaus ar Kaprių vyno pamėgintų, o daugiau iš senovėje garsėjusios Romos griuvėsių dvasios pasisemtų.

Apgriuvusių ar apgriautų senovės miestų ar atskirų pastatų pilna Roma, pilna Italija. Romoje tebeznaimu, kur yra buvę imperatorių palatium ir visos valstybės valdyba, kur yra buvęs vidurys miesto, forum romanum; tebestebina savo didumu pirtys, termos, kur iškarto galėję būti visokiais tikslais po kelias dešimtis tūkstančių žmonių; cirkus milžinas, koloseum, kur galėjo žaidimų ar kovų žiūrėti po keliolika šimtų tūkstančių žmonių; kitur kits kas. Provincijoje pilna gražių vandentraukių, viaduktų, pagonų šventyklų, graikų kolonijų. Atkasti Pompėjų ir Herkulanumo miestai, 79 metais Vezuvijaus apipilti; ten gyvenę po keturias dešimtis tūkstančių žmonių, ir pusė jų ten žuvo, ūmai sustabdžius visą jų paprastą dienos triūsą. Visa Italija, ne ta viena Roma, ištisas muzėjus, o tai reiškia ištisas kelių tūkstančių metų kapinynas.

Niekas nieko apgriuvusio neatstatinėja, bet ir pabaigti griūti neleidžia. Italų šviesuomenė, gausiai šel-

piama valstybės, didžiulėmis lėšomis ir dideliu triūsu palaiko garsios savo senovės palaikus ir jais didžiuojas; vis daugiau jų išvadina iš po žemių, kur slėpėsi laiko apkasti. Kam gi tai? O gi tam, kad senienos pačios savaime turi savo kalbą ir dabartį tebemoko to, ko seniau mokėta, o dabar nebemokama.

Mes dažnai neteisingai didžiuojamės pažanga, lyg, tarytum, senyn viskas eina geryn. Didumą pradedame iš naujo ir tai mums nepasiseka; daug ką pamirštame, kas senųjų buvo išbandyta, rasta gera ir gali būti dar ir dabar naudinga. Visa to dabar mokomės iš senienų. Italijos, Graikijos, Egipto ir dar ankstyvesnių labai šviesių valstybių sumanumas mus tebestebina, aukštų jų mokslų ir menų mes nepasiekiame; net pačioje technikoje, kurioje taip pažengėme priekin, daug ko naudinga nebemokame; sakysime, kaip sulydinti metalai, kad jie per amžius nerūdytų oro drėgmėje. Dėl to tai senienos, griuvėsiai ir yra visam pasauliui lyg aukštoji mokykla, universitetas, kur kas metai kuriam laikui suvažiuoja ištisi milijonai.

Buvo méginta paneigti senovę. Pas mus taip pat. Ji, girdi, fantaziją bežadinanti; o kas gera iš jos, kad gyvenimui reikia duonos, visa to, ko galime nusitverti, o ne to, apie ką tegalime pasaką sakyti, kas yra — romantika?

Europos kultūroje yra vadinamoji romantizmo kryptis, toks šakotas dvasios pakrypimas. Viena tų šakų tai ypatingas senovės pamėgimas, net gardžiavimasis ja. Dabartykščiai pirmeiviai perša mums tesigardžiuoti tuo, kas yra ar kas bus, o ne kas buvo, nes kas buvo, nebe tikra, daugiau pasaka apvelkama.

Čia tėra pusė teisybės. Romantizmas buvo leidęs neišmanėliams nukrypti į nenatūralumą, į gardžiavimąsi griežtai visu tuo, kas tik paduoda senove, ar verta ar neverta. Kas verta, naudinga, apie tai ką ir bekalbėti; bet ir tai, kas tuščia, neišmanėliai romantininkai dabino savo fantazija, kad būtų, bent rodytųsi, verta. Netikrasis romantizmas daug ką praeityje

rodė per ūką, paslaptingai, ir tik gaišino žmonių dvasią. Dėl to perilga buvo pradėta pykti ir bartis, kad meluojama, lyg visa, kas tik yra senovėje gera ir gražu buvę, būtų romantininkų išmeluota, nebe tikra.

Neteisinga, nenaudinga — buvo didieji kūjai, kuriais norėta sutrupinti visa, kas tik senoviška. Ir nesutrupinta. Senovės garbinimas, kultas, betrupinant, net keleriopai išaugo, nes romantizmas tikrumu, ne fantazija remiasi. Tai dabar kuogeriausiai suprantama ir rašoma.

Milijonai lanko italų, graikų, egiptėnų griuvėsius, iš praeities pasisemdami stiprybės dabarčiai, arba tik pasistebėdami, kaip stebimės kuria keistenybe. Jei bent dalimi jie būtų romantininkai, tai rodytų, kad romantizmo dvasia yra visuotinė ir nuolatinė ir kad ji turi savo omę, kur ko daugiau ieškoti savo dvasiai, jos gyvumui palaikyti ir ką nebegaivinti, atmesti. Vadinas, visiems tokia sava, net privali, romantizmo dvasia yra sąmoninga, pati savaime kritiška, sugebanti suskirstyti dalykus, o ne mes iš šalies ją pamokome, kas gera ir naudinga, kas ne.

Romantizmas savo fantazijos rūkais nepadaro praeities kitokios, neg ji yra, nesusiaurina jos tikrumo, — tam nepasiduotų pasaulio kultūros žiedai. Tik peržydėję ir jau apvytę bodėjas tikrumos; jiems nebegera, kur tikra, ir veržias dirbtinai nukilti į kurią nebūtybę. Bet tai liguistas pasireiškimas, o mes kalbame apie sveikuosius. Tikrasis romantizmas nevysto žmonių vystyklais ir nedaro jų naiviais; ne betkieno kultūra gerai nusiteikia ir nuteikia.

Pavyzdžiui, sugretinkime romėnų ir egiptėnų kultūras. Egipte, deja, nesu buvęs ir betarpiškai jo senovės davinių nėsu pajutęs. Tai didelis man trūkumas, o pasitaisyti nebėra laiko. Neilgai betrukus, gal pats susitiksiu faraonus ir nuplėšiu nuo jų smakrų prisilipdytas keturkampes barzdeles: mano išmanymu, jos lipdytis tiek pat buvo bergždžia, kiek piramidės statytis. Sumanumo nedaug, dailės dar mažiau, o var-

go visai valstybei gyvos jūrės. Nuo tokios „kultūros" bėgo ištisos tautos (pusantro milijono žydų). Ciklopinė masyvų kultūra; vis dėlto Cheopso piramidė tik kurmrausis, sulyginus su tuo, ką yra gamtos titanai susikrovę; piramidė nuo Monblano tesiskiria vientisumu formos. Piramidžių statymo technikos nebepakartosime: esame sumaningesni; daile nepaseksime: esame daug meniškesni; tai ko aš iš sunkių faraonų pastangų čia išmoksiu? A-a, kaip didžia, masyviška! Ir tiek. Ko viduje randama, kitas dalykas: jiems laikyti ko geresnio kitur prasimano. Jokia romantiška ar pseudoromantiška fantazija negrąžins manęs į faraonų kultūros laikus. Čia tegyventa „žmogaus", karaliaus, o man tenka pasiieškoti, kur gyventa žmonių, valstybininkų, mokslininkų, menininkų. Tokių dalykų pasaulis ieško Graikijoje, Italijoje ar dar kur.

Senovės Romą, jos griuvėsius lankydamas gali ištisas dienas ir savaites svajoti, bet tai nebus svajonės apie pasakų būtybes, Reino upės Undines ar ką kita. Romoje svajoti reiškia visa sielos pilnybe gyventi su žmonėmis, pasiekusiais tokios aukštybės, kurios mes dar nepasiekėme, mes tebėsame barbarai jų akivaizdoje ir mums ligi jų dar labai tolimas, bet aiškus ir tiesus kelias. Nemint kodėl Italų reformatorius Musolinis čia sėmės stiprybės ir sumanumo dabartiniam ištižimui pagydyti. Atsigrįžk atgal, jei nori žengti priekin. Pigiam pirmeiviui tai nesąmonė, paradoksas, o Italų reformatoriui tai tikra. Musoliniui kaip tik absurdas atlapam ir tuščiomis rankomis skeréčiotis, žengiant priekin; taip mišigenai tedaro. Kad nebūt absurdiška, žengiant priekin, tenka apsišarvoti praeities prityrimu ir gyventa gudrybe. Kuriam laikui atžengti, kad paskui tesėtumei pažengti; Musolinis nė nemano gausioje savo praeities kultūroje paskęsti; antraip, jis tą kultūrą nori per dvidešimtį amžių atkelti, įnešdamas jon dvidešimtojo amžiaus pataisų ir priedų. Senovinė „fascia", kūlelis tvirtai į viena surištų lazdelių, iš kurių kyšo kirvis, daug ko Musoli-

niui pasakė. Nori pažengti, surišk į vienybę ir pamatan padėk teisę, tvarką. Tvarkoje, sutartinu darbu tepasieksi kūno ir dvasios sveikatos, menų, mokslų, literatūros klestėjimo, gerovės ir garbės didėjimo, visokeriopos kūrybos, iki bus pasivyta Vergilijaus ir Cicerono.

Ir visas kultūringasis pasaulis, net pačios materializmo mokytojos Jungtinės Amerikos Valstybės, kas metai lanko klasikines ruinas ir sumaterialėję čia atsigriebia pusiausvyrą, pasvyra į dvasiškumą, į romantizmą. Dabartinės kultūros žiedai, aplankę senovės griuvėsius, grįžta turtingi, pasisėmę kažko naudinga, sena, o taip nauja ir būtina dabarčiai. Jei senoji Roma savo ruinose pagimdė fašizmo kryptį, tai tos ruinos esti net ir politikos mokykla.

Romos milžine, koloseume, vienas pats nuėjęs, be liudytojų išbuvau dvi valandas. Fašistu netapau, nieko nesukūriau, o jaučiuos pralobęs. Ir ne aš vienas. Saulė kepino nesigailėdama, buvo alpu, o antrame gale arenos, taip gausiai įmirkytos krikščionių krauju, taip pat tyliai sėdėjo moteriška figūra. Sėdėjo, koliai aš nejudėjau. O kai pakilau, ji dingo kuriame ten koridoriuje. Tiek pat ir man būt buvę koktu, kad kas būtų tuščiai mane prakalbinęs. Koloseume teverta kalbėtis su praeities šešėliais, — jie daugiau pasako.

Naujoji Romuva, 1931 m. 4 nr.

Nemunu

Upės ir kalnai — tai pačios įdomiausios, pačios įvairiausios ir gražiausios geologinės šnekos. Jos ir jie ne tiktai reiškia gamtos revoliucijas, bet kaupia ir savo apylinkės tautų istoriją. Grožėjas žmonelės aukštais kalnais ten, kur jų yra; bet mėgia ir net myli tik savo upes, ramius jų slėnius, gražius krantus ir įvairius skardžius.

Upės — pirmosios susisiekimo priemonės, pirmosios svieto rodytojos ir kultūrtrėgerės. Jos padeda priešams pulti, padeda ir gintis nuo jų, kol pagaliau sudaro naturales tautų ir valstybių sienas, kur kitokių nėra.

Aiškiausiai visa tai reiškia ir daro mėgiamasis mūsų senis Nemunas, viena didžiųjų pasaulio upių.

Jis su savo intakais, visu savo upynu iš nebeatmenamos senovės globė ir puoselėjo Lietuvių Tautą. Ji ir praminė savo upę — slesniąja, giliai įsiraususia į žemę, per kurią arti tūkstančio kilometrų teka. Ir paskesnis vokiečių pravardžiavimas Mėmele tiek teturi mokslo nuosakumo, kiek kūdikio vogrėjimas, kuriam mėsa — pepė, o duoda niūnė; Volksgramatik. Arba tai iš priešistorinių laikų.

Nemuno slėnys apie kilometrą pločio. Krantai aukšti, bet nevienodo aukštumo ir ne tuo vienu dešiniuoju aukštu krantu, kaip visur kitur upės. Panemunėmis pilna įvairių įvairiausių kalnagubrių; jie šokinėja iš vienos pusės upės į antrą pusę, gražumu rungčiodamies vieni su kitais; vienur vieni pasiduoda, kitur kiti, ar viršija kits kitą.

Dideli ir maži intakai, senupių daubos, dažnai nuo 150 pėdų gilumo, kapote sukapoja aukštus Nemuno krantus. Vėjai išlaižo keistas skiauteris molinėse skardyse. Puikūs ištekiniai augaloti pušynai pakaitomis su ąžuolynais, liepynais ir kitokiais lapynais. Šlaitai retai užtinkamo vešlumo; ką įdiegsi, tai prigijo nelaistomas, netręšiamas. Galima aklimatizuoti daugybę vasarių krašto retenybių. Užuvėjose, atakaitoje vynuogės sirptų. Liepos, skroblai, vinkšnos, maumedžiai, kaštanai, visa tai laukinėje girioje mišrai su pušimis ir eglėmis... Net keista, ne tik gražu.

Pasaulio upės senai ištirtos, mokslininkų geologų ir hidrotechnikų aprašytos, dailininkų atvaizduotos. Antai, kantrus amerikietis kelis šimtus kilometrų laivele plaukė Misisipe, papiešdamas visa, ką tik pastebėjo įdomesnio. Mūsų Nemunas, kaip ir visa Lietuva, tebėra neatspėtas, pilnas didelių galimybių ateityje. Visos Europos gobšiai, štai, pradeda godžius savo nagus riesti ir stipriai kibti į Nemuno tėkmę. Ir mes patys nujėgiame savo Nemuno vertybę, tik mums, daugiau romantikams, neg praktikams, jis tebėra lygiai kaip tos mūsų senapilės piliakalniai, — tebeslepia savo gilumose, numanu, didelius ir visokeriopus turtus ir tada teparodys juos, kai ateis tinkamas laikas, kai lietuviai atspės jų „žodį", destis, jau mokės jų išlaikytais turtais pasinaudoti.

Svetimiems ėmus pretenduoti į tąsias mūsų paslaptis ir drauge realybę, sutvaksėjo mums širdys nerimu, kad jie pirmiau neatspėtų to mūsų gamtos žodžio ir netartų mums:

— Tik veltui užgulę laikote, kas yra žmonijai reikalinga. Nesižiną ką turį, nesumaną pasinaudoti — atiduokit išmanėliams!

Kad per nevalią neatimtų ar klasta ir apgaule nepaviliotų iš mūsų, dar vaikų, titės, kaip Amerika už skatiką išviliojo iš Rusijos Aliaską su jos auksu, kurio nė nesuseikysi.

Taigi ne tik su ginklu rankoje, bet ir kultūra apsiginklavę privalome stoti sargyboje to mūsų turto, tos mūsų krašto dabos — Nemuno. Jei iki šiol mes jo dar neapgaubėme savo kultūra, tai kad buvome nelaisvi. Tai viena mus tepateisina. Neturtas mus nebepateisins, nors kultūra, juo aukštesnė, juo daugiau privalo turto, ar antraip: juo didesnis turtas, juo aukščiau gali pakelti kultūrą. Nemunas neprašo, tik pats siūlyte siūlo turto, ir daug jo: tik pasisiūdinkite maišelius ar įsisiūdinkite sau kišenes. Deja mums, jei dėl savo nerangumo, kaip moterys dėl mados, nė to nepasidarysime, nė kišenių nesisiūsime. Mūsų kišenės — Nemuno vingiai, jo antys — krantai su mineralais, jo gydomosios vietos, pirmon galvon — Birštonas.

Nemunas du kartu drąsiai ir staigiai pasuka savo tėkmę. Atitekėdamas tiesiai iš rytų nuo Minsko, metas į šiaurę. Šiame vingyje įsikūrė Gardino miestas. Patekėjęs į šiaurę, vėl staigiai pasuka į vakarus, pirmąją kryptimi. Šiame vingyje įsikūrė Kauno miestas. Kai abidvi galinės šakos kone tiesios, ypač nuo Kauno lig jūros, vidurinis straipsnis, vasarių šiaurės dalis, vingiuota, lyg palaidai pamestas sukrus siūlas. Ties Merkine, Alytum, Punia, Nemaniūnais, Balbieriškiu, Birštonu, Prienais, Rumšiškėmis kilpų kilpelės, ir kiek kilpų, tiek miestelių. Tai reiškia ne tik patogumų, bet ir estetikos lietuvių buvo ieškoma. Upė čia turi akmens patiesalą, kai kur ji gauna griūte griūti per akmenų užtvarus-slenksčius; kai kur ji piktai ardo staigius minkštų smilčių skardžius, ir visu keliu jau žaidžia tų smilčių kopomis, tai jas sukaupdamas savo dugne, tai vėl jas nuvarydamas kur kitur. Savabaudis Nemunėlis ir neramus: užtat ir talentingas, kaip tikri nenuoramos. Visad kitokis, visad iš naujo tirtinas sieloje, gilumoje, visad gyvas aikštėje, nevienodas nė per vieną mylią. Gražumėlis slėnių, per kuriuos jis raitos, vingiuoja, primena mums pačią Palmyrą. Tai apačion žiūrint nuo bet kurio šlaito.

Žvelk nuo šlaito viršūnės tiesmukai — išvysi trijų mylių apylinkę, tokio įvairumo, tokio turtingumo, kaip to nesitikėjai. Gražumu tai net praneša „Žemaičių Šveicariją". Tik svajok ir dėstyk dzūkišką dainelę: meilią, ramią, linksmą ir įvairią. Pristatyk čia vasarnamių šiek tiek išmislingesnės išvaizdos, nors ne tokių pilkų, kaip mūsų sodžių trobos, mūsų panemunes sulyginsi su pareinėmis.

Utile dulci. Grožė atitenka čia naudingumą. Perkask vieną kitą Nemuno kilpų sąsmauką (yra tik po 1, po 5 kilometrus pločio ir tai upviete), — sutrumpini vandens tekėjimą keliomis dešimtimis kilometrų; jį paleidi staigiai, kaip nuo krosnies kaktos, ir krisdamas jis duoda tau dešimtis tūkstančių elektros pajėgų, „baltojo anglio", kuriuo aprūpinsi visus reikalus. To pigiojo darbininko ir gobėjasi Europa. Nemaniūnai su Birštonu, Prienai su Balbieriškiu tada išauga dideliais pramonės miestais.

Iš užančių Nemunui verčias kunkuliuoja daugybė šaltinių. Per tūkstančius metų jie skalavo sūrius kraštų vidurius ir vis nepagėlėjo, dešimtimis tonų tie šaltiniai iš žemės vidurių išneša mineralų ir visai dykai nuplukdo juos Nemunu į jūrą, ir vis jų gana. Tai kokių gi bėsama mūsų panemunėmis turtų? Giliai juos slepia savo ančiuose mūsų gudročius Nemunas ar tikras pavydelninkas, kad žmonės pigiomis savo priemonėmis nelaiku jų neišpūstytų: valgomoji mūsų druska ir kitokios druskos guli net terciarinėse žemės rievėse. Bet visa tai atiduos, kai žmonės kitur pristigs; tikrajam prispirtinajam reikalui atėjus, Nemunas bus žmonijos gelbėtojas, jos labdarys ir apsigaubs daug didesne garbe, negu dabar kad gaubias, nors ir dabar jam netrūksta tos garbės ir garso plačiame pasaulyje.

Nemunas ties Birštonu daro tokius vingius, kaip Neris ties pat Vilnium. Suvalkų pusės užvingys griežtai geometriškai atatinka Vilniaus Zakretui, o jo Gedimino piliakalniui — Birštono panemunės Vytau-

to piliakalnis. Tai benebus visų Lietuvos piliakalnių piliakalnis; jis drąsiai gali lygintis su pačiu Gedimino piliakalniu Veliuonoje ir kai kuo net pralenkti šį. Būtent: veliuoniškį pati gamta sukaupė, birštoniškį stratėgo rankos padarė, tai aišku. Dėl to jis ne tik prakilnus, bet ir paslaptingas: Vytauto dvasia tebegyvena iki šiol ten, kur pirma jis turėjo mėgiamąją savo vasarojimo ir medžiojimo vietą. Vytauto buveinė čia ne tuščios garbės dėliai pramanyta, bet iš tikrųjų yra buvusi ir jos tradicijos čia visai nesensta, lyg nuo keleto dešimtų metų prasidėjusios.

— Ir sveiką žmogų patroškins, kas sumanys į jį įlipti; ligonis nė nemėgink! — Taip kalba apylinkės žmonės ir gydytojai. Tiek tas piliakalnis aukštas ir status, ir priešui seniau nepiga buvo jis paimti. Vytauto papiliakalnėje graži nuo pusvalakės meto loma, trimis šonais remias, lyg į sieną, į statumas, ketvirtuoju nusileidžia į Nemuną. Toje lomoje prie bažnyčios aukštumos dar ilgesnė lomikė liūnelis, kur gana smarkiai verda keletas sūraus vandens verdenių; vanduo čia lygioje vietoje muša iš apačios. Pakrančiais šaltiniai teka iš šonų jau gėlo geriamo vandens, vis dėlto dar su mineralinėmis priemaišomis, o dar aukščiau ir visai jau paprasto „paskūrės" vandens. Bažnyčios parūdimės verdenės tai ir yra tie birštonai krokulės, kurie „stebuklinga" gydymo galia senai garsėjo; gal dėlto ir bažnyčia čia pat rados. Prieš 70—80 metų tuos gamtos stebuklus jau pasiėmė savo žinion gydytojai ir ėmė jais apdalinėti ramatikus, artritikus, neurastenikus ir vidurių ligomis sergančius; kam liepė gerti Vytauto kalno sūriąsias „ašarėles", kam maudytis šildytame sūryme. O svečių patogumui buvo pastatyta pensionų, bendrabučių, priželdinta puikus parkas, apželdinta ir jo piliakalnis, lyg Vilniaus Botanikos sodas, tik daug turtingesnis dabar jau suaugusių medžių.

Nuo piliakalnio viršaus žavėjantis reginys į dvi vingio šakas: į dešinę milžiniškos pakriūtos moliu

raudonuoja, į kairę — slėnio lyguma, už upės švarutelaitis ištekinis pušynas — dar majestotingesnis gamtos „parkas". Jį apriečia Nemunas, viename šone aukštu krantu, antrame slesnu, kur žmonės gyvena. Tikras Zakretas. Eini aukštuoju krantu, lyg paneriu. Giliai po tavimi Nemunas, tik jo čia matos daug daug, ten juo lig Prienų. Jo paviršius stiklu blizga, saulę skandina ar ją atmuša ir tau akis reipina. Leidi žvilgį paliai Nemuną — platu, ramu ir tylu; taip paslaptingai tylu, kaip Čiurlionies „Paradyze". Prisivargus prisibarus dėl nešvankių gyvenimo pelenų saujos, nerasi geresnės, meilesnės ir patogesnės vietos savo sielai nuraminti, kaip šis krantas, šie du kilometrai „spacieriaus".

Ir garsėjo Birštonas visoje Rusijoje. Ir lankė jį svečiai iš pat Petrapilio. Jo vandenų veikmę žinojo gydytojai ir dėjo juos antron vieton po Kaukazo purvų, net aukščiau už Odesos limaną, o jau lygiai su pačiu Vysbadenu. Savo gydomąja jėga Birštonas yra toli prašokęs savo kaimyną Druskininkų kurortą, kurį, neturint ko kita, smarkiai reklamavo... už radioaktingumą, kuo pasižymi betkoks vanduo. Na, bet tarp Druskininkų akcininkų esą šimtas gydytojų, kurie ir savo reikalėlio neužmirštą. Birštonas išvengė spekuliantų reklamos, atsako pats už save, užtat po karo nebegarsėjo. Nebebuvo kam nė rūpintis juo: savininkė grįžo subankrutėjusi, valdžia ilgai nedrįso kištis į tai.

Tačiau pernai įsikišo, paėmė Birštoną, pataisė vieną pensioną, kurzalą, bufetą, vieną fligelį tynėms ir šiaip taip aprūpina keletą šimtų žmonių, kurie nelaimės tikti daug ko nereikalavo. Nekantresniems buvo to permaža; jie reikalavo nors minimum patogumų, kad būtų galima čia jei ne pagyti, tai bent daugiau nesusirgti. Davus daugiau patogumų, Birštonas paviliotų tiek svečių, kad pralenktų visus užsienių „Badus". Pristatyk pušyne otelių, jie virte virs gyvybe; ten spiesis nebe vieni ligoniai, bet ir tie, kurie mėgsta gydytis, visoki buržujai, nors iš tos pat Kauno sosti-

nės, kur jau tiek milioninkų. Jie pilte pils čia pinigus, pralobins ne tik kurorto pramonininkus ir jo patogumų steigėjus, bet ir visą apylinkę.

Daugybė svečių dėlto nedarkytų rimto gamtos ramumo; priešingai, Lietuvos gamta paveiktų ir surimtintų bezdžionuojančius miestelėnus. Ir tie, kurie kūnui sveikatos geria iš Vytauto pakalnės „Ašarėlių", gertų drauge ir savo sielai sveikatos, iš jo dvasios pasisemdami. Vytauto kalno „Ašarėlės" nebūtų jiems Kvintaitė „Viktorija", kurios vardu banališkai buvo šis garsus šaltinis pravardžiuojamas. „Ašarėles" ligoniai ir sveikieji tiek pamėgsta, jog visai nebeklauso gydytojo, kurs teleidžia tris kart per dieną jo atsigerti: jie bėgioja į šaltinį po penketą kartų ar net namo nešiojas didesniais indais, tik namie jis veikiai nustoja stiprios gaivinančios skonies. Ašarėlės stebėtinai reguliuoja vidurius ir smarkiai varo šlapumą. Tam tikslui, sako dr. V. Kairiūkštis, „Ašarėlės" visiškai atstoją brangius užsienių vandenis. Visos panemunės vandens yra pageriami, nepersūrus. Marškonę ir kietus daiktus jie nudažo stipria ruda spalva.

Mūsų valdžia, pernai paklojusi nebe maža pinigų, šiemet lyg visa to atsisako. Remontuoti trobesiai riogso be sargo, be priežiūros, atdari, prilyti. Per žiemą nebuvę nieko gaminama tolimesniam pagerinimui nei kuro sezonui. Nejaugi ir šiemet sukrus dirbti, kai reiks jau į tynes lipti? Jei būtume apsukresni, Birštonas veikiai taptų, bent Kaunui, tikra palaima. Vasaros metu ten galėtų būti gerokas centras ne tik buržujams, bet dailininkams ir mokslo vyrams. Galima juk du darbu dirbti: džiaugtis gamtos grožybėmis ir leisti kitiems ja pasidžiaugti, stebėtis ir tirti. Vaizduokime tad ir tirkime Nemuną ir panemunes drauge su prof. Kolupaila.

Visas dabartinio Birštono nepatogumas, kad bendrabučiai sustatyti pačiame parke, kur nuo pertankių medžių drėgna. Be to, birštonų liūnelis, ligi tik saulei sėdant, pradeda smarkiai garuoti ir rūkais apdengia

visą lomą. Saulei sėdus, jau nebesveika parke žaisti ar vaikštinėti, tuo tarpu kad anapus Nemuno, pušyne nejaučiama jokios drėgmės: jis tiek aukštas, jog liūno rūkai jo nepasiekia; jis virš „debesų". Taigi visi barakai reikia nukelti į pušyną arba pačią lomą drenuoti.

Apie kitus tos geros Birštono gydomosios vietos trūkumus skaityk mano felietonus „Tėvynės Balse" 1922 m., Nr. 115, 123 ir 145. Apie mineralinių Birštono vandenų sudėtį ir k. sk. „Vilniaus Žinių" 1907 m. 145 Nr.

„Atspindžiai" 1923 m. 8 nr.

Kuršių užmaryje

Rėzos tėvynėje.

Mūsų Palangos svečiai turi čia gerą maudyklę, puikų orą ir jaukų gyvenimą; vis dėlto mėnuo, du prabūti be pramogų — įkyru. Nuvažiuodavo pasidomėti, kaip Šventosios uostą dirba; bet dabar ten tylu, nei darbų, nei gyvybės. Belieka ta viena, pėščiam gana tolima kelionė į Besočių kurortą (Nimmersat), kur bet-kuris palangiškis vasarotojas laiko savo pareiga palikti 10 litų už kavą, alų ir buterbrodus. Gražu ten, bet sykį buvus, nebeįdomu.

Palangiškiai kurortininkai įvairina savo buvimą Klaipėdos lankymu. Prasimes kuriuo menku reikalėliu — batams apyvarų nusipirkti ar kuo tolygiu — ir lekia, automobilin ar autobusan įsisėdę. Klaipėdoje pasisukioja rinkoje ir tiek. Rečiau perplaukia sąsiaurį į Smiltynės maudyklę. Visur pravalgo po dešimtį litų — ir visa pramoga. Nemokama ar nepajėgiama prisigerti tikro ypatingo betkurios naujos vietos oro.

Šiemet aš teaptikau du vyru, kuriuodu nestygsta vienoje vietoje. Jaunas kunigėlis P., suvalkietis, patekęs į Žemaičius, iššiurkinėjo visus jų užkampius ir grįžo labai turtingas žinių, kurių gal net tos vietos žmonės stigo. Antras — mūsų ministeris Prancūzijoje Petras Klimas. Įdomus tai turisto tipas, gal kiek panašus į nenuoramą anglą — tik važiuoti, tik pamatyti nauja ir paskui lyginti. Gerai pažinęs visą vakarų ir pietų Europą, Jeruzolimą, šiaurę Egipto, prisidaręs daugybę pasižymėjimų ir nuotraukų, kuriuos žadąs knyga paleisti, dabar lygina svetur gautus įspūdžius su gaunamais Lietuvoje ir... linksta manyti, kad

svetimšaliams Lietuvoje tiek pat įdomu ir naudinga pasižvalgyti, kaip lietuviams svetur.

Į savuosius daiktus nemokame gerai žiūrėti, dar labiau nemokame juos įvertinti, o jie dažniau įdomesni ir vertesni, nei kitur matomi. Lietuvos reginiai savo įvairumu ir ypatingu malonumu gali patenkinti kuo labiausia išlepintą turisto akį. Negi tai viena gražu, kas aukšta. Plikos kalnų uolos, saulės iškepinti vasarių plotai nuobodūs, kad ir įdomūs. O tos giriamosios kultūros dažnai teaptinki miestuose. Miestai mus apgauna. Mes lyginame du nelygintinu dalyku: svetimą miestą ir savo kaimą, ir šiam antrajam terandame paniekos žodį: kur čia mums, t. ir t. O apsidairius po svetimus kaimus, gauni įspūdžio, kad mes ir dvasia ir kultūra, ne viena sėdyba, patys artimieji Vakarų Europos kaimui; jei dar nelygūs jam, tai sparčiai vejamės jį ir, nėra jokio abejojimo, visai neilgai betrukus pasivysime. Įdomybės, kur žemė prakiurus ar kas tam lygu, nesudaro krašto vertybės. O ir tų pačių įdomybių, jei nori, Lietuvoje pilna: yra nemaža tikros Europos kultūros centrų, nė kiek nemenkesnių už prancūzų; yra ir gamtos įdomybių; Ventos krantai Papilėje — jurainė formacija, dar neištirti Vešetos, Kamanų ir kt. pelkynai; na, ir labai ištirtas, deja, tik svetimtaučių, ne mūsų pačių, Kuršių Užmaris...

Išgirdę tad mūsų valdžios garlaivį „Vibę" plauksiant į Nidą, dviese su p. Klimu šoktelėjome į Klaipėdą.

„Vibė" (pavardė buvusiojo to gražaus, labai patogaus ir nemažo garlaivio savininko) jau virė. Kelionėn ruošės Klaipėdos uosto v. p. inžinierius p. Šimoliūnas, muitinės viršininkas Mackevičius su žmona; prisidėjome mudu, Dr. Zaunius ir p. Gubernatorienė su sesele, pasirūpinusi, kad kelionėje nebūtume alkani, ištroškę ir nuliūdę; šiam pastarajam reikalui pasiimta gramofonas.

Rugpiūčio 25 diena, šeštadienis. Oras žavėtinas. Lietuvos tropikų džiova iki 30° R, bet dvelkia gana stiprus pietų vėjelis ir šiaušia „marės" vandenį. Vilnys banguoja. Stipraus garlaivio perkertamos tyška į danktį ir apšlaksto. Klykiame protestu, bet mums tai malonu ir nė nemanome slėptis nuo jų į stiklinį kambarį ar į kapitono tiltelį tokioje aukštybėje, kur lašai nebekrinta. O savoji orkestra (gramofonas) sniaukroja, o žuvėdros provokuoja. Jūros vėjo vėsinama kaitra, sveiki keliauninkai, prietelinga draugė, vaišinga p. Gubernatorienė, sudaro tokią nuotaiką, lyg jauniesiems grįžtant po šliūbo. Džiaugsminga, nerūpestinga. Nidon su viršum trys valandos kelionės. Garlaivis stipriai irias prieš srovę, kurią sudaro marės viduriu kauniškis mūsų kaimynas Nemunas. Sveikas gyvas, prieteliau! Kas Kaune girdėtis? Trukdai mums važiavimą? Prašom, prašom! Mums skubytis nėra ko, o ir nusiskubinus, ne, visiems aišku, kas bus daryti. Kam reikia — reikia; o mums prisipliekusiems tiek gera keliauti, jog nėra jokio noro pabaigti. Jei saulutė dvidešimtį valandų stovėtų zenite ir pūstų vėjelis, neatmintume vakaro, neskaitytume valandų, kaip neskaito jų, tur būt, Dievo Angelo dangun nešama gryna vėlė.

Žavėtinos valandos, kada visi rūpesčiai paliko kažin kur dingę ir visai ne galvoje ar ir kada jie besugrįš; kada tuščias, bet skaistus džiaugsmas kutena širdis, verste verčia kits kitam šypsotis, svavalyti ar vaikiškai katučių ploti bet-kurį dalyką išvydus: vandenio „štukas", aptėkštą ponią, žuvėdrą, Smeltės krantą, kur neapmatomi plotai medžiagos prikrauti, ar patį Užmarį.

Bet mūsų tikslas pavažiuoti 50,5 klm. palei tą Užmarį ir pasinerti į Negyvąsias Kopas už Nidos, pasilipti į aukštą jūros švyturį (180 metrų virš jūros paviršės) ir dar kaiko patirti. O tuo tarpu žiūrinėjame „Wanderkarte der kurischen Nehrung, herausgegeben von Vermessungsdirektor Heinrich,

Königsberg i. Pr. 1919 ir „Lietuvos Sahara Kuršių Užmaris“. Surašė Juozas Pronskus, išleido „Rytas“ Klaipėdoje 1923 m. 53 p. su lietuvišku žemėlapiu ir 12 iliustracijų. O inž. Šimoliūnas papildo gyvomis žiniomis.

Kuršių Užmaris tiek įstabus, jog pamatyti jis lygiai tek pat verta, kaip ir Ispanija ar Italija, esąs pasakęs Wilh. v. Humboldt.

Taip pat pasakys bet kas, kam teks pamatyti šis stebėtinas pasaulis; čia miniatiūroje visa nuostabioji gamtos kūryba — žavinti gyvybės kova su baugia mirties dykyne. Priduria pats autorius Pronskus, su ypatingu pietizmu minėdamas tai, kad Užmaris yra mums davęs garsų mokslo vyrą ir poetą Liudviką Gediminą Rėzą (1776—1841), Karaliaučiaus Universiteto profesorių, kurs pasirašęs „gente lituanus“, štai kaip yra atsiliepęs apie savo gimtinę: „Bet aš šios liūdnos tėviškės mylėti nenustosiu. Kiekvieną medį, kuris žuvo, širdyje nešiosiu! Čia esu gimęs“.

Jo gimtinį Karvaičių kaimelį užpustė smiltimis ir žmones privertė kitur išsikelti. Bėdžius vaikelis gavo progos aukštuosius mokslus išeiti ir per visą savo amžių tarnauti lietuvių literatūrai: rinko ir stilizavo lietuvių dainas, vertė Bibliją į lietuvių kalbą ir k. k.

Kas gi tasai Kuršių Užmaris? Jis turi dar keletą vardų: Kuršių Neringa (seniau: Nerija, Nerge, iš to vokiečių: Nehrung), Kopos ir Dalgė, lyg į vandenynus įsikišusi medžio šiekšta.

Nuo Karaliaučiaus Kranto (Kranz) iki pat Klaipėdos, arba Mėmelės, Smiltinės (Sandkrug) iš vasarių į šiaurę tiesiai ilgas, 97 su viršum kilometrų ir siauras, 1—2 klm. žemės rėžis, kopomis, arba diūnais kuprotas. Jis skiria Baltijos „jūrą“ nuo Kuršių „marės“ arba didžiulės atsejos, kurį palei Krantą, Labguvą yra 45 klm. platumo, o ties Klaipėda tarp Smiltynės ir Melnragės vos keletu dešimtų mtr., lyg uzbono gurkleliu, išlieja iš marės gėląjį savo vandenį, kurio čia per amžių amžius pila didysis Nemunas keliomis savo

šakomis: Atmata, Skirvite, Gilija (Gilge), Rusne, Nemunyne(?). Nemuno žemupys Kuršių marėje už 50 klm. nuo Klaipėdos; ten, kur mūsų siena su Vokia.

Klaipėda turi pasidariusi didžiausį medžių plukdymo uostą, bet sieliai čia pabaigia atplaukti nebe mare, kur juos audros ir vilnys išardytų, tik Minija (Minge) ir tam tikru prakastu kanalu, pramintu karaliaus Pričkaus Didžiojo vardu. Jis bent 20 klm. ilgio. Neringos arba Dalgės vakarų šonas, pajūrys, lygus, kaip liežti nuliežtas vėjo ir jūros srovės, status ir dideliais kalnais kuprotas. Beveik visi tų kalnų vardai lietuviški: Juodkalnis, Apvalkalnis, Priedės, Skilvietės, Senkalnis, Lapių, Kaspalegės, Elnio, Būdos, Raudonmiškio, Parnidos, Urbo, Angių, Preilos, Karvaičių, Skirpstų, Naglių, Vingių kalnai. Rytų gi šonas, pamarys, lyg piūklas, ragais dantytas. Vakarų vėjai nuolat pusto nuo kalnų palaidu sausu jūros smėliu; iš vienur išliežia, kitur supusto, o vis arčiau marės. Kai peraukštai supusto pačiame pamaryje, kalnas nuslenka ar nugriūva į marę, padarydamas seklumą arba regimą ragą. Per 50 pastarųjų metų pasidarė Balviškių, Preilos, Ožio, Kaspalegės ragai; senėliau — Birštvino, Naglių, Avikalnio ragai ir Tylos pakalnė.

Vakarų krante per visą šimtą kilometrų nerasi jokios gyvybės: nei žmogaus, nei gyvulio, nei augmens. Tai Negyvosios Kopos. Mistiška baimė apima tave, tik pamanius, kad tu gali vienas pats atsirasti dykumoje, nes ir tavo pėdų žymes tuojau užpusto nuolat rūkstančios dulkės. Vienintelis, kas greta tavęs smiltyse bekruta, tai tavo paties šešėlis. Negyvosios Kopos — mirties ir tylos viešpatija. Tyla čia vienatinis amžinasis kalnų valdovas.

Visa žemė čia didis Praamžio kapinynas. Čia per du syk palaidoti puikūs gintarų kedrų (pušynų) ir ąžuolų miškai, marų kapai ir paprastieji kapai, ištisi kaimai ir bažnytkaimiai. Per 150 metų užpustyta 7 kaimai (2 jų bažnytkaimiai): Lattenvaldė, Huncė, Priedė, Naujoji Pilkopa, Karvaičiai (Rėzos gimtinė),

Nagliai ir Senieji Nagliai. Lyg dievybė būtų čia žiauriausiai keršijusi.

Tai Pronskaus nuotaikos vaizdai. Neringos nuotaiką, manau, tegali pajusti tik tas, kurs vienas pats ar bent tik dviese keliauja, o ne ištisa iškila.

O seniau dievaitis Kuršo (Kuršas) buvęs tą Dalgę dovanojęs dievaitei Laimai. Tada užmaris buvęs vaisingas kraštas, žaliavęs pievomis, šneréję javai dirvose, pušynai gausingai varvinę sakus — dabartinį gintarą, floros įdomybę, tą vieną pasaulyje. O viešpatavęs Karvaitis Didysis ir jo duktė milžinė Neringa, kurios uždavinys buvęs tik laimę skleisti, skęstančius žvejus savo žiurste į krantą išnešioti, jų laivus išvalkioti.

Du kartu šitas pajūrys grimzdo ir kilo, tai skandindamas gyvybę, tai vėl atgaivindamas, kol jūra ir upė, viena prieš antrą tekėdamos, susuko smėlio volą ir perskyrė vandenis. Dabar smėliu užpustyta ta lietuviškoji Atlanta, o žmonių vos 3 tūkstančiai beliko pamaryje. Dabar mūsų pusėje žvejų kaimai: Smiltynė, Juodkrantė, Pervelka, Preila ir Nida: vokiečių pusėje: Pilkopa, Rasitė, Kuncė ir Šarkava. Minta žvejyba: kitur turi priedo truputį lauko, o smėliuose ganyklos ar pievos.

Vakarų kopkalniai — jiems uždanga nuo vėjų, audrų ir ciklonų, bet ir ne išsemiama atsarga smėlio, kurs baigia užpustyti visą pamarį, siekia užpilti visą marę. Nuraustas Neringos volas atidarytų vartus vėjams ir atmainytų viso krašto klimatą. Dėl to vokiečių valdžia seniai jau ėmėsi sunkaus ir brangaus darbo apdiegti lekiojančius smiltynus kerėbliškomis pušelėmis (pinus montana) stipriomis šaknimis: (vieno medelio šaknys išsidraiko po 30 kv. metrų plotą). Iš 79 kilometrų nuogų keliaujančių smilčių kalnų dabar beliko 37,5 klm. Bet apdiegimas atmaino taip retą gamtos padarą, gavusį Šiaurės Saharos vardą.

Apie Nidą ir Juodkrantę tebėra pušynų, o slesnumoje aplink Preilą prižėlė biržtvų, kur iki šiai dienai

tebesivaiso vadinamieji Kuršių briedžiai. Nebedaug ir jų, sako, vos apie 50 galvų; vis dėlto tai žymioji mūsų krašto faunos retenybė.

Vokiečiai briedžius vadina — Elche; gal dėl tos konsonancijos ir lietuviškai jie imta vadinti elniais, tuo tarpu kai elnias — tai Renntier, olėn, visai kitokiais ragais ir kitokiais snukiais.

Pronskus, pats briedžių nematęs, apgyvendino juos dideliame jauname miške-krūme iš spygliuotų ir lapuotų jaunų medelių, kurs pradeda užaugti nuo lekiamųjų smilčių apsaugotą plotą. Briedžius, kuriuos ir Pronskus vadina elniais, pamatysime kiek kitur.

Mūsų iškila praplaukė puikų kurortą Juodkrantėje su uostu, padarytu kaip vien reikiant, švyturį, pastatytą pačiame vandenyje ties Pervalka, ir įplaukė į Nidos uostą, irgi kaip vien reikiant padarytą, o vis tai tik kaimai, vos po 1000 gyventojų! Laiko mums beliko aplankyti muitinė, Urbo kalno švyturys ir Preilos briedžiai.

Švyturys bestovįs Urbo kalne (ir vokiškoje transkripcijoje: „Urbo kalnas"), 180 m. virš jūros paviršės. Jaunu pušynėliu ir, kaip rūta, tankiai sužaliavusiais kalnų pušelių krūmais kopi į kalną. Jis ilgas, nuolaidus; vis dėlto būtų sunku kilti, kad ne skaldytų akmenų laiptai. Švyturio dabotojas, klaipėdiškis lietuvis, geru nusimanymu švyturio technikos rodo mums komplikuotą laikrodinį mechanizmą, kurs suka visą bokšto viršų. Atšvaita — tas visas bokštas, sudėtas iš 1200 prizmų, taip nušlifuotų, kad visos turėtų vieną fokusą. Dujų šviesą (gazo) gaunama iš tam tikro bako; jis padidinamas dešimtimis tūkstančių kartų, kad nušviestų per 30 jūros mylių arba 42 kilometru.

Urbo kalno švyturys tankiame vešlių pušelių kalne niekuo ne geresnis už Pervalkos švyturį pačiame vandenyje. Jei kas tave uždarytų jame, kaip Valenrodo mergelę, rodos, pati siela išspruktų iš kūno begaliniu pasiilgimu žmonių. Iš Urbo kalno bokšto matai

jūrą ir marę, tuščias į abu galu. O palei kopas nė nežiūrėk! Čia toks pat vienumas, kurs yra davęs ir Egipto sfinkso idėją — gilaus, neatspėjamo, neiškakėjamo ilgesio figūrą. Žmonių padiegtasis žaliumas savo vienodumu sudaro dar gailesnį ilgesį. O Parnidos kalnai ir kiti absoliučiai pliki kalnagubriai su smėlio miltų krūvomis tegali sudaryti „Tal des Schweigens" — Tylos Lomą, ir visa, kas tam lygu. Juo didesnį horizontą apimi, kildamas vis aukščiau, juo ilgesys didėja.

Švyturys gelbsti jūreivius nuo mirties, o betgi kitoms gyvybėms jis pats — mirtis. — Tamsiomis ir miglotomis naktimis čia randi aplink švyturį pilna užsimušusių paukštelių. — Pasakoja švyturio dabotojas.

Ir jo balse paskambėjo tas pat liūdesys. Tiek gyvybių padedama kasdieną, beskrendant į šviesą... Bene tai vienų paukščių gyvenimo tragedija?

Pasidavęs refleksijoms švyturyje, gali rasti joms medžiagos tiek pat iš technikos srities, kaip iš mistikos. Pajūrio gyvenimo nepatyrusiam žmogui pravartu pamatyti švyturys. Jis — brendina žmogų. Mūsų ekskursijai net parūpo surišti save su Nidos švyturiu, ir mes liepėme save nufotografuoti apačioje jo ir viršuje galerijoje; gaila, ten buvome peraukštai ir aparatas mūsų nebepaėmė tiek aštriai, kad būtume pažįstami.

Nusileidę nuo Urbo kalno, jau radome valsčiaus viršininko p. Sakučio paruoštą dvejetą stiprių arklių ir aukštą prūsišką briką. Antras dvejetas iš kitur atvyko. Ponas Sakutis — kuplus, vokiško tipo lietuvis. Visa Nida esanti daugiausia Sakučių giminės vietovė. Ir pavardės reikšmė stilinga, atmina kedrų sakų gintarą, kuriais turėjo ta giminė verstis. Ramus tai ponas; man pasimatė ir jis lyg kažkur į tolumą per mūsų galvas bežiūrįs, susimąstęs.

Vežėju mums pridavė žvejį Pileikį, senutį, bet stiprų ir gyvą.

— Kaip kalbėsimės? — paklausiau.

— Visaip, ponas: kuršiškai, lietuviškai, vokiškai, — atsakė lietuviškai tokiu ištarimu, kurs reiškė tą kalbą esant jam prigimtą.

— Namie kalbame kuršiškai.

— Latviškai? — paklausė jo p. Zaunius ir ėmė jį kalbinti latviškai.

Pileikis laisvai atsakinėjo jam, bet savo kalbą dar kartą primygtinai pavadino — kuršiška.

Ištikrųjų, jo kalboje buvo girdimi nosiniai: am, an, ko latvių kalboje nebėra: jie pakeisti dvibalsiais: Angių kalns, meža kampą. Ir daug išsireiškimų, artimesnių lietuvių, kaip latvių kalbai.

Pavojingas jūros žvejo amatas ir sunkus. Leistis į jūrą tedrįsta tas, kurs pats savimi pasitiki nugalėsiąs jūros audras ir bangas. Žvejas nusimano perteisingai užsidirbąs duoną. Visa tai daro jį nepaprastai simpatingą. Drąsa, teisingumas, ramybė, gryna sąžinė, prietelingumas švieste šviečia iš Pileikio veido ir verčia juo pasitikėti.

— Bažnyčioje mums kalba pastoriai vokiškai. Tik retkarčiais iš Klaipėdos atvažiuoja kunigas, kurs lietuviškai laiko skaitytines mišias, Lesemesse. — Suprask: ką ne ką iš knygos lietuviškai paskaito; o kuršiškai bažnyčioje niekados nesigirdi.

Kiek būtų šie žmoneliai laimingi, kad dabartinė Lietuvos valdžia prirengtų visam Užmariui nors vieną pastorį, kurs nors retkarčiais jiems pamaldas palaikytų taip, kaip jie namie kalbas, kuršiškai. Tiesa, Užmario gyventojai tiek suvokietinti, kad patys nebereikalauja tuo jiems papataikauti: vokiškai klausyti papratę ir tai jiems keblumo nebesudaro. Bet pradėjus, kuršiškumas netruktų džiaugsmu pasireikšti.

Tarp lietuvių esama daugiau tautiškai susipratusių. Kuriuo ten metu, apklausinėjant, kuria kalba nidiečiai bevelytų mišių klausyti, 36 lietuviai išsiskyrę ir pareikalavę lietuviškai. Iš 1000 parapijonų — vos 36! Ar tai tiek jų ir yra Nidos parapijoje? Ne. Pradėjus pamaldas sistematingai laikyti lietuviškai, jų atkiustų daugybė. Tikrų vokiečių ar jau galutinai suvokietėjusių čia nedaugiausia.

Jei parapijonai lygiomis kalba trimis kalbomis, logika ir teisingumas reikalauja, kad ir jų dvasiškis mokėtų visomis trimis jų kalbomis kalbėti, kaip Guduose gudiškai, lietuviškai ir lenkiškai. Tuo valdžia privalo susirūpinti.

— Na, Pileiki, namie tamsta kalbi kuršiškai, bažnyčioje vokiškai. O kaipgi neužmiršai lietuviškai?

— O kaipgi užmirši, kad mūsų verslas mėto mus į aną pusę. — Pamojo ilgu mostu Nemuno žemupio link. — Mes ten gabename visą žuvį, o ten nei kuršiškai, nei vokiškai nesusikalbėsi. —

Man tai buvo naujiena išgirsti, kad ir Mažojoje Lietuvoje, Memellande, dar yra vietų, kur gyventojai vokiškai nesusikalba. Ir Vokioje mokykla dar ne visus buvo pasiekusi; tai dabar Lietuvos uždavinys juos pasiekti — lietuviškai.

— Pileiki, kur gi tie briedžiai, kuriems mes važiuojame vizitą padaryti; ir kam jūs tuos nabagus elniais vadinate?

— Mes jų taip ir nevadiname. Mūsų kalboje — brieds; tik lietuviškai jį šaukia elniu, Elch.

— Nu, bra, toks ten jūsų ir lietuviškumas. Lietuviai juos šaukia, kaip ir jūs — briedžiais, o elnių pas mus retenybė. Jie — šiaurėje. Tai kur gi mums dairytis jų? — Klausiu nekantraudamas, sunkiai traukiamas dvejeto arklių į statų kalną, į tankų skujinį mišką.

— Briedžiai Nidos miške tik retkarčiais prabėgdami pasirodo. Jiems čia persausa, žolės nėra. Jie laikosi Preilos slėnyje. Iš čia bus devynetas kilometrų pajūriu, o aplink daugiau.

Kantriai važiuojame miškais, taisomu pašto keliu, kuriuo, tur būt, tas vienas paštas ir tevažinėja. Žmonių tėra pačiame pajūryje. Aš atsiminiau keletą pasakų iš svėdasiškių, kaip seniau, kai daugiau girių buvo, vienišas patinas briedis, aptiktas kelyje, nė nemanydavęs pasitraukti; atstatydavęs savo ragų „mišką", ir važiuok ant jų, kad geras. Joks arklys neis. O vieną kartą kad spyręs, ėmęs bėgti, tai pataikęs į pušį ir di-

delę skiedrą nuspyręs. Matai, kas būtų žmogui ar arkliui, kad juos įspirtų!

— Pileiki, o kad mus čia miške, toli nuo žmonių, sutiktų visa briedžių kaiminė ir subadytų?

Pileikis linksmai juokias.

— Viso jų Užmario kopose bėra tik apie 50 galvų. Ir jie didele kaimine nesilaiko, tik po keletą. O patinai pikti tik rugsėjo mėnesyje, kada poruojasi. Šiaip -jau jie ramūs ir nuo žmogaus bėga. Tačiau kai žmonės nieko bloga jiems nedaro, (šaudyti smarkiai draudžiama), tai važiuotų žmonių nebebijo. Mes juos gana arti privažiuosime.

— Kalbi, lyg apie galvijų kaiminę, žinodamas, kur ji ganosi. O kai mes, sumokėję p. Sakučiui po 20 litų už nuvežimą, nė iš tolo jų nepamatysime, tai kas bus?

— Negali būti! Aš juos surasiu, ne šiapus Preilos, tai anapus. — Tarė tikru balsu, ir mums pasidarė ramiau. Tas žvejys tikslą pasieks.

Nuo vakarų aukštumos nusileidome į rytų pakalnę. Jos čia esama ne mažos, nuo keleto kilometrų. Čia suteka visa drėgmė ir daro tikrą balyną. Kur ne kur sausesnėje vietoje želia gera pieva; slesnesnėse vietose telkšo gyvas vanduo, kyšo kimsai, žolėti ar berželiais apaugę. Beržynėlis retokas, kitur alksniai protarpiais sužėlę. Gyvas tyrulis. Atsiminus žemaičių tyrulius, kad ir Kuliškių-Kartiniškių tyrulį, kun. Kaz. Macio aprašytą, mane nukratė.

— Žmogau, ką darai? — sušukau Pileikiui, kurs, apsidairęs aplinkui, ėmė ir ūmai iš vieškelio pliumtelėjo į balą. — Nuklimpsime, o kas duos karčių ir virvių arkliams ištraukti?

Pileikis neatsako nieko. Ir arkliai nesibailina. Jie galingai velka didelį mūsų vežimą su penkiais pasažirais. Purvo esama negilu; apačioje gi toks pat jūros smėlys, kaip ir sausumoje. Tai vėžų vėžos išvažinėtos tokių pat „mišiuginų", kaip ir mes, kuriems parėjo į galvą palikti patogius gyvenimus kurorto vilose ir atsirasti purvynuose.

Pasisukioję šen ten, išvydome gražių olandų kaiminę; turbūt, vienatinę visame Lietuvos kopų pamaryje, ir du piemenuku.

— Ar šiandien matėt briedžių? — klausė jų kuršiškai.

— Šešius matėme. — Atsakė, ramiai sau šypsodamiesi, lyg būtų avinų kaiminę matę.

Tai mus padrąsino toliau ieškoti, sukaliotis po pelkyną ir dairinėtis į visas šalis. Veltui tačiau braidėm skystą purvą ir plačias brastas. Per retą beržyną matėsi gana toli, bet nebuvo nieko. Jau ėmėm nuobodžiauti; valanda prailgo, Pileikis sėdynėje ėmė neramiai krutėti?

— Ar tavo senos akys bemato? — paabejojau.

— O, mano akys — jūrininko akys; jos toli neša. — Pasigyrė, tikrai smailiai, kaip sakalas, verdamas tolumą. Jam akys buvo sveikos, ne ašarotos, ne paraudusios, kaip daugelio senų žmonių sausažemyje.

— Vienas yra... — Pagaliau pašnibždėjo paslaptingai, neatsigrįždamas į mus, ir sustabdė arklius.

Iškirstoje linijoje, gana toli, stovėjo briedis patinas, dideliausiais šakotais ragais ir nustebęs žiūrėjo į mūsų vežimą. Jis buvo arklio didumo, rodės, išdidžiai galvą pakėlęs domėjosi, kas čia dar gyvas be jų, briedžių, atsirado šiuose balynuose, kur nėra jokio kelio; nėra nė kas veikia čia kitiems. Tai — vienų briedžių viešpatija. Pagalvojęs, krūptelėjo ir elegantiška ristele pabėgėjo; tačiau ir vėl sustojo. Mes atsidėję žiūrėjome jo ir džiaugėmės, išvydę baigiantį nykti Lietuvos miškų žvėrį; jis lygiai atsidėjęs tyrė mus, ką mes jam darysime.

O mes ėmėm jį sekti. Užvažiavome užuolanka per tankius krūmus ir norėjome arčiau privažiuoti. Bet kai pavažiavome į tą vietą, briedžio jau nebebuvo; jis šmykšėjo daug toliau.

Rodos keista, kad vienoj galvoj gali dygti visas „miškas" ragų. Tikrai gi tai labai elegantiškas didžiuliam galvijui papuošimas, visiškai harmoningas su

visu jo kūnu. (To nebūtų galima pasakyti apie vyrą, kad ir dideliais „ragais" papuoštą...). Tik negali atspėti jų tikslumo. Kam taip daug, kad gintis ar rungtyniuotis gana būtų ir dviejų ar net vieno rago. Nebent kad ragai darytų briedį krūmu, neišskiriamu iš krūmo. Taip slapstytis gyvuliai moka.

Bemedžiodami šį gražų egzempliorį, išvydome kitą patiną, bet dar bailesnį; jis mums dingo iš akių. Mūsų inžinierius pamėgino pačius patinus šianjuo atsikviesti, jei mūsų pačių arčiau neprisileidžia, ir ėmė karve meilintis; bet ta rolė pavaidinti jam buvo sunkiau, kaip Rygos scenoje, tai ir pirmasis patinas mums dingo iš akių. Nevykęs vyliūgas kone susigriebė iš mūsų pabaudos.

— Trečias yra... — Parodė Pileikis labai tolimą krūmą už plačios aikštės. Jau buvome besirengią ir jam vizitą padaryti, bet niekas negalėjo įžiūrėti, ar ten ragų krūmas, ar alksnių. Padėjo stiprūs žiūronai: ir per juos briedžio nesimatė. Pileikio akys susikompromitavo.

— Na, nėra ir nereikia. Paieškosime kitur. Andai su Klaipėdos Direktorijos ponu Prezidentu aptikome 8. — Ramino Pileikis ir pasuko visai kiton pusėn.

— Trys yra... — Triumfuodamas tarė ir pasuko šalin.

— Ką gi darai, žmogau? Pabugai ar ką?

— Užvažiuosime jiems iš šono.

Tolokai išbridę į sausumos aikštę ir atsikvietę antrą vežimą, kurs savaimingai „medžiojo", privažiavome tiek arti, kad fotografijos aparatas galėjo imti. Aiškiausiai matės didžiulė briedis-patelė, „karvė", už jos gi du patinu; vienas ragais į mus, antras šonu. Jie ramiai žiūrėjo į ketvertą mūsų arklių. Bet kai mūsų atsivežtasis iš Nidos fotografas, vieną kartą gerai nutraukęs patelę, ėmė šliaužti dar arčiau, kad ir patinus galėtų pagauti (į objektyvą, žinoma, ne rankom), visa trijulė pabėgo.

Krūvelėje briedžių esama drąsesnių ir jaukesnių. „Karvei“ nebijant ir „jaučiai“ nesinervino. Mums labai rūpėjo pamatyti prieaugliai, mažieji briedžiukai. Reikėjo ieškoti dar vieno antro būrelio, bet saulė jau slinko žemyn, garlaivis ruošės atgal, ir mes pasitenkinome gautais rezultatais: matėme 4 — 5 briedžius ir grįžome kupini džiaugsmo ir pasididžiavimo, kad „medžioklė“ mums pavyko. Visa Palanga mums pavydėjo, kaip ėmėm artistiškai pasakoti visą medžioklės procesą ir jos pavojumus mūsų gyvybei...

Be juokų — mes buvome nepasakomai gerai nusiteikę ta ypatinga medžiokle. Pirmiausia azarto prityrėme nemažiau, kaip būtume su šautuvais sekę laukinį žvėrį, o mūsų jausmas buvo daug tauresnis, neg kad būtume kurį vieną šių girios milžinų nušovę, kailį nubieliję ir visi kruvini, sukeltais kraugerių jausmais sugrįžę.

Praktika patikrinau, biologinės medžioklės esama daug įdomesnės ir naudingesnės už žudymo medžioklę. Sekti gyvulys ar paukštis, kaip jie laisvėje gyvena, esama daug maloniau negu juos užmušinėti; ne dėl pelno, iš gryno žvėriškumo.

Jūs, vilkai medžiotojai, plėšrosios veislės žmonės! Liaukitės! Tegu sau visi gyvi esti, ką tik Dievas leido gyventi!

Grįžome, jau saulei sėdus. Nebebuvo karšta, bet ir vėjas buvo visai nutilęs. Marė buvo stiklinė, pilna pribadeliotų tinklų, taip ilgų, kad nė galo nesimatė, po daug šimtų metrų ilgumo, arba taisyklingu ratilu; destis, kurioms žuvims gaudyti, žvyninėms ar unguriams. Visą tą didelį darbą buvo padarę šimtai žmonių, kol mes buvome kelionėje, nes nuvažiuojant nesimatė nei vieno tinklo.

Visa mus intrygavo šioje ekskursijoje, visa buvo įdomu, žinotina, nepaprasta, net keista. Tai tikrai galima pritarti p. Klimui, kad Lietuvoje keliaujant, galima gauti nemažiau stiprių įspūdžių, kaip ir svetimose šalyse.

„Mūsų Dienos“ 1928 m. 19 — 20 nr.

TURINYS.

Galicijoje.

Žalgirio mūšio 500 m. sukaktis 5
Tišku-pišku 9
Iš Kriokuvos įspūdžių 10
Kas lenkams nepatiko 14
Kaip nuvažiavau 15
Sukaktuvių dienos 22
Bendros pastabos 34

Amerikoje.

Ko važiavova į Ameriką?
Stigdami „Saulei" namų 46
Mefistofelio viešpatija 49
Norėdami patikrinti žinias apie Ameriką .. 55

Kelionė.
Pirmieji išeivių vargai 59
Per Prūsiją 62
Bremen. Miestas. Miestelėnai. Emigrantai. Tautinis jų susipratimas 67
Bremerhaven. Išvažiavimas. Dvi stotys. Kelionė okeanu. New-York — Chicago 76

Išeivių Tėvynei atsilyginimas 102

Nenuoramų apsirikimai 107
Piniginga Amerika, tik jų maišai nekiauri.. 112
Tas daugiau uždirba, kurs dirbti moka 117
Amerika nebemoka dvigubai trigubai 121
Netiesa, kad dollaras=dviem rubliam 126

Dollarinė laimė Amerikoje 131
Nei po dollarą neatidedam 132
Kruvinai uždirbami pinigai 141
Darbininkas — mašina 148

Šviesos laimė Amerikoje 156
Ne lietuviams išeiviams Amerikos šviesa, o savosios nė to tiek 157
Laisvės laimė Amerikoje
Perdaug nedorybių 175
Girtavimas 180
Bylinėjimasis 184
Šeimynų nesantarvės 285
Autoriaus įspėjimai apie savo paskaitas 188
Baigiamieji įspėjimai apie mūsų išeivybę.
Išeivių aukos nereiškia jų pertekliaus 192
Nesiliaujanti išeivybė nereiškia randamosios laimės, bet ūkio krizį 193
Mūsų išeinamoji pramonė 198
Auklėkime tad visuomenės drąsą ir inicijatyvą 203

Prancūzijoje.

Atstovybės namų pašventimas 205
Dora 210
Tikyba 216
Audra kalnuose 223
La Grande Chartreuse 228

Italijoje.

Dėlko nerašiau 236
Man nebegėda 240
Viskas reliatyvu 245
Viskas netaip 250
Darbo auka 267
Nuo Vezuvijaus 270
Senovės griuvėsiuose 275

Nemunu.

Nemunas, Birštonas 280
Kuršių Užmaryje 288

CENTRALINĖ VALSTYBINĖ Biblioteka